Vintilă Horia

Dumnezeu s-a născut în exil

Jurnalul lui Ovidiu la Tomis

Traducere din limba franceză de
Ileana Cantuniari

Prefață de Daniel Rops

Dosarul Premiului Goncourt 1960,
alcătuit de Marilena Rotaru

Despre degradare și risc,
un text testamentar al autorului

EDITURA
ART

Redactor: Georgiana Zmeu
Tehnoredactor: Vasile Ardeleanu
Design copertă: HighContrast.ro
Ilustrație: Atelierul de Grafică

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HORIA, VINTILĂ
Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis / Vintilă Horia; trad.: Ileana Cantuniari. - București: Art, 2008
ISBN 978-973-124-285-9

I. Cantuniari, Ileana (trad.)

821.135.1-31

821.124.09 Ovidius Naso, P.(0:82-31)

929 Ovidius Naso, P.(0:82-31)

Vintilă Horia
Dieu est né en exil

Descoperirea unui romancier
(Prefață la prima ediție a romanului)

Dintotdeauna există o bucurie și o emoție când distingi semnul unui talent, când vezi că apare în fața ta un autentic scriitor. Am deschis copia dactilografiată: ca atâtea altele ce se îngrămădesc pe colțul biroului. Pe neașteptate însă, ceva frapează și reține atenția, ceva pe cât de imperios, pe atât de greu de definit, ce te obligă să continui lectura, să afli destinul personajelor, să mergi până la capăt. Calitatea-i evidentă, această realitate misterioasă, este chiar darul zămislit din suflet și stil, din gândire și formă. Deci o bucurie. Care e și mai mare atunci când scriitorul se dovedește că aparține categoriei acelora, mai numeroși decât ne imaginăm, care, în toate colțurile lumii, continuă să folosească franceza ca pe un mijloc privilegiat de expresie. Această „universalitate a limbii franceze", pe care cândva Rivarol o comenta în termeni elocvenți, este amenințată astăzi de concurență, fiind însă plăcut să constați că din America de Sud până-n Japonia, ca și la Paris de altfel, scriitori ce nu aparțin națiunii franceze ne-au oferit atâtea mărturii. Exemplul lui Julien Green ne demonstrează că atâția dintre ei pot, în această limbă care nu-i a patriei lor, să devină maeștri. Vintilă Horia nu este, oare, unul dintre aceștia?

El s-a născut în România, tatăl lui fiind inginer agronom. Acolo a învățat, de la o doamnă în vârstă, aproape oarbă, care-i știa pe de rost pe Baudelaire și Rimbaud, pe Anatole France și Rémy de Gourmont, să se exprime într-o franceză impecabilă, având modele dintre cele mai bune. Atașat de presă la Roma în 1940, revocat la puțin timp după aceea de guvernul Gărzii de Fier, numit din nou la Viena în 1942, dar curând luat prizonier de germani, a început din 1945 să trăiască experiența tragică a atâtor oameni din epoca noastră, ca aceea pe care unul dintre compatrioții săi a evocat-o în teribila sa Ora 25, drept urmare a refuzului său

de a se întoarce în ţara-i supusă de acum înainte unei alte stăpâniri. Mai întâi, s-a stabilit temporar în Italia, unde s-a împrietenit cu Papini, apoi în America de Sud, la Buenos Aires, oraş unde şi-a câştigat existenţa ca mic funcţionar de bancă, în vreme ce soţia sa a muncit şi ea din greu. Ulterior, s-a stabilit în Spania, muncind rând pe rând, ca funcţionar la un hotel, ca reporter şi curier literar, îndeletniciri în egală măsură împovărătoare, ce i-au dat prilejul să cunoască lungile şi nemiloasele chinuri ale exilului. Din această experienţă vitală şi-a extras tot ce este mai pur şi esenţial în inspiraţia sa.

Tema exilului, la care puţini oameni ai timpului nostru se simt atât de bine raliaţi, se găseşte plasată în centrul operei sale. Exilul cu suferinţele, sfâşierile, cu nostalgiile sale tragice, dar, în acelaşi timp, şi cu teribila sa forţă de purificare. „Am ales exilul pentru a putea spune adevărul" ne asigura Nietzsche. Exilatul, omul care a pierdut totul, nu va fi el predestinat să judece lumea oamenilor conformişti, denunţându-le ipocrizia şi nedreptatea? Nu va fi el cel pregătit să trăiască marile experienţe spirituale? Nu de ieri, de-alaltăieri, Evanghelia ne învaţă că „cel care călătoreşte pe pământ" are mai multe şanse să-l întâlnească pe Dumnezeu decât cel instalat confortabil şi satisfăcut.

În 1958, Vintilă Horia a avut o întâlnire, una de spirit. Se sărbătorea în acel an, jubileul de două mii de ani al lui Ovidiu. A reluat lectura operelor poetului, mai mult sau mai puţin uitate de pe vremea bacalaureatului. A fost o revelaţie. Ovidiu, el însuşi, fusese un exilat. Mai mult decât atât: chiar în România, unde a şi murit... Între scriitorul latin din secolul I şi cel român din secolul XX s-a creat o legătură, un fel de relaţie supranaturală ce provenea dintr-o misterioasă asemănare. Parcurgând *Tristele* şi *Ponticele* lui Ovidiu Naso, Vintilă Horia s-a recunoscut în ele. Curând s-a impus exilatului de la Madrid ideea exprimării propriei sale experienţe, identificându-se cu modelul său.

Astfel s-a născut această mare carte: *Dumnezeu s-a născut în exil.*

Se ştie că, fiind poetul la modă, sărbătorit de înalta societate romană, Ovidiu a fost, în anul 9 d.Hr., condamnat de către Augustus, printr-o sentinţă de exilare ale cărei raţiuni au rămas şi acum obscure.

Unii au apreciat că el aparţinea unei secte pitagoreice, faţă de care atotputernicul împărat avea o mare suspiciune. După cât se pare – aceasta

este versiunea pe care o acceptă Vintilă Horia – Augustus, cel care voia să readucă societatea romană la o morală mai strictă (deşi nu o propovăduia prin propriul exemplu), a fost iritat de imoralitatea flagrantă a operelor poetului şi de influenţa bănuită a acestora asupra comportamentului scandalos al Iuliei, nepoata sa şi cititoare fidelă a lui Ovidiu. Declanşându-se scandalul, şi-a vărsat toată furia asupra lui, surghiunindu-l la Tomis, o mică garnizoană romană în ţara geţilor, la Pontul Euxin. Ovidiu, pe parcursul a opt ani, n-a încetat să-i implore graţierea sau măcar mutarea într-o ţară civilizată. În zadar însă, căci nici Augustus, nici Tiberiu nu s-au lăsat înduioşaţi, iar poetul rămâne în exil, unde a şi murit în anul 17.

Romanul lui Vintilă Horia este deci jurnalul – apocrif – al lui Ovidiu la Tomis. El este exilatul pierdut la capăt de lume. „Doar lacrimile mă alină – se vaită el – ele ţâşnesc din ochii mei, mai grăbite ca apele sub dezgheţul primăverii, atunci când mă gândesc la Roma, la casa mea, la locurile ce mi-au fost atât de dragi, la tot ce a rămas din fiinţa mea în patria pe care am pierdut-o." În acest jurnal imaginar, el îşi notează ultimele iubiri, dar şi evenimentele mari şi mici la care asistă: asediul oraşului de către dacii înfometaţi, aventura fără precedent a soldaţilor romani care dezertau pentru a se stabili în Dacia, invazia sarmaţilor. Dar, mai ales, ne determină să asistăm la evoluţia sa interioară, ceea ce este extrem de emoţionant.

Ovidiu, omul fericit, fusese un poet frivol. „Alţii să regrete simplitatea moravurilor antice! – exclamase el în a sa Artă de a iubi. În ce mă priveşte, îmi face plăcere că am venit pe lume în această epocă plăcută." Acesta-i poetul erotic şi uşuratic pe care Vintilă Horia ni-l arată cum se transformă la Tomis, în exil, din clipa în care descoperă că „se poate deci muri înainte de a fi mort de-a binelea".

Ideea morţii, a acelei morţi solitare, pierdut cum era în ţinutul ostil şi străin, îi va deveni insuportabilă. Spre ce consolare să tindă? Către zeii vechii religii romane? Oare nu le-a dovedit el îndeajuns inexistenţa în Metamorfoze ? "Se cutremură în faţa golului pe care această carte l-a deschis în el."

Şi astfel, puţin câte puţin, Ovidiu, poetul frivol, Ovidiu scepticul, presimte, apoi descoperă un alt adevăr, în curând, chiar Adevărul. „Timpul

nebuniei şi al speranţei care ne aparţine, reprezintă timpul aşteptării lui Dumnezeu." Oare cine le va duce cuvântul de alinare oamenilor care suferă? El ghiceşte că într-o zi „oamenii vor găsi acest cuvânt, ca pe o floare ciudată la marginea unui drum lung." Dar cine va duce acest mesaj? Pentru exilat, căutarea răspunsului devine cu atât mai mistuitoare. În jurul său îşi duce existenţa acest popor al geţilor, care este foarte religios şi care crede, după câte îşi dă seama, într-un Dumnezeu unic. Un Dumnezeu unic ? – face el ironii la început. „Dacă cerul este gol aşa cum îmi închipui, acest Dumnezeu trebuie să fie foarte mic şi foarte singur în mijlocul unei tăceri şi a unei singurătăţi insuportabile." Şi adaugă: „Acest Dumnezeu unic, în fond, probabil că-mi seamănă, măcar în privinţa asta." Dar cine este el? Să fie Zamolxe de care vorbesc geţii? Mult timp caută, tatonează şi adună în jurnalul său tot felul de crâmpeie de credinţe, transmise de incerte tradiţii populare.

Şi apoi, saltul decisiv. Întâlnindu-i pe înţelepţii geţilor, pe preoţii acestei religii necunoscute, el descoperă nevoia de acest Dumnezeu nou „care va reda speţei umane prospeţimea unui început." Simte în sine aşteptarea irezistibilă „a acestui nou Dumnezeu, a acestui nou neam, a acestui nou soare." Adevărul dramei îi va fi revelat de un preot: dacă suferinţele şi exilul lui fuseseră vrerea unei puteri divine, care hotărâse să-l silească a se ridica deasupra lui însuşi? Dacă noul Dumnezeu este un om ca el, un om al durerii şi, poate, muritor?

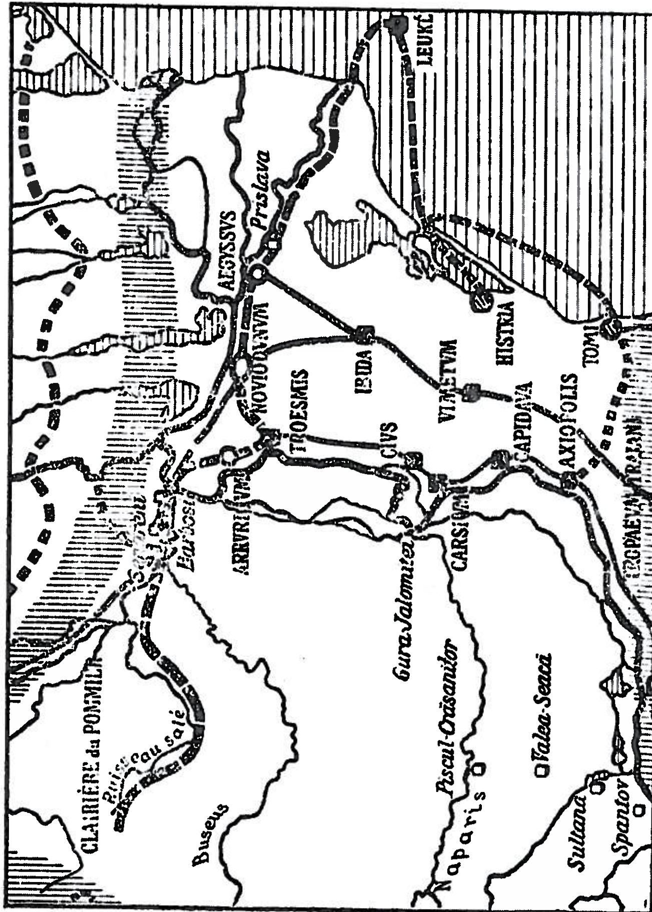
Când Ovidiu îl întâlneşte pe doctorul grec Theodor, totul i se clarifică. Acesta îi arată că tot ceea ce speră este adevărat, că aşteptarea i-a fost împlinită, că Fiul Omului a venit pe lume spre a lua asupră-şi toate durerile şi speranţele oamenilor.

La Bethleemul Iudeii, cu adevărat, Dumnezeu s-a născut în exil.

Daniel Rops
Membru al Academiei Franceze

Soţiei mele

Caesar in hoc potuit
iuris habere nihil.

Harta Daciei maritime şi danubiene şi itinerarul lui Ovidiu.

Primul an

Închid ochii ca să trăiesc. Şi ca să ucid. Pentru asta eu mă dovedesc cel mai tare, căci *el* nu închide ochii decât ca să doarmă, iar somnul însuşi nu-i aduce nici o mângâiere. Bezna lui mişună de morţi, de cruzimi care îl bântuie. Ştiu că nu-i place odihna, aidoma tuturor puternicilor lumii. Odihna îl lasă singur, cu conştiinţa şi cu remuşcările lui, cu regretul de a fi acţionat întotdeauna în chip de om puternic, adică de om înspăimântat de propria-i putere. Odată, cu cinci ani în urmă, l-am întâlnit la templu, dimineaţa, abia ieşit din împărăţia somnului. Avea ochii roşii, umflaţi de oboseală, şi nu avea curajul să se uite la noi, de teamă că vom putea descifra în privirea lui numele sau trăsăturile celor care îl chinuiseră în cursul nopţii. E slăvit ca un zeu, dar nimeni nu-l iubeşte. Căci este făuritorul Păcii pentru toţi şi a întemeiat cel mai mare imperiu al tuturor timpurilor, dar mai este îndeosebi şi pricina Spaimei, a spaimei celorlalţi şi a propriei sale spaime.

Viscolul zgâlţâie acoperişul. Marea se jeleşte în depărtare, iar valurile ei se transformă, în întuneric, în lungi spectre de gheaţă. Mâine oamenii vor putea să se preumble pe deasupra peştilor, iar vreun vecin mai robust decât mine va fi nevoit să-şi croiască drum până la uşa mea, prin stratul gros de omăt, ca să pot ieşi afară. N-am mai auzit niciodată până acum un asemenea urlet, însoţit de scârţâitul zăpezii îngheţate pe suprafaţa pereţilor exteriori. Dincolo de acest ţipăt ascuţit care se năpusteşte

asupra mea ca un val, geamătul mării pare glasul însuşi al nopţii, ca şi cum timpul ar avea glas şi l-ar face auzit într-un singur punct de pe pământ: aici. Casa mea aproape că se sprijină pe meterezele oraşului, iar când vântul se domoleşte, aud urletul lupilor, dincolo de ziduri. Le este foame. Oamenii au ucis unul în după-amiaza asta, pe uliţă. Înnebunită de foame, fiara dăduse năvală în oraş, se năpustise asupra celei dintâi fiinţe vii întâlnite în cale, o bătrână care se întorcea de la târguieli, şi o sfâşiase cât ai clipi. Am dat şi eu fuga stârnit de ţipetele oamenilor şi am avut vreme să văd lupul, străpuns de o lance, zăcând peste propria-i victimă, în mijlocul zăpezii însângerate. M-am gândit pe dată la *ea*. Nu m-am putut împiedica să-i doresc o soartă asemănătoare, ceea ce, din păcate, este cu neputinţă, căci lupii nu vin niciodată la Roma. Dar un leu ar putea scăpa într-o noapte din adăposturile pentru fiare, ar putea pătrunde în grădina palatului imperial şi ar putea face ceea ce nici un om n-a avut curajul să facă până acum...

Închid ochii şi ucid. Cât de prezente sunt aceste scene, mai vii şi mai limpezi decât însăşi amintirea acelei după-amiezi! Închid ochii şi trăiesc. Eu sunt poetul, *el* nu este decât împăratul.

*

Ceea ce este amuzant, în adâncul disperării mele, este că nu mă pot deprinde cu ideea schimbării. Mă aflu aici de vreo zece zile; am părăsit Roma cu trei luni în urmă, dar *eu sunt la Roma*, şi am impresia că mi-ar fi de ajuns să prelungesc un pic mai mult un gând sau o imagine ca să-mi schimb locul şi să mă integrez din nou în ritmul meu obişnuit şi în spaţiul binecunoscut. Chiar în acest moment, scriind aceste rânduri, mă simt năpădit de o cumplită îndoială. Roma e departe, la celălalt capăt al pământului, şi nici un gând nu se arată a fi în stare să mă facă să schimb locul. Roma e aidoma trecutului, pe veci

pierdută, trăită, adică desprinsă de mine ca un lucru straniu pe care îl poţi reconstitui prin gând şi închipuire, dar care nu se mai află la îndemână. Trecutul meu are un nume, dar la ce bun? Plâng. Mi-e teamă şi mi-e frig, iar zeii nu există. Adevărul ăsta capătă formă după ce am vărsat lacrimi, precum plăsmurile de gheaţă la malul mării. El a fost mereu prezent în lăuntrul meu, dar eu n-am avut niciodată timpul sau forţa de a-l gândi. Viaţa mea, la fel ca stihurile mele, îi era potrivnică, pentru că trăiam dintr-o iluzie, o cântam pentru desfătarea celorlalţi. Însă dacă m-aş încumeta să recitesc *Metamorfozele*, cum aş mai putea să nu mă înfior în faţa vidului pe care această carte l-a deschis în lăuntrul meu, încă de pe vremea când vorbeam despre atotputernicia zeilor! Cruzimea lor vorbeşte despre inexistenţa lor. Ei sunt reflexul temerilor noastre şi a ceea ce noi nu cutezăm să facem fără remuşcări. Căci în ce fel ar fi putut oamenii supravieţui în faţa urii, toanelor şi asemănării zeilor? Cum ar fi putut fi posibil Prometeu? Eu sunt Pometeu şi exist. *Tristele* va fi numele viitoarei mele cărţi. Voi continua să mint, spre a-mi căpăta iertarea. Poate că *El* va schimba locul surghiunului meu şi-mi voi putea duce într-o zi traiul într-una din insulele Greciei sau poate în Sicilia, în preajma lui Agrippa Postumus şi a Iuliei. Elegiile mele îl vor face să spună: Ovidiu a rămas acelaşi, slugarnic şi adulator, se teme de mine, îl pot ierta sau îi pot alege un loc de exil mai blând. Dar *el* nu va cunoaşte aceste rânduri care glăsuiesc despre o teribilă schimbare. Nu va şti niciodată cât m-a ajutat, făcându-mă să sufăr. Iar dacă cineva va descoperi într-o bună zi aceste note secrete, va putea spune că a cunoscut adevăratul chip al lui Ovidiu.

Viscolul se domoleşte puţin câte puţin. Stratul de omăt e atât de gros, că-mi astupă fereastra. Casa a devenit mai călduroasă şi mai familiară. Focul arde în vatră. Am vin şi merinde pentru câteva săptămâni, iar ieri seară am băgat în casă câinele, care doarme în clipa asta la picioarele mele şi ciuleşte urechea

de îndată ce mă aude tuşind sau de cum îmi schimb locul ca să mă dezmorţesc. I-am dat numele *lui*. Îl strig „Augustus“, îi dau să mănânce şi, dacă am chef, îi dau şi câte un picior în fund.

E întuneric. Să fie oare noapte sau după-amiază? Mai sunt oare soldaţi pe metereze? Nu le mai aud glasurile la ceasul la care se face schimbarea gărzii. Geţii ar putea profita de zăpadă ca să cotropească oraşul. L-ar putea cuceri venind şi dinspre mare, trecând pur şi simplu peste treptele valurilor solidificate. Poate părea ciudat, dar nu mă tem de geţi. Mi s-a spus că sunt foarte religioşi şi cred într-un Dumnezeu unic al cărui nume pe moment îmi scapă. Cum poate un zeu să umple cu persoana lui un întreg cer? Dacă cerul e gol, aşa cum cred, acest Dumnezeu trebuie să fie tare mic şi tare singur în mijlocul unei tăceri şi unei solitudini insuportabile. Acest Dumnezeu unic, în fond, probabil că-mi seamănă, măcar prin latura asta.

Eram încă foarte tânăr când, la Sulmona, cu câteva luni înainte de plecarea mea la Roma, am presimţit clipa acestei revelaţii. Mă aflam în afara oraşului, pe o colină aproape împresurată de o buclă pe care o făcea torentul Avella. Eram însoţit de fratele meu. Ne întorceam împreună dintr-o lungă plimbare la via unuia dintre unchii mei. Era cam pe la începutul toamnei. Ne opream la răstimpuri ca să culegem smochinele coapte de pe ramurile ce atârnau peste zidurile grădinilor. Seara era liniştită, era cald încă, frunzele măslinilor se răsuceau încetişor sub adierea vântului, arătându-şi pântecele argintiu, aidoma unor peştişori într-o apă limpede. Îi istoriseam fratelui meu legende mitologice mai curând obscene; îi vorbeam, detaliindu-le, de amorurile Venerei cu Marte, căci citeam şi cunoşteam deja multe lucruri privind intimităţile zeilor şi ale oamenilor. El mă asculta în tăcere, uluit, mi se părea mie, de câte ştiam. În vreme ce îşi mânca smochinele, se tot uita îndărăt, oprindu-se adesea ca să cerceteze împrejurimile, întrerupând astfel firul povestirii

mele. „Dar ce te-a apucat?“, l-am întrebat eu atunci. Mi-a răspuns surprins de bruscheţea tonului meu: „Nu ţi-e teamă să vorbeşti astfel despre zeii noştri?“. Îmi aduc perfect aminte de vorbele care mi-au scăpat atunci: „Teamă de ce? Din moment ce zeii nu există“. Fratele meu m-a privit o clipă în tăcere, aşteptând o explicaţie, apoi a roşit de parcă ar fi căpătat o palmă peste obraz şi a strigat scos din fire: „Nu e adevărat, nu e adevărat“. A început să alerge spre Sulmona, l-am ajuns din urmă foarte aproape de oraş, unde l-am găsit plângând, rezemat de un copac. Nu mi-a îndepărtat mâna, căci treceam amândoi prin aceeaşi criză, fiecare în felul său. Mai târziu, la Roma, ne-am integrat în ritmul vieţii celorlalţi, ne-am deprins să credem, dacă nu în zei, măcar în atitudinile omului faţă de zei. Fără acest lucru, ne-ar fi fost cu neputinţă să trăim, să ne croim drumul în viaţă, să avem succes, să facem dragoste cu o femeie onestă sau cu o târfă.

*

Iarna se apropie oare de capăt? Nu sunt deloc sigur. Nu te poţi încrede în nimic în ţinutul ăsta. Oricum, iată că s-a ivit soarele. Mâinile mele se pot mişca iarăşi. Am fost nevoit să-mi abandonez notele secrete, căci era prea frig ca să pot scrie. Am făcut pe ursul vreme de o lună, în compania lui „Augustus“, câinele meu. Dar câte lucruri s-au petrecut! Mi-a fost trimisă Dochia să aibă grijă de mine.

Este încă indiferentă, nu ştie decât vreo câteva vorbe în latineşte, alte câteva în greceşte şi mă învaţă limba getă, limba ei. Are poate douăzeci şi cinci de ani şi locuieşte lângă Tomis, în cartierul săracilor, adică al băştinaşilor, dincolo de zidurile cetăţii. Dimineaţa, când intră în casă, aduce cu un animal, încotoşmănată cum este într-o blană de oaie care o înfăşoară cu totul. Ar putea fi frumoasă, dacă ar fi îmbrăcată precum Corina.

Printre geți, cu siguranță că trece drept o frumusețe, cu părul ei castaniu, cu ochii adânci care vor să pară severi. Severi față de mine, romanul cuceritor sau pur și simplu bărbatul, căci în viața ei există o poveste legată de un bărbat și aș pune prinsoare pe o mie de sesterți că e văduvă sau părăsită și că are, sau a avut, un copil. Am cerut informații despre ea centurionului Honorius, cu care, din când în când, mai fac schimb de idei. Nu e sclavă și, după câte am înțeles, le face mici servicii romanilor, informându-i despre intențiile geților. Cu siguranță însă că le face mari servicii geților, aducându-le la cunoștință ceea ce poate afla despre ce au romanii de gând. E foarte serioasă, ca toți barbarii, care n-au ajuns încă la subtilitatea zâmbetului și care trăiesc la extremitățile rustice ale gravității și ale veseliei zgomotoase; își îndeplinește treburile zilnice în tăcere, de parcă ar avea mereu ceva să-mi reproșeze. Cum să iubești mutismul ăsta bosumflat? Cum să nu-l iubești? Dar învățătura din *Arta iubirii* este zadarnică în fața acestui bloc de marmură pe care nici o îmbrățișare nu l-a șlefuit.

Artemis vine uneori să mă vadă, când nu are clienți acasă, căci nu pot trăi fără o femeie. Honorius m-a înțeles fără dificultate și chiar el mi-a prezentat-o. Este milesiană, cel puțin mama ei era. Când intră, îmi aduc pe dată aminte de călătoria pe care am făcut-o în Grecia, însoțit de prietenul meu Cneius Pompeius Macer, în pragul tinereții mele. La Atena, am cunoscut o primă Artemis. I-am povestit celei de aici îndepărtata mea aventură și mi-a zis, frecându-mi picioarele înghețate între tălpile ei mereu fierbinți: „Numele ăsta aduce noroc". Ce noroc i-o fi adus ei numele ăsta? Se mulțumește cu puțin, ca toate prostituatele. Poate că își spune, în clipele ei de singurătate: „Aș fi putut fi într-o situație și mai rea". Dar ce situație poate fi *mai rea ca asta*? Aceea a unui surghiunit. Răspunsul nu s-a lăsat așteptat. Scriu încă destul de greu. Degetele și-au pierdut obișnuința. Dar, când se va face primăvară, voi povesti într-o bună zi sărmana istorie a lui Artemis, norocoasa.

*

Scotocind printr-un cufăr, am dat azi-dimineață peste *focale*, eșarfa Corinei. Galbenul strălucitor de odinioară a pălit cu trecerea anilor, dar parfumul a rămas, abia ghicit, dar atât de viu și de puternic, atât de dulce și de aspru pentru mine. Eșarfa asta, cu mireasma și culoarea ei, m-a făcut să-mi petrec întreaga dimineață la Roma, în plină tinerețe. Abia mă întorsesem din călătoria în Grecia și Sicilia, ba nu, am cunoscut-o exact un an mai târziu, la calendele lui septembrie. Petrecusem două luni la Sulmona, la părinții mei, unde începusem să scriu *Medeea* – tare aș fi vrut să n-o mai găsesc niciodată pe acea *Medee* a cărei amintire bântuie zidurile Tomisului, dar am regăsit-o, vai, tristă pereche a primelor mele entuziasme – și avusesem, de asemenea, timp să mă gândesc la Gaia. Gaia era fiica unei *violaria*[1] și locuia în piață cu mama ei, într-o cămăruță din *taberna*[2]. Bătrâna ieșea în fiecare noapte, însoțită de un sclav care trăgea după el un măgar, ca să caute flori pe undeva spre Via Appia. Gaia rămânea, așadar, singură în cursul ultimelor ceasuri ale nopții. Amestecat printre căruțașii care se revărsau la ora aceea pe străzi în jurul pieței, mă plimbam prin fața dughenei, așteptând să iasă bătrâna. Era întuneric. Câteva torțe ardeau în fața ușilor deschise ale prăvăliilor, unde se agitau printre fructe și legume chipuri încă buhăite de somn. Pătrundeam în plin miros de templu, căci obscuritatea din *taberna* mirosea mai tare decât templul Cibelei, într-atât o impregnase mireasma florilor vreme de atâția ani; urcam cele câteva trepte care duceau spre *cubiculum*[3], care mai slujea și drept sufragerie și, totodată, bucătărie, și, bâjbâind prin întuneric, căutam patul. Gaia dormea, eu îmi scoteam toga și mă întindeam alături de ea. Mireasma florilor

---

[1] Vânzătoare de violete, în general, de flori (n.tr.).
[2] Colibă, bordei (n.tr.).
[3] Odaie de culcare (n.tr.).

se amesteca cu mirosul de ulei ars și cu parfumul trupului iubitei mele. Era încă întuneric atunci când ieșeam și mă încrucișam uneori cu mama, care se întorcea, alături de sclav și de măgar încovoiați amândoi sub povara buchetelor de trandafiri, violete, lăcrămioare sau crizanteme, potrivit anotimpului. În cursul zilei, treceam și prin fața dughenei Gaiei, căci fata era tare frumoasă, iar noaptea nu puteam niciodată s-o văd. Cumpăram mereu flori de la ea și când îmi luam buchetul, îi strângeam mâna pe furiș și îi spuneam vorbe de dragoste cu glas tare, păstrând, totodată, o înfățișare serioasă, căci maică-sa era surdă. Mirată de asiduitatea vizitelor mele, bătrâna m-a întrebat într-o zi: „Logodnicei dumitale îi duci florile astea, tinere? Trebuie să fii tare îndrăgostit de ea!". I-am răspuns înclinându-mi capul: „Da, îndrăgostit de Gaia". Bătrâna nu mi-a înțeles gestul și mi-a zâmbit, făcându-mi cu ochiul. Nu știa că în timpul absenței ei, îi luam locul în pat.

În dugheana aceea am întâlnit-o pe Corina. Era pe atunci întreținută de un armator care locuia la Ostia și venea s-o vadă o dată pe săptămână. Am scris în *Amores*:

Non est certa meos quae forma invitet amores
Centum sunt causae, cur ego semper amen.[4]

Ce minciună! N-o iubeam decât pe ea, n-am iubit-o niciodată decât pe ea. Corina a fost o adevărată *praeceptorix*[5] pentru *praeceptor amoris*[6]. Eram de aceeași vârstă și ne-am învoit imediat.

---

[4] „Nu un anume chip mândru, doar, îmi răscolește iubirea:/ Pricini o sută mă fac necontenit să iubesc." (*Amoruri*, cartea a II-a, trad. de Maria-Valeria Petrescu, Ed. Minerva, București, 1977, p. 127.) Pentru toate versurile lui Ovidiu citate de autor și însoțite adesea de traducerea lor liberă, am preferat să dăm traducerile atestate apărute în românește (n.tr.).

[5] Învățătoare, profesoară (n.tr.).

[6] Profesorul iubirii (n.tr.).

Dragostea noastră n-a avut nevoie, ca să se împlinească, de toate acele formule și rețete pe care le-am inventat în *Arta iubirii*, pentru timizi, pentru urâți, pentru proști, pentru cei prea bătrâni, în sfârșit pentru toți cei care, întâlnindu-și obiectul iubirii, n-au avut norocul s-o întâlnească pe Corina. M-am ținut după ea pe stradă, fără să dau vreo importanță privirilor rănite de moarte ale Gaiei. Foarte aproape de locuința ei, spre Aventin, l-a pus pe sclavul care o însoțea să intre într-o prăvălie bine aprovizionată și, astfel, m-am putut apropia de ea ca să-i vorbesc. Părea timidă, dar nu era. Înainte s-o îmbrățișez, chiar și multe luni și chiar ani mai târziu, avea mereu aerul că nu mă cunoaște, că pare surprinsă de prezența mea, la fel ca în dimineața aceea pe stradă, când i-am adresat cuvântul pentru prima dată. Corina locuia într-o casă de curând construită pe Aventin. (Să fie oare adevărat ceea ce tocmai am scris? Cine îmi dă puterea de a supraviețui, de a striga această nefericire care nu e o amăgire? Sunt eu, Ovidiu, poetul Romei, amantul Corinei, ființa asta care a avut totul și care a pierdut totul? Mă deprinsesem cu gândul bătrâneții și al morții. Oamenii în acest scop au fost zidiți. Sunt însă singurul cetățean al Romei surghiunit la Tomis, cât mai departe cu putință de tot ce a fost viața mea. Cum să izbutesc să mă conving pe mine însumi că toate astea fac parte din ordinea lucrurilor?)

Corina locuia într-o casă recent clădită pe Aventin. Protectorul ei, un anume Favorinus, i-o cumpărase. Prietena mea era din Perugia, părinții ei muriseră striviți sub dărâmăturile propriei lor case, în timpul unui cutremur, iar Favorinus, cumnatul mamei Corinei, o primise în casa lui și și-o făcuse amantă. Era imens de bogat și avea vârsta pe care o am eu astăzi. Vârsta la care ești trădat și la care începi să trădezi fără remușcări.

Mi-a dat întâlnire la ea acasă, chiar în seara respectivă, și ne-am despărțit abia după trei nopți și două zile petrecute împreună. Cum să vorbesc despre ea fără să mă gândesc la tragedia

comună care s-a abătut asupra noastră: eram şi suntem de aceeaşi vârstă. Dar la ce bun regretele astea stupide: era frumoasă la vremea când o iubeam. Acesta este lucrul esenţial şi nimeni nu-mi va putea răpi acest adevăr. Avea ochii verzi. Aveam impresia, privind-o, că mă afund într-o apă limpede şi răcoroasă. Timiditatea i se risipea odată cu rochia ce-i cădea la picioare, de cum se afla alături de mine, foarte aproape, şi un râs tăcut i se răspândea pe chip, îmbrăţişând-i parcă şi trupul. Era inundată de minunata lumină a acelui râs, care se forma în fundul ochilor ei şi o acoperea cu strălucirea lui. Mă aşezam pe marginea patului, după ce făceam dragoste, îşi punea capul pe genunchii mei, stând culcată, iar eu îi mângâiam grelele cosiţe în care sclipea un amurg de aur şi de aramă.

O, cât de fericit sunt că nu mai scriu aşa cum fusesem deprins – sau silit – s-o fac! Gata cu zeii în proza mea, gata cu eroii, fără metafore mitologice. Sunt liber, în taină, să scriu aşa cum gândesc şi cum trăiesc. Pur şi simplu. *Culta placent*[7] mi-era formula, fardul pe care l-am părăsit, părăsind Roma. Voi continua mai târziu. Tocmai a intrat Dochia aducându-mi prânzul; şi mi-e foame.

*

Împins de un sentiment de care astăzi mi-e ruşine, am trecut într-o zi prin faţa dughenei Gaiei. Ca de obicei, Gaia era acolo; m-a întâmpinat strângându-mă de mână şi spunându-mi cu un aer serios, căci mama ei era şi ea de faţă: „Te aştept la noapte". N-am avut curajul s-o refuz, deşi consimţământul meu însemna o noapte mai puţin cu Corina. Era la o lună sau poate două de la întâlnirea noastră. Dar cum puteam s-o rup brusc cu obiceiurile mele? Mi-am amintit mai apoi că Favorinus trebuia să

[7] Tot ceea ce este îngrijit place (n.a.).

sosească în cursul după-amiezii, aşadar eram liber. Eram în octombrie, căci era frig şi umed şi tremuram sub togă aşteptând, în întuneric, să iasă bătrâna. În sfârşit, am auzit trântindu-se uşa, apoi paşii mărunţi ai măgarului îndepărtându-se pe lespezile mari ale caldarâmului, şi atunci am intrat. *Taberna* mirosea a crizanteme ca un cimitir, iar mirosul era atât de puternic, încât am avut senzaţia că n-am aer şi m-am poticnit printre ulcioare şi vaze. Am urcat scara deja familiară. Fusesem sigur, încă de dimineaţă, că nu săvârşesc o acţiune înţeleaptă acceptând invitaţia fostei mele iubite, iar în beznă, împresurat de mirosurile de bucătărie, flori şi mizerie, care mă făceau să evoc parfumurile suave din camera Corinei, am fost pe punctul să fac cale-ntoarsă. Dar Gaia se mişca deja sub cearşaf. Mi-am scos toga, aşa cum făceam de obicei, am întins o mână prudentă, aplecându-mă, ca să nu mă împiedic izbind cu genunchii în marginea patului. În clipa când atingeam ceea ce speram să fie sânii Gaiei, un ţipăt ca de animal rănit de moarte a spart bezna. Era bătrâna. Gaia părăsise dugheana cu câteva minute mai înainte, lăsându-şi mama în pat. Am luat-o la goană, în vreme ce mama ei ţipa: „Hoţul! Asasinul!". Gaia se răzbuna astfel pentru trădarea mea. N-am mai revăzut-o de atunci.

Mă cuprinde o poftă nebună de râs recitind întâmplarea asta. Toamna aceea a fost cea mai fericită din viaţa mea. Mă bucuram de succes, numele meu începea să fie cunoscut şi îmi citeam deja primele versuri din *Medeea* în cercul lui M. Valerius Messalla, prefectul Romei, unde îl întâlnisem o dată pe divinul Virgiliu şi unde mă aflam alături de Horaţiu, Properţiu, Tibul, precum şi de mulţi alţii, gloriile Romei lui Augustus. Delia devenise celebră, căci Tibul o preamărise. M-am hotărât s-o slăvesc şi eu pe Corina. Care e îndrăgostitul care n-a cunoscut acele versuri şi care n-a încercat să imite fericirea acestui cuplu desăvârşit? Versurile acelea care exprimau fericirea mea de atunci au fost, vai, pricina sughiunului meu. O pot oare acuza

pe Corina? Pot azvârli acum în foc eşarfa asta galbenă care marchează, în timp, începutul nefericirii mele? Imperiul lui Augustus este mare, dar iubirile Iuliei deja îl corup. *Iubirile* mele nu sunt cauza acestui rău, ci doar imaginea lui. Crima mea a fost aceea de a scrie ceea ce ochii mei văzuseră. Augustus, în furia şi dezamăgirea lui, a confundat efectele cu pricina, iar eu am fost victima acestei confuzii, victimă ce trebuia sacrificată. A întreprins totul pentru a pune capăt viciului, pentru a salva familia, pentru a întări cultul zeilor şi al patriei, dar cine mai crede încă, la Roma, în toate astea, în pofida legilor şi a exemplului oferit de împărat? Iar dacă Augustus este pur, prudent, auster şi patriot, familia sa nu este. Iulia nu e mai castă decât Artemis şi neîndoielnic e mai puţin castă decât Corina. Am asistat atât de des la destrăbălările ei, însă nimic din fiinţa ei nu mă şoca, din moment ce atâtea femei îi seamănă la Roma. Într-o noapte, în casa lui Fabius, şi-a înmuiat degetul într-o cupă plină cu vin roşu şi a început să deseneze pe masă detaliile cele mai intime ale corpului lui Silanus. Râdea ca o nebună şi toţi invitaţii au recunoscut că avea talent. S-a aprins şi mai tare şi, venind lângă Silanus, i-a scos toga şi restul veşmintelor ca să ne facă să vedem că respecta canoanele lui Fidias şi că desenul ei nu era decât o bună copie după opera naturii. I s-a dat dreptate. Bărbaţii au admirat desenul, femeile – modelul. Apoi, şi-a făcut propriul portret, iar scena s-a încheiat cu obişnuita orgie. Lui Augustus i s-a adus la cunoştinţă acest lucru, s-a înfuriat ca întotdeauna când un act oarecare i se părea că era îndreptat împotriva propriei lui persoane, i-a exilat pe Silanus şi pe Agrippa Postumus care erau invitaţi, şi a alungat-o pe Iulia din Roma. Dar care era cauza acestor crime de lezmajestate? Nu voia să-şi dea seama că imperiul însuşi, aşadar Augustus, provocase acest dezastru şi că, de asemenea, cu cât erau cucerite mai multe popoare, cu atât imperiul decădea mai mult, dus la ruină de bogăţiile care curgeau în valuri spre Roma din toate părţile.

Există la Roma mai mult de 150 000 de persoane hrănite pe socoteala imperiului, 150 000 de trântori care trăiesc, în fond, din munca popoarelor cucerite. Augustus le dă de mâncare şi îi aduce grămadă la circ şi la teatru ca să strige „Trăiască Augustus", ca el să aibă, astfel, dovada popularităţii şi a puterii lui. Dar cine ar avea oare curajul să-i spună: „Cauza ruinei sălăşuieşte în tine însuţi, iar puterea ta stă la baza căderii noastre viitoare"? I-a fost mai uşor să se lase convins că putregaiul se afla în versurile mele. „Ovidiu a scris *Iubirile* şi *Arta iubirii* (uitând de *Faste*). Ne-a corupt tineretul, a dat sfaturi rele femeilor căsătorite (adică Iuliei), a pângărit totul: iubirea, familia, zeii. Să distrugem cauza răului şi răul va dispărea." Într-o noapte, mi-a comunicat sentinţa: surghiunit la Tomis. Noaptea aceea a idelor lui noiembrie pe care am descris-o în cea de-a treia elegie din prima carte a *Tristelor*, scrisă pe drum, înainte de a ajunge aici, imaginea acelei ultime nopţi la Roma („Cum subit illius tristissima noctis imago...") mă umple şi acum de ură şi de deznădejde. Ca şi cum aş fi fost împăratul, iată-mă acuzat că distrug imperiul! Rătăceam dintr-o cameră într-alta, umblam prin grădină, mă întorceam, căutam pretutindeni un obiect pe care să-l iau cu mine, un lucru care să mă facă să pot trăi în exil, o imagine a Romei şi a vieţii mele trecute. Am găsit două: eşarfa Corinei şi ura pentru Augustus. Din întâmplare, aceste imagini au amândouă aceeaşi culoare.

*

N-aş vrea să consacru nici măcar un singur rând ticăloşiei care a dezlănţuit catastrofa. Dar nu mă pot împiedica să vorbesc. Vorbind mă simt mai uşurat. Aş mai fi spus vreodată adevărul, l-aş fi întrezărit măcar, dacă nu s-ar fi produs catastrofa? Nenorocire sau fericire, nu sunt eu oare discipolul lui Pitagora? Chipul meu oficial nu a murit, căci, în conversaţiile

mele cu Honorius, vorbesc despre „marele“ Augustus, *fiul* lui Cezar (el crede că este cu adevărat fiul lui Cezar, aşa cum se şi crede zeu) şi despre binefacerile pe care le împarte el romanilor, însă exilul mi-a dăruit un alt chip, pe care am să încerc să-l desăvârşesc în anii care au să vină, chiar dacă clemenţa *zeului* mă va chema înapoi la Roma. Nu sunt singurul care vede corect lucrurile. Agrippa le vede şi el, poate. Dar sunt singurul care le scrie.

De-a lungul drumului, de la Roma la Brindisi, de la Brindisi la Lecheea şi la Cenchreea, de la Imbros la Samotrace şi la Tempira, unde Sextus Pompeius mi-a dat dovada prieteniei lui primindu-mă la masă, în pofida condamnării care mă exclude din rândurile persoanelor onorabile, şi dându-mi o escortă care să mă însoţească spre a străbate teafăr şi nevătămat ţinutul bistonienilor, de la Tempira la Lamsac, la Cyzic, la Bizanţ şi la Dionysopolis până la Tomis, n-am făcut altceva decât să mă gândesc, răsucind-o pe toate feţele, la nedreptatea care mi-a fost făcută şi la mijloacele de a mai îmblânzi mânia lui *Jupiter*. Abia când am ajuns, dezrădăcinat din trecutul meu şi din toată falsitatea care l-a alcătuit, m-am descoperit pe mine însumi. Sufăr că mă aflu aici şi lupt în scrisori ca să obţin iertarea şi ca să mă pot într-o bună zi întoarce la mine acasă sau, măcar, ca să fiu exilat altundeva, într-un climat mai uşor de îndurat şi printre oameni care să nu fie barbari, dar nu voi regreta niciodată clipa în care m-am putut apleca liber asupra sufletului meu, fără silă, fără teamă şi fără umilinţă. Abia pe malul Pontului Euxin, ale cărui ape par uneori negre, de parcă noaptea şi-ar avea sălaşul în adâncul lor, am început cu adevărat să fiu om.

*

În timpul zilei, scot blana de oaie de la fereastră, iar soarele îmi scaldă atunci picioarele ca o apă caldă. Între *hora septima*

şi *hora nona*[8], ies din casă ca să mă deprind iarăşi cu lumina şi cu vântul. Itinerariul meu nu este mereu acelaşi, dar ieşind, sunt silit să-o iau în fiecare zi pe uliţa care merge de-a lungul zidurilor de apărare şi care duce în port. Marea nu e decât rareori calmă, iar corăbiile, majoritatea greceşti, se leagănă violent pe valuri înainte de a intra în mica radă. La capătul digului care apără portul de furia mării, există un far, o copie graţioasă a Farului din Alexandria, în miniatură bineînţeles, căci totul este, la Tomis, mai mic decât prin alte părţi. Există şi corăbii romane, care vin de la Brindisi sau de la Ostia şi care aduc, foarte des, corespondenţă pentru mine. Prietenii nu mă uită, nici Fabia. Mi se trimit chiar şi daruri, cărţi; Fabia mi-a trimis săptămâna trecută o colecţie de instrumente de scris, stiluri din argint, pe care le râvneam de multă vreme. Sunt încă un om bogat, căci Augustus nu mi-a confiscat avutul[9] şi sunt sigur că Fabia trăieşte în mai multă îndestulare de la plecarea mea, căci socoteşte de două ori înainte de a cheltui un sestert, în vreme ce eu mă obişnuisem să-mi satisfac toate capriciile. Când mă voi reîntoarce la Roma, într-o bună zi, îmi voi regăsi averea sporită. E o plăcere pentru mine să stau de vorbă cu marinarii, romani sau greci. Ei ştiu tot ce se întâmplă în lume şi îmi seamănă în sensul că se tem de Augustus, se tem la fel de mult ca toate fiinţele omeneşti care alcătuiesc imperiul. Frica asta, m-am deprins aici să-mi dau seama de acest lucru, se exprimă prin vorbe mari pline de admiraţie la adresa împăratului. Cât de mici pot fi grecii când vorbesc de bine de un şef politic! Au pierdut totul, libertatea, bogăţia şi, la fel ca mine, dreptul de a bârfi. Din toate trecutele lor daruri, şi l-au păstrat pe acela al negoţului, dar asta nu e de ajuns ca să menţină un popor printre popoarele de rangul întâi. Au încă filosofi şi poeţi, dar umbra

---

8 De la amiază la 15:45, la solstiţiul de vară (n.a.).

9 *Relegatio* nu implica şi confiscarea bunurilor (n.a.).

lui Augustus le întunecă operele şi le secătuieşte încetul cu încetul izvorul geniului. Şi totuşi, aceşti marinari îmi împrospătează amintirile, iar eu îi pun să vorbească despre oraşele şi insulele pe care le-am vizitat şi eu cu mai bine de treizeci de ani în urmă. Sunt respectuoşi faţă de noi, dar un zâmbet uşor în colţul gurii lasă să se ghicească adevărata părere pe care o au despre romani. Marinarilor noştri nu le place să se amestece cu ei, căci zâmbetul ăsta îi umileşte. Se lasă adesea cu încăierări în cârciumile situate pe uliţele care duc de la port spre centrul oraşului şi am asistat deja la câteva. Zeii nu se luptau cu mai puţină duritate. Sparg totul, trupurile încleştate se rostogolesc prin noroiul ulicioarelor şi am văzut un marinar din Samos azvârlit printr-o fereastră ca o minge. Eram sigur că avea să se facă zob, dar s-a ridicat imediat ca să se arunce iarăşi în încăierare. Braţul stâng se ţine acoperit cu o bucată de pânză înfăşurată în chip de pavăză. Dinţii albi parcă ar fi cuţite. Dar sângele curge rareori, căci toţi sunt adevăraţi maeştri ai acestei arte tăcute, care se desfăşoară în fundul unei crâşme, în întunericul unui lupanar, la colţul unei uliţe prost luminate. Doar femeile ţipă, însă când se ivesc paznicii, aceştia nu mai culeg decât roadele învolburării, câţiva răniţi, nişte *thermopolae*[10], năuciţi sau chiar răniţi şi ei, vedre şi amfore sparte şi vin roşu scurgându-se până în uliţă.

Intru uneori în vreuna din aceste crâşme, ţinute în general de greci. Vinul e bun, căci vine din insule, dar mai sunt câte unii care vând vinul ţinutului, un pic mai acru şi destul de tare. Are gustul acestui pământ pe care nu-l cunosc. Mi s-a spus că geţii sunt mari băutori şi că în timpul iernii îşi îngroapă viile ca să nu îngheţe. Gerul face adesea să crape amforele şi atunci sunt siliţi să spargă în bucăţi vinul îngheţat pe care-l încălzesc mai apoi la foc, pentru a-l face iarăşi lichid. La Roma aş fi putut

[10] Cârciumari (n.a.).

să jur că viţa de vie nu creşte nicidecum sub Ursa Mare şi că cei ce sunt numiţi oameni erau aici animale cu două picioare lipsite de sentimente şi de raţiune. Dar văd că femeile, judecând după Dochia, sunt mai pure decât pe la noi, iar bărbaţii sunt într-adevăr bărbaţi. Se poate trăi pretutindeni unde se poate face foc şi se pot schimba vorbe. Roma nu e decât un capriciu, un punct mărunt, poate prea strălucitor, în mijlocul beznei umane.

Ieri spre seară, i-am făcut o vizită lui Artemis, la celălalt capăt al oraşului. În comparaţie cu distanţele de la Roma, distanţele de aici sunt ridicole, însă străzile sunt mereu pline de noroi, zăpadă sau praf. Mă aştepta şi îmi pregătise o cină gustoasă, cu adevărat delicioasă, faţă de mâncărurile primitive şi monotone pe care mi le găteşte Dochia. Erau până şi migdale pudrate cu zahăr, măsline negre, smochine uscate şi vin de Chios. Daruri pe care i le fac lui Artemis bogaţii armatori şi căpitani de corăbii. E departe de a fi la fel de frumoasă cum e Corina, dar stăpâneşte arta rafinată de a se îmbrăca simplu şi cu eleganţă şi se pricepe să spună lucruri care îţi încălzesc sângele sau complimente prosteşti, dar aţâţătoare. Îşi joacă rolul cu talent, iar eu nu-i cer nimic mai mult. Conversaţia ei nu e decât un preambul pentru dragoste. Tot ce povesteşte se referă la bărbaţi şi la femei care se iubesc cu patimă, la cupluri desăvârşite, sau istoriseşte despre amorurile zeilor, care sunt cele mai picante şi care constituie comoara afrodiziacă a oricărei curtezane sigure pe meseria ei. Am remarcat, de-a lungul nenumăratelor mele aventuri, că adulterul făptuit de Marte şi Venus, soţia lui Vulcan, era considerat drept excitantul cel mai eficace. Adesea, când facem dragoste, Artemis îmi şopteşte: „O, Marte, dragostea mea!", punându-se pe sine în pielea Afroditei.

O ascult cu plăcere, căci vorbeşte o limbă greacă minunată. Am cinstit cum se cuvine festinul de ieri seară, iar ea mi-a oferit detalii despre propria-i viaţă. Mitologia se amestecă într-un fel destul de agasant cu tot ce spune şi a ajuns la fericita sminteală

de a se confunda cu zeița iubirii, dar și cu alte personaje mai puțin faimoase. Corina era mult mai realistă. Povestea ei începe cu această evocare absurdă: locuia la Sestos, pe malul Bosforului, părinții ei erau oameni bogați, iar ea se îndrăgostise de un tânăr care locuia în orașul de pe malul opus, Abydos, situat pe țărmul unde Troia își înălța odinioară zidurile gigantice, ocrotite de zei. Pentru a o întâlni, tânărul trecea noapte de noapte marea înot, iar ea îl aștepta, însoțită de doică, mișcând o torță a cărei flacără îl îndruma pe înotător. Se iubeau pe o plajă caldă încă, la lumina stelelor, lângă muzica fermecată a valurilor Hellespontului, în vreme ce doica dormea sau se prefăcea că doarme, nu departe de ei. Dar într-o noapte, Artemis, obosită de atâtea nopți de veghe, a adormit și ea, torța i-a căzut din mână, în nisip, și s-a stins, iar tânărul care se lupta în larg cu valurile, lipsit de lumina care-i arăta drumul, s-a înecat. Nebună de durere, Artemis a părăsit casa părintească (mama ei era milesiană) și s-a îmbarcat pe prima corabie care ridica ancora și care a dus-o la Tomis unde, pentru a uita și a putea trăi, a devenit curtezana favorită a personajelor sus-puse și a acelora care aveau destui bani ca să-și ofere o noapte cu ea. E o poveste foarte tristă. O istorisește cu atâta convingere, că nu cutez niciodată să-i amintesc de Hero și Leandru, a căror aventură o reproduce întocmai. Există cu siguranță ceva adevărat în această tragedie care stă la baza meseriei ei, dar mi se pare de prisos să desenez un hotar între adevăr și mit. Ar fi cu siguranță incapabilă să reconstituie faptele, căci, povestind de sute de ori moartea primului ei iubit, așa cum a izbutit s-o amestece cu drama mitologică, se ia pe sine însăși mult mai ușor drept Hero decât ceea ce a fost în realitate. Își confundă prima iubire cu aceea a lui Hero, iar pe celelalte, nenumărate, cu iubirile Afroditei. Tinerețea ei este pământească și pură, în timp ce viața ei de curtezană, făcând corp cu viața zeiței, reprezintă un fragment din impuritatea Olimpului. Nu m-am putut împiedica s-o întreb:

— Știi că povestea ta îmi amintește de aceea a lui Hero și a lui Leandru? O cunoști?

— Nu, mi-a răspuns ea fără să-și piardă cumpătul, dar asta nu mă miră. Toată viața mea nu e alcătuită decât din asemănări divine. Un oracol mi-a prezis că eram menită unui zeu. Ai putea fi tu zeul acela pe care-l aștept. Nu te teme, nu te voi trăda.

S-a lăsat apoi să alunece pe jos și mi-a înconjurat genunchii cu brațele-i goale. Sunt sigur că în fiecare dintre clienții ei îl vede pe zeul predestinat. Deziluziile ei trebuie să fie tare frecvente. A fost nevoie să sosesc la Tomis pentru a regăsi credința cuiva intactă întocmai ca pe vremea lui Ulise, când metamorfozele făceau parte din viața de zi cu zi. Ce curtezană din Roma ar fi în stare să se creadă Venera sau să-și confunde prima smintеală cu aceea a lui Hero și să aștepte seară de seară, în patul ei cel pângărit, zeul în stare să-i dăruiască adevărata dragoste și să facă din ea o stea eternă sau un izvor la marginea unei păduri?

Era întuneric atunci când am ieșit din casa ei. Orașul strălucea sub lumina lunii. Am trecut de-a lungul digurilor în drumul de întoarcere acasă, și două versuri din scrisoarea pe care Leandru i-o scrie lui Hero, înaintea nopții fatale, s-au închegat în străfundul memoriei mele:

Unda repercussae radiabat imagine lunae,
Et nitor in tacita nocte diurnus erat.[11]

*

Am urcat azi-dimineață, însoțit de Honorius, sus pe zidurile de apărare. Spre uscat, întinderea e la fel de uriașă ca spre mare.

[11] „Unda-ntorcea în sclipiri luminoasa icoană a Lunii, / O strălucire de zi prin întuneric cernând." (*Heroidele*, Epistola XVIII, 77–78, trad. de Maria-Valeria Petrescu, Ed. Minerva, București, 1977, p. 64) (n.tr.).

Cireşi în floare străluceau ca făclii risipite peste pământul vălurit. Din turnul dinspre apus, care apără intrarea principală în Tomis, se poate vedea întreg oraşul, dar şi marea şi pământul geţilor, de un verde mai blând decât acela al mării, misterioase şi îndepărtate. Lângă ziduri, nişte plugari adânceau brazde minuscule cu pluguri de lemn, trase de boi albi care sprijineau jugul nu cu fruntea, ca pe la noi, ci cu pieptul. I-am spus lui Honorius că sistemul ăsta mi se părea a fi mai practic, pentru că forţa animalului sălăşluieşte mai degrabă în muşchii pieptului decât în frunte sau în grumaz. Honorius a dat dispreţuitor din umeri. Nu are decât dispreţ pentru tot ce se petrece în afara Italiei. Mi-a spus că pământul acesta nu producea aproape nimic şi că geţii veniţi dinspre apus şi dinspre miazănoapte dădeau adesea foc ogoarelor la vremea când grâul era copt. Şi a adăugat: „Augustus va trebui să supună acest pământ într-o bună zi, până dincolo de Dunăre, legii Romei, pentru a-i da pacea şi prosperitatea". Şi pentru a-i învăţa pe aceşti barbari cum să înjuge boii... Roma îi plăteşte o soldă bună, iar el ştie că, peste un an-doi, va fi mutat în Grecia sau în Italia, după meritele pe care le va arăta. Nu poate aşadar să vorbească decât în felul acesta. În timp ce eu, eu n-aş vrea ca oamenii ăştia liberi să fie siliţi într-o zi să înalţe temple întru slava lui Augustus.

*

Am în faţa mea timp berechet. Mult, dacă îl socotesc pe ore şi pe zile. Puţin, însă, dacă mă gândesc la anii care îmi mai rămân de trăit. Pitagora spunea că viaţa e împărţită în patru perioade: „Copilăria, până la douăzeci de ani; adolescenţa, de la douăzeci la patruzeci; tinereţea, de la patruzeci la şaizeci; şi bătrâneţea, de la şaizeci la optzeci". M-aş găsi aşadar, potrivit acestui calcul, în plină tinereţe. Dar mai probabil este că înţeleptul din Crotona a vrut să zică maturitate în loc de tinereţe.

Iar dacă m-ar fi cunoscut, m-ar fi socotit cu siguranţă printre bătrâni, dacă i-aş fi vorbit mai cu seamă de relaţiile mele cu femeile. El spunea: „Trebuie să-i plăteşti tribut Venerei doar iarna, niciodată vara; din când în când toamna şi primăvara; dar acesta este întotdeauna un lucru care te consumă şi face rău la sănătate". Unul dintre discipoli întrebându-l într-o zi care era cea mai bună perioadă ce trebuia consacrată dragostei, el i-a răspuns: „Când vrei să-ţi slăbeşti singur puterile".

Cunoşteam învăţătura lui Pitagora încă de pe vremea tinereţii mele timpurii. În *Metamorfoze*, i-am închinat o mare parte a cărţii a XV-a. Dar am ţinut oare vreodată seama de înţelepciunea lui? Am vorbit despre zei, când el nu vorbea decât de un singur zeu; am mâncat carne, când el era potrivnic oricărui aliment ce provenea de la animale; propovăduia cumpătarea în desfătările iubirii, iar eu n-am făcut altceva decât să mă folosesc de ele până la abuz. Nu mai sunt tânăr. Mi-am pierdut tinereţea la douăzeci de ani, în momentul în care, după părerea lui, ea este abia la început. A fost un surghiunit la fel ca mine, din moment ce a ales exilul la Crotona ca să fugă de abuzurile tiranului Policrat. Printre sclavii săi, din vremea când locuia la Samos, oraşul unde se născuse, se găsea Zamolxis, preotul devenit mai târziu *pontifex maximus* şi zeul unic al geţilor, vecinii mei. Ce stranie coincidenţă! Mă aflu în acest moment confruntat cu toate entuziasmele şi cu toate angoasele tinereţii mele: Pitagora, Zamolxis, Medeea. Voi vorbi într-o zi de Medeea, simbolul primelor mele succese la Roma şi întemeietoarea Tomisului. Trăim urmând un drum care urcă, ajungem la un punct culminant şi începem să coborâm, străbătând în sens invers toate misterele prin care am trecut la urcuş. Iar moartea nu mai e astfel decât o întoarcere. Sau, aşa cum spunea Pitagora, drumul spre o altă naştere. Am de gând s-o iscodesc pe Dochia despre religia ei, despre acest Zamolxis al ei, fostul sclav al magistrului meu.

*

Trebuie să fac să ajungă adevărul despre *el* până la parţi, până în fundul Africii şi al Germaniei, să povestesc popoarelor supuse, uluite de gloria lui şi de legenda lui morală, adevărul despre moralitatea lui Augustus. Apărându-mi cărţile, scriam în *Elegia unică*:

Ilias ipsa quid est, nisi turpis adultera, de qua
Inter amatorem pugna virumque fuit.[12]

Dacă operele mele sunt acuzate că au încurajat adulterul, capodoperele trecutului ce fac altceva în afară de a cânta aceste iubiri interzise care umplu, cu paragrafe şi pedepse, legile lui Augustus? Făceam, totodată, o aluzie la greşeala Iuliei şi la gravul păcat pe care împăratul şi-a clădit propria-i fericire conjugală. Nu este el într-adevăr eroul unui adulter? Iar întreaga lui viaţă sentimentală şi conjugală nu este ea un lung şir de greşeli şi de crime prevăzute şi pedepsite de *Lex Julia de adulteriis et de pudicitia*[13]? Logodit cu fiica lui Servilius Isauricus, el rupe logodna spre a o lua în căsătorie pe Clodia, fiica lui Publius Clodius şi a Fulviei, înrudită cu Antoniu. Când relaţiile cu Antoniu, aşadar cu Fulvia, au încetat a mai fi bune, a trimis-o pe Clodia înapoi acasă la maică-sa, fără măcar să se fi atins de ea, e adevărat, căci nu avea încă doisprezece ani. Aşadar, nu o luase de nevastă decât pentru a face parte din familia lui Antoniu. S-a mai însurat, apoi, cu mai coapta Scribonia din familia lui Sextus Pompeius, şi de la ea a avut-o pe unica-i fiică, Iulia, pe

[12] „Ce este Iliada, decât un adulter? / Amantul şi bărbatul se iau de gât şi pier." (*Tristele*, Cartea a II-a, *Elegia unică*, pp. 371–373, trad. de Eusebiu Camilar, EPL, Bucureşti, 1966, p. 57) (n.tr.).

[13] Legea Iulia privind adulterul şi pudoarea (n.tr.).

care avea s-o trimită mai târziu în exil, în insula Pandataria. E adevărat că Scribonia nu avea nimic din calităţile Venerei sau ale Elenei, şi că era mai în vârstă ca el, dar ocrotitorul familiei romane nu divorţează pentru atât de puţin lucru. A întâlnit-o pe Livia şi a luat-o de soţie, răpind-o soţului ei, bietul Tiberiu Claudiu Nero, fost duşman al triumvirilor, care şi-a cedat soţia atotputernicului cezar pentru a scăpa cu viaţă. I-a făcut cadou lui Augustus propria soţie şi a căpătat în schimb libertatea. Se spunea la Roma că pofta lui Augustus de a o avea cât mai repede cu putinţă pe Livia în aşternut a fost atât de mare, încât a silit-o să se înfăţişeze la ceremonia nupţială când ea era pe punctul să nască. Acel copil, născut în familia lui Augustus, era Tiberiu, fiul fostului soţ al Liviei. Iar când Iulia a fost destul de mare, el i-a silit pe Agrippa şi, apoi, pe Tiberiu să divorţeze de soţiile lor ca s-o ia de nevastă, fiecare la rândul său, pe fiica împăratului. Nu e aşa că toate astea sunt mai încâlcite, mai inumane şi mai imorale decât povestea de dragoste care a provocat războiul Troiei? Iar versurile pe care el însuşi le-a scris în tinereţe nu sunt ele cu mult mai indecente decât ale mele? Nu mă va ierta niciodată, căci am văzut şi am spus prea multe lucruri. Aceste ultime aluzii din *Elegia* mea nu sunt menite să-i placă mai mult. A făcut legi ca să-i pedepsească pe ceilalţi, căci se consideră pe sine mai presus de orice lege. Ceea ce îl necăjeşte şi îi aminteşte ce este el în realitate sunt versurile mele. Tonul slugarnic şi linguşitor pe care l-am adoptat în scrisorile mele nu-i va putea ascunde umbra lui Ovidiu, martora trecutului şi a turpitudinilor lui, prezentă la Roma în aceste scrisori care nu sunt servile decât spre a-şi atinge scopul.

*

Să fug, dar unde? Doar la Roma viaţa merită să fie trăită. Sau în Grecia. Dar tot spaţiul locuibil al pământului se află sub

stăpânirea lui Augustus. M-aş duce cu dragă inimă să trăiesc printre geţi, dar sunt sigur că ţinutul lor nu e decât un imens Tomis în care mi-aş plăti libertatea cu ultima brumă de sănătate şi de speranţă din acest trup uzat, a cărui unică mângâiere este nădejdea întoarcerii la Roma.

Am făcut cunoştinţă zilele trecute cu căpitanul unui vas care ridica pânzele spre Trapezunt. Odată ajuns acolo, aş fi putut găsi o caravană spre Orient, spre India sau poate chiar spre şi mai departe, dincolo de orice hotar cunoscut. Aş fi fost liber; sosit acolo, aş fi putut spune întreg adevărul. Marinarul acela era gata să mă ia la bord, în schimbul unei sume de bani destul de modeste. Nu ştia cine sunt. M-am întors acasă, după ce fixasem o întâlnire pentru aceeaşi seară; eram într-o stare de agitaţie care-l scotea din fire pe „Augustus". Dochia m-a ajutat să pregătesc un sac şi un cufăr, fără să scoată o vorbă, dar ochii ei mă priveau neliniştiţi, iar privirea ei avea aceeaşi expresie de spaimă cu a câinelui. Apoi, vrând să mişc cufărul, o durere de şale m-a lăsat înţepenit locului. Am fost nevoit să mă întind, cu ajutorul Dochiei, în vreme ce „Augustus", cu labele din faţă sprijinite de marginea patului, mişca din cap dintr-o parte în cealaltă, de parcă ar fi vrut să mă întrebe ce se petrecuse. Era atât de caraghios, încât mi-am întrerupt penibilele gemete de durere ca să izbucnesc în râs. Dar lacrimile îmi stăruiau în ochi. Durerea asta, care a ţinut mai bine de un ceas, m-a făcut să-mi schimb planurile. Fuga la vârsta mea se vădea a fi o aventură cu neputinţă de împlinit. Bucuriile scădeau în jurul meu, precum lumina unui foc pe cale a se stinge. Totul se reduce de acum înainte la pat şi la masă. Dormit, făcut dragoste, mâncat şi scris. Am rugat-o pe Dochia să pună totul la loc în ordine şi am ieşit în compania lui „Augustus". Soarele era încă sus pe cer când, după ce am lăsat oraşul în urmă, am urcat pe o dună de nisip, la malul mării. Flori şi câteva ierburi creşteau ici-colo pe colina aceea blândă, nu mai înaltă decât propria mea casă.

M-am aşezat şi am stat să contemplu în voie plaja ce se întindea lungă spre miazăzi şi care urca, devenind faleză în depărtare. Apa era albastră şi liniştită, iar curenţii desenau mişcătoare drumuri la suprafaţă. La stânga, vedeam limpede portul Tomis, cu rada şi farul după modelul celui din Alexandria. Corabia care trebuia să mă ducă a trecut dincolo de far cam pe la *hora duodecima*[14], iar vâslele au rămas nemişcate când vântul din larg a pornit să umfle pânzele. Am urmărit-o din ochi şi a dispărut, drept în faţa mea, spre răsărit, dincolo de linia pură a zării. Nu am încercat nici un fel de păreri de rău. M-am întins pe nisipul cald şi fin, mai fin şi mai deschis la culoare decât cel de la Ostia, şi am adormit visând acelaşi vis pe care-l am mereu aici când sunt cu cugetul împăcat. Mă văd la Roma, la mine acasă, plimbându-mă prin grădină. Ajung în faţa zidului împrejmuitor care mi se pare prea înalt şi prost aşezat. Aş vrea să pun să fie dat jos, ca să am iarăşi în faţa ochilor priveliştea dinspre Monte Mario, şi îi vorbesc despre proiect soţiei mele, care mă priveşte mirată şi îmi spune: „La ce bun să dărâmi zidul? Măcar te împiedică să priveşti Tomisul". Atunci îmi aduc aminte că dincolo de zid se află Tomisul şi că n-am nici un chef să-l văd.

Când m-am trezit, soarele era încă sus. Am zărit-o pe Dochia care era aşezată nu departe de mine, lângă mare. Arunca pietre în apă, iar „Augustus" se vâra să le caute şi, când ieşea, alerga nebuneşte pe plajă. Dochia râdea pe tăcute. Atât femeia, cât şi câinele erau fericiţi că nu-i părăsisem. M-am simţit acasă, în mijlocul unei lumi mărunte şi familiare: o femeie, un câine, o casă, fiinţe şi lucruri care se deprinseseră cu prezenţa mea şi nu se mai puteau lipsi de mine.

În timp ce mă ridicam, Dochia s-a apropiat de mine şi m-a poftit să vin să-i văd casa. „E foarte aproape de aici", mi-a spus ea şi mi-a întins mâna ca să mă ajute să cobor de pe duna de

---

[14] După ora şase seara (n.a.).

nisip. Zgomotul valurilor care se spărgeau de țărm și mirosul algelor care putrezeau la soare m-au făcut să iubesc dintr-o dată acest peisaj singuratic. Mâna Dochiei mă ajuta să mă împac cu acest pământ, cu imensul vuiet al apelor care nu are nimic din șopotul valurilor de pe plajele de la noi.

Casa Dochiei se află la marginea cartierului săracilor, așezată în mijlocul unei grădini între mare și zidurile de apărare dinspre miazăzi, nu departe de dună. Trecem printre straturi cu legume, unde salata, varza, roșiile cresc printre niște șanțuri mici, ca să ajungem la casa spoită cu var, care are un soi de prispă adăpostită, deschisă spre grădină și sprijinită pe stâlpi din lemn. Acoperișul înclinat e alcătuit din minuscule bucățele de lemn așezate unele peste altele ca solzii pe o platoșă. Un copil o aștepta la intrarea în grădină, o fetiță bălaie de vreo trei anișori care îi seamănă. Un bătrân, tatăl Dochiei, urmărea, rezemat în coada sapei, firicelul de apă care șerpuia prin șanțuri și se revărsa peste un strat cultivat cu salată. M-a salutat în limba getă și și-a văzut mai departe de munca lui, în vreme ce copila ne urmărea de pe prispa cu dușumea din lut bătătorit, la fel ca în restul casei. Dochia m-a pus să stau pe un scăunel rotund cu trei picioare și mi-a adus o lingură de miere într-o cană cu apă rece. Ne înțelegem perfect deja de ceva vreme, căci ea face progrese în latină, iar eu în limba getă. De pe prispă, se zărea marea, pe deasupra dunelor de nisip, ca un zid verde care astupă orizontul. S-a așezat și ea pe un alt scăunel, la o distanță respectuoasă. Copila îi înconjurase mijlocul cu brațele.

— Cum te cheamă? am întrebat-o, ca să zic ceva.

— Dochia.

— Dar pe tatăl tău?

Fetița n-a răspuns și atunci m-am uitat spre maică-sa care mi-a spus:

— Tatăl ei e departe.

Dar nici ea nu i-a rostit numele.

— E get, la fel ca tine?

A murmurat un „Da“ care însemna că pune într-un fel capăt întrebărilor mele. Nu mă înșelasem. Existau atât un bărbat și un copil în viața Dochiei, cât și o taină pe care nu voia să mi-o dezvăluie, cel puțin nu deocamdată.

— Nu te temi de geți? Ești în slujba unui roman și ei te-ar putea ucide într-o zi. De ce nu vii să locuiești în oraș?

A clătinat din cap.

— Nu. Tatăl meu își are aici grădina de zarzavat, fetița se joacă printre copaci și la malul mării. Sunt fericită așa.

— Ești fericită, Dochia?

A dat din cap.

— Fără bărbat, atât de tânără și de frumoasă, cum poți fi fericită?

— Nu avem nevoie de tot ce dorim pentru a fi fericiți. Știu că nu asta e părerea dumneavoastră, dar asta e.

Poate că avea dreptate, dar situația noastră nu era aceeași.

— Știi, Dochia, că posedam tot ce-și poate dori un bărbat și că nu eram fericit?

Ea a spus „Da“ și i-a făcut semn copilei să se ducă să se joace în grădină.

— Nu suntem stăpâni pe soarta noastră și nici pe fericirea noastră, a mai adăugat ea.

— Atunci cine e stăpânul nostru?

A răspuns fără șovăială: „Zamolxis“.

Numele ăsta s-a întins peste toată seara. Era ca și cum l-ar fi rostit cerul, grădina și marea, într-atât era de grav și de sonor, de trist și totodată puternic, aidoma peisajului pe care-l modelase după felul lui de a fi și de a gândi. Mă simțeam oarecum năpădit de forța lui, oarecum obligat să-i dau ascultare și să cred în el. Devenise oare, mai înainte chiar de a-l cunoaște, stăpânul sorții mele? Femeia aceasta, așezată în fața mea, îi

rostise numele şi îl auzeam pentru întâia oară pronunţat de nişte buze vii.

Când scriu aceste rânduri, îmi amintesc de un lucru ciudat: stând în faţa grădinii rustice, lângă Dochia, în timp ce schimbam cuvintele pe care tocmai le-am reprodus, uitasem cu totul de nefericirea mea, după cum uitasem unde mă aflam şi de ce eram aici. Prin gura tinerei femei, făceam cunoştinţă cu ceea ce Pitagora numise, cu cinci sute de ani în urmă, *zeul unic*. Şi totul se ştergea în faţa acestei veşti, pe care, în fond, o cunoşteam, dar a cărei adevărată cunoaştere mă aştepta la capătul lumii, sub zidurile Tomisului, ca singura alinare cu putinţă. Căci noi nu suntem stăpâni pe soarta noastră.

Al doilea an

Există oare păsări mai tragice decât aceşti pescăruşi cu zbor graţios, al căror ţipăt îmi sfâşie sufletul, de parcă ar vesti un dezastru, de parcă ar încerca să reînvie amintirea altei vieţi consacrate celor mai îngrozitoare crime? Mă duc cu gândul la Medeea... Norii au coborât foarte jos, acoperă cerul în întregime, dând mării o culoare sinistră, verde şi cenuşie totodată, pe care se detaşează aripile albe ale acestor păsări ale nefericirii, care plonjează la răstimpuri în inima hăului ca să prindă câte un peşte. Se leagănă pe aripi, slobozindu-şi ţipătul ascuţit, de parcă ar vrea să scape de povara trecutului. Mă aflu pe deal, în apropierea casei Dochiei. E iarnă, încă blândă, dar sunt sigur că la noapte sau, poate, mâine are să se aştearnă zăpada, adusă de vântul de miezănoapte. Ierburile sunt uscate, iar vântul şuieră, trecând prin tulpinile ca nişte oase chircite. Lumea e plină de durere, iar viaţa trece prin oameni precum vântul ăsta, făcând să se înfioare trupurile şi sufletele: iarna e aproape, vara n-a fost decât acest scurt spaţiu strălucitor în care moartea devine posibilă. Nu vezi pe nimeni. Ţărmul şi apele sunt pustii. Portul, în depărtare, e gol. Doar pescăruşii îndură clima asta, făcând ecou naturii neprimitoare. Zburau cu aceeaşi indiferenţă în ziua în care Medeea şi-a ucis fratele aici, chiar pe acest ţărm, printre ţipetele astea asemănătoare, menite parcă să însoţească păcatele oamenilor. Ea a zărit de la înălţimea acestei coline sau a acestei faleze corabia lui Aetes, părintele ei, pe care-l abandonase

cândva spre a-l urma pe Tezeu. Fusese soţia lui Iason şi-l ajutase să cucerească lâna de aur, în Colchida, situată pe acelaşi ţărm, ceva mai spre miazănoapte. Ucisese... Dar am mai povestit deja istoria asta. O văd în faţa mea pe frumoasa vrăjitoare cu suflet hain, cu privirea plină de nelinişte, rătăcind pe plaja asta străină. Tatăl o găsise, în sfârşit, urma să debarce, nu mai putea scăpa de mânia lui.

Dar cât curaj mai are în sufletu-mpietrit,
Obrazul ei de groază deodată s-a-nălbit![15]

Aceste versuri din *Elegia a IX-a*, scrise cu mai puţin de un an în urmă, vin spre mine cadenţate de valuri, ca şi cum marea mi-ar fi memoria.

Văzând în zarea apei corabia venind,
Îşi zice: „Sunt pierdută! Da-n laţu-mi tot îl prind!"[16]

Viaţa ei se folosise din plin de asemenea „laţuri". Nu-l cucerise ea pe Iason printr-o înşelătorie? Arta magiei nu mai avea taine pentru ea. Dar, în faţa bătrânului ei părinte, formulele magice nu aveau nici un efect, i se amestecau în minte, deveneau confuze şi fără de folos, iar ţipătul pescăruşilor o împiedica să cugete. Vântul sufla prin tulpinile ierburilor uscate, iar vuietul valurilor o făcea să-şi piardă cumpătul. Lângă ea se afla fratele ei, Absirt. În el a descoperit scăparea. Cu paloşul îi străpunge pieptul nevinovat şi taie bucăţi trupul tânăr, carne din carnea ei, aşază apoi pe o stâncă la vedere – chiar acolo unde faleza e mai înaltă – capul însângerat şi mâinile lipsite de viaţă ale lui Absirt, ca pe un far strălucitor, mai puternic decât lumina,

[15] *Tristele,* Cartea a III-a, *Elegia a IX-a*, trad. cit., p. 95 (n.tr.).
[16] *Ibidem*, p. 95 (n.tr.).

pentru ca părintele ei să le vadă de departe, după care împrăştie pe plajă şi pe câmp membrele smulse, pe care Aetes, în urmărirea lui îndărătnică, le va descoperi printre mărăcini şi pietre. În felul acesta, el va fi silit să-şi încetinească mersul, căci va sta să culeagă acele cumplite rămăşiţe, iar Medeea, în goana ei, va putea câştiga timp. Văd fuga asta, aud plânsul bătrânului Aetes care se apleacă la fiecare pas ca să nu lase pradă corbilor trupul fiului său, dar care merge, totuşi, înainte pentru a-şi pedepsi fiica criminală. Medeea e deja departe când bătrânul a izbutit, în sfârşit, să dea loc cuviincios de odihnă trupului sfârtecat, acestui trup a cărui amintire pluteşte, ca un stol de pescăruşi, pe deasupra oraşului Tomis.

Inde Tomis dictus locus hic, quia fertur in illo
Membra soror fratris consecuisse sui.[17]

Al doilea an de exil începe pentru mine astăzi. Anul viitor voi fi la Roma, de câteva luni de zile deja. Augustus va fi murit cu siguranţă, cărţile mele se vor găsi din nou în toate bibliotecile[18], iar eu voi povesti, la terme sau la mine acasă, aşezat lângă foc, isprăvile Medeei. Această femeie îmi produce oroare şi, totodată, îmi inspiră şi o profundă milă. A fost jucăria zeilor, care îi împing pe oameni să înfăptuiască acte odioase, spre a-i pedepsi apoi mai bine.

Într-o noapte, m-am trezit în lătratul lui „Augustus". Vântul bătea tare, ploua, focul se stinsese în vatră. L-am liniştit pe „Augustus" şi, în vreme ce încercam să adorm iarăşi, am auzit

[17] „De-atunci se cheamă Tomis acest pământ pierdut, / În amintirea crimei ce-aici s-a petrecut." (*Ibidem*, p. 95) (La traducerea liberă a versurilor, căreia i-am preferat, după cum am mai spus, o traducere atestată, autorul a adăugat şi următoarea explicaţie: *Tomy* în greceşte înseamnă „tăiere", „amputare") (n.tr.).
[18] Augustus eliminase cărţile lui Ovidiu din toate bibliotecile publice (n.a.).

limpede un glas de femeie care striga în noapte: „Medeeaaa, Medeeaaa!“. Câinele a reînceput să latre. Iar mie mi s-a făcut frică, în patul meu înghețat.

*

A mai trecut o iarnă, cu zăpezile ei, cu rafalele de vânt, cu singurătatea ei. Am auzit iarăși urletul lupilor și geamătul vântului peste acoperișul casei. Și am fost multă vreme bolnav. Corpul meu, scuturat de febră, n-a mai părăsit patul două luni încheiate, în timp ce mintea mea, aidoma cerbului care își recapătă libertatea, n-a contenit să se preumble cu voluptate pe toate potecile trecutului. Mi-era de ajuns să simt un miros de lemn ars ca să mă revăd acasă, în căminul meu și printre ai mei; sau adulmecam un miros de carne friptă și atunci mă cufundam în aromele copilăriei, retrăind iernile de la Sulmona, când bucătarul părinților mei punea să se frigă în curte un porc uriaș din Umbria, bine înmiresmat cu dafin și mărar sălbatic; tot astfel, parfumul unui trandafir ofilit, pe care Artemis mi l-a oferit într-o seară, m-a făcut să retrăiesc nopțile petrecute în cămăruța Gaiei, în casa Corinei, alături de atâtea alte femei iubite sau numai dorite la sfârșitul unei orgii. Am avut timp să-mi refac toate cărțile, să scriu altele, ajutându-mă de condeiul ușor al închipuirii, și mai cu seamă am avut răgazul, ca niciodată în viață, să cuget la mine însumi, să mă las legănat de blândețea trecutului și scuturat de realitatea acestui prezent, care reprezintă pentru mine un contact nemilos cu adevărul vieții. Fiecare om care îmbătrânește are, probabil, aceste cumplite vedenii care îl desprind de amăgirea de zi cu zi și-l fac să vadă zădărnicia a tot ce face și a tot ce a fost, însă imensa mașinărie a minciunii zilnice, familia, bogăția, casa, prietenii, peisajul natal sunt tot acolo, gata să-l înhațe și să-l așeze în fața unei noi amăgiri. Suntem astfel alcătuiți din mărunte eternități care ne duc spre

moarte, printre lugubrele luminișuri ale acestor momente reale care ne-ar ucide în cele din urmă mai repede dacă am avea curajul să le prelungim. Venind la Tomis, primul lucru pe care am fost silit să-l abandonez a fost mașinăria minciunii. Și eram gata să născocesc o alta, când boala m-a așezat fără milă față-n față cu mine însumi. Poate fi cineva mai pur, vreau să zic mai puțin mânjit de amăgiri, decât un exilat la Tomis? Sunt precum tâlharul Seluros, singur în mijlocul Forului, în fața fiarelor care, peste câteva clipe, se vor arunca asupra lui, și, la fel ca Seluros, știu că nici o speranță nu e cu putință.

Într-o noapte, i-am povestit Dochiei, care aproape că nu m-a lăsat singur în timpul acestor două luni, moartea lui Seluros. Corpul meu nu mai suferea, febra trecuse, plămânii îmi respirau, fără să mă mai doară și puteam iarăși vorbi. Seluros era un asasin faimos în anii tinereții mele, un tâlhar din sudul Italiei, care a fost stăpân ani îndelungați peste drumuri și păduri. Într-o zi, potera l-a prins și l-a dus la Roma. Augustus i-a transformat pedeapsa în spectacol. M-am dus să-l văd, însoțit de Corina, care asista la *munera*[19] și la *venationes*[20] cu o asiduitate ce se datora mai puțin dorinței de a privi moartea și supliciile gladiatorilor și animalelor, cât mai cu seamă dorinței de a fi văzută în mijlocul mulțimii elegante venite la circ. Seluros a fost, așadar, legat cu lanțuri de un stâlp înfipt în mijlocul Forului, iar apoi li s-a dat drumul unor pantere și leoparzi flămânzi. Mai văzusem câteva asemenea *venationes*, deși nu-mi plăcea genul ăsta de spectacol, dar aproape întotdeauna fiarele erau cele învinse, căci luptau împotriva unor oameni bine înarmați, maeștri în arta lor. De data asta însă, omul avea brațele legate. Când fiarele au ajuns lângă el, a azvârlit cu piciorul drept nisip în ochii unei pantere care se pregătea să se arunce asupra lui. Am și acum în minte

[19] Jocuri oferite publicului (n.tr.).

[20] Vânători care se țineau în circuri (n.tr.).

gestul panterei care își curăța cu o labă ochii răniți, într-o atitudine de inocență copilărească. Preț de o clipă, tragedia care se desfășura în fața mea a căpătat aspectul unui joc: omul părea un băiețandru un pic crud, care, cuprins de o mânie neașteptată, aruncase cu praf în ochii pisicii care se aștepta mai degrabă la o mângâiere. Dar iluzia n-a ținut decât o clipă. Seluros continua să arunce cu nisip în direcția dușmanilor, cu nebuneasca repeziciune a celui care crede că a găsit în gestul acela de-a dreptul smintit portița de salvare, când un leopard a sărit pe deasupra panterei orbite. Am închis ochii și mi-am astupat urechile, dar a fost prea târziu. Văzusem deja privirea surprinsă a tâlharului și sângele care îi țâșnea din gâtlej, și auzisem țipătul, mai scurt decât durata unui fulger, care s-a stins într-un val de sânge. Așteptarea morții fusese lungă, dar moartea în sine a ținut doar o clipă. Trupul asasinului a fost iute devorat, căci, atunci când am deschis iarăși ochii, n-am mai văzut decât funia însângerată care spânzura de stâlp, acolo unde, cu câteva minute mai înainte, fuseseră niște mâini vii, niște mâini omenești, iar fiarele care se sfâșiau între ele cu colții și cu ghearele făceau să vibreze aerul Romei de răgetele lor.

I-am spus Dochiei când mi-am terminat istorisirea:

— Sunt și eu acum la fel ca Seluros.

Mi-a răspuns zâmbind:

— Atunci eu sunt pantera. Sau poate leopardul?

— Nu. Tu ai fi speranța absurdă. Nisipul azvârlit în ochii sorții.

De când a intrat în slujba mea, a trecut un an, iar ea a învățat să zâmbească. Mi-am făcut din ea o prietenă. Cu toate astea, nu-mi vorbește niciodată despre ea însăși, iar viața ei continuă să fie o taină pentru mine. Știu că nu mă urăște și am izbutit să aflu, de asemenea, că nu mă va iubi niciodată, pentru că inima ei îi aparține altuia, iar corpul unei femei gete nu-i trădează inima. Nu voi avea decât prietenia ei sau, poate, mila ei.

Mă mulțumesc așadar să aplic principiile din *Ars amandi* relațiilor mele cu Artemis. Oare pentru cât timp încă?

*

A venit și Honorius să mă vadă în timpul lunilor de nemișcare. E înalt și solid, și așa cum arată înfășurat în *penula*[21], părea încă și mai înalt și mai pătruns de romanitate. Este unul dintre pionii cu care Augustus a umplut lumea ca să se apere de pericolele cele mai îndepărtate și mai nebănuite. Are ochii mici, căprui închiși și, cel puțin la începutul relațiilor noastre, mă străduiam să descopăr în adâncul acelei culori, care îmi amintea de descendenții etruscilor din Umbria, sclipiri de bunătate și de inteligență. El a adus-o pe Dochia în casa mea și m-a prezentat lui Artemis. Dar, de la discuția noastră de pe zidurile cetății, nu i-am mai căutat tovărășia, iar relațiile noastre nu mai sunt cele de altădată.

Făceam eforturi să vorbesc atunci când a sosit în vizită, căci mă aflam abia la începutul convalescenței. Așadar, a fost nevoit să caute subiecte de conversație și să le dezvolte după placul lui. Avea ceva schimbat în înfățișare, mi se părea mai slab și mai preocupat, dar mi-am dat curând seama că schimbarea nu venea dinlăuntru, iar transformarea de pe chipul lui se datora bărbii pe care și-o lăsase să crească, aidoma romanilor din vremea lui Cato cel Bătrân. Sau aidoma geților. I-am făcut zâmbind semn spre barbă. A roșit ușor și mi-a spus: „E mai puțin frig așa". Dar am priceput imediat că exista o altă explicație. Nici grecii nu mai poartă barbă încă de pe vremea lui Alexandru. Doar barbarii și-au păstrat acest obicei care îi apropie de animalele sălbatice. Conversația a lunecat curând spre

[21] Manta lungă din lână tunsă, care era purtată în zilele friguroase, cu vânt și ploaie (n.a.).

un alt teren şi doar acum, când scriu, îmi revine în minte barba lui Honorius. Am stabilit o curioasă legătură între această barbă şi vorbele pe care centurionul le-a rostit câteva clipe mai târziu. A intrat foarte repede în subiect, căci nu are o inteligenţă prea subtilă.

— Nu v-au plăcut niciodată militarii, nu-i aşa? m-a întrebat el. Aţi scris chiar versuri pentru a explica acest sentiment. Am citit aceste versuri cu ani în urmă, nu-mi mai amintesc în ce carte. Meseria armelor nu vă este simpatică şi consideraţi că e o crimă să ucizi oameni.

Am dat afirmativ din cap şi m-a năpădit o spaimă bruscă. Omul acesta primise nişte ordine de la Roma şi acum mă luase la întrebări. Aşadar, se strângeau noi dovezi împotriva mea, pentru a justifica eliminarea. Asta face parte din tactica imperială. Au fost asasinate persoane mult mai importante decât mine, iar morţii ăştia sunt cei care bântuie somnul lui Augustus şi al Liviei. Dar marea este totuşi sub gheaţă. Cine i-ar fi putut aduce instrucţiuni lui Honorius în plină iarnă? Interogatoriul a continuat.

— Am părăsit Roma cu ani în urmă. Puteţi să-mi spuneţi, cu toată încrederea, dacă există mulţi oameni în Italia care gândesc ca dumneavoastră? Ştiu că după dezastrul suferit de Varus în Germania, împăratul a găsit tare greu tineri dornici să se înroleze în legiuni şi să se dedice vieţii militare.

Era adevărat. Eram aşadar învinovăţit de un lucru încă şi mai grav. Nu eram doar corupătorul moral al femeilor romane, ci şi al tineretului masculin, căci din versurile mele învăţaseră tinerii ostaşi să dispreţuiască armata şi onorurile ei. La ce bun să mă apăr? O moarte bruscă m-ar fi cruţat de cine ştie câte alte dureri.

— Da, ce spui dumneata e adevărat. Tineretul de astăzi şi-a pierdut entuziasmul războinic. Dar să fiu învinovăţit de toate relele care împovărează imperiul înseamnă să mi se facă prea multă cinste şi să mi se dea prea multă importanţă.

— Nu asta e intenţia mea. Eu nu vă acuz de nimic. V-am admirat prea mult poezia ca să vă găsesc acum vinovat de ceva. Şi apoi, sunt eu însumi un militar care nu-şi iubeşte meseria.

Afirmaţia asta m-a luat prin surprindere. Nu eram cumva victima unei prefăcătorii? Nu observasem niciodată, de-a lungul unui an în care avusesem relaţii destul de strânse cu Honorius, nici o fisură între om şi veşmântul pe care-l purta.

— Vi se pare că suntem îndreptăţiţi în ce facem? Imperiul se măreşte prin umilirea şi distrugerea celorlalte popoare ale lumii.

— Ce vrei? Nu există pe pământ decât cuceritori şi cuceriţi. Omul nu e în stare să-şi imagineze o altă soluţie. De îndată ce Roma se va opri din cucerit, va veni rândul ei să fie cucerită de către alţii. Nu înţeleg unde vrei să ajungi.

Honorius şovăi câteva clipe, mângâindu-şi barba, într-un gest nou care adăuga o anumită nobleţe înfăţişării lui.

— Augustus este bătrân. Tiberiu îi va fi succesor. Credeţi că imperiul este cea mai bună soluţie?

— Augustus este un zeu. Tiberiu va fi un altul. Nu avem dreptul să ne îndoim de zei. Ştii asta mai bine ca mine.

— Oare tinerii romani cărora nu le place să părăsească Roma şi să plece la război sunt de aceeaşi părere?

— Habar n-am. Nu mai sunt tânăr şi ştii cât îl admir pe Augustus.

— Da, da. Spuneam doar aşa ca să ştiu. Sunt pe cale să mă abrutizez aici. Şi mă gândesc uneori la lucruri absurde. V-aţi gândit vreodată la religia noastră? Aţi comparat-o vreodată cu alte religii, cu cele ale altor popoare? Nu mă refer la greci.

— Roma mişună de credinţe străine, siriene, persane, egiptene...

— Nu, nu. Eu făceam aluzie la religiile care le vorbesc oamenilor despre un Dumnezeu unic. E posibil ca religiile astea să fi găsit alte soluţii pentru probleme pe care noi le socotim ca rezolvate într-un singur fel. Într-un fel poate nedrept şi greşit.

Voiam să-i spun că eram prea puţin informat asupra acestor probleme ca să-şi ducă mai departe consideraţiile, dar Dochia a intrat în clipa aceea şi i-a oferit centurionului vin fiert a cărui aromă s-a răspândit în încăpere. Am schimbat subiectul ca să vorbim de frig şi de boala mea.

Gândindu-mă astăzi din nou la acel straniu dialog, revăd în minte barba lui Honorius. Ce vrea de la mine omul ăsta? E vorba cumva de un militar abil, cu misiune de la Augustus sau de la Livia să mă piardă? Ar primi drept răsplată un sfert din avutul meu. Acesta e preţul delatorilor, instituţie creată sub primul nostru împărat. Să fie cumva un nemulţumit care începe să aibă încredere în mine? Şi, în cazul ăsta, care e semnul care l-a făcut să înţeleagă posibilul meu acord, complicitatea mea? Ştie bine că scriu la Roma şi că un cuvânt de la mine l-ar putea pierde. Nu văd prea limpede lucrurile. Şi sunt ostenit. Barba aceea, totuşi...

*

Ei bine, încep poate să văd limpede în povestea asta cu barba lui Honorius. N-am auzit niciodată vorbindu-se de un caz asemănător – un soldat împotriva imperiului! –, dar foarte puţine persoane la Roma, printre civili, cunosc adevărata stare de spirit a armatei. Civilii au încetat să mai fie militarişti, ca pe vremea republicii, când romanii erau dispuşi să ia parte la toate aventurile Romei, şi am avut prilejul, după dezastrul lui Varus şi al legiunilor lui, să măsor proporţiile prăpastiei care se căscase între poporul roman şi armată. Dar chiar această diferenţă implică o lămurire de ordin politic: civilii îşi ridică în slăvi împăratul atât timp cât nu-i cheamă sub arme; militarii îl proslăvesc pe Augustus atât timp cât fac război, câştigă lauri şi participă la împărţirea prăzii, adică necontenit; deoarece imperiul nu face altceva decât să pornească războaie cu scopul de a-i întreţine pe trântorii Romei şi de a întări ataşamentul legionarilor. Fiecare victorie înseamnă o posibilă pradă. Este, aşadar, drept să credem că opoziţia faţă de imperiu sau faţă de Augustus personal, dacă totuşi această opoziţie există, nu poate fi cu putinţă decât printre civili. Îmi vine deci greu să cred că Honorius ar fi un partizan al acestei opoziţii, chiar dacă ar fi vorba de un izolat. E adevărat că mi-a vorbit de zeii noştri şi de cei ai altora, de Dumnezeul unic, adică de Dumnezeul geţilor. Nu e deloc cu neputinţă să fie informat asupra religiei barbarilor, să fi descoperit un adevăr care se opune adevărului nostru, iar acest adevăr să-l facă să vadă imperiul şi politica lui de permanentă cucerire ca pe o nedreptate. În cazul ăsta, probabil că a gândit cam aşa: „Ovidiu a fost surghiunit la Tomis, deci a păcătuit împotriva împăratului, este aşadar dispus să fie de aceeaşi părere cu mine şi să-mi fie aliat". Însă cuvântul „aliat" presupune o idee în comun, o organizare menită să distrugă o stare actuală şi să clădească societatea romană pe baze noi. Or, toate astea sunt doar utopie curată. Nu există opoziţie la Roma. În cercurile intelectuale, în şcoli, unde Republica le este mereu înfăţişată elevilor drept un ideal social şi politic, printre filosofi, de asemenea, s-ar putea vorbi de o atitudine antiimperială. Dar asta e departe de a constitui un pericol.

Fără doar şi poate, poliţia imperială stă mereu la pândă. Pe Câmpul lui Marte, unde oamenii sporovăiesc adunaţi în *circuli*[22] şi unde se discută tot ce se petrece între hotarele imperiului şi chiar dincolo de ele, împăratul şi-a plasat soldaţi îmbrăcaţi în civil, ca să tragă cu urechea la ce se spune şi ca să facă mai apoi rapoarte amănunţite despre tot ce aud. Au fost arestaţi cetăţeni pe baza unor asemenea rapoarte. Mulţi dintre ei au fost trimişi în surghiun sau chiar asasinaţi pentru o singură frază imprudentă. Iar sclavii, care trăiesc în mijlocul familiilor noastre

[22] Cerc sau zid în formă circulară (n.tr.).

şi care au ocazia să asculte tot ce se spune la vreun banchet sau la o simplă reuniune de familie, nu sunt ei spioni în slujba poliţiei imperiale? Unul dintre aceşti sclavi a fost acela care a povestit aventura Iuliei şi a lui Silanus şi a denunţat numele meu şi al altor invitaţi. Viaţa la Roma a devenit imposibilă, în sensul că se trăieşte sub teroarea propriilor sclavi. Sunt răsfăţaţi, li se fac daruri, nimeni nu mai cutează să-i dojenească, ba nimeni nu mai îndrăzneşte măcar să-i elibereze de teamă ca nu cumva să se creadă că s-a dorit descotorosirea de un martor incomod şi primejdios. Un sclav delator are dreptul să primească a opta parte din avutul stăpânului, dacă se consideră că delaţiunea lui a fost adevărată. Este mijlocul cel mai sigur de a face avere, cel mai uşor, şi se practică delaţiunea mai mult decât sporturile.

Îmi amintesc de bietul Cornelius Gallus, poetul, care a fost guvernator în Egipt. După bătălia de la Actium, a primit însărcinare din partea lui Augustus să-l urmărească pe Antoniu, a cărui sinucidere a provocat-o. A fost numit imediat guvernator în Egipt unde, câtva timp, îmbătat de glorie şi de succes, considerându-se, poate, descendent al faraonilor, s-a lăsat adulat ca un zeu şi a cutezat să se creadă egalul lui Augustus. Pretutindeni se înălţau statui în onoarea lui şi temple. Şi-a proclamat atotputernicia într-un cerc de prieteni, fără măcat a se gândi că urechea delatorului era la datorie. A fost chemat la Roma, judecat şi condamnat la exil. Şi a făcut gestul pe care eu n-am avut curajul să-l fac: şi-a pus capăt zilelor înainte de a pleca în exil. Augustus nu se afla la Roma. Când s-a întors, a vărsat lacrimi şi şi-a exprimat de faţă cu martori părerea de rău pentru moartea prietenului, socotind că pedeapsa fusese prea aspră, dar a mulţumit, totodată, Senatului că se arătase atât de sensibil la injuriile rostite de Gallus împotriva persoanei sacre a împăratului.

Acest lucru pune în evidenţă o întreagă situaţie. Trebuie să fie cineva inconştient sau privilegiat al regimului ca să nu dorească o schimbare, ca să nu-şi dea seama de un fapt foarte

grav: noi ne-am pierdut orice libertate şi este suficient un cuvânt, şuşotit de un sclav la urechea unui poliţai, ca să-ţi pierzi şi bunurile, şi viaţa. Este aşadar logic să ne gândim că pacea lui Augustus este pace sub domnia fricii şi că la Roma sau la Tomis există oameni care gândesc într-un mod diferit de acela al senatorilor. Mulţi au avut de suferit în mod direct, ca mine, şi au descoperit adevărul după ce au simţit pe propria lor piele asprimea lui „Jupiter". Dar mai sunt şi alţii care au ajuns la aceeaşi concluzie, luând contact, departe de Roma, cu alte adevăruri. Ca Honorius.

*

I-am spus Dochiei: „*Malana* a fost tare bună astăzi". Cum să zic *malana* în latină, dacă mâncarea asta e necunoscută la Roma? Aici, şi în toată regiunea, se mănâncă *malana* în fiecare zi. E un terci de mei sau chiar de grâu care se serveşte cu brânză şi cu unt, sau care se prepară şi cu miere. Se mănâncă împreună cu carne, aşa cum se mănâncă la noi pâinea. *Malana* e un cuvânt get pe care-l folosesc zilnic. M-am deprins cu el, cu mâncarea pe care o reprezintă, ca şi cu limbajul ţării. Latina mea şi-a pierdut din puritate, deoarece n-o vorbesc decât cu Honoroius şi cu Dochia a cărei conversaţie e un amestec latino-get, pe care-l înţeleg perfect deoarece am ajuns să pricep limba getă la fel de bine ca latina. Sunt chiar ispitit să scriu versuri în această limbă ale cărei taine, dulceaţă şi frumuseţe le descopăr încetul cu încetul. E o limbă făcută pentru poezie, căci, dacă pare aspră şi barbară la primul contact, vorbită în barbă de locuitorii ţării, ea capătă o altă înfăţişare când e scrisă sau când Dochia, a cărei gură s-a modelat sub influenţa latinei, o rosteşte în faţa mea fără să bănuiască schimbarea. Sunt, de asemenea, tentat să traduc *Georgicele* în getă, căci limba asta e făcută pentru a descrie farmecele naturii, iar cuvintele au adesea rezonanţa

fenomenelor pe care le întruchipează. Nimeni sau aproape nimeni nu-mi înţelege aici poemele. Iar când poemele ajung la Roma, cine mai are răgazul să se aplece asupra unor versuri scrise atât de departe şi a căror puritate de limbaj dispare sau va dispărea curând sub suflul violent al vorbelor străine pe care le aud de dimineaţă până seara? Cel care primeşte o scrisoare de la mine se fereşte s-o citească în public. Asta i-ar putea atrage necazuri, căci eu sunt exilatul, aşadar duşmanul lui Augustus. E mai bine să ascundă scrisoarea abia sosită şi nici măcar citită departe de privirile indiscrete ale prietenilor şi ale sclavilor. Nemaiavând cititori, la ce bun să mai scriu? Fără îndoială că nu pot trăi fără să scriu. Am să mor în ziua în care mâna mea va fi neputincioasă să mai ţină stilul. A scrie în getă ar însemna pentru mine să-mi reclădesc un auditoriu şi o celebritate. Am să încerc să devin un *vates*[23] în ţara geţilor. Sunt încă tânăr, cel puţin după cum spune Pitagora.

*

Micuţa Dochia a venit să mă vadă azi-dimineaţă şi a stat toată ziua pe lângă maică-sa, în casă şi la bucătărie. Nu e acesta singurul lucru ciudat care s-a petrecut azi. La începutul după-amiezii, când soarele lumina oraşul dinspre uscat, am auzit chemarea santinelelor şi, imediat după aceea, pasul grăbit al oamenilor pe uliţă. Dochia a intrat în fugă în odaia mea. „Nu ieşiţi. Oraşul e împresurat." Am ieşit totuşi, ca să dau peste Honorius care era deja în faţa uşii. M-a luat cu el spre turnul cel mai apropiat, iar înăuntru, unde forfoteau deja soldaţii, m-a pus să-mi schimb veşmintele. Era zadarnic să protestez sau să spun ceva. Mi-am acoperit, aşadar, părul alb cu o cască grea, mi-am petrecut platoşa peste pieptul firav, am apucat sabia,

[23] Ghicitor, prooroc, profet, poet inspirat de zei (n.tr.).

arcul şi săgeţile pe care mi le întindea Honorius şi, clătinându-mă sub această neaşteptată povară, am urcat treptele de piatră. Meterezele, jur-împrejur, erau pline de soldaţi. De la adolescenţi până la bătrâni, tot oraşul se afla acolo, dar aspectul acestor ostaşi improvizaţi era departe de a inspira groaza. Grecii nu mai sunt războinicii de odinioară. Alături de mine se găsea un cârciumar pe care-l cunoşteam. Împroşca cu înjurături grele şi ameninţa cu paloşul câmpia din depărtare, însă gesturile lui erau cele de zi cu zi, şi nu aveau nimic din disciplina şi sobrietatea adevăratului soldat pregătit pentru luptă printr-un lung antrenament. Toţi aceşti oameni cumsecade care se pregăteau să apere Tomisul nu erau deprinşi cu războiul. Făceau pe soldaţii aşa cum eu făceam pe exilatul, dar fără nici o tragere de inimă. Într-adevăr, de când mă aflu aici, este pentru prima oară când oraşul e atacat şi, în ciuda aspectului jalnic al concetăţenilor mei, nimeni nu pare să se teamă. L-am întrebat pe cârciumar: „Are să ţină mult?" – „Câteva ceasuri, câteva zile sau câteva luni". Şi a izbucnit într-un râs zdravăn care făcea să i se clatine burdihanul şi să se mişte încoace şi-ncolo încheieturile armurii. „Nu vă fie frică, marea e de partea noastră. Fiţi atent doar la săgeţi. Sunt otrăvite. Te fac să crăpi cât ai clipi."

Un pâlc de călăreţi galopa spre oraş. Erau încă departe. Mai la stânga, mişcându-se în spaţiul luminat de soare, am desluşit încă unul. Copacul înflorit era la locul unde-l zărisem primăvara trecută. Câmpul de sub ziduri era deja arat, brazdele de pământ gălbui luceau în soare, drumul, de culoare ceva mai deschisă, se pierdea spre câmpie ca un vârf de lance, paşnic şi inutil. Între oraş şi geţii care înaintau nu se afla nimeni. Copacul înflorit, ogorul pregătit pentru semănături şi drumul pustiu erau singurele semne ale unei prezenţe care părea dintr-o dată fragilă şi perisabilă, în faţa imensităţii câmpiei sălbatice şi a forţei vii a acelui galop care se năştea din neant şi se năpustea spre noi ca o vijelie gata să facă prăpăd înaintea ei. M-am uitat în partea

cealaltă, spre acoperişurile Tomisului şi zidurile de apărare care le încercuiau. Cum se putea trăi într-un asemenea loc, nemaipomenit de mic, strivit între zidul albastru al mării şi câmpia nesfârşită, turtit sub un cer pătat de nori fără nici o formă, inexpresivi ca nişte lucruri neînsufleţite? Am avut din nou în faţa ochilor imaginea Medeei şi pe aceea a membrelor împrăştiate ale fratelui ei. Cum se putea trăi cu această amintire în sânge, cum se putuse întemeia un oraş pe locul unei crime atât de atroce? Dar Roma, oare nu e şi ea clădită pe locul unui fratricid? Şi apoi cine, în afară de mine, cunoştea la Tomis povestea Medeei? Dacă i-aş povesti-o în acest moment cârciumarului care-şi face siesta la adăpostul unui zid mi-ar lansa una dintre înjurăturile lui!... Suntem pretutindeni în aceeaşi situaţie. Marea şi pământul nu sunt pe măsura omului. Par foarte mari şi primejdioase, în timp ce o forţă necunoscută, ţâşnită de nicăieri, înaintează spre noi în galop. La Roma, lucrurile astea se uită, pentru că nici o primejdie nu pare iminentă şi pentru că se trăieşte în afara realităţii. Ne credem nemuritori pentru că facem baie în terme, printre statui de marmură. Ne ducem la circ ca să asistăm la spectacolul morţii, la fel de absurd ca acela al patimilor ireale pe care le vedem pe scenă, la teatru. Confundăm astfel moartea cu spectacolul ei, dar e de ajuns să părăsim Roma pentru a o întâlni din nou şi pentru a ne da seama că ea n-a încetat niciodată să existe în noi şi să ne aştepte la marginea primului drum care iese din oraş.

Pavăza mă apasă, arcul e prea greu pentru mine. Le reazem de zidul de apărare. Mi-e frig sub platoşă şi mi-e frică. Aş putea să mor aici, alături de bruta asta care sforăie!... Şi zeii, unde sunt ei în clipa asta? Pe Marte, Minerva, Apollo, Mercur, Venus şi Jupiter şi pe toţi ceilalţi pe care i-am cântat în poemele mele şi care aveau bunul obicei de a asista la lupte, pe deasupra zidurilor Troiei, nu-i văd acum. Zeii războiului, ai sângelui şi ai vicleniei au fugit. Suntem singuri, doar cu armele şi cu frica,

alături de lucruri nefolositoare în clipa asta când moartea se apropie. Unde sunteţi, fii ai lui Jupiter? Gura mea caută sunetele unui nume nou. Un arc nu slujeşte la nimic dacă mâna unui zeu nu-ţi susţine braţul şi dacă victoria şi moartea nu sunt pentru ostaş la fel de dorite. La ce s-o fi gândind Honorius acum? Dar Dochia, care nu părea prea înspăimântată? Îşi dusese copila la adăpostul zidurilor de apărare, dar tatăl ei rămăsese acasă. Ştia cumva că geţii aveau să atace astăzi? Geţii sunt acolo, mai jos de mine, sub ziduri. Unii poartă cuşme frigiene şi par a fi căpetenii. Ceilalţi sunt cu capul descoperit, cu pletele lungi în vânt. Unii poartă stindarde cu cap de lup, cu trup de şarpe unduind în goană. Aerul care pătrunde prin gura deschisă a lupului face să urle steagul acela cu înfăţişare feroce, iar strigătul nesfârşit, tot mai puternic, pe măsură ce se apropie cetele geţilor, mă umple de groază. Cârciumarul s-a trezit, îşi potriveşte acum săgeata în arc şi trage. Săgeata cade pe câmp, departe de ţintă. Şi alţii trag, încercând să-i ţină pe barbari la distanţă. Dar aceştia călăresc deja de-a lungul zidurilor, le văd limpede gesturile precise de adevăraţi soldaţi. O ploaie de săgeţi se abate peste întărituri, peste acoperişurile caselor, de cealaltă parte a zidului. Aud un ţipăt, dar nu pot privi îndărăt. Trag şi eu, săgeată după săgeată, fără să mă uit, sunt sigur că nu mi-am atins ţinta, un get cade de pe cal, sunt unii care trag mai bine ca mine, văd rănitul răsturnat pe spate cum încearcă să-şi scoată cu amândouă mâinile fierul din piept, văd sângele pe albul cămăşii, nu se mai clinteşte, mâinile îi sunt acum nemişcate, crispate pe săgeată, de parcă şi-ar fi înfipt-o singur în piept. Zgomotul săgeţilor care plouă pe acoperişuri, pe ziduri, pe străzile învecinate este asurzitor sau poate că teama mea îl amplifică în asemenea măsură; îmi amintesc de grindina care cădea la Sulmona, în verile copilăriei mele, şi care-mi dădea aceeaşi senzaţie de frică fără vreun posibil adăpost. Trag, nu mai am decât două săgeţi, trebuie să le ţin pentru mai târziu, îmi apuc

sabia şi o aşez la îndemână. Mă uit, văd câteva cadavre, răniţi, barbarii se îndepărtează, apoi se opresc la o oarecare distanţă. Şerpii drapelelor au căzut de-a lungul tijei, gurile de lup sunt toate întoarse spre noi, mute. Geţii care au cuşme pe cap vorbesc între ei. Unul dintre răniţi se târăşte spre ai săi. Un călăreţ se dă jos de pe cal şi-i vine în ajutor. „Pe ăsta eu l-am atins." Cârciumarul vorbeşte greceşte, înseamnă că trăiesc. Toată această oroare e adevărată. Nu visez. Şi nici o săgeată nu m-a străpuns. Mă dor degetele, sunt ostenit, dar rămân tot acolo, în picioare, apăsându-mi pieptul de piatra rece, ca să văd ce se mai întâmplă. Un fuior subţire de fum urcă dinspre mare, din direcţia unde se află cartierul săracilor. O corabie cu pânze albe tocmai intră în port şi nimeni la bordul ei nu ştie încă ce se petrece dincolo de ziduri, spre uscat. Corabia asta aduce, cu siguranţă, un mesaj pentru mine, căci e prima care vine din Italia în primăvara asta, primăvara purtătoare de mesaje. Vremea bună, care face să se topească gheţurile şi zăpezile, îi întărâtă pe barbarii dinspre miazănoapte să atace avanposturile imperiului. Acesta e mesajul răului. În acelaşi timp, corăbiile din patrie sosesc dinspre miazăzi. Se ştie la Roma care e vremea prielnică navigaţiei pe toate mările lumii, iar corăbiile noastre cu pânze se avântă în toate direcţiile, pentru a duce până în Britania şi până la Pontul Euxin mesajul binelui şi al păcii. Cum să nu te simţi fericit că eşti cetăţean al Romei în faţa acestor barbari călări, ale căror arme sunt nişte săgeţi otrăvite? Dacă Augustus ar fi aici, în fruntea unei legiuni, aş cădea în genunchi în faţa lui şi l-aş slăvi ca pe un zeu, zeul civilizaţiei şi al păcii. Iar aceşti sălbatici ar dispărea, striviţi de forţa ordonată a soldaţilor noştri. Mă aflu aici, ostenit peste poate, cu degetele rănite, pline de sânge, bătrân şi ridicol; sub platoşa asta de împrumut, având dinaintea mea nişte arme pe care nu mă simt în stare să le port, sub zidul ăsta minuscul, în faţa acestui oraş care nu e al meu. Totul îmi este străin şi urăsc tot ce mă înconjoară în acest moment. Ar fi de ajuns să fie

aici câţiva soldaţi romani pentru ca toată această întindere, cu oamenii, marea şi uscatul să devină altceva, un loc familiar, o parte a Romei. Dar nu văd decât greci decăzuţi prin inteligenţă şi comerţ, şi greci abrutizaţi de mizerie şi ignoranţă. Mă aflu între aceste două contraste, unic reprezentant al echilibrului desăvârşit: Roma. A fost suficient acest atac ridicol pentru ca tot ce am gândit şi am scris despre Roma şi Augustus să-mi apară ca mincinos şi stupid. Oare mica mea durere personală poate justifica pierderea credinţei mele în Roma?

Începe să se lase seara. Geţii sunt tot acolo, n-au mai atacat oraşul şi se pregătesc să-şi petreacă noaptea pe câmp. Cârciumarul mi-o spusese. Povestea poate să ţină ore, zile... În grupuri mici, vin şi alţi călăreţi. Câmpia e plină. Honorius trece pe lângă mine, se opreşte.

— Cum merge? Puteţi coborî, dacă vreţi, dar să vă întoarceţi înainte de căderea nopţii. Probabil că vor ataca din nou.

— E grav?

Honorius pare liniştit. Bag de seamă că şi-a ras barba.

— Nu se ştie niciodată.

M-a luat cu el sus pe zid, în faţa geţilor, pentru a da curs ordinului primit de la Roma în iarna asta. Este duşman sau aliat, după cum m-a lăsat să înţeleg? Are şansa în acest moment să mă elimine fără să se descopere, fără să trădeze aşa-zisa noastră prietenie.

Găsesc în faţa uşii o săgeată duşmană, o ridic de pe jos, am s-o trimit la Roma, ca martor al primejdiilor la care sunt expus aici. Acum scriu, e încă lumină, săgeata e pe masă, în faţa mea, vârful ei e pătat cu ceva roşu cu reflexe verzui. Venin de viperă, probabil, sau otravă extrasă dintr-o plantă necunoscută la noi. Ziua asta e încă prezentă în sufletul meu: prima zi de război din viaţa mea. Mă simt ridicol de mândru, eu care am urât armele şi războiul şi sângele vărsat pentru cauze îndoielnice. Dar astăzi m-am apărat pe mine însumi. Tot corpul mă doare.

Tocmai am luat cina, iar acum mă simt ațâțat la gândul că-mi voi petrece noaptea sub cerul liber. Dochia mi-a pregătit *penula* de iarnă, pe care am s-o arunc peste platoșă curând, atunci când am să ies ca să-mi iau din nou în primire postul sus pe ziduri. Scriu repede, un sânge tânăr îmi încălzește venele cu un foc uitat. Sunt războinic și, în ciuda vârstei, țin la oboseală și la emoții. Sunt încă în stare să trăiesc. Dacă geții cuceresc orașul, voi muri cu arma în mână. Dochia m-a rugat s-o las să doarmă în casa mea, împreună cu fetița. „Și tatăl tău ce va face?“ Nu se uită la mine. „Nu are de ce să se teamă.“ Va ieși cu certitudine de acasă, la adăpostul întunericului, va sta de vorbă cu ai săi, în timp ce fata lui deja se teme de ei și se ascunde în casa unui roman, unde se simte mai în siguranță decât în propria-i casă. Ce se petrece în sufletul ăsta? Lumina cedează treptat locul nopții, o noapte răcoroasă și limpede de primăvară. Tibrul curge încetișor pe sub poduri, tinere Corine se pregătesc în clipa asta să iasă, aud foșnetul rochiilor pe stradă, murmurul vocilor, un chiparos tremură sub adiere în grădină, un îndrăgostit aruncă buchețele de violete prin fereastra deschisă a iubitei. Roma e toată în lăuntrul meu și sunt gata să-mi dau viața pentru ca ea să poată dăinui, cu plăcerile și cu păcatele ei, până la sfârșitul veacurilor. Oare cărui zeu să mă rog pentru ca dorința să mi înfăptuiască?

*

Din înaltul zidurilor, am cătat la focurile geților până după miezul nopții. Cerul era spuzit de stele, iar Ursa Mare sclipea, dominând firmamentul cu silueta-i uriașă. Apoi, s-a lăsat tăcerea și noaptea totală. Am adormit, m-am deșteptat de o sută de ori, pipăindu-mi arcul și noua provizie de săgeți. Ni s-a adus vin fiert, iar de mâncare, carne de miel și felii de *malana* rece. Dar nu s-a întâmplat nimic. Focurile dușmanului s-au stins și i-am așteptat degeaba atacul. Mă dureau ochii de cât scrutasem bezna. Iar azi-dimineață, mai înainte să se ivească soarele din mare, am putut vedea că geții nu mai erau acolo. Se făcuseră nevăzuți în timpul nopții, luând cu ei cadavrele celor căzuți din rândurile lor și pe răniții din ajun. Asediul se terminase, câmpia era pustie. Se mai puteau vedea urmele cenușii și formele rotunde lăsate de focuri pe pământ. De cealaltă parte, pe mare, o pânză albă înainta spre Tomis, încă departe, iar soarele a scăldat-o în lumină când discul lui a ieșit din valuri.

*

Notez aici conversația pe care am avut-o în timpul nopții cu Herimon, cârciumarul. S-a petrecut cu puțin înainte de miezul nopții. Ursa Mare cădea spre apus pe un cer nu întocmai limpede. Focurile dușmane se stingeau încetul cu încetul și gândeam cu toții că atacul era iminent. Fuseseră aprinse sus pe ziduri torțe mari, care luminau pe o distanță de câțiva pași spre câmpie, dând masei tenebrelor un aspect încă și mai amenințător și mai dens. Deslușeam bine profilul vecinului meu, care tocmai făcea cinste proviziilor pe care le adusese într-un sac umflat. Din când în când, îmi oferea câte o bucată pe care o refuzam, mulțumindu-i. Dintr-o dată, mi-a dat a înțelege că era dispus să treacă la confidențe.

— Ați scris versuri de dragoste. Așa mi s-a spus.

— Din păcate.

— De ce din păcate?

— Pentru că stihurile astea sunt pricina pentru care mă aflu aici.

— Ah!

N-a cutezat să-mi ceară amănunte. Cunoașterea secretului meu, gândea el, fără îndoială, ar fi putut fi primejdioasă pentru el.

— Am scris şi eu versuri de dragoste în tinereţe. Versuri pe care le recitam fetelor pe care le iubeam. Dar acum nu mai sunt în stare de aşa ceva. Pot să vă întreb de ce?

— Mai eşti în stare să iubeşti? Lucrurile astea merg adesea împreună.

— Credeţi? Iată: am să vă mărturisesc ceva. Un lucru care va rămâne între noi. Nu are importanţă, nu mai are importanţă, pentru că, dacă geţii vor ataca, se poate să-mi las pielea pe afurisitul ăsta de zid şi atunci nimic nu mai are importanţă. E ca şi cum n-am fi existat niciodată. Iată: m-am îndrăgostit de o femeie mult mai tânără decât mine. Aş vrea să i-o spun recitându-i versuri, aşa cum făceam odinioară, dar le-am uitat pe cele pe care le potriveam când eram tânăr, iar altele noi nu mă simt în stare să fac. Am aproape cincizeci de ani, sunt însurat, sunt zdravăn şi gras, ea e tânără şi zveltă. Cum să-i spun dragostea mea fără să devin ridicol? Se pare că sunteţi celebru pentru că aţi scris o carte cu sfaturi pentru îndrăgostiţi. Sunt eu oare demn să vă cer sfatul? Sunt la vârsta la care se suferă din dragoste mai mult decât la douăzeci de ani.

Herimon suferea din dragoste. Cine ar fi zis? Nu părea, însă înfăţişarea oamenilor nu e adesea decât o falsă aparenţă. A-i da sfaturi nu era chiar lucrul cel mai uşor, căci în cărţile mele nu mă adresam unor persoane reale, din faţa mea, ci unei categorii umane, unei mase de îndrăgostiţi fără chip şi fără personalitate. A-i spune: du-ţi frumoasa la circ sau la teatru şi fă cutare gesturi şi rosteşte cutare vorbe n-ar avea nici o noimă pentru că aici ocaziile astea sunt foarte rare, iar Herimon e însurat şi nu s-ar putea arăta în public însoţit de o femeie. Nu suntem la Roma. Nimic din tot ce am scris în *Arta iubirii* nu e valabil la Tomis.

— E vorba de o fată tânără sau de o femeie măritată?

— O fată tânără, fireşte. Asta complică lucrurile, nu-i aşa?

Se oprise din mestecat şi se uita la mine cu ochi trişti şi lipsiţi de speranţă.

— Şi da, şi nu. O fată tânără caută, în general, un bărbat de vârsta ei şi se gândeşte la dragoste, dar şi la căsătorie. Dar este şi mult mai sensibilă decât o femeie măritată la omagiul dragostei, de oriunde ar veni. Eşti fără speranţă şi, totodată, în avantaj. E bogată sau săracă?

— Mai curând săracă.

— O vezi des?

— Aproape zi de zi. Cumpără vin de la mine. Locuieşte foarte aproape de prăvălia mea, împreună cu bătrâna ei mamă. Tatăl i-a murit cu ani în urmă, a nimerit sub gheaţă când pescuia.

— E logodită?

— Logodnici are mai mulţi. Lumea spune că e cam uşuratică. Înţelegeţi cum vine treaba. O face ca să trăiască. E al naibii de cochetă. Îmi aruncă nişte priviri care-mi străpung inima şi mă fac să roşesc ca un ţângău. La vârsta mea e ceva de-a dreptul prostesc, o recunosc din toată inima. Dar nu cutez niciodată s-o fac să-mi înţeleagă patima. Şi apoi, nevastă-mea e mereu prin preajmă, se tot află-n treabă prin prăvălie.

— Fă-i mai întâi un dar, fără să te vadă cumva nevasta dumitale, şi dă-i întâlnire scriindu-i un bilet.

— La asta mă gândisem şi eu. Dar biletul ăsta ar trebui să fie un poem. Cum să înjgheb eu un poem fără să cad în fleacurile de zi cu zi, din miile de zile la fel din care e alcătuită viaţa mea?

— Înţelegi latina?

— Destul de bine. Am învăţat-o de la mateloţi.

— Atunci ascultă:

Sit tibi credibilis sermo consuetaque verba,
Blanda tamen, praesens ut videare loqui.

— Înţeleg. *Fie ca epistola să-mi fie aidoma glasului, ca şi cum, citindu-mă, ea m-ar vedea în faţa ei.* Nu e uşor. Viaţa a ucis orice

poezie în mine. Dacă i-aş scrie aşa cum vorbesc sau cum gândesc, s-ar speria. Şi-ar spune: „Ce brută nesuferită!".

— Nu e vorba, totuşi, de o inocentă, după câte mi-ai spus. Gândurile dumitale n-ar putea s-o sperie, căci e deja deprinsă cu viaţa. Dar ce vrei de la ea, în fond?

— Un pic de dragoste. Am nevoie de dragoste, ca să uit de bătrâneţea care se apropie, de înfăţişarea mea, de prezentul şi de trecutul meu, de stupizenia acestei vieţi pe care singur mi-am clădit-o, zi după zi. Ca să uit, am nevoie de dragoste. Este ultimul lucru pe care-l cer de la zei înainte de-a crăpa. Le cer prea mult?

Ar fi trebuit să-i răspund: „Da, bietul meu prieten, e prea mult. Această dragoste atât de curată sau acest simulacru de dragoste pe care-l doreşti din tot sufletul, *ca să uiţi de toate*, nu există, nu este posibilă. Alinarea dumitale ar fi completă şi, nu trebuie să uiţi niciodată, viaţa nu se sfârşeşte printre lauri şi trandafiri. Mă mulţumesc eu însumi cu Artemis, în momentele în care şi eu râvnesc să dau totul uitării. Şi e tare trist". Dar cum să-i spun asemenea lucruri, mai cu seamă în noaptea asta care putea fi cea de pe urmă şi pentru el, şi pentru mine? I-am răspuns:

— Nu, nu ceri prea mult. E vorba doar de a te face înţeles. Aş putea să-ţi dau poate vreo idee în privinţa asta, aş putea să te ajut să scrii scrisoarea aceea.

— Dar nu îndrăznesc... E prea mare cinste pentru mine. Sunteţi un poet de la Roma, eu nu-s decât un simplu crâşmar...

— Eşti om. Şi suntem de aceeaşi vârstă. Te înţeleg, atât pe dumneata, cât şi necazul dumitale.

A cotrobăit prin sac şi mi-a oferit un măr. Era un fruct minunat, mare şi lucios în lumina făcliilor, ca o mică lună roşiatică. Un măr primăvara nu e ceva obişnuit. Era poate ultimul rămas în pod şi ar fi trebuit să aştepte luni de zile până ce avea să culeagă altele din grădină. L-am primit. Avea gustul tinereţii.

— Îmi veţi face într-o zi cinstea de a veni la mine. Veţi fi întotdeauna binevenit. Şi dacă treceţi cu puţin înainte de prânz, o veţi putea vedea. Aşa vă va veni mai uşor să-i... scrieţi. Cum să vă mulţumesc? A! Uitam ce e mai important. Ea nu înţelege latina. Iar greaca abia o vorbeşte. Maică-sa e getă.

— O să-i scriem în getă, Herimon.

M-a privit uluit cu ochii lui mici, scânteietori şi increduli; chipul lui rotund, care mi se păruse netot şi trufaş cu câteva ceasuri în urmă, părea acum chipul unui copil care ascultă o făgăduială ispititoare şi cu neputinţă de ţinut.

*

De multă vreme Fabia nu se mai ocupă de mine. Dacă propria mea soţie începe să se obişnuiască de acum cu surghiunul meu şi poate şi cu ideea unei despărţiri definitive, ce să mai cred de ceilalţi, de toţi acei prieteni care veneau să mă vadă ca să petreacă în casa mea clipe plăcute, între versurile pe care le recitam şi o masă bună? Sunt prea departe de ei ca soarta mea să nu le fi devenit, încetul cu încetul, indiferentă. Se poate aşadar muri înainte de a fi murit de-a binelea. *Non omnis moriar*[24], spunea Horaţiu. La versurile sale se gândea atunci când a scris aceste cuvinte optimiste, şi nu la el însuşi. M-am dus să iau din port, în după-amiaza asta, scrisoarea pe care mi-a trimis-o Fabia, precum şi cărţile pe care i le ceream în scrisoarea mea din septembrie trecut. Mai era şi o ladă plină cu lucruri bune din care voi face daruri Dochiei, fetiţei şi tuturor prietenilor mei din Tomis. Şi chiar în seara asta voi răspunde soţiei mele ca să-i fac amare reproşuri. Ar trebui să se ducă zi de zi la Livia,

---

[24] „Nu voi muri de tot", versul lui Horaţiu din *Oda 30* din Cartea a III-a, care vine în continuarea primului vers din aceeaşi odă: *Exegi monumentum aere perennis* („Am înălţat un monument mai durabil decât bronzul") (n.tr.).

să-i vorbească de mine și să găsească mijlocul de a mă readuce acasă. Nu mi-am ispășit toate vinile? Dar dacă Honorius a primit deja ordinul de a mă face să dispar, la ce bun toate aceste stăruințe? La ce bun, mai cu seamă, atitudinea mea servilă în fața lui Augustus? N-ar trebui, dimpotrivă, să-l insult în scrisorile mele, în loc să-l implor de parcă ar fi zeu? Nu. Se poate ca Honorius să nu fi primit nimic. Cine să-i fi adus acel ordin în timpul iernii, străbătând munții Haemus[25], îngropați sub zăpadă, sau trecând marea pe care nu se putea naviga? Nu-mi voi schimba atitudinea în scrisori, căci iertarea încă mai poate veni, iar umilința este singura cale către inima lui Augustus. A fi demn în fața lui înseamnă a te condamna pe tine însuți. Dacă regimul imperial va continua după moartea lui Augustus, toți romanii vor fi niște umiliți, căci pentru împărat nu există pe lume decât un singur om liber: el însuși. Toți ceilalți sunt niște sclavi. Îi datorează totul lui, dar el nu le datorează lor nimic. Dacă o forță, încă necunoscută, va provoca într-o zi căderea imperiului și dacă această formă de trai dus împreună nu va mai fi decât o îndepărtată amintire, ea va apărea ca fiind epoca cea mai glorioasă din toată istoria Romei și cea mai penibilă pentru romani. Căci ne-am pierdut libertatea în momentul în care am cedat Cezarului dreptul de a gândi cu glas tare.

E mai bine, deocamdată, să mă retrag în mine însumi, să încerc să-mi petrec timpul în mod plăcut și să cunosc viața care mă înconjoară. Dochia, Honorius, Herimon, Artemis fac parte deja din această viață. O femeie getă misterioasă, precum ținutul care se întinde dincolo de Istru, un roman răzvrătit împotriva împărăției, un grec îndrăgostit, o curtezană de provincie. Prin ei o lume nouă mi se deschide, fără îndoială deloc crutată de primejdii și de piedici, numai că sunt acum la vârsta prudenței și înțelepciunii. Roma întruchipează trecutul pe care-l

---

[25] Balcani (n.a.).

cunosc. Viitorul este aici, jur-împrejurul meu, încărcat de taine și de zile necunoscute. Războiul, însuși războiul pe care l-am destestat toată viața, nu mă mai înspăimântă acum.

Tocmai am condus-o pe Dochia la ea acasă. Am trecut, prin spatele zidurilor, pe lângă două case arse, cele al căror fum îl zărisem în timpul asediului. Însă toate celelalte erau neatinse. Bătrânul era tot în grădină, săpând pământul. Am aflat cum îl cheamă. Se numește Dizas. Am stat de vorbă câteva clipe, în timp ce Dochia se făcuse nevăzută înăuntru ca să pregătească mâncarea pentru ai ei, după două zile de absență. L-am întrebat pe bătrân: „De ce n-ai venit la mine în timpul asediului? Nu ești în siguranță aici". M-a privit cu ochii lui mici și albaștri, aproape acoperiți de sprâncenele care îi cad până peste obraji, ca niște mustăți falnice, și părea să-mi spună: nu mă tem de nimeni. Dar mi-a răspuns: „Vă mulțumesc, dar nu mă tem de ai mei. Și apoi, sunt bătrân. De ce să mă ascund?". A șovăit o clipă, s-a făcut că-și reia lucrul, apoi și-a sprijinit în sfârșit brațul pe coada sapei și mi-a spus:

— Ai mei nu sunt atât de cruzi cum credeți. Sunt oameni ca toți ceilalți.

— Așa cred. Numai că preferă graiul săgeților otrăvite în locul vorbelor.

— Îi întâmpinați cu săgeți și porți ferecate. Cum vreți să vă răspundă?

— De ce au dat foc acestor case?

— Cei care locuiau în ele au dat foc propriilor case. S-au întors acasă împreună cu ai lor. Există acolo, dincolo de fluviu, pământuri întinse care așteaptă brațe bărbătești să le facă să rodească. Și apoi, acolo vor fi liberi.

— Și călăreții voștri au venit de la așa mare depărtare și în număr atât de mare doar ca să ia cu ei câțiva oameni?

— Au venit de la așa mare depărtare pentru că le era foame. Iarna a fost aspră și lungă anul ăsta. Voiau să mănânce și să

ia cu ei ceva de mâncare pentru copii. Ar fi dat aur în schimbul grâului şi ar fi atacat chiar şi oraşul pentru a-şi potoli foamea, dar erau prea istoviţi pentru a lupta. I-am văzut. Le-am vorbit. Le-am dat tot ce era în casă.

Şi a mai adăugat:

— Am putea trăi în pace, dacă nu ne-am teme unii de alţii. Teama ne face să vorbim graiuri diferite. Iar viaţa devine un război nesfârşit, ea este războiul, zi de zi tot mai mult. Şi se făuresc arme în loc să se născocească vorbe de pace. Dumneavoastră care făuriţi cuvinte, aşa cum eu muncesc pământul, de ce nu născociţi cuvântul păcii?

Cuvântul păcii! Îl vom mai căuta încă multă vreme de acum înainte. Căci el nu se născoceşte. Oamenii îl vor descoperi într-o bună zi, ca pe o floare stranie la marginea unui drum lung. Dar încă nu s-a copt timpul pentru bucuria asta. Mii de poeţi se vor naşte şi vor muri pe pământ, slăviţi în graiurile lor de neînţeles unele pentru altele. Şi chiar dacă am descoperi astăzi acest cuvânt al păcii, ar trebui să treacă veacuri până ce va deveni un bun al tuturor oamenilor, până ce va fi înţeles de toţi. Căci înţelesul lui nu e uşor de prins, mai ales când armele pe care le purtăm îşi răsfrâng chemarea ascuţită în străfundul inimilor noastre. A lămuri adevăratul înţeles al acestui cuvânt nu este sarcina poetului?

Dochia se ivise în prag, cu braţele atârnându-i, se uita la noi, fără grai, cu ochii plini de o cumplită disperare. Nu găsise nimic la bucătărie, toate proviziile casei plecaseră odată cu geţii înfometaţi. Ochii ei îi urmăreau de departe în anevoioasa lor întoarcere acasă.

M-am întors la mine târziu, era cald, se lăsase seara, paşnică, mă simţeam bine în miezul acestei primăveri, iar marea îmi trimitea sunetul blând al glasului ei. Mă duceam cu gândul la sutele de călăreţi care renunţaseră la împresurare în miez de noapte, flămânzi, neputincioşi în faţa acelor ziduri pe care eu unul le

consideram prea firave pentru a le ţine piept. Îi vedeam rătăcind pe câmpie, întorcându-se pe la casele lor cu mâinile goale. Mă gândeam la copiii şi la nevestele care îi aşteptau plini de nădejde. Ce avea să se întâmple cu ei? Unde se vor putea duce? Ce aveau să mănânce până la vară? Cine le-ar putea veni în ajutor? Nişte oameni asemenea mie crăpau de foame, iar noi, înainte de a le asculta păsul, îi întâmpinaserăm cu săgeţi şi cu porţi zăvorâte, cum zicea bătrânul Dizas. Nu se pricepuseră cum să ne vorbească, noi nu ştiusem să-i ascultăm. Asta era tot.

Al treilea an

Prea multe scrisori de scris, soţiei, prietenilor îndepărtaţi, în cursul anului care tocmai s-a încheiat. N-am uitat totuşi niciodată aceste pagini ascunse, dar am trăit cu emoţie speranţa reîntoarcerii, iar sentimentul de orgoliu exterior m-a împiedicat să fiu drept faţă de mine însumi, adică să recunosc adevărul şi să-l scriu. Vreme de luni îndelungate, i-am preferat minciuna, vechea, fidela, familiara minciună. A mă întoarce la realitatea pe care m-am silit s-o înfăţişez în aceste pagini ar fi însemnat să mă recunosc înfrânt, să accept deznădejdea cu stoicism şi să renunţ la amăgirea întoarcerii, pentru a-mi consacra din nou atenţia personajelor şi faptelor reale care mă înconjoară, vieţii mele, aşa cum a croit-o soarta. Speranţa s-a năruit iarăşi, odată cu zăpada şi primele geruri. Îngropat cum sunt dincolo de gheţurile Pontului şi de zăpezile din munţii Haemus, vreme de luni bune de acum înainte nici un semn de la Roma nu va mai putea ajunge până la mine. Chiar şi graţierea împăratului, dacă ar fi să se manifeste, va trebui să aştepte dezgheţul. Iar eu ştiu bine că nimeni la Roma nu se mai gândeşte la mine şi nici la posibilitatea iertării mele. Augustus are prea multe de făptuit. Fiecare din noi este un Augustus, stăpân peste un imperiu fără limite care ne dă de furcă clipă de clipă. Nu avem vreme să ne gândim, timp de două luni la rând, la necazul celorlalţi. Înţeleg şi mă întorc să-mi urmăresc mai departe propria Lână de Aur.

Tăcerea mea a mai avut un motiv, pe care aş vrea să-l trec sub tăcere, însă mi-am impus să spun adevărul şi-l voi spune, căci nu-mi pasă de ce vor gândi despre mine cei care vor citi aceste note intime. O nouă iubire mi-a redat speranţa pierdută. Mi-am retrăit tinereţea prin această tânără femeie care-mi şoptea la ureche vorbe de dragoste în limba getă. Nopţile cu Gaia au reînviat, departe de Roma, pe un ţărm şi într-o vreme puţin prielnice iubirii. Mă aflu la Tomis şi am trecut de cincizeci de ani, părul rărit mi-e aproape alb, dar ardoarea trupului, pe care o credeam în mare parte stinsă, a cunoscut o nouă primăvară, cea de pe urmă, desigur. Alături de Lidia, m-am regăsit pe mine însumi aşa cum eram cu zece ani mai înainte, şi am visat la o reîntoarcere la Roma în compania ei, fireşte. Vreme de după-amiezi întregi, i-am povestit despre toate minunile din oraşul meu, m-am plimbat cu ea pe străzile însorite, i-am cumpărat o căsuţă, pe Ianiculum, am acoperit-o cu flori şi cu podoabe de preţ, căci am fost întotdeauna un amant mărinimos. Mă asculta în tăcere, cu ochii larg deschişi spre feeria în care ea era eroină şi mă răsplătea din plin, în felul ei, revărsând asupra mea toate subtilele mângâieri cu care o învăţasem. Pot spune cu deplină mândrie că am adus civilizaţia în ţinutul geţilor.

Iată cum am cunoscut-o. S-a întâmplat după asediul geţilor înfometaţi, spre calendele lui iunie. M-am hotărât într-o zi să-i fac o vizită prietenului meu Herimon, crâşmarul îndrăgostit, şi m-am dus să-l văd cu puţin timp înainte de amiază. M-a primit, aşa cum mi-o făgăduise, cu o bucurie care mi-a făcut mare plăcere. Era singur în dugheană, nevasta lui fiind suferindă. „Nimic grav", mi-a spus el cu o umbră de părere de rău în glas. Am înţeles că dragostea pentru fata aceea tânără, despre care îmi vorbise în noaptea asediului, nu murise. I-am oferit un mic poem de dragoste pe care îl scrisesem în limba getă pentru frumoasa lui, şi atunci bucuria lui n-a mai avut margini. M-am văzut silit să dau pe gât câteva cupe mari cu vin de Chios şi

să iau loc alături de el la o masă, lângă tejghea. Câţiva clienţi intrau şi ieşeau, iar el se tot ridica să-i servească. Fiecăruia dintre ei mă prezenta, ridicându-mă în slăvi. „Marele poet Ovidius Naso, cel mai de seamă urmaş al lui Homer." Homer era, de altfel, singurul poet de care avea habar. Mi-a citit poemul cu oarecare dificultate, căci era scris cu litere latine, mi-a destăinuit că obiectul pasiunii lui nu ştia nici să scrie, nici să citească şi că el avea să înveţe poemul pe de rost, ca să i-l recite de cum va avea prilejul, sau că avea să i-l dăruiască, iar ea îl va da unei prietene să i-l citească ca şi cum ar fi o scrisoare. „Nu plecaţi aşa de repede. Trebuie să sosească din clipă în clipă şi o s-o cunoaşteţi. Merită osteneala, mă jur pe Afrodita."

Merita într-adevăr osteneala. Lidia a intrat în dugheană câteva clipe mai apoi, iar Herimon a poftit-o pe dată la masa la care stăteam. Pe Afrodita, fata era frumoasă, mai frumoasă decât mi-aş fi putut închipui. Amestecul de sânge grecesc cu sânge get e un lucru minunat. Am mai văzut deja câteva asemenea exemplare la Tomis, bărbaţi şi femei, de o impecabilă puritate a formelor. Era mai curând zveltă, avea ochii verzi, părul negru, pielea albă ca neaua sau ca marmura, portul mândru şi armonios, o gură senzuală şi picioare mici bine cambrate, dar în sandale tocite. Herimon i-a citit poemul, făcând imprudenţa de a-i dezvălui numele autorului. Căpătase curaj. Cât a ţinut lectura, ea nu şi-a luat ochii de la mine, iar privirea ei mi-a mărturisit întreaga admiraţie pe care i-o inspirau versurile mele. Poezia mea a avut mereu darul minunat de a mişca sufletele cele mai simple şi de a înmuia sub farmecul ei inimile cele mai aspre. Efectul poemului a fost instantaneu, mi-am putut da seama de asta pe măsură ce Herimon îşi clama pasiunea, pe care Lidia o considera ca fiind a mea, deoarece eu eram autorul poemului, iar ea se afla acolo, în faţa mea. Glasul lui Herimon nu mai era decât un iscusit mijlocitor. Când lectura s-a isprăvit, fata s-a ridicat, a pus o sărutare castă pe obrazul lui Herimon, care

s-a făcut mai roşu şi mai stângaci decât de obicei, pierdut în văzduhul unei speranţe nesfârşite, şi-a umplut amfora cu vin şi a plecat, fără să plătească, lăsând în urma ei o tăcere pe care nici unul dintre noi n-a cutezat s-o tulbure.

— Ei, ce-mi spuneţi? m-a întrebat în sfârşit sărmanul meu prieten.

— Eşti un om norocos. Tot ce-ţi lipseşte e puţin curaj.

— Nu mai am nevoie. Ea a înţeles totul, sunt sigur.

Şi a umplut iarăşi cupele.

— Credeţi că are să-mi mai reziste mult timp?

— Nu depinde decât de dumneata, de acum încolo. Nu brusca lucrurile. Îţi va cădea singură în braţe, ca o smochină coaptă.

Voiam să câştig timp.

Am revăzut-o în ziua următoare, pe stradă. Venea din port şi ducea în mână un coş plin cu peşte. Când m-a salutat, mi-a zâmbit. Voiam s-o evit şi să-mi văd de drum, dar zâmbetul acela era ca o nadă.

— Tocmai i-am pescuit, mi-a spus ea arătând peştii. Noi suntem săraci. Nu pot întotdeauna să cumpăr peşte de la piaţă. Vă pot oferi câţiva?

— Îţi mulţumesc, dar nu-mi place peştele crud.

A priceput pe dată.

— Pot îndrăzni să vă invit acasă astă seară? Casa mea e modestă pentru un roman şi un om ca dumneavoastră, dar ştiu să gătesc peştele. N-o să vă pară rău.

Şi iar mi-a zâmbit. Am acceptat.

După-amiaza mi s-a părut lungă. Era cald, vara venise dintr-odată, chiar în ziua aceea, cum era obiceiul pe acele meleaguri care nu cunosc blândeţea tranziţiei. Lidia locuia la catul întâi al unei case din piatră, la care se ajungea printr-o scară exterioară. Încăperea în care m-a primit nu era luminată decât de focul din vatră, deasupra căruia atârna, agăţată de un lanţ, o oală mare în care fierbea peştele. Pe o masă rotundă şi joasă

se afla *malana* aburindă, răsturnată pe un ştergar alb de in. Mirosul peştelui amestecat cu mirodenii umplea încăperea. Alături de *malana* se găseau două coarne de bou ce urmau să servească drept cupe, după moda geţilor.

— Mama ta nu e acasă? am întrebat-o.

— Are să-şi petreacă noaptea la nevasta lui Herimon, care e tot bolnavă.

Atmosfera din odaie şi sărăcia, fata şi maică-sa, singure, teama de a nu fi surprinşi, îmi aminteau de Gaia. Era mult mai complicat pe atunci, aveam s-o aflu mai apoi. M-am aşezat, mi-a servit din felul unic de mâncare pe care-l pregătise şi, în timp ce se apleca spre mine ca să-mi toarne din fiertura de peşte într-un soi de strachină din lut ars, i-am cuprins mijlocul cu braţele. A pus cu grijă oala pe masă şi s-a aşezat uşor pe genunchii mei. Parcă nici nu avea greutate, dar buzele ei m-au făcut să-i simt prezenţa cu o violenţă care a măturat timpul şi tristeţea, ca o furtună miraculoasă. Uitasem că viaţa lipsită de dragoste nu are nici o noimă şi că toate filosofiile lumii, toate durerile pot dispărea printr-o singură sărutare.

*

Venea des pe la mine, în nopţile în care nu era ocupată în oraş maică-sa, care se îngrijea de bolnavi şi făcea toaleta de pe urmă a răposaţilor. Dragostea noastră a ţinut până la sfârşitul verii şi poate că ar mai fi ţinut încă, fiindcă o iubeam, dacă un eveniment, care nu era o surpriză pentru mine decât în sensul în care-l credeam cu putinţă la Roma şi cu neputinţă la Tomis, nu mi-ar fi domolit avântul. Lidia mă trăda. Bănuiam, dar era doar o bănuială şi nimic mai mult. Nu ea a fost cea care mi-a provocat dezgustul, ci bărbatul care o ţinea în braţe. Abia plecase de lângă mine, într-o noapte – nu puteam să adorm, căci mă obseda amintirea ei – în care m-am îmbrăcat şi am ieşit din

casă, hotărât să mă apropii de locuinţa ei, să-i vorbesc şi să rămân la ea, dacă era singură, sau să-i fac semn şi s-o conving să se întoarcă la mine îndată sau mai târziu. Am urcat fără zgomot scara, am dat la o parte perdeaua din pânză aspră care ţinea loc de uşă şi am văzut-o pe Lidia în braţele lui Herimon, sărutându-l cu patimă. Stăteau amândoi cu ochii închişi, vedeam sudoarea scurgându-se pe obrajii enormi ai prietenului meu, un miros infect umplea interiorul sărăcăcios, pe măsura acelor fiinţe inferioare. Ceea ce m-a impresionat cel mai mult a fost chipul acelei femei pe care-l acoperisem cu sărutări cu câteva ceasuri în urmă. Mi se părea urâtă şi vulgară, cu trăsăturile feţei descompuse de căldură şi de un simţământ care oscila între excitaţie şi dezgust. Era evident că Herimon ştiuse să profite de poemul meu şi de banii lui. Am coborât fără zgomot şi m-am întors acasă. Nu-i uram. Herimon intrase în drepturile lui, iar Lidia găsise soluţia pentru a ieşi din mizerie. Idila lor era rodul poeziei mele, dar asta nu-mi aducea nici o mulţumire. Un soi de disperare îmi chinuia trupul. M-am îndreptat spre casa lui Artemis, dar şi la ea era cineva.

Câteva zile mai târziu, am făcut împreună cu Dochia prima mea călătorie în teritoriul get. Ea a venit cu ideea, fără să-mi spună care era scopul. Misterioasă, ca de obicei, a venit să mă ia după-amiaza într-o căruţă la care era înhămat un măgar. M-am aşezat la stânga ei, pe o laviţă de lemn, şi am străbătut oraşul ieşind în plin câmp prin poarta dinspre miazănoapte. Am apucat-o pe dată pe un drum, mai degrabă pe o potecă dublă, care mergea de-a lungul falezei şi, în trap mărunt, ne-am îndreptat spre un loc al cărui nume l-am uitat şi unde Dochia avea treabă „la nişte pescari". Asta a fost tot ce mi-a spus. Nu departe de oraş, la umbra unui salcâm, am văzut câteva pietre funerare pe care am putut citi cuvintele binecunoscute: „Aveţi încredere", dedesubtul unei flori de lotus cioplite în piatră. Aceşti morţi din Tomis practicaseră cultul lui Isis, fuseseră fericiţi înainte de moarte, căci avuseseră încredere, erau siguri

că au cucerit veşnicia. Se adresau acum celor rămaşi în viaţă, încercând să le transmită aceeaşi speranţă. Nu era asta o farsă? Vocea aceea nu era o voce, căci literele săpate în piatra cenuşie nu veneau din lumea de dincolo, ci ieşiseră din mâna unui meşter aflat în viaţă, despre care nu se ştia în ce crede şi nici dacă era sau nu sigur de veşnicia lui. Tot ce ni se spune despre lumea de dincolo şi despre viaţa veşnică vine prin gura unor oameni încă în viaţă. Am ajuns, după două ceasuri de drum, la un pârâu la care Dochia şi-a adăpat măgarul. L-am traversat fără oboseală. Drumul cobora, în loc să urce aşa cum îmi închipuisem, iar puţin mai apoi s-a pierdut în nisip, făcând animalul să se chinuie din greu. Plaja s-a lărgit tot mai mult, nisipul a devenit tot mai fin şi mai mătăsos, aerul era de o puritate aproape vegetală. Mă simţeam inspirat de această prospeţime care îmi umplea sufletul şi i-am povestit Dochiei tot felul de istorii care o făceau să râdă. O neglijasem în cursul ultimelor luni, iar acum, aşezat lângă ea, îi simţeam şoldul rotund şi suplu prin tunica albă, al cărui parfum suav mă făcea să doresc s-o strâng în braţe. N-am făcut-o, nu ştiu nici eu de ce. Era în fiinţa ei un fel de bucurie care se armoniza desăvârşit cu peisajul complet pustiu din jur, o bucurie ale cărei motive nu le cunoşteam şi care mă punea în încurcătură. Era parcă înconjurată de o sumedenie de aliaţi gata să-i sară în ajutor. Iar eu eram singur, cu totul în puterea ei. Glumeam ca s-o fac să râdă, ca şi cum relaţiile dintre noi s-ar fi schimbat cu totul şi într-un fel de neînţeles. Dochia devenise stăpâna, în mijlocul acelui spaţiu care îi era familiar şi pe care îl vedeam atunci pentru prima oară, iar eu eram sclavul sau ceva asemănător.

Am ajuns în sfârşit, după trei ceasuri de drum, într-un sat de pescari. Colibe amărâte, pe jumătate îngropate, sprijinite de bârne şi acoperite cu lut uscat. Marea era cam la o sută de paşi. Ne aflam pe o mică înălţime, de unde am putut contempla, întorcând privirea spre soare-apune, un peisaj de o minunată frumuseţe. Nu departe, culorile asfinţitului se

oglindeau în apele unei alte mări, foarte liniştite, al cărei ţărm l-am văzut în depărtare. Era un lac cu apă dulce, am aflat mai apoi. Bărci nemişcate se aţineau pe lac, ca nişte ostroave negre, presărate pe întinderea lacului, cu pânzele coborâte; erau bărci ale unor pescari ce nu auziseră în viaţa lor nici de mine, nici de Augustus, care păreau să fie acolo de la începutul lumii. Focuri trosneau în faţa colibelor şi femei trebăluiau în jurul flăcărilor. Alte bărci erau pe plajă, lângă mare, iar alături, nişte bărbaţi îşi pregăteau năvoadele. Unul dintre pescari şi-a lăsat lucrul şi s-a îndreptat spre noi. Văzându-mă, şi-a ridicat mâna în chip de salut roman şi mi s-a adresat în latină. I-am răspuns tot în latină, apoi în getă, dar el continuat conversaţia în limba noastră, pe care o vorbea fără accent străin. Trăsăturile chipului erau cele ale unui roman, barba, gesturile, veşmintele, cele ale unui băştinaş.

— Sunt din Ostia, mi-a spus el, şi mi-a făcut semn să mă aşez pe jos, în faţa focului peste care fierbea cu zgomot borşul de peşte căruia îi recunoşteam aroma. O *malana* rece strălucea, umedă şi galbenă, răsturnată cu burta în sus pe o masă scundă alături.

— Mă chema altfel acasă. Aici mă numesc Mucaporus.

Mi-a zâmbit şi mi-a întins un corn de bou în care turnase vin.

— Care mai sunt veştile de la Roma?

— Se fac curând trei ani de când am părăsit-o. Ce veşti ţi-aş putea da?

— Pentru mine vor fi mereu veşti. Am părăsit Ostia acum cincisprezece ani. Sunt ceea ce voi numiţi dezertor.

Şi iarăşi mi-a zâmbit, fără să se sinchisească de efectul pe care vorbele lui l-ar fi putut avea asupra mea. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, înalt şi zdravăn, cu părul castaniu ciufulit, cu o barbă lungă, răsfirată peste un bust aproape gol, bronzat de la contactul cu soarele şi marea, desculţ.

— De la Tempira, din Grecia, am fugit. Pământul ăsta – şi-mi arătă zarea, dincolo de lacul cel liniştit unde amurgea

soarele – e plin de dezertori, însuraţi cu femei gete şi fericiţi la fel ca mine.

— De ce eşti mai fericit aici decât la Tempira sau la Ostia?

— Pentru că sunt stăpân peste zilele şi nopţile mele. Şi pentru că nimeni nu mă sileşte să ucid. Sunt liber. Ce vreţi mai mult?

Mi-a zâmbit iarăşi şi mi-a turnat de băut. Borşul era gata. Dochia şi nevasta lui Mucaporus ne-au servit în tăcere. Nu m-am putut împiedica să întreb:

— Te închini tot zeilor de la noi?

— Mă închin lui Zamolxis, adevăratul Dumnezeu.

A apropiat de gură lingura mare de lemn şi a suflat deasupra. Mânca decent, ca un adevărat roman, poate că era fiul unui armator, îl cunoştea cu siguranţă pe Favorinus, cel care fusese primul amant al Corinei, dar se închina unui zeu barbar şi trăia printre barbari. Soarta asta mi s-a părut îngrozitoare, aşa dintr-o dată, cel mai îngrozitor dintre lucrurile care i se puteau întâmpla unui om din neamul meu, însă zâmbetul acestui fost legionar nu minţea. Era fericit, asta se vedea limpede. Ce i se putea cere mai mult vieţii? Libertatea se plăteşte scump, dar îşi merită întotdeauna preţul. Era oare atât de greu de înţeles? E de ajuns să ştii să alegi: o existenţă nouă, oriunde, dincolo de fruntariile imperiului, un Dumnezeu nou, *cel adevărat*, pentru a renaşte chiar aici, pe pământ, şi nu după moarte, aşa cum ne învaţă religia lui Isis. Totul este cu putinţă. Trebuie să avem, din când în când, curajul de *a dezerta*, de a o rupe brusc cu trecutul. *Mucaporus.* Numele ăsta nu-l speria. Un om nou se adăpostea sub acest nume lipsit de graţie. Şi îşi proclama cu indecenţă fericirea în faţa mea, cetăţean roman. Muta mea indignare nu era decât o poză. Simţeam, acolo în faţa focului, în faţa colibei jalnice, în faţa acelui pământ mărginit la răsărit de mare, la apus de lac, că omul acela nu era demn de admiraţie doar pentru faptul că se transformase şi pentru că îşi găsise pacea, ci mai cu seamă pentru că descoperise o nouă posibilitate umană. Un roman putea trăi departe de Italia, chiar în afara imperiului, negându-l

pe Augustus şi pe zeii Romei, se simţea chiar mai bine decât înainte, se simţea fericit în mijlocul acestei mizerii sănătoase şi primitive al cărei Dumnezeu era superior lui Jupiter şi întregii sale familii divine. Mă aflam în acel moment gata să recunosc că omul acela, departe de a fi făcut un pas înapoi, alegând acea soartă în aparenţă tristă şi mizerabilă, câştigase ceva ce romanii nu ajunseseră încă să cunoască. Dar am tăcut. Borşul era minunat, iar călătoria în căruţă îmi deschisese pofta de mâncare.

Ceva ciudat se petrece în jurul meu şi în mine însumi. Ce caută toţi aceşti dezertori de care îmi vorbea Mucaporus? Doar pământuri de muncit şi femei gete? Iar femeile de pe la noi de ce îi preferă pe Isis şi pe Osiris în locul cultului lui Jupiter şi al lui Augustus? Oare femeile, dacă ar putea-o face, nu i-ar urma şi ele pe bărbaţii care fug spre pământurile Geţiei în căutarea nu doar a Dumnezeului unic, ci şi a unui lucru pe care mi-ar fi greu să-l definesc sau să-l exprim într-o frază logică? Cine l-ar putea împiedica pe Mucaporus să se închine, chiar şi în taină dacă ar trebui, Dumnezeului său unic, fie la Tempira, fie la Ostia, oriunde între fruntariile împărăţiei şi între cele ale meseriei lui de ostaş? A lăsat în urmă tot ca să se stabilească aici, în pustiul ăsta neprimitor, pentru a nu fi silit să ucidă şi ca să se simtă „stăpân peste zilele şi nopţile lui". Ce vrea să spună asta, de fapt? Imperiul îl împiedica s-o facă. Dar oare geţii ăştia sunt mai liberi să dispună după plac de timpul lor? Iar apoi, şi zeii noştri ne asigură o viaţă veşnică. Oare aici ajungi să te simţi *om* mai mult decât sub protecţia lui Jupiter şi a lui Augustus? Să nu ucizi, să fii liber, să ai certitudinea vieţii veşnice, cred că nici o religie, nici măcar aceea a lui Zamolxis, nu asigură credincioşilor ei asemenea drepturi, de care nici o lege şi nici un cult nu vorbesc cu precizie. Sau atunci există poate taine pe care nimeni nu a dorit să mi dezvăluie încă. Dar simt, în acelaşi timp, că asta nu e decât o amăgire şi că tot ce se întâmplă în jurul meu, această migraţie a „dezertorilor", nu este decât o aşteptare fără nume şi fără chip. Am să-l recitesc pe Virgiliu,

care avusese nişte presimţiri. Imperiul se dezvoltă pentru a face loc altui lucru, mai măreţ şi mai minunat. Tot ce se petrece în această clipă în lume nu e decât o pregătire pentru o nouă metamorfoză a omului (mi-a venit cuvântul în minte de la sine, fără să mă gândesc). Şi există printre noi fiinţe care o aud venind, ca o inundaţie îndepărtată, şi se pregătesc s-o întâmpine. Îi aleg pe Zamolxis sau pe Isis, pentru a se afla mai aproape de apele care vor aduce într-o zi soluţia, sau poate îl aleg pe Dumnezeul pe care-l aşteptăm cu toţii, fără s-o ştim.

Când, de îndată ce am isprăvit cina, soarele a dispărut dincolo de lac, din *malana* n-a mai rămas decât o bucată pe care au azvârlit-o câinilor, iar din foc, doar tăciunii aproape îngropaţi sub cenuşă, Mucaporus s-a sculat şi mi-a zis:

— Vreţi să veniţi cu mine la pescuit? Ne vom întoarce mâine, odată cu zorile. Marea e liniştită. O să cunoaşteţi toţi peştii din mare, iar dacă o să vă simţiţi ostenit, o să puteţi să vă întindeţi pe fundul bărcii şi să dormiţi.

Primul gând a fost acesta: „Dochia i-a transmis ordinul lui Augustus din partea lui Honorius. Mă pofteşte să merg cu el pe mare ca să mă facă dispărut". Dar am primit. Preferam barca în locul colibei lui Mucaporus şi aveam încredere în el, în Dochia, în Honorius. Gazda mea nu se afla aici tocmai pentru a nu mai ucide? M-am aşezat aşadar în barcă, în spatele lui Mucaporus, în timp ce alţi trei pescari o împingeau pe nisip spre mare. Înfofolit în *penula*, nu mă temeam de vânticelul uşor care se ridicase dinspre uscat. Apa era foarte liniştită, sclipea ca o spadă lungă în lumina lunii care se înălţase din ape imediat după ce pornisem. O lună aproape roşie, drept în faţa mea, mai mare decât toate lunile de care îmi aminteam din trecut. Înaintam cu ajutorul vâslelor, iar după câtva timp, ne-am oprit ca să fie aruncate năvoadele. Am văzut înaintea mea linia zării, iar întorcându-mă, am văzut ţărmul, cu focuri îndepărtate care clipeau slab, apoi, spre miazăzi, lumina tăioasă şi nemişcată a farului

de la Tomis. Ceasurile s-au scurs repede. Nu simţeam nici urmă de oboseală. Apa era atât de limpede că vedeam peştii zbătându-se în năvod, ca nişte fulgere argintii înainte de a ajunge la suprafaţă. Barca s-a umplut de freamătul lor deznădăjduit. Mucaporus mi-i desluşea din când în când: „Micile scrumbii, rândunica-de-mare cu spinare neagră, preţuitul *helops*, puternicul peşte-cu-spadă a cărui izbitură e la fel de dură precum aceea a unei săbii, pompilul care se ţine după corăbii înotând în siajul acestora, pagurul strălucitor...". Şi încă mulţi alţii. Mi-a mai spus că în larg se pescuiau alte specii de peşti, iar foarte aproape de ţărm erau alţii, cu totul diferiţi. Fiecare loc din mare adăposteşte specii noi. „Şi există cu siguranţă, la adâncimi mari la care nimeni n-a ajuns, peşti necunoscuţi oamenilor, monştri care urcă uneori la suprafaţă ca să sperie marinarii." Cuvintele astea m-au uluit. Pământul şi marea, şi văzduhul, poate, ascund multe taine. Iar omul aşijderea. Precum acele ape parcă fără fund unde năvoadele noastre nu ajung să bată, păstrăm în noi înşine taine minunate sau, dimpotrivă, cumplite. Ce năvod se va dovedi în stare să ni le smulgă? Vom fi oare mai buni sau mai răi atunci când vom izbuti să ne cunoaştem până în străfunduri? Subiectul unui mic poem mi-a răsărit în minte, iar aceste versuri s-au alcătuit singure în adâncul sufletului meu:

Descripsit sedes varie Natura profundi
Nec cunctos una voluit consistere piscis.[26]

Revenit la ţărm, am adormit şi am visat următorul vis: mă aflam în aceeaşi barcă, dar singur, şi nu călătoream la suprafaţa apei, cum se obişnuieşte, ci în interiorul mării, ca şi cum aş fi fost peşte. Mi se părea ceva firesc, pentru că mă simţeam în

[26] „Natura a făcut să fie variată adâncimea apelor şi n-a voit ca toţi peştii să stea în acelaşi loc." (*Halieuticele*, 91–92, trad. autorului).

largul meu. Barca naviga singură, împinsă de un curent sau de o forţă nevăzută. Nu vedeam nici fundul apei, care se pierdea în beznă, nici suprafaţa, de unde se revărsa o lumină azurie, foarte plăcută la privit. Desluşeam, în schimb, forme vagi care se mişcau de jur împrejur, alte bărci desigur sau fiinţe necunoscute, animale stranii care nu cutezau să se apropie. Urmăream cu atenţie concentrată înaintarea bărcii mele, iar din ochi căutam ceva în depărtare. Călătoria mea avea o ţintă, eram parcă posedat, dar nu o ştiam absolut deloc. Singurătatea nu mă speria. O lumină, ca o rază de soare, a străfulgerat peste ape drept în faţa mea, iar în lumina aceea neaşteptată am văzut un peşte care înota în aceeaşi direcţie. Era un peşte obişnuit, mai curând mic, dar care nu aparţinea nici unei specii cunoscute. Nu avea o culoare anume şi nici un semn nu-l distingea de ceilalţi, dar, dincolo de raţiune, simţurile îmi spuneau că era vorba de *peşte*, de o fiinţă care întruchipa toţi peştii laolaltă, simbolul originar al speciei sau al vieţii în general. Se mişca, trăia, dar parcă era un desen, făcut dintr-o singură linie, ca şi cum cineva l-ar fi schiţat pe fundalul albastru al apei, iar forma asta ar fi început să trăiască. Mai ştiam, de asemenea, că peştele reprezenta ceva care mă interesa într-un fel ieşit din comun, dar, cum nu mă aflam sub controlul raţiunii, nu încercam să înţeleg. Îl urmăream şi mă simţeam năpădit de o mare fericire. Forma aceea care înota încetişor, luminată de raza care venea din sus, mă îndruma spre ţinta de care nu aveam habar o clipă mai înainte şi care acum îmi era limpede şi cunoscută, fără ca această cunoaştere să fi fost conştientă sau vizibilă. Găsisem drumul pe care-l căutasem în zadar toată viaţa. Toate celelalte forme nedefinite care mă înconjurau înaintau în aceeaşi direcţie. Urcam uşor spre suprafaţă, dar ştiam că suprafaţa nu era aceea a mării şi că ceea ce aveam să găsim sus nu va fi nici aerul, nici vântul, nici viaţa cu aspectele ei de zi cu zi. Apoi, dintr-o dată, o umbră s-a profilat în depărtare, chiar în faţa mea şi în faţa peştelui. Era ca şi cum cineva s-ar fi găsit sus, iar umbra corpului său, proiectată de soare sau de lumina acelui spaţiu necunoscut, s-ar fi cufundat în ape, păstrându-şi conturul. Umbra aceea era a unui om, iar pe măsură ce înaintam spre ea, îmi dădeam seama că era făcută dintr-o lumină mai intensă decât aceea a razei şi a limpezimii care mă înconjura. Lumina aceea îi alcătuia oarecum consistenţa. Îmi spuneam: „Am ajuns. Am ajuns în sfârşit. Iată-mă la capătul călătoriei mele" şi mă pregăteam să cobor, ca şi cum umbra aceea, vreau să zic lumina aceea intensă, ar fi fost un port unde aveam să găsesc tot ce căutasem în van până atunci. O zguduitură. Peştele a dispărut, înghiţit de lumina cu formă omenească. Îmi spuneam: „Barca mea a ajuns la ţărm". Era adevărat, dar era vorba de adevărata barcă, aceea în care adormisem, şi de adevăratul ţărm. Pescuitul se sfârşise.

Femeile şi copiii satului dormeau. Focurile erau stinse. Marea domoală avea reflexe metalice, aşa cum apărea cenuşie şi netedă sub cerul imens fără nori, în care Helios îşi pregătea deja carul de drum. Eram ostenit, dar nu l-am urmat pe Mucaporus care m-a poftit în colibă. M-am întins pe nisip, înfofolit în *penula*, şi am aşteptat ivirea soarelui. Visul era încă viu în lăuntrul meu, am încercat să-l descifrez, în vreme ce pleoapele mi se închideau singure. Am alunecat în somn, având în ochi imaginea pescarilor care luau de pe fundul bărcilor coşurile cu peşti argintii şi le cărau cu braţele spre plajă. Unii alunecau şi cădeau iarăşi în apă, alţii nimereau pe nisip unde se zvârcoleau încercând să ajungă înapoi în mare înainte să moară. Dar erau nişte peşti cunoscuţi, al căror nume mi-l spusese Mucaporus.

*

Gata. Povestea asta încheie cronica pe care am făcut-o anului care s-a scurs. De atunci, nimic nou. Scrisori care pleacă spre Roma pentru a implora iertarea împăratului prin intermediul

unor prieteni al căror chip se şterge încetul cu încetul în valul anilor care tot urcă. Scrisori care sosesc pentru a-mi spune mereu acelaşi lucru, scrisori inutile. „Bietul Ovidiu, îşi spun cei care îmi fac încă hatârul de a mi le scrie, să nu-l lăsăm să moară, totuşi, aşa, dintr-o dată. Ar fi prea crud. Ceea ce-l ţine în viaţă este speranţa reîntoarcerii. Să-i păstrăm speranţa asta, din moment ce nu ne costă nimic." Nimeni nu bănuieşte schimbarea mea, nici descoperirile mele, nici adevărata mea viaţă aici. Ce să le răspund, ca să nu le tulbur sentimentul mărinimiei, decât că mă simt foarte rău la Tomis, că mă plictisesc, că mă tem de barbari, că vreau să mă înapoiez cu orice preţ? M-ar crede nebun dacă le-aş spune contrariul. Dar oare acest contrariu reprezintă adevărul? Mă îndoiesc. Au trecut trei ani de la sosirea mea aici. O prăpastie s-a căscat între mine şi trecutul meu, între mine şi Roma. Dar ce vreau eu oare, ce nădăjduiesc, ce aştept de la tot ce mă înconjoară? N-aş putea spune. Aştept ceva care mă face să trag nădejde.

Artemis şi Lidia vin să mă vadă din când în când. Nu am puterea de a le da afară. Şi apoi, doar prin ele îmi mai pot încă aprecia vârsta. Vizitele lor mă lasă optimist. Mă ajută să nu uit, dar şi să uit totodată. Să nu-mi uit trecutul, căci mă pun mereu să le povestesc ce făceam la Roma, cum se îmbrăcau femeile romane, cum se desfăşurau spectacolele, acele *munera*, cursele, cum arăta Corina, care erau secretele artei ei de a iubi. Să uit, căci nefericirea mea sporeşte zi după zi, ca o sămânţă care creşte având o ţintă sigură şi fatală. Am pierdut totul şi n-am găsit încă nimic. Caut în realitate şi în vise un răspuns, tot mai neliniştitor pe măsură ce anii trec. Voi mai avea oare destul timp înaintea mea ca să-l desluşesc?

Dochia a plantat nişte flori în faţa ferestrei mele, chiar în mijlocul micuţei curţi interioare care desparte casa de zidul oraşului. Vremea e frumoasă. În luna mai mă duc cu gândul la Roma cu mai multă plăcere decât în restul anului. Florile îmi

amintesc de Gaia, de dugheana ei plină de arome, de gura ei, dar şi de Corina care mă însoţea în plimbări lungi pe Via Appia, între câmpurile pe care izbucneau toate culorile primăverii italiene. Soarele asfinţea dincolo de oraş, scăldând în lumină colinele dinspre Tibur şi Tusculum[27]. Într-o seară, eram departe de oraş şi ne aşezaserăm pe marginea drumului, în iarba răcoroasă; Corina îşi rezemase capul de genunchii mei şi mi-a spus blând, cu un glas liniştit şi disperat pe care nu i-l mai auzisem până atunci: „Nu te iubesc. Nu iubesc pe nimeni". I-am mângâiat părul, privind spre cer, căutând undeva un punct de sprijin, o mângâiere care o putea alina sau care îi putea oferi o explicaţie. Nu l-am găsit. Lumina care ne scălda nu admitea minciuna. Dar eu pe cine iubeam, eu, autorul *Artei iubirii*? Şi pe cine am mai iubit de atunci? Iubirea nu era decât o vorbă golită de înţeles, nimeni nu iubea pe nimeni în acel oraş imens care avea să se aprindă, puţin mai apoi, sub luminile nopţi şi ale plăcerii. Eram singuri şi încercam să uităm lucrul ăsta, îmbătaţi de vin şi de mângâieri. Asta era rostul orgiilor, aşa cum osteneala îşi are rostul ei pentru sărac şi pentru sclav. Ne-am înapoiat la Roma, fără să scoatem o vorbă, ţinându-ne de mână, înspăimântaţi amândoi de ceea ce spusese Corina, liniştiţi, totuşi, de acest adevăr pe care nimeni nu avusese până atunci curajul să-l rostească, dornici totodată să ieşim din cercul acelei lucidităţi care ne strângea. Corina mi-a destăinuit câteva săptămâni mai târziu că i se închina lui Isis şi că lună de lună se închidea în templu unde făcea rugăciuni şi săvârşea ritualuri asupra cărora nu mi-a dat niciodată nici un fel de amănunte. În zilele acelea, rămâneam singur, cu adevărat singur, şi căutam şi eu un templu, un cult, orice, ca să cred în ceva şi să-mi suport singurătatea. Dar n-am găsit nimic. Am scris mult. Însă versurile acelea nu-mi aduceau decât gloria.

---

[27] Tivoli şi Frascati (n.a.).

*

O mare linişte mă înconjoară este cu siguranţă foarte târziu, dar, în pofida oboselii, somnul se lasă aşteptat şi atunci scriu. De două zile mă aflu la Histria, oaspetele lui Dionisodor şi al soţiei lui. Mi-au plăcut întotdeauna călătoriile, sunt sănătos, mă plictiseam la Tomis. Herimon m-a prezentat unui prieten armator, Pausanias, a cărui corabie, venind din Grecia, ridica pânzele spre Histria. M-a invitat de îndată să-l însoţesc şi am primit. Honorius nu s-a opus acestei călătorii, căci ştie bine că n-am de gând să fug. Călătoria a durat mai puţin de jumătate de zi. Oraşul e frumos şi foarte bogat. Mai mare ca Tomisul, clădit pe o peninsulă stâncoasă, situat în fundul unui golf înconjurat de dealuri, Histria e încercuită de ziduri înalte de piatră, accesul principal făcându-se printr-o poartă apărată de patru turnuri, două în exterior şi alte două în interior. Dionisodor, care e un negustor bogat, este şi un om cultivat, având o frumoasă bibliotecă unde am găsit, printre poeţii greci cei mai celebri, operele lui Menandru, care trăia la Atena acum patru veacuri şi se trăgea din ţara geţilor, lăudându-se cu originea lui barbară. Îşi spunea coborâtor din *daos* sau *getas*, numele care sunt astăzi date geţilor. Pentru a fi mai precis, trebuie să spun că grecii sunt cei care îi numesc geţi pe barbarii din acest ţinut, în timp ce la Roma sunt numiţi mai degrabă daci. Aceste nume de *daos* şi *getas* deveniseră la Atena sinonime cu sclavii, căci aproape toţi sclavii care se aflau aici, pe vremea lui Menandru, veneau din această regiune. Negoţul cu sclavi este încă înfloritor la Histria şi constituie una din sursele avuţiei gazdei mele. Grecii cumpără de aici grâu, blănuri, oameni robuşti pentru muncile lor, iar pentru aşternuturile lor, femei ale căror moravuri, potrivit lui Menandru, erau destul de uşoare la vremea aceea. Mai spunea şi că un get nu se socotea satisfăcut de viaţa lui conjugală mai înainte de a fi posedat cel puţin zece soţii legitime.

Geţii sau dacii erau poligami şi se pare că unul dintre regii lor a introdus reforme foarte aspre, îngrozit, la fel ca Augustus, de imoralitatea supuşilor lui. Una dintre măsurile cele mai faimoase şi mai dure pe care s-a văzut silit să le ia a fost aceea de a-i constrânge pe daci să-şi distrugă toate viile, în toată ţara, spre a pune capăt viciului naţional care era excesul de băutură. Dacii s-au supus fără să crâcnească, iar viţa de vie, şi odată cu ea şi vinul au dispărut de pe dealuri şi din beciuri. Aşa a început măreţia regatului dacilor. La Roma, în schimb, nimeni n-a luat în serios măsurile lui Augustus. Explicaţia e foarte simplă: regele dac e sprijinit de religie, iar dacii erau, şi sunt încă, mai mult religioşi decât vicioşi. În orice caz, un lucru mi se pare ciudat: regii daci înşişi erau cei care procurau sclavi traficanţilor greci din Pontul Euxin, iar sclavii aceştia nu se opuneau niciodată sorţii lor. De unde deduc fie că sclavii se lăsau vânduţi jertfindu-şi libertatea în numele interesului general, fie că se simţeau mai bine în Grecia, ca sclavi, decât în Dacia ca oameni liberi.

Histria, potrivit lui Dionisodor, a fost întemeiată de milesieni cu mai mult de şase veacuri în urmă, adică la o sută de ani după întemeierea Romei. În acelaşi timp, ei au întemeiat, mai la nord, portul Olbia. Alte oraşe greceşti au fost create pe acelaşi ţărm, la Callatis, la Tomis, la Dionysopolis. Istoria acestor oraşe negustoreşti, plantate de spiritul aventuros al aheilor în plin ţinut barbar, este pasionantă. Nu fac decât să reproduc aici cuvintele lui Dionisodor: În veacul al IV-lea *ab urbe condita*[28], Histria, Tomis şi Callatis, aceasta situată la sud de Tomis, au format un pentapolis, o coaliţie devenită mai târziu un hexapolis prin aderarea oraşului Mesembria. Callatis constituia centrul acestei alianţe, dar, după un nefericit război împotriva Bizanţului, Histria şi Tomis au devenit mai importante. A urmat o epocă de

[28] Întemeierea Romei a avut loc în 753 î.Hr. Urmând cronologia romană, anul nostru 1960 ar fi 2713 *ab urbe condita* (n.a.).

decadență în timpul căreia patru orașe grecești au fost supuse de regatul scit care s-a format în această zonă și ai cărui regi barbari (Acrosas, Charaspes, Kanites, Sarias și Tanusa între alții) se închinau zeilor greci și băteau monedă. Regatul scit s-a fragmentat într-un număr de mici regate independente unul de celălalt – asta a constituit mereu adevărata maladie politică a acestei regiuni, direct influențată de moravurile grecești – care au dispărut treptat sub presiunea altor sciți veniți dinspre răsărit și dinspre miazănoapte, dar și sub presiunea sarmaților, aceștia aflându-se încă împrăștiați printre geți, pe ambele maluri ale Danubiului. Cu un veac în urmă a fost rândul lui Mitridate, regele parților, sau al Pontului, să supună aceste orașe, silindu-le să încheie o alianță pentru a le atrage mai apoi împotriva Romei. Dar Mitridate fiind bătut de legiunile noastre, în anul 681 *ab urbe condita*, orașele au căzut sub protecția noastră. Pacea a fost încă o dată tulburată de bastarni, împotriva cărora Roma și-a trimis legiunile sub comanda generalului Caius Antonius, fost coleg de consulat cu Cicero. A fost înfrânt de barbari, lângă Histria, și a pierdut în învălmășeală stindardele legiunilor. Augustus l-a trimis pe Marcus Licinius Crassus, în 724 *ab urbe condita*, care a trecut Danubiul, a înaintat în inima Sciției, mult mai la răsărit față de gurile marelui fluviu, și a restabilit ordinea. Crassus a fost primit în triumf la Roma, îmi amintesc perfect, la 4 iulie 726 *ab urbe condita*[29]. Însă anarhia a reînceput și mai tare după plecarea lui Licinius.

Când mi-a povestit istoria orașului său, Dionisodor a lăsat de-o parte o amintire care-l stingherea, dar care nu îi măgulește nici pe romani: bătălia de lângă Histria între Caius Antonius și bastarni a avut loc în 692, iar aliații barbarilor au fost grecii din orașele libere din Pontul Euxin, care, exasperați de impozitele și abuzurile lui C. Antonius Hybrida, proconsulul Macedoniei, a cărui autoritate se întindea până la Histria, i-au chemat

[29] 27 iulie 47 î.Hr. (n.tr.).

pe bastarni în ajutor și au zdrobit împreună forțele romane. Cel care a profitat de această înfrângere romană a fost Burebista, regele dacilor sau al geților, supunând toate orașele grecești. Era regele reformator de care vorbeam mai înainte. Însă el a fost asasinat în 713[30], iar regatul lui s-a sfărâmat în mii de bucăți. Regișorii geți de la sud de gurile Danubiului, vreau să spun din toată acea regiune situată între Danubiu și mare, numită Mica Sciție, dar unde de multă vreme nu mai există sciți, au fost detronați de Crassus care a colonizat regiunile pustii cu besii aduși din Tracia și a încredințat puterea acestui nou stat lui Roles, un rege al geților care se recunoscuse vasal al Romei. Formula asta nu a fost mai fericită decât precedentele. Augustus a creat mai apoi regatul odrișilor din Tracia, instalat artificial în vechile limite din urmă cu cinci veacuri, și i-a adăugat, în 747, orașele și teritoriul Micii Sciții. Situația, în principiu, de atunci nu s-a schimbat, însă, în fapt, noi nu controlăm această regiune, invadată an de an de către geții liberi și de către sarmați. Doar orașele grecești de pe litoral ne recunosc suzeranitatea, căci Grecia însăși ne este supusă. Totodată, grecii se sprijină tot mai mult pe flota noastră de război și se vorbește deja la Roma de posibilitatea creării unui soi de comandament militar al acestei regiuni, menit să protejeze navigația romană pe cursul inferior al Danubiului. Este evident că grecii, ale căror drepturi de pescuit în apele deltei danubiene sunt concedate direct de către Augustus (locuitorii Histriei se bucură de acest privilegiu pe brațul meridional al gurilor Danubiului, numit Peuke), vor fi cei dintâi beneficiari ai acestor măsuri de ordine, căci își vor putea continua și dezvolta negoțul la adăpost de corăbiile noastre de război. Deocamdată este vorba de a respinge invaziile geților, în limita posibilităților, iar Dionisodor se arată înclinat mai curând spre o soluție de compromis. Încă

[30] 44 î.Hr. (n.tr.).

se mai poate găsi, după părerea lui, o formulă de coexistenţă între romani şi regii daci, căci putem avea nevoie unii de alţii. Cred că mai degrabă grecii sunt cei care vor avea foloase de pe urma noastră şi a a geţilor, spre profitul comerţului lor, căruia războiul îi este principalul duşman.

Ar fi bine să meditez la toate aceste lucruri. Fără îndoială că războiul trebuie evitat, dar cine îi va putea convinge pe geţi că intenţiile noastre sunt paşnice, iar pe romani că geţii nu au de gând să atace Roma? În realitate, ne temem unii de alţii. Înaintăm pretutindeni în lume ca să ne asigurăm o pace care ne scapă printre degete, în vreme ce barbarii ne atacă din toate părţile ca să ne împiedice să înaintăm. Jocul este fatal şi fără scăpare.

M-am plimbat zilele astea pe străzile Histriei. Nimeni nu ne vorbeşte limba. Târgurile se fac în getă, iar locuitorii oraşului se înţeleg între ei în greceşte. Însă limba le e presărată de cuvinte barbare, iar din amestecul ăsta se va naşte neîndoielnic o limbă nouă, pe care grecii din Atena o vor pricepe cu greu. Mă aflu aici la hotarul unei lumi noi, al cărei viitor nu-l putem întrezări. Dionisodor, care m-a însoţit adesea în aceste preumblări ale mele, îmi spunea că geţii sunt un popor numeros, cel mai numeros după indieni, potrivit lui Herodot pe care îl cita necontenit, şi că, uniţi sub comanda unui şef inteligent şi întreprinzător, ar fi în stare să ne dea mult de furcă. Regatul lui Burebista se întindea, la apogeul marelui rege, de la marginile dinspre răsărit ale ţării germanilor până dincolo de gurile Danubiului.

Mă găseam ieri seară în piaţa principală, singur, Dionisodor fiind ocupat. Tocmai ieşisem din templul lui Apollo, mare şi bine construit, în care admirasem nişte frumoase statui de marmură aduse din Grecia. Coborând treptele, am văzut doi bărbaţi, aşezaţi pe piatră, îndeletnicindu-se probabil cu încheierea unui târg. Unul din ei era grec, celălalt dac, uşor de recunoscut după veşmânt. Când am trecut pe lângă ei, în clipa când îmi

ridicam marginea togii ca să nu ating spatele barbarului, acesta a scos o bucată mare de ţesătură, un fel de năframă în mai multe culori, a desfăcut nodul făcut la unul din capetele acestui ciudat drapel şi, târgul fiind desigur încheiat, a lăsat să cadă pe piatră nişte monede romane cu efigia lui Augustus. M-am oprit fără să vreau. Getul s-a uitat la mine, bănuitor, dar m-am apropiat adresându-i cuvântul în limba lui. Conversaţia s-a înfiripat pe dată. Cei doi interlocutori ai mei s-au dovedit foarte respectuoşi faţă de mine, aflând că eram roman, iar faptul că vorbeam la perfecţie limba greacă a cucerit bunăvoinţa celuilalt. M-au invitat să bem şi ne-am aşezat în jurul unei mese, în faţa tavernei din piaţă. Voiam să ştiu de unde proveneau monedele romane. Dacul nu s-a lăsat rugat ca să-mi spună. În satul lui, situat dincolo de Danubiu, căruia dacii îi spun Dunaris, există mai mulţi romani însuraţi cu femei băştinaşe. Aceştia cultivă grâu pe suprafeţe întinse, cresc vite, produc mari cantităţi de miere. Unul dintre ei cumpărase de la cel cu care vorbeam două perechi de boi. Cu banii ăştia, venise la Histria ca să cumpere stofe de preţ, podoabe şi obiecte din metal: o sabie, cuţite, două cupe din argint. Mi-a spus numele vecinului său, romanul: Flavius Capito. Oraşul get cel mai apropiat de satul lui era Troesmis. L-am întrebat pe get unde trăsese la Histria şi l-am rugat să ducă un mesaj compatriotului meu. A acceptat, ne-am despărţit buni prieteni, iar astăzi i-am făcut o vizită ca să-i încredinţez o scrisoare adresată lui Flavius Capito. Scrisoarea mea era scurtă. Îl salutam, povestindu-i în câteva cuvinte pricina pentru care mă aflam la Tomis, dorindu-i noroc în noua lui viaţă şi spunându-i că nu aşteptam vreun răspuns. Căci desigur că se află în aceeaşi situaţie ca Mucaporus, dezertor din armată, la fel ca toţi ceilalţi romani care au abandonat imperiul pentru a dispune în libertate de zilele şi de nopţile lor şi pentru a nu mai ucide.

Întâlnirea asta m-a tulburat profund.

*

Suntem la sfârşit de mai. Timpul e tare frumos. Am ieşit ieri din oraş ca să asistăm, la cimitir, la ceremoniile numite Rosalia, ritual de origine romană devenit foarte popular la Histria de vreo câţiva ani. Cimitirul se află în vârful unui deal de unde se văd apele de un albastru-verzui ale golfului, zidurile şi acoperişurile oraşului, iar spre răsărit, câmpia înverzită şi unduitoare. Dionisodor cu ai lui au turnat vin, potrivit datinii, peste mormintele strămoşilor. Apoi, în faţa celor ce reprezentau autorităţile oraşului, a fost dezvelită o coloană de marmură cu o inscripţie în greacă, în care cetăţenii Histriei aduceau mulţumiri zeilor şi lui Augustus pentru pacea şi bunăstarea pe care le-o dăruiseră în cursul anului ce trecuse. Am numărat vreo zece astfel de coloane, şi mai erau şi altele, căci în fiecare an e înălţată câte una. În semn de mare cinste, Dionisodor, în înţelegere cu cei din sfatul oraşului, m-a rugat să iau cuvântul pentru a-i face elogiul lui Augustus. Nu m-am putut sustrage. Şi astfel, în faţa acelei mări străine şi acelui pământ barbar, duşman al romanilor şi al imperiului, am vorbit de faptele de vitejie ale lui Augustus, de bunătatea sa părintească, de binefacerile pe care le adusese oamenilor vremii sale. Am făcut-o fără să simt dezgust, încercând aceleaşi sentimente pe care le mai trăisem în timpul asediului Tomisului, de anul trecut. Mă simţeam reprezentantul unei mari puteri ocrotitoare, în faţa unor oameni care ne datorau nouă liniştea şi fericirea lor. Ce ar fi gândit despre mine Dochia şi Mucaporus dacă ar fi fost de faţă? M-am lăsat antrenat de vorbele pe care le rosteam şi de senzaţia de orgoliu şi de certitudine care nu-mi stă de obicei în fire. Mă simţeam întrucâtva o întruchipare a Romei. Văzut de departe, totul nu era decât un simbol, chiar şi Augustus, iar în timp ce vorbeam, îl vedeam în faţa ochilor mei sub forma unei statui plasate chiar în mijlocul marelui templu al lumii spre a-i ocroti pe cei slabi

şi a le da speranţă. Am mai vorbit şi de legăturile care uneau Roma şi Grecia, dând glas, în numele tuturor compatrioţilor mei, gratitudinii noastre pentru ceea ce au creat grecii de-a lungul istoriei pentru binele omenirii.

Nu am deprinderea de a rosti discursuri în public, dar ceea ce tocmai spusesem a fost primit cu mult entuziasm. Eram cu siguranţă crezut un trimis special al lui Augustus, însărcinat să culeagă informaţii şi să transmită la Roma rezultatul cercetărilor sale secrete. Doar Dionisodor cunoştea condiţia mea de exilat.

În sfârşit, oamenii au luat loc în jurul mormintelor, după ce au aşezat deasupra lor buchete de trandafiri în cinstea celor răposaţi. Sclavii aduseseră coşuri încărcate cu mâncărurile cele mai alese. La sfârşitul mesei ni s-a adus un fel de turtă făcută din boabe de grâu fiert amestecate cu miere. Vinul curgea din belşug. S-au cântat la început cântece triste, dar care au devenit tot mai vesele şi mai lumeşti pe măsură ce vinul făcea să sporească distanţa dintre vii şi răposaţi. Cineva striga cât îl ţinea gura: „Morţii cu morţii, viii cu viii“. Banchetul plin de respect, închinat amintirii fiinţelor dragi dispărute în beznele cele fără de întoarcere, se transforma încetul cu încetul într-o proslăvire a vieţii. Una dintre sclavele lui Dionisodor, o getă din Noviodunum, mă privea cu ochii ei mari şi albaştri şi, de fiecare dată când îmi turna de băut, se apleca adânc în faţa mea ca să mă facă să văd, pe sub tunica ce se întredeschidea uşor, sânii ei de Diană. Ne-am întors spre sfârşitul după-amiezii, cântând. Străzile şi pieţele erau înţesate de cetăţeni beţi sau doar foarte veseli, care umpleau tavernele, scările templelor şi ale edificiilor publice, discutând, după moda grecească, cu multe gesturi şi belşug de elocinţă. Soldaţi, a căror misie era potolirea patimilor dezlănţuite de vin în timpul acelei pioase zile, se plimbau doi câte doi, la rândul lor clătinându-se pe picioare, prin mulţimea aceea ameţită care le dădea de băut la fiecare pas. N-am văzut încăierări şi nici sânge curgând în faţa cârciumilor. Grecii nu

ajung niciodată să se încaiere, în pofida cuvintelor grosolane pe care şi le aruncă având un aer belicos. Devin, totuşi, violenţi când acela care îi insultă este un străin şi mai cu seamă când este roman.

Întorşi acasă, familia gazdei mele dimpreună cu sclavii s-au retras pe dată, iar sforăielile au umplut aerul suav înainte să se lase noaptea. Mi-am dat cu apă rece pe faţă şi am ieşit din odaie. Sclava getă cu ochi albaştri se afla în faţa uşii casei, aşezată cu spatele la zid pe o bancă. Mi-a zâmbit şi mi-a făcut loc lângă ea, pe piatra caldă încă. Soarele asfinţise, dar aerul blând răspândea parfum de trandafiri, la fel ca la Roma la sfârşitul lunii mai. Un aer în care trupul se mişcă însufleţit de o plăcere şi o uşurinţă care statornicesc legături de prietenie între om şi tot ce îl înconjoară. De la plecarea mea nu mai simţisem această blândeţe care dă aripi fiecărei mişcări şi lasă urme aproape vizibile în amurg, ca şi cum am trece peste suprafaţa unei ape liniştite şi fermecate.

— Nu cumva te cheamă Geta? am întrebat-o pe tânăra femeie.

Mă gândeam în clipa aceea la numele pe care-l dădea Menandru tuturor sclavelor Atenei. Ea a făcut semn din cap că da, fără să deschidă gura.

— Ce faci aici, la ora asta?

A dat din umărul gol într-un gest care voia să zică: „Nimic", şi a continuat să zâmbească şi să se uite la mine, legănându-şi picioarele în ritmul unui cântec pe care-l îngâna fără să-şi mişte buzele.

— Vrei să mă însoţeşti? Mergem la malul mării, găsim un loc liniştit şi ai să-mi cânţi cântecul ăsta.

S-a ridicat dintr-un salt şi mi-a întins mâna.

Am străbătut oraşul, vibrând de ţipetele gloatei. Am coborât spre port, unde Geta m-a pus să urc într-o barcă pe care a îndreptat-o vâslind chiar ea spre o plajă situată în afara zidurilor. Lumina roşiatică a amurgului strălucea peste apele liniştite. Peşti

ţâşneau din mare, atraşi de adâncul necunoscut al văzduhului, se avântau cu capul înainte spintecând abisurile de sus care-i ispiteau, recăzând mai apoi în apă cu un plescăit sonor şi muzical. Zumzetul oraşului se îndepărta în urma noastră şi am zărit deja luminile care se aprindeau la ferestre tot mai departe. Am poposit pe o plajă. Geta mi-a întins iarăşi mâna şi m-a condus spre un deal, la poalele căruia nisipul mătăsos încă mai păstra căldura zilei. Aerul mirosea a alge. Ne-am întins pe nisip. A început să cânte un cântec pe care nu-l cunoşteam. Era acolo vorba de un păstor, prieten cu o mioară care venea să-i vestească apropiata lui moarte. Căci alţi păstori voiau să-l dea morţii. Păstorul îi mulţumea micii lui prietene şi o ruga să-i spună bătrânei lui mame să nu plângă la mormântul lui. Căci moartea îi era logodnică, iar el o iubea tare mult. Stelele, brazii, câinii credincioşi aveau să fie nuntaşii, martori ai viitoarei sale nunţi şi fericiri.

— Unde ai învăţat cântecul ăsta?

— E un cântec vechi de pe la noi, cântecul mioarei. Acolo, la Roma, oamenii se tem de moarte, nu e aşa? La noi, nimeni nu se teme. Mi s-a spus că voi nu iubiţi decât dragostea. Dar ce e dragostea fără moarte? Un lucru care trece, ca o stea care se aprinde ca să dispară imediat după aceea.

I-am răspuns zâmbind:

— Vrei să mori împreună cu mine?

Mi-a zâmbit şi ea, s-a aplecat, a acoperit cerul cu surâsul ei şi m-a sărutat. Am închis ochii, dar tot vedeam surâsul acela care trecea în fiinţa mea şi mă lumina ca o făclie.

Ne-am înapoiat foarte târziu. Focurile se stingeau prin pieţe, iar din barcă am zărit faţada templului tremurând parcă în lumina flăcărilor care mureau. Totul era liniştit. Beţivii dormeau. Un soldat din gardă ne-a oprit la intrarea în port, apoi ne-a lăsat să trecem. Geta mă ţinea de mână ca să mă conducă prin întunericul cu miros de fum şi de vin. Serbările Rosaliilor se

încheiaseră. La uşa odăii mele, Geta m-a îmbrăţişat din nou, salutându-mă cu singurul cuvânt latin pe care-l ştia: „Amor", mi-a spus ea, îndreptându-se apoi spre locul unde dormeau sclavii. I-am răspuns simplu: „Amor", ca şi cum acest cuvânt ar fi vrut să însemne: „Rămas-bun". Iar imaginea păstorului dac şi a oiţei sale mi se alcătui în minte şi mă însoţi în somn.

*

Scriu aceste cuvinte pe corabia care mă readuce acasă. Vreau să spun la Tomis, căci nu am altă casă. Desluşesc, de data asta în dreapta, coasta joasă a Pontului Euxin. Ca şi cum m-aş reîntoarce la Roma, după trei ani de surghiun. Căci doar întorcându-te, poţi avea ţărmul ăsta în dreapta, dar devine un ţărm stâng pentru cei care se îndepărtează de civilizaţie, de pildă, pentru marinarii care înaintau spre Taurida şi spre Lâna de Aur. Câte veacuri s-au scurs de atunci! Roma nu exista încă atunci când grecii dădeau un nume acestor ape şi întemeiau oraşe prospere pe ţărmurile lor. Număr valurile. Al zecelea este întotdeauna cel mai puternic. Vine după al nouălea şi îl precedă pe al unsprezecea. *Posterior nono est undecimoque prior.*[31] Îmi amintesc de a doua elegie a *Tristelor* pe care am scris-o legănat de o altă mare, în vreme ce o altă corabie, împinsă nebuneşte din urmă de furtună, mă ducea cu ea în exil. Al zecelea val, iarăşi.[32] Amintirea asta m-a umplut de spaimă şi de dezgust. Părăsisem totul şi eram fără pic de speranţă. În urma mea – tot ce pierdusem. În faţa mea – ameninţarea mării, cu acel al zecelea val care zgâlţâia corabia, făcând-o să geamă de durere, ca un trup

---

[31] „O, iată vine valul grozav, şi mai zborşit – Al zecelea la număr spre nava mea pornit!" (*Tristele*, Cartea I, *Elegia a II-a*, trad. cit., p. 13) (n.tr.).

[32] Este vorba de credinţa anticilor că cel de-al zecelea val era întotdeauna cel mai mare şi mai cumplit (n.tr.).

omenesc, biciuit de o mână nevăzută. Tomisul întruchipa pentru mine numele morţii. Iar acum, mă gândesc cu plăcere la oraşul meu, la casa mea, la prietenii mei, la cei pe care i-am lăsat la Histria, la îndepărtatul Flavius Capito, întemeietorul unui nou neam, la Geta, femeia dacă din Noviodunum, la Dionisodor şi la ai săi. Peste câteva ceasuri, am să văd, la capătul acestei plaje, între mare şi lagună, coliba lui Mucaporus, printre sărmanele colibe ale celorlalţi pescari. Prieteni, femei, care mă iubesc sau pe care cred că le iubesc, mă aşteaptă pe ţărmul ăsta care acum nu-mi mai este ostil. Ce este oare viaţa, dacă nu prietenie şi dragoste? Ţărmul ăsta mă suportă, aşadar cred că ţine la mine.

Dionisodor mi-a dăruit două *lecythi*, vase mici din lut ars care se folosesc aici pentru cultul morţilor şi sunt puse în morminte, lângă cei decedaţi. Unul este roşu, iar chipurile desenate pe peretele lui sunt negre. Celălalt şi-a păstrat fondul negru, aşa cum a fost scos din foc, iar chipurile desenate pe el sunt roşii, având culoarea naturală a argilei, aşa cum a rămas sub smalţ. Am să le aşez pe marginea ferestrei, cea care dă spre grădină. Se petrece ceva ciudat cu mine în timp ce privesc aceste *lecythi* sau când, ţinând ochii închişi, mi le închipui pe marginea ferestrei. În loc să-mi amintească de Dionisodor, aceste vase sacre mi-o aduc în minte pe Geta. Una dintre femeile înfăţişate în roşu pe vasul cel negru îi seamănă. Iar pe fondul negru al celuilalt, o oiţă neagră întinde gâtul spre un păstor, de parcă i-ar vorbi, iar el ar sta s-o asculte cu atenţie. Atât timp cât le voi avea sub ochi, mulţi ani încă, aceste vase le vor face să retrăiască în faţa ochilor mei pe Geta şi povestea mioarei. Cântecul spunea:

Brazi şi păltinaşi
Îţi vor fi nuntaşi,
Păsărele mii
Şi stele făclii.

Cred că dibui improvizând. Dar mi-amintesc perfect de ritmul și de ideea cântecului. „Îți vor fi nuntași", îi spune mioara păstorului. Iar stelele, sclipind pe firmament, vor fi ca făcliile de la marginea drumului, care îi vor lumina pe logodnici trecând: păstorul și moartea de care el nu se teme. „Dar ce e dragostea fără moarte?"

Câtă splendoare poetică în aceste versuri care nu fac decât să transpună ideea pe care și-o fac dacii despre moarte! Ea este logodnica păstorului, și nu spaima acestuia. Iar natura, cu comorile ei cele mai sclipitoare, îl însoțește în bucuria lui care devine veșnică. Nu am găsit nicăieri, nici măcar la greci, o frumusețe poetică mai simplă și mai profundă. Păstorul acesta există. Rătăcește cu turmele acolo unde Flavius Capito a ales să-și ducă traiul, dincolo de Danubiu, în țara unde Zamolxis a predicat poporului său. Nu, nu. La ce bun să mă gândesc la lucrurile astea? Sunt prea bătrân ca să reiau totul de la început. Dar dacă Flavius Capito va răspunde scrisorii mele, dacă îmi va spune: „Vino să vezi", nu voi rezista acestei chemări și mă voi duce să văd. În fond, am fost deja să văd. L-am văzut pe Mucaporus în sărăcia lui fericită. Flavius este bogat și este, totuși, fericit. Altfel, n-ar fi rămas acolo. Ce se petrece în sufletul acestor oameni? Care este în trecutul lor momentul precis în care ajung să-și spună: „S-a terminat. O iau de la început"? Și aleg s-o facă în țara dacilor. De ce nu o alta? E adevărat că printre germani sau printre parți ar fi uciși pe dată sau ar fi siliți să se închine altor zei, asemănători zeilor noștri, și să slujească altor șefi militari, mai cruzi decât generalii lui Augustus. În Dacia, ei sunt liberi. Pe Zamolxis și-l aleg, el nu le este impus. Își aleg, de asemenea, ogorul și nevasta. Fericirea asta e cea a zeilor. Iar ca Mucaporus și Flavius mai sunt atâția alții. „Sute, îmi spunea dacul acela în piața din Histria, sute, în satele de la nord de Danubiu și dincolo de munți, în ținuturile care au fost ale agatirșilor și unde pâraiele duc la vale praf de aur amestecat cu pietrele. Alții întemeiază sate noi și se statornicesc pe câmpuri încă nelucrate, făcând să crească acolo grâul pentru prima oară de când pământul acela există. Alții pătrund în codrii fără capăt, printre triburile sălbatice ale dacilor din nord-est, acolo unde pădurile de brazi sunt întunecate, iar zimbrii fac să se cutremure poienile sub copitele lor." Iar oamenii aceia sunt poate romani pe care i-am întâlnit în for sau la circ, sau pe stradă, oameni la fel ca mine, pe care nimeni nu i-a silit să se exileze aici, pe acest pământ pe care eu încă nu-l înțeleg, dar pe care nu-l mai detest.

Și dacă aș găsi, la întoarcerea mea la Tomis, o scrisoare care să-mi vestească sfârșitul exilului? „Împăratul, în mărinimia lui..." Oare ce aș alege între aceste două libertăți? Din păcate, sunt încă Ovidiu. Din păcate, această misivă de la Roma n-a sosit. Viața e mai simplă decât se crede. Marile dileme în fața enigmelor sorții nu sunt decât subiecte de tragedie.

Corabia trece în acest moment destul de departe de coastă. Zăresc laguna care scânteiază dincolo de plajă, precum și niște pete negre ce ar putea fi colibele prietenilor mei. Probabil că se îndeletnicesc cu toții acum cu treburile lor de după-amiază, pregătindu-și plecarea zilnică. Aici, în aceste ape, am avut visul acela straniu.

Al patrulea an

Iarna mă face să mă desprind de toate. Frigul mă înspăimântă. Redevin cel care am fost mereu. Visez şi încep iarăşi să scriu. Epistole, mereu epistole. Sătul de *Triste*, am început o nouă carte pe care am s-o numesc *Ponticele*, biet omagiu adus locului exilului meu. Subiectul e acelaşi, căci, după patru ani, nimic nu s-a schimbat. Augustus nu vrea să mă ierte. Astfel că o iau de la capăt, cu aceleaşi argumente. Prietenii cărora le adresez aceste misive se vor agita ca să-mi obţină iertarea, vor fi trimişii mei pe lângă Cezar. Îi scriam lui Brutus: „În rest, deşi titlul nu sugerează nici o idee de tristeţe, vei vedea că această lucrare nu e mai puţin tristă decât cea pe care am publicat-o mai înainte. Este acelaşi subiect cu un titlu diferit". Există, totuşi, o diferenţă tactică între cele două cărţi. De data asta nu fac nici un secret din numele destinatarilor. Nu mai există nici un pericol pentru prietenii celui uitat. Această parte din mine însumi pe care şederea la Tomis nu a schimbat-o încă şi care, iarna, tremură şi încearcă păreri de rău, imploră şi visează continuă strădania zadarnică din *Triste*. Urmărit de spaima aceea, care se risipeşte de altfel sub primele raze ale primăverii, am scris o scrisoare lui Cotiso[33], regele tracilor, fiul lui Rhoemetalces, al cărui stat, supus Romei, se întinde până la gurile Danubiului. L-am rugat să se

[33] Cotiso va fi ucis, cinci ani mai târziu, de Rhaiscuporis, care va vrea să reunească întreaga Tracie sub sceptrul său, ceea ce va provoca severa reacţie a lui Tiberiu, succesorul lui Augustus (n.a.).

milostivească de mine, fiind la rându-i un poet care se exprimă la fel de bine în greacă şi în latină. În fond, nu ceream nimic, dar i-am scris într-unul din acele momente de melancolie care mă fac să-mi pierd capul. Nu l-am rugat să facă din mine un poet de curte, însă ar fi putut interpreta scrisoarea mea în acest sens. Dacă mi-ar fi acordat încrederea sa, mi-aş fi schimbat locul şi aş fi părăsit Tomisul. Cotiso a răspuns scrisorii mele. Politicos şi inteligent, cultivat şi viclean, ca toţi învinşii, deşi foarte tânăr, îmi face o sumedenie de complimente, citează copios din versurile mele, dar nu mă invită la el. Îi e prea teamă de Augustus. Sunt eu poate marele poet, dar Augustus e stăpânul lui, iar tronul şi-l datorează legiunilor acestuia, şi nu poemelor mele. Prietenii mei de la Roma nu sunt nici ei mai curajoşi.

Ziua e frumoasă. Zăpada sclipeşte în soare, presărată parcă cu diamante. Crengile se înclină sub povara florilor de gheaţă. Focul nu se stinge niciodată în vatră. Are să mai ardă încă vreo câteva luni bune. În timpul iernii am mai îmbătrânit. A trăi de pe urma amintirilor, aşa cum o fac eu în această perioadă a anului, înseamnă a te lipsi de viaţă şi a-ţi consuma propriile rezerve, în loc să te întinzi în dreapta şi-n stânga, risipindu-te în noi fapte şi gesturi. Eroii nu îmbătrânesc decât foarte târziu, căci nu contenesc să se agite, să provoace evenimente. Bătrâneţea le e scurtă şi ajung să se năruie dintr-o dată, sub povara amintirilor. Îi scriam soţiei mele:

Şi vine bătrâneţea, şi-şi ninge fulgii suri,
Şi fruntea mi-i brăzdată de-acum de zbârcituri;
M-am şubrezit şi ochii ce-n întristare zac,
Plăcuţi cândva de tine, nici mie nu-mi mai plac.
De m-ai vedea, iubito, cumva aşa deodat',
O, nici nu m-ai cunoaşte cât sunt de ruinat![34]

[34] *Ponticele*, Cartea I, *Scrisoarea a IV-a – Către soţie*, trad. de Eusebiu Camilar, EPL, Bucureşti, 1966, p. 195 (n.tr.).

M-am schimbat oare atât de mult în realitate? Scrisorile mele sunt făcute din astfel de exagerări. Toate culorile trebuie să fie sumbre, pentru ca soția și prietenii mei să simtă mai multă milă pentru mine și să facă tot ce le stă în putință pentru a mă salva. Dacă mi-ar sta în puteri să-mi decid soarta, aș petrece iarna la Roma și celelalte anotimpuri aici, căci mai am încă multe lucruri de învățat pe acest țărm cumplit, iar Roma o știu pe dinafară. Doar frigul mă sperie și nu am arme eficace ca să lupt împotriva lui. Îmbătrânesc sub mușcătura lui, recad mereu înapoi în trecut, culcat, așa cum stau aproape tot timpul cât ține iarna, mă îmbolnăvesc doar gândindu-mă la cât mă simt de neputincios. Semnele vremii au influență asupra tuturor simțurilor mele și strecor în aceste scrisori deznădăjduite durerea fizică pe care o simt că mă roade. De n-ar fi Dochia, aș urla de furie și de lehamite. În zilele când ninge, e viscol sau ger, ea rămâne lângă mine, lângă foc, iar eu îi povestesc viața mea. Ne iubim, fără să ne atingem vreodată, fără să ne-o spunem. Simt că prezența mea aici îi este indispensabilă. Spune: „Augustus, vino aici". Câinele freamătă sub mângâierea ei, dar, sub blana deasă, știu că pe mine mă caută. Trăiește astfel, ocrotită de propriile ei taine, frumoasă și invulnerabilă, fericită când se află alături de cel care nu trebuie să-i cunoască gândurile, nefericită poate alături de cel care o cunoaște și se bucură de dragostea ei. Oare cu cine își petrece nopțile, departe de casa mea? N-am încercat niciodată să aflu, dar sunt sigur că nu doarme mereu alături de fiica și de tatăl ei. Ochii și chipul o trădează adesea. Și ea mă ghicește pe mine. Dar nu atingem niciodată tema iubirii noastre. Ne iubim, ceea ce mă face să mă gândesc la două flori crescute pe copaci diferiți, care ar vrea să fie împreună și care nu au decât culorile lor lipsite de grai și parfumurile lor îndepărtate pentru a se atinge, înconjurate de stupiditatea și indiferența lucrurilor.

*

Visele mă îmbătrânesc și ele. Îi spuneam lui Fabius Maximus, cu câteva zile în urmă, în a doua epistolă din *Pontice*:

Dar crezi cumva că noaptea nu e la fel de grea?
Că se atinge somnul măcar de geana mea?
Necruțătoarea spaimă s-apropie, coșmar,
Și-ncerc a pune geană pe geană, în zadar:
Cu arcurile-ntinse sarmații mă pândesc –
Cu mâinile în lanțuri în vis mă-nchipuiesc!
Iar când mai sunt de visuri frumoase înșelat,
Zăresc acoperișul în țara mea lăsat.[35]

Mă văd victimă străpunsă de săgețile sarmaților sau legat în lanțuri de caii lor, cu pumnii încătușați, clătinându-mă pe câmpie, mort de oboseală și însetat, sclav al barbarilor. Alteori, visul mă poartă la Roma și trăiesc clipe pașnice la umbra copacilor mei, înconjurat de familie. Aceste imagini se succedă adesea în cursul aceleiași nopți. Mă trezesc, cu inima bătându-mi să-mi spargă pieptul, strigând de groază, sub șfichiul biciului unui barbar. „Augustus" începe să latre, trebuie să strig la el ca să-l fac să tacă, și tremur mai departe, încă sub spaima visului. Mai apoi, adorm din nou și cad într-un alt vis, cel fericit, și îmi reîncep plimbările prin grădină. Cel mai mic zgomot pune capăt acestei fericiri ireale. Ce vreau să spun este că o asemenea noapte e mai lungă și mai greu de îndurat decât vreo zece zile obișnuite, căci îmi istovește trupul și mintea, totodată, și nu-mi aduce decât prea puțină odihnă. Odihna o găsesc alături de ființele reale, mai cu seamă alături de Dochia, a cărei privire

35 *Ponticele*, Cartea I, *Scrisoarea a II-a – Către Maximus*, trad. cit., pp. 186–187 (n.tr.).

aţintită asupra mea aproape că mă face să plâng de fericire. Şi alte bucurii, mai mărunte, însă plăcute şi alinătoare, mă fac şi ele să uit emoţiile din timpul nopţii. Herimon vine uneori să mă vadă, ca să-mi vorbească despre fericirea dragostei lui şi despre nefericirile vieţii conjugale. Sărmanul obez este de-a dreptul de plâns. Lidia vine şi ea din când în când, ca să stea de veghe lângă mine şi să capete de fiecare dată un dar. E lacomă de dulciuri, îi place câte o cupă de vin de Chios, se dă-n vânt după bijuterii de imitaţie, după mângâieri, după tot ce se mănâncă sau îi dă fiori de plăcere. Îmi spune: „Când mă uit la sclipirile roşii ale acestei pietre de preţ, mă simt regina unui oraş îndepărtat. Uit de mine. Cupa asta de vin mă face să visez la lucruri pe care nu le-am avut niciodată, pe care nu le voi avea şi care sunt ale mele atunci când cupa îmi atinge buzele. Iar când mâna ta îmi alunecă pe umăr, mă simt soţia împăratului". Vine să mă vadă ca s-o fac să viseze, iar mie îmi place prezenţa ei, căci îmi îndepărtează visele. Suntem două contraste care se atrag şi se ajută să trăiască.

Honorius îşi face şi el apariţia, de la un timp foarte rar. E tot mai tăcut şi mai morocănos. Nu are cugetul împăcat sau poate că e îndrăgostit şi gelos, sau pune la cale ceva neplăcut. Omul ăsta mi-a fost întotdeauna simpatic şi, în acelaşi timp, mi-a transmis şi teamă, ca şi cum, cu problemele lui nemărturisite, m-ar împiedica să văd, ca un zid înălţat brusc între ochii mei şi restul lumii, înfăţişarea viitorului.

Dar marea noutate pe care am uitat s-o notez e că Tomisul şi-a pierdut fiica preferată. Artemis a plecat toamna trecută. A răpit-o un *tânăr zeu*, vreau să zic un negustor de grâne din ţara ei, un bătrân şiret şi plăcut, pe care l-am cunoscut într-o seară pe stradă. Erau împreună, fericiţi, strălucind de bucurie ca doi adevăraţi logodnici. Probabil că s-au şi căsătorit până acum. Bătrânul cunoscuse familia lui Artemis la Bizanţ, aşadar aventura pe care ea mi-o povestise cândva era măcar în parte

adevărată. S-au îmbarcat spre Samos unde bătrânul are o casă, centrul vastului său negoţ. Din moment ce l-a acceptat pe bătrânul acesta ca soţ, este desigur fericită, căci, în închipuirea ei, îl vede cu siguranţă sub trăsăturile lui Apollo. E greu de spus care dintre cei doi are mai mult noroc.

E deja întuneric. Cât poate fi ceasul? Am s-o chem pe Dochia să înteţească focul şi să-mi pregătească o cupă de vin fiert, dres cu mirodenii. „Augustus" doarme la picioarele mele. Ceva se petrece în visul lui acum, căci scânceşte ca un copil şi începe să tremure. Îşi visează probabil omonimul, dar îl trezesc spre a-i întrerupe coşmarul. Vântul s-a domolit. Dar cerul e posomorât şi, fără să văd, aud fulgii de zăpadă căzând molcom în grădină. Nu fac nici un zgomot, căderea lor sporeşte liniştea, iar asta e ca un alt zgomot pe care m-am deprins să-l aud.

*

E deja atât de departe noaptea aceea cu zăpada care cădea... Mă aflu în plin soare, aşezat pe o stâncă, în faţa mării, şi scriu. Refuz, de mult timp deja, să înţeleg căile sorţii, dar nu mă pot împiedica să-mi pun întrebări. M-am născut la Sulmona, dar gloria mă aştepta la Roma; la Roma mi-am petrecut cea mai mare parte a vieţii, dar la Tomis îmi petrec bătrâneţea şi probabil că aici am să mor. Să nu facem profeţii. Soarta m-a învăţat să nu mă încred în ceea ce îmi pot imagina despre viitorul meu. Cine s-ar fi gândit că, odată azvârlit la Tomis, înconjurat de barbari, temător şi puţin dinamic cum sunt, aş mai fi purces într-o zi să cunosc lumea? Tocmai lumea asta, în care sunt prizonier şi de care am spus atâtea lucruri rele în epistole... Cu un an în urmă, mă aflam la Histria şi asta n-a făcut decât să-mi stârnească dorinţa de a merge să văd într-o zi ce se petrece încă şi mai departe. Şi iată-mă la Leuke, sau Ahileis, insula stâncoasă situată departe de ţărm, în faţa gurilor

Danubiului. Sunt, la fel ca anul trecut, oaspetele lui Pausanias, prietenul lui Herimon, care mă va duce până la Troesmis, pe malul stâng al Danubiului, acolo unde fluviul face o buclă largă înainte de a se îndrepta spre mare. De acolo îmi voi continua călătoria cu alte mijloace.

Pausanias face escală în fiecare an la Leuke, unde duce vin şi ulei celor trei preoţi care slujesc la templul închinat lui Ahile Pontarhes, ocrotitorul navigaţiei şi al negoţului grecilor în apele Pontului Euxin. Templul, care se afla pe locul unui fost sanctuar ridicat de cetăţeni ai Miletului, se înălţa în mijlocul insulei şi multe corăbii se opreau ca să aducă jertfe lui Ahile şi ofrande preoţilor lui. Am găsit templul în ruină şi nici o urmă de viaţă pe insulă. O furtună puternică sau mai degrabă un cutremur a spart coloanele de marmură, ceea ce a provocat prăbuşirea zidurilor. Statuia zeului zace pe jos, dar a rezistat căderii. Pausanias împreună cu oamenii lui au pus-o îndărăt la locul ei, cu multă trudă, căci este mare şi grea, apoi au adus jertfe rituale. De preoţi, nici urmă. Casa în care locuiau, lângă templu, este şi ea în ruină. Probabil că au părăsit insula, în timpul catastrofei sau după aceea. Şerpi mari, negri la culoare, rămaşi acum singurii locuitori ai insulei, ne-au împiedicat să mişcăm pietrele, ca să vedem dacă preoţii nu fuseseră cumva îngropaţi sub dărâmături, fiind poate încă în viaţă, căci catastrofa s-a produs recent, adică acum două-trei zile. Am strigat, am străbătut insula în lung şi-n lat, oamenii lui Pausanias încă umblă de-a lungul ţărmurilor, iar eu le aud de aici strigătele speriate amestecându-se cu geamătul mării. Se tem de umbrele defuncţilor, de şerpii care nu sunt veninoşi, dar a căror culoare neagră şi lucioasă le stârneşte totuşi scârba, de singurătatea solemnă care îi înconjoară. Soarele e deja sus, pe cerul fără nori, şi o briză răcoroasă se face simţită, şuierând printre golurile stâncilor. Aspectul insulei, cu ruinele ei în mijloc, nu e deloc primitor. S-ar putea numi Insula Morţilor sau Insula Şerpilor. Nu mi-e

teamă. Dimpotrivă, o pace ciudată mi-a năpădit sufletul de când am avut în faţa mea spectacolul acelui templu în ruine. În faţa dezastrului, am avut pe dată certitudinea că, odată cu preoţii, a fugit şi zeul, că s-a retras singur din lume. Iar dacă preoţii au murit sub dărâmăturile casei lor, zeul, de ce nu, a suferit poate aceeaşi soartă. Este oare cu putinţă ca un zeu să moară? Un zeu, printre atâţia alţii, de ce nu s-ar retrage din faţa proslăvirii obosite a oamenilor? Zeii mor împreună cu ultimii lor fideli. Zei noi se nasc probabil printre noi, fără ca noi să ne dăm seama. Nu aşteaptă decât un nume pentru ca oamenii să li se închine.

Am plecat din Tomis în căutarea preoţilor lui Zamolxis. Dochia şi tatăl ei mi-au spus locul unde aceştia se află. Spre muntele lor sacru mă îndrept acum pentru a cunoaşte în profunzime doctrina zeului get. Să fie el zeul fără nume a cărui prezenţă nevăzută pluteşte pe deasupra imperiului, făcându-i pe legionari să dezerteze şi ducând femeile spre temple şi culte mai spiritualizate şi mai austere? Am s-o aflu curând. Dar este cu adevărat impresionant pentru mine că am găsit, pe drumul spre zeul unic, acest templu în ruină, cu şerpii încolăciţi în jurul statuii doborâte a lui Ahile Pontarhes – absenţa aceea absolută – şi că am dibuit în lăuntrul meu presimţirea unei morţi care nu stârneşte nici un regret în inima mea.

Văd, la picioarele stâncii, legănată de valuri, corabia lui Pausanias pe care ne vom îmbarca pe dată. Suntem la sfârşitul lunii mai. Luna Corinei şi a florilor. Nu există flori pe stâncile de pe Leuke. Cât de departe sunt toate astea! O altă viaţă. Încă o viaţă, cea a exilului meu, se înalţă deja în urma mea precum zidul acela din vis, care mă împiedica să contemplu panorama Romei.

*

Corabia trece printre păduri de sălcii, ale căror ramuri plângătoare se cufundă în apa care, la trecerea noastră, face

să se unduiască ramurile până în creştetul copacului şi sperie păsările care au poposit aici. Păsări ciudate numite pelicani, cu ciocul mare care aduce cu un buzunar lunguieţ, situat sub mandibula inferioară, unde-şi ţin peştii pe care-i duc puilor, de parcă s-ar întoarce de la piaţă. Au un zbor greoi, iar când se aşază pe o creangă, aceasta se apleacă, îndoindu-se sub greutatea lor, mai cu seamă dacă buzunarul cu peşte e plin. Urmăm braţul inferior al Istrului, cel mai sudic dintre braţele Deltei, iar din cauza curentului înaintăm încet, cu ajutorul vâslelor. Ne oprim de trei ori pe zi, pentru ca sclavii să-şi mai tragă sufletul. În timpul acestor popasuri, am coborât pe uscat ca să mă uit dincolo de perdeaua de sălcii. Priveliştea care s-a deschis în faţa ochilor mei era demnă de geniul lui Virgiliu. Pământul nu e plat, aşa cum s-ar putea crede, ci plin de reliefuri, presărat cu coline scunde şi văi mici. Înălţimile sunt acoperite de copaci şi de ierburi, în timp ce suprafaţa apei, care alcătuieşte pretutindeni lacuri şi pâraie pe fundul tuturor acelor văi, e acoperită în acest anotimp de nuferi înfloriţi. Apa e atât de liniştită, încât se vede albia nisipoasă printre tulpinile elegante şi paralele, înclinate cu graţie de curent în aceeaşi direcţie. Suprafaţa e albă toată, sub stratul de petale a căror puritate contrastează cu verdele gras al malurilor sau cu galbenul pal al istmurilor şi plajelor de nisip care se formează adesea la poalele colinelor. Pelicanii şi mii de alte păsări zboară pe deasupra acestei guri de rai în care n-am zărit urme omeneşti, deşi oraşul Histria are drept de pescuit exclusiv peste toate aceste meleaguri care se întind la sud de gurile Istrului şi deşi mulţi pescari străbat aceste locuri cât ţine vremea favorabilă. Grecii au dat numele de Peuke braţului inferior al Deltei.

Am petrecut noaptea la Salsovia, un oraş get situat pe malul drept al fluviului. Viaţa trebuie să fie aici de o platitudine înfiorătoare. Vreme de patru-cinci luni, apele Istrului sunt acoperite de gheaţă, nimeni nu vine de nicăieri, oraşul e izolat de

restul lumii, locuitorii se îndeletnicesc cu băutura, cântecul şi spartul gheţii pentru a prinde peşte la copcă. Viaţa la Tomis îmi pare, prin comparaţie, mult mai mondenă şi mai frământată. Cum ar fi fost dacă Augustus m-ar fi exilat la Salsovia, în mijlocul acestor ape prea agitate sau, dimpotrivă, nemişcate, în mijlocul acestor păduri nesfârşite, a acestor oameni cu plete lungi, care duhnesc a peşte, îmbrăcaţi în piei de oaie, departe de greci şi departe de Roma!... Oraşul e înconjurat de o dublă palisadă, întărită cu noroi uscat. Pereţii caselor sunt făcuţi în acelaşi mod, dar suprafaţa le e spoită cu var. Am putut vedea şi case pe jumătate îngropate în pământ, cu marginile acoperişurilor făcute din paie sau stuf atingând pământul de ambele părţi. Pentru a intra în acele bordeie, se coboară câteva trepte, ca şi cum s-ar pătrunde într-un mormânt. Bărbaţii poartă bărbi, destul de îngrijite de altfel, tăiate rotund, potrivit liniei chipului. Femeile sunt triste, au nişte ochi mari lipsiţi de speranţă, care privesc dincolo de lucruri, dincolo de mlaştini, ca şi cum ar vedea în zare o altă lume mai puţin tristă şi alţi bărbaţi fără bărbi. Privirea asta îmi aminteşte de aceea pe care o avea uneori Corina, când cădea pe gânduri şi nu mai dădea atenţie prezenţei mele. Oare ce aşteaptă toate aceste femei, la Roma şi aici, pretutindeni în lume? Visează poate la vremurile fericite şi caste ale amazoanelor, când îşi ucideau bărbaţii după dragoste, sau poate la cealaltă viaţă, aceea făgăduită de Dumnezeul lor.

Am continuat spre Aegyssus sau Aegypsos, ceva mai jos de locul unde apele Danubiului se despart pentru a forma delta. Înainte de a ajunge acolo, abia ieşiţi de pe braţul Peuke, putem contempla vasta întindere a fluviului. Se văd în depărtare malurile, mărginite de sălcii, în spatele cărora se întind câmpia spre miazănoapte şi dealuri tot mai înalte spre miazăzi. Pausanias îmi spune că fluviul are două nume. Partea superioară se numeşte Dunaris sau Danubius, de la izvoarele situate în pădurile Germaniei până la Haemus, şi Istru, partea inferioară, de la

Haemus până la mare. Este fluviul sacru al geţilor şi dacilor care locuiesc pe malurile lui pe aproape toată lungimea, căci regatul lor se întindea, înainte de sosirea romanilor, până în Panonia. Când dacii pornesc la război, beau din apa fluviului care are darul să-i întărească şi să-i facă de neînvins.

Am poposit la Aegypsos o zi întreagă, pentru a descărca o parte din mărfurile de la bordul corabiei, vin şi obiecte de metal, şi pentru a încărca piei, butoiaşe cu miere şi trei sclavi. Am fi putut doar descărca, şi am fi putut încărca la înapoiere ceea ce am luat la schimb, dar Pausanias este prudent. Nu poţi şti niciodată ce se poate întâmpla. Negoţul pe aceste meleaguri este o aventură. Aegypsos este acum sub stăpânirea lui Cotiso, regele tracilor, dar anul trecut geţii l-au atacat şi l-au cucerit. La Tomis, îmi aduc aminte, nu se vorbea decât de acest război. M-am ocupat şi eu de el în *Pontice*.

Stat vetus urbs...

„Pe malurile Istrului cu dublu nume se înalţă un oraş antic, pe care zidurile de apărare şi poziţia îl fac cu greu accesibil."[36]

Şi mai departe:

Urbs erat in summo nubibus aequa jugo.

„Oraşul atingea nourii pe vârful unui munte!"[37]

---

[36] „La Istru sau Danubiu avem întărituri, / O antică cetate cu preaputernici muri, / Şi dac-ar fi să-i credem ce spun pe egisei, / Aegisus a durat-o şi-aşa i-au zis şi ei!" (*Ponticele*, Cartea I, *Scrisoarea a VIII-a – Către Severus*, trad. cit., p. 206) (n.tr.).

[37] Vom cita două versuri pentru o mai bună înţelegere: „Degeaba garnizoana la zid se apăra! / Degeaba sus, pe munte, sub nouri ea era!" (*Ponticele*, Cartea a IV-a, *Scrisoarea a VII-a – Către Vestalis*, trad. cit., p. 295) (n.tr.).

Aegypsos s-a aflat aşadar, pentru câtva timp, sub geţii care voiau să folosească oraşul ca punct de sprijin pentru incursiunile lor spre sud, adică spre Tomis, Histria şi celelalte oraşe greceşti şi trace, incursiuni pe care obişnuiesc să le întreprindă singuri sau însoţiţi de aliaţii lor sarmaţi. Însă Vitellius a îmbarcat o întreagă legiune la Ratiaria, pe Istru, în ale cărui ape mişună deja corăbiile de război romane, a coborât până la Aegypsos unde s-a alăturat armatei de uscat trimise de Cotiso, aliatul Romei, şi împreună au atacat oraşul. Rezistenţa geţilor a fost îndârjită, armata lui Vitellius a suferit multe pierderi, iar, în cele din urmă, atacul condus de Vitellius în persoană a câştigat victoria pentru soldaţii noştri. (I-am dedicat lui Vitellius[38] a şaptea epistolă din Cartea a IV-a a *Ponticelor*). Soarta tuturor acestor oraşe situate pe malul drept al marelui fluviu va fi aceeaşi. Aceste oraşe au fost întemeiate în general de sciţi, care s-au retras spre răsărit sub presiunea tot mai energică a geţilor. Aceştia le-au cucerit şi le-au modernizat, împrejmuindu-le cu trainice fortificaţii, încercând să le menţină pe mai departe în puterea lor, căci cel care stăpâneşte aceste locuri stăpâneşte nu doar teritoriul care se întinde între apele Istrului şi mare, ci şi teritoriul dinspre miazănoapte, răsărit şi apus, pentru că malul drept este mai înalt şi constituie în sine o imensă fortăreaţă naturală. Esta aşadar logic ca, odată legiunile noastre ajunse în Dacia, toate aceste oraşe să cadă în puterea noastră, căci acela care le are în posesie devine stăpânul întregii regiuni înconjurătoare. Alexandru al Macedoniei şi Lisimah şi-au dat seama de importanţa strategică a acestor locuri şi au făcut tot ce le-a stat în putere

---

[38] Posibilă eroare a autorului, căci epistola este adresată lui Vestalis, fiul Regelui Marcus Iulius Cottius din Alpii Cotici, tributar lui Augustus şi nepotul Regelui Donus, care luptă în armata romană comandată de Vitellius, cf. textului ovidian şi notelor care însoţesc traducerea epistolei deja citate, sub titlul *Scrisoarea a VII-a – Către Vestalis*, din trad. amintită., pp. 294–295 (n.tr.).

ca să le supună pe calea armelor. Fără succes, de altfel. Mă îndoiesc că geţii vor accepta pentru mult timp această situaţie şi e probabil ca odată ce forţele lor vor fi refăcute, după înfrângerea sângeroasă de anul trecut, să revină la atac.

Din partea de sus a oraşului, înconjurat de puternice împrejmuiri, privirea se pierde în zarea ceţoasă, peste apele fluviului. Câmpia de pe malul stâng este mlăştinoasă şi pare pustie şi nesfârşită, ca o mare calmă. Malul drept, pe care este situat Aegysus, e un platou înalt şi vălurit, muntos, ale cărui creste împădurite se tălăzuiesc spre miazăzi. Peisajul este sălbatic şi în acelaşi timp maiestuos, demn de înfăţişarea locuitorilor săi.

Cum nu am de gând să stau de vorbă cu compatrioţii mei, fac această călătorie îmbrăcat greceşte. Garnizoana oraşului e tracă, dar adevăraţii stăpâni sunt cei câţiva soldaţi romani cu centurionii lor, depinzând direct de comandamentul militar al Moesiei. Îi întâlnesc pe stradă, se uită curioşi la mine, căci par un grec bogat şi elegant al cărui loc nu este prin pădurile astea sălbatice, însă nu-mi adresează niciodată cuvântul. Au cu toţii acelaşi pas sigur şi privirea trufaşă a învingătorilor. Copiii o iau la goană când casca semeaţă cu mândră egretă impertinentă se iveşte în fundul vreunei ulicioare. Suntem cei mai puternici, ceea ce vrea să spună că oamenii se tem de noi pretutindeni în lume. A trezi spaima reprezintă singura recompensă vizibilă a forţei. Dacă vom reuşi într-o zi să ne amestecăm sângele cu cel al acestui neam, aşa cum am făcut-o cu sabinii şi cu etruscii, vom înceta de a mai fi priviţi ca nişte duşmani. Va veni vreodată momentul ăsta? Între timp, va trebui să facem război să ucidem, să fim ucişi, să vărsăm sângele ăsta în apele indiferente ale fluviului care îl va duce spre indiferenţa supremă, aceea a mării.

Se zăresc pretutindeni urmele războiului care a trecut. Case arse, spărturi în palisadă, un turn prăbuşit, puţini oameni pe stradă, mulţi soldaţi în ţinută de campanie, ca şi cum războiul

avea să reînceapă din clipă în clipă. Am prânzit, Pausanias şi cu mine, la histrianul Aristagoras, care locuieşte la Aegypsos de vreo zece ani şi se îndeletniceşte şi el cu negoţul. Ne-a spus că grecii n-au a se teme nici de geţi, nici de romani, dar că activităţile lor nu vor avea decât de câştigat dacă romanii s-ar stabili definitiv pe aceste maluri. Vorbindu-mi despre afluenţii cei mai însemnaţi ai Istrului în această regiune, îmi înşiră numele de Pyretus, Tiarantos şi Museos şi-mi istoriseşte un lucru straniu: în regiunea învecinată, dincolo de Pyretus, spre câmpiile nesfârşite de la răsărit, primul mare fluviu care se varsă în apele Pontului Euxin se numeşte Tyras, iar pe malurile lui se află o piatră mare, binecunoscută tuturor, pe care se poate vedea, perfect păstrată, urma gigantică lăsată de piciorul lui Hercule. O polemică se stârneşte pe dată între Pausanias şi Aristagoras în legătură cu originea acestei urme sacre. Pausanias pretinde că Hercule şi-a lăsat urma piciorului în piatră la sfârşitul sau în timpul luptei pe care fiul lui Jupiter şi al Alcmenei a pornit-o împotriva lui Diomede, regele tracilor, pe care l-a ucis, ispravă care constituie, dacă nu mă înşel, cea de *a şaptea muncă*; Aristagoras, la rândul lui, susţine că Diomede şi tracii locuiau mai spre miazăzi, iar Hercule nu a putut trece peste Tyras decât întorcându-se din Caucaz, unde-l eliberase pe Prometeu din lanţuri. Cei doi prieteni, ca buni greci ce se află, se combat cu patimă, aducând belşug de argumente şi desfăşurând multă elocinţă. Îmi cer până la urmă şi mie părerea. Înclin, din politeţe, spre părerea lui Aristagoras, deşi fiecare pare să aibă dreptate asupra celuilalt. Aristagoras se sprijină pe un fapt care ar putea fi just: regatul tracilor nu s-a întins niciodată până la malurile Tyrasului, aşadar lupta dintre Hercule şi Diomede a avut loc, după părerea lui, undeva între Istru şi Haemus. Pausanias afirmă că este absurd să credem că Hercule s-ar fi întors din călătoria în Caucaz, luând-o pe drumul cel mai lung, care merge de-a lungul ţărmului nordic al Pontului, în loc s-o ia pe drumul

dinspre miazăzi, care duce direct din Caucaz, prin Asia Mică, în Grecia.

În drum spre Noviodunum, pe corabie, Pausanias încă mai încearcă să mă convingă. Îmi toarnă de băut în timp ce sporovăiește, și, urmând zgâlțâiala valurilor, mâna lui șovăie și lasă să curgă vin pe masă. Galera noastră înaintează încet spre inima acestor ținuturi, în lumina roșie a asfințitului. Zărim deja, pe o înălțime, un turn și umbra neagră a unui zid sau a unei împrejmuiri. Cuvintele prietenului meu nu mă interesează. Mă fac că-l ascult, dar mă gândesc la Geta, tânăra sclavă a lui Dionisodor, care se trage din Noviodunum și al cărei rămas-bun patetic încă îmi mai răsună în minte. *Amor*, îmi spunea ea, îndepărtându-se în întunericul casei. Repeta cuvântul, devenit brusc tragic, căci era vorba de ultima noastră întâlnire. Nici măcar nu știu dacă se numea Geta. Răspundea prin semne afirmative la toate întrebările mele. Și o făcea râzând. Înlănțuindu-mă cu râsul ei. Lăsându-mă să cred că ea era cea care ceda.

*

Știa că trebuia să sosesc și mă aștepta deja. Casa ei spoită cu var, ca toate casele geților, se află în afara orașului, pe o înălțime de unde se poate vedea întregul Troesmis și fluviul pe toată lungimea lui. Mă aflu încă în ținut traco-roman, căci Troesmis a suferit anul trecut aceeași soartă ca Aegypsos. Orașul a fost cucerit de geți și recucerit de Vitellius și de tracii lui Cotiso.

— Toată țara asta e getă, îmi spune Sedida, arătându-mi cu brațul întins peisajul din jur.

Trăiește singură de un an de zile. Bărbatul și fiul ei au murit apărând Troesmisul de atacul romanilor. Știe cine sunt, dar m-a primit sub acoperișul ei, mi-a oferit o cană cu apă și o linguriță de miere, după obicei. Sunt un prieten al Dochiei, fiica fratelui ei, iar asta îi e de ajuns. Are chipul trist, trăiește singură, în mijlocul ogorului și staulelor, n-a uitat încă de ai ei, însă femeia asta pe obrazul căreia bătrânețea începe să lase urme nu e deznădăjduită. Potrivit credinței dacilor, toți războinicii căzuți în luptă ajung pe dată în cerul lui Zamolxis și al fericitei veșnicii. Iar cei din familia ei au căzut în luptă. Când un get moare, mai ales în război, se serbează moartea lui printr-un ospăț. Când un get se naște, oamenii plâng intrarea lui în viața în care, cu siguranță, va suferi, până când Zamolxis se va îndura de el. Mi se pare că această credință dă dovadă de multă înțelepciune și îi spun acest lucru Sedidei, care mă privește cu ochii ei căprui, plini de o mare frumusețe calmă, iar ea îmi răspunde: „Orice religie e plină de înțelepciune. Și a dumitale, probabil". Pare să cântărească lucrurile, mă privește un pic încurcată de gândul pe care nu cutează să-l rostească, după care mă întreabă:

— E ceva ce nu pricep. Dacă zeii voștri sunt înțelepți și drepți, de ce poporul vostru i-a părăsit?

— Ce te face să crezi așa ceva?

— Un popor care crede în zeii lui și le respectă legile nu pornește să cucerească alte popoare. Se apără când e atacat, pleacă la război când nu mai poate de foame, dar nu face din război și cuceriri o regulă de viață. Nădăjduiesc că nu te-am jignit.

— Nu, Sedida, nu m-ai jignit. Cuvintele dumitale sunt drepte și ai spus un mare adevăr. Poporul meu și-a pierdut credința. Caută de acum un nou zeu, iar războiul e poate un mod de a-l căuta. Nu și cel mai drept, recunosc.

— Acum treizeci de ani, mai mult chiar, eram încă o copilă, ai voștri l-au atacat pe regele nostru Ziraxes, după ce cuceriseră regatul unui alt rege get, Dapix. Părintele meu a luptat împotriva legiunilor. Se afla împreună cu Dapix, alături de forțele trimise de regele nostru Ziraxes, și mi-a povestit totul. Adesea, iarna, ne vorbea de războiul acela cumplit. Ai noștri au fost înfrânți

pe câmpie şi s-au refugiat apoi în oraşul lui Dapix, pe care romanii l-au asediat imediat. Căpetenia soldaţilor voştri se numea Licinius Crassus, învingătorul bastarnilor. Oraşul ar fi ţinut piept până la venirea iernii, când frigul şi zăpada i-ar fi hotărât pe romanii lui Crassus să renunţe la asediu, dar printre noi s-a găsit un trădător. S-a înţeles cu Crassus, în faţa soldaţilor noştri, căci vorbea de sus de pe ziduri şi toţi războinicii puteau să-i audă. Numai că nici unul dintre ai noştri nu înţelegea greceşte. În timpul nopţii, a deschis o poartă. Dapix a continuat să se lupte pe străzi, la lumina flăcărilor care ne mistuiau casele. Dar romanii erau cu mult mai numeroşi. Când orice brumă de speranţă s-a pierdut, Dapix a ales să moară, imitat de toate căpeteniile. Când Licinius Crassus a pătruns în ascunzişul regelui nostru, l-a găsit mort, în mijlocul alor săi, alături de mai-marii regatului care au preferat moartea în locul lanţurilor. În timpul acestei ultime lupte, norodul din oraş a izbutit să fugă printr-o altă poartă, luând şi bunurile cele mai de preţ. La adăpostul întunericului, fugarii s-au îndepărtat de oraş. În ziua următoare, au ajuns la peştera lui Keiris, spre mare, nu departe de Histria, unde s-au ascuns cu toţii, împreună cu turmele şi avutul, căci peştera asta e mai întinsă decât un oraş. Crassus însă nu le-a lăsat nici un răgaz. A venit până în faţa peşterii, dar nici măcar n-a încercat să intre. A făcut ceea ce poate face un om care şi-a pierdut credinţa în zei. A pus să se zidească intrarea în peştera lui Keiris, iar toţi cei care se aflau acolo, bărbaţi, femei, copii, bătrâni şi animale, au murit după săptămâni de lungă agonie. Nu, tatăl meu nu se afla printre ei, căci fugise în noaptea de dinainte, atunci când oraşul cădea în mâinile soldaţilor voştri, ca să-i ducă lui Ziraxes vestea înfrângerii lui Dapix. Regele nostru, înştiinţat de tatăl meu, s-a refugiat la rândul său între zidurile oraşului Genucla, situat spre mare, între miile de braţe ale Istrului, în fundul pădurilor şi mlaştinilor. Dar Crassus a atacat oraşul şi l-a cucerit într-o

noapte, ucigând pe mulţi dintre ai noştri. După cum îmi spunea tatăl meu, Crassus căuta ceva la Genucla şi a găsit într-adevăr ce căuta, ceea ce îi explică înverşunarea. Îţi mai aminteşti, poate, cu treizeci de ani înainte de istoria asta, geţii îi zdrobiseră pe romanii conduşi de Caius Antonius, dacă nu mă înşel, sub zidurile Histriei. Eram aliaţii bastarnilor, dar ai noştri au fost cei care au hotărât soarta bătăliei şi care au luat cu ei stindardele Romei ca să le pună la adăpost în palatul regelui, la Genucla. Aici a venit Crassus să le caute. Iar asta nu se va sfârşi nicicând. S-ar sfârşi poate atunci când legiunile ar ajunge să cucerească toată ţara noastră. Sau când regii noştri ne vor conduce la Roma, în chip de învingători.

— Crezi că aşa ceva e cu putinţă?

— Totul e cu putinţă. Poporul nostru e mare. Avem un singur Dumnezeu şi credem în el, la fel ca în legile pe care ni le-a dat. Ceea ne lipseşte încă este un singur rege. Voi aveţi un singur rege, dar prea mulţi zei. Avantajul e încă de partea noastră. Nădăjduiesc că nu te-am jignit.

Sedida încă nu s-a deprins cu singurătatea. Îi place să sporovăiască şi profită de prezenţa mea. Dar istoriile ei nu mă plictisesc. E o femeie isteaţă, ştie multe lucruri, iar memoria ei e nemaipomenită. Are sub poruncă vreo doisprezece oameni care se ocupă de avutul ei, adică de ogoare şi de turme. Fluviul face în locul acela o buclă care şerpuieşte pe lângă munţii scunzi de pe malul drept, unde se află Troesmis, casa Sedidei şi nişte sate ale geţilor, supuse tracilor şi romanilor. De cealaltă parte a apei se întinde teritoriul dacilor liberi, o câmpie verde presărată cu copaci, pe care se văd şi câteva sate şi turme dimpreună cu păstorii lor. Sedida mi-a împrumutat în vederea călătoriei o căruţă acoperită, cu patru roţi, şi doi cai. Nu vrea nimic în schimb. Unul dintre oamenii ei va merge cu mine. Ţinta la care vreau să ajung este Kogaionon, muntele sfânt al dacilor, pe vârful căruia trăieşte marele preot înconjurat de călugării săi.

Călătoria va dura trei-patru zile, după cum mi-a spus Sedida, iar la întoarcere, voi găsi cu siguranţă vreo galeră greacă sau romană care mă va duce la Tomis. Sunt singur acum. Ţârâitul puternic al greierilor îmi umple odaia, aerul pare vrăjit de muzica asta care vesteşte apropierea verii şi a zădufului. Cerul e limpede, fără pic de nor, pot zări o parte a fluviului, cu bărcile legate la mal, dealuri de un verde tare în dreapta, iar de cealaltă parte a apei, câmpia cu lanuri de grâu care încep să se coloreze în galben pe alocuri. Conversaţia cu Sedida mă face să mă gândesc la fatalitatea care ne mistuie poporul. Zeii au fost înlocuiţi, de la Iuliu Cezar încoace, cu un om, iar imperiul a devenit imaginea însăşi a acestei cumplite metamorfoze. Legea ne este impusă de un om, iar zeii au murit. Sau poate că noi am murit pentru ei. Războiul devine, astfel, simbolul morţii, iar noi îl ducem în lăuntrul nostru, cu violenţă, de când ne-am pierdut credinţa. Războaiele pe care le purtăm pretutindeni nu sunt decât dovada acestei descompuneri. Ducem moartea cu noi, ca pe o epidemie, şi numim „victorii" hecatombele, şi „triumfuri" îngropăciunile. Şi nu putem face nimic, nu putem întreprinde nimic spre a stăvili răul. Sunt puţini printre noi cei care ar putea înţelege şi care s-ar putea lăsa convinşi. Şi la ce bun să ne lăsăm convinşi, mi s-ar zice la Roma? Ca să ne distrugem templele şi să ne închinăm lui Zamolxis, un zeu barbar? Sau ca să reluăm totul de la început, să credem iarăşi în zeii noştri cu aceeaşi ardoare ca Aeneas şi Numa Pompiliu, şi să facem pace cu toată lumea. E absurd. Roma este bătrână. Oare eu n-aş vrea să-mi reiau viaţa, de la primii mei ani de bărbat conştient, să fiu iarăşi tânăr, să trăiesc în alt fel, fără greşeli, legat de alte idealuri? Iar asta mi-e cu neputinţă, aşa cum de acum e cu neputinţă ca Roma să se reîntoarcă la vremea regilor credincioşi zeilor. Sedida se amăgeşte. Regii daci nu vor ajunge în veci la Roma. Roma e cea care le va aduce moartea, până în străfundurile codrilor lor, înainte de a se prăbuşi ea însăşi,

istovită de propriile-i greşeli. Şi lumea se va sfârşi oare în acel moment? Ceva neaşteptat se va întâmpla, ceva care a început deja să se întâmple, nu ştiu ce, nici unde, dar văzduhul lumii e plin de acest ceva, saturat la fel ca de o umiditate pe care oamenii cei mai sensibili o simt, fără să-i cunoască numele, şi care va reda neamului omenesc prospeţimea unui nou început. Nu pot exprima acest lucru, care ar putea fi un nou Dumnezeu, un nou popor, un nou soare pe cer sau, poate, altceva necunoscut oamenilor, dar ştiu că asta se va întâmpla. Iar eu mă aflu aici ca să încerc să aflu dacă înţelepţii geţilor, preoţii lor cu viaţă vrednică, îşi au semnele lor, dacă învăţătura lor le vorbeşte de această reînnoire, atât de apropiată, şi dacă proorocii lor vestesc deja această venire pe care eu o aştept şi al cărei nume şi formă îmi sunt de neînchipuit.

*

Comozous mă aştepta, cu căruţa şi caii, de cealaltă parte a fluviului pe care l-am traversat în barcă, după ce mi-am luat rămas-bun de la Sedida care m-a însoţit până la mal. Am găsit căruţa pregătită ca pentru o călătorie îndelungată, cu traiste pline de merinde şi cu arme. Călătorim de ieri-dimineaţă pe firul unei ape care se varsă în Museos, a cărui albie am părăsit-o ca să ne ţinem după pârâul ăsta. Cursul apei este firav, apa e tulbure şi sărată, iar cailor nu le place s-o bea. Izvorăşte dintr-o stâncă de sare şi formează un mic lac, sus, în munţii pe care în seara asta îi zărim în depărtare.

Regiunea pe care am străbătut-o ieri e destul de monotonă, iar satele sunt rare. Câmpia asta e un loc de trecere, singurul între munţi şi Danubiu. Am petrecut noaptea la Zusidava, sat mare sau mic oraş dac, în care se strâng la un loc toate avuţiile regiunii, mai înainte de a lua calea spre Dunaris şi spre mare, spre Grecia şi restul lumii. Caii, grâul şi mierea constituie

principala bogăţie a acestei regiuni locuite de daci. Ceva mai spre miazănoapte se află, după spusele noului meu prieten Comozous, un alt oraş, Ramidava. *Dava* în limba getă înseamnă şi oraş, şi sat. Această *dava* care s-ar afla chiar în faţa noastră, dar dincolo de munţi, s-ar numi, tot după spusele lui Comozous, Komidava. Iar încă şi mai departe şi mai spre apus ar curge, pare-se, râurile agatirşilor, bogate în aur, din care se fac monedele dace în formă de inele, de diferite mărimi şi grosimi, potrivit valorii lor comerciale. Am şi eu vreo sută în punga pe care o ţin sub tunică, la adăpost de privirile periculoase.

Vorbele lui Comozous sunt cele ale unui barbar care nu vorbeşte decât graiul lui şi care nu mai cunoaşte altă ţară decât pe a sa. Nu mă crede, de pildă, când îi spun că ţăranii de pe la noi vorbesc în latină, căci nu-şi poate închipui alţi ţărani în afară de daci şi alt grai decât al lui. Cum adică, un ţăran, fie şi din altă ţară, vorbeşte în alt grai? Animalele n-ar izbuti să-l priceapă. Mă chinui să-i explic pe înţelesul lui că fiecare neam are propriul lui grai, vorbit de toate fiinţele omeneşti care-l alcătuiesc, el face „da“ din cap, dar în ochi i se citesc limpede luminiţele îndoielii. Îmi spune:

— Pricep cum că lucrurile care ţin de oraş au nume diferite la Troesmis şi la Roma. Dar că nişte lucruri cum ar fi pământ, copac, pasăre se cheamă altfel când îs peste tot la fel, asta nu pot nicicum pricepe.

— Vrei să zici că nu ţi-ar fi greu să te înţelegi cu un ţăran de pe la noi?

— Asta e, zice el, şi mă priveşte cu recunoştinţă, de parcă i-aş fi dăruit exact ce căuta. Într-un anume sens, are, de fapt, dreptate.

Umblă cu capul descoperit, are plete lungi, castanii, care-i cad pe umeri. E îmbrăcat în alb, într-o cămaşă legată la brâu printr-un soi de cingătoare lungă şi roşie, din lână împletită, şi nişte *bracinae* sau nădragi, tot albi, care-i vin până la glezne.

E desculţ, iar soarele îi dogorăşte degetele de la picioare cât e ziua de lungă. Talpa picioarelor lui e cenuşie, întărită de umblatul desculţ pe pământ, şi pare insensibilă la pietre şi la arsura soarelui sau a frigului. Vorbeşte cu caii de parcă ar fi nişte fiinţe aidoma lui, se supără pe ei, apoi le zâmbeşte, deseori nici nu dă atenţie prezenţei mele alături, prins cu totul în discuţia aceea care pare mai degrabă monolog, dar care nu e, căci caii îi răspund, în felul lor. Comozous mă întreabă aşa, dintr-o dată, dacă sunt însurat şi dacă am copii. Îi răspund:

— Da, sunt însurat, dar n-am copii. Soţia mea are unul.

— Va să zică v-aţi însurat cu o văduvă.

— Nu, zic eu, soţia mea s-a despărţit de primul ei soţ, care trăieşte încă, aşa cum, de altfel, trăiesc primele două soţii pe care le-am avut înainte de a o lua în căsătorie pe Fabia.

— Şi ele s-au măritat cu fostul soţ al nevestei dumitale?

Răspund:

— Nu, pentru că la noi nu poţi lua în căsătorie decât o singură femeie.

— Şi de ce le-ai părăsit? Nu erau în stare să-ţi dea copii?

— Nu, nu din pricina asta. Nu ne mai înţelegeam, pur şi simplu.

— Aşa deci!

Şi întrebările continuă:

— Şi cu a treia, merg bine lucrurile?

— Da.

— E la Tomis, cu dumneata?

— Nu, a rămas la Roma.

— Atunci, înseamnă că nu mergeau aşa bine!

Stau alături de el pe toată durata zilei, se uită la mine pieziş când răspunsurile mele îi par lipsite cu totul de noimă, şi îi simt ochii, pe jumătate închişi, încărcaţi de reproşuri. Mână caii ţinându-şi coatele pe genunchi, cu privirea aţintită undeva la capătul drumului, cu spatele încovoiat. Ar trebui să-i povestesc

toată istoria Romei ca să-l fac să priceapă complicațiile unui divorț și să-i găsesc o justificare. Un alt lucru pe care nu izbutește să-l înțeleagă este cum poate avea o casă șase caturi. Cum poate cineva trăi acolo sus, fără să se teamă că va cădea peste cei care locuiesc la caturile de sub el, și cum poate cineva îndura să trăiască sub ceilalți, fără să se teamă că va fi strivit în cădere oricând? Nu se întâmplă niciodată ca o casă înaltă de șase caturi să se prăbușească? Ba se întâmplă, recunosc. Vezi?! Și îmi aruncă una din privirile acelea piezișe, de parcă ar vrea să-mi spună: dacă, totuși, casele se prăbușesc, la ce bun atunci să clădești case înalte de șase caturi? Iar dacă, totuși, le clădești, care e idiotul în stare să se bage să trăiască dimpreună cu toată familia într-o asemenea capcană? Sau poate că îți bați joc de mine. Totul pare lipsit de noimă la Roma, văzut din perspectiva lui Comozous, femeile, casele și tot restul. Ieri seară, în curtea hanului din Zusidava, în timp ce ștergea caii de nădușeală cu un șomoiog de paie, cânta cântecul mioarei pe care-l auzisem din gura Getei, la Histria, în noaptea aceea de pe plajă.

Comozous are trei fete și un fecior care locuiesc împreună cu nevasta lui Comozous, Zudecitulp, pe pământul Sedidei, pe lângă Troesmis. Astă seară, înainte de culcare, a scos din traistă un fluier lung, lucios și îngălbenit de îndelungată folosință, și a început să cânte, mai curând pentru cai decât pentru mine, niște cântece triste, un pic monotone, care evocau, firește, istorii vechi. Cântecele astea aveau forma peisajului pe care-l străbatem începând din după-amiaza asta: sunt unduioase precum colinele și pădurile, istorisind ceva în cadența unei turme de oi care, în mers, capătă aceeași formă unduioasă pe măsură ce urcă și coboară clinele astea domoale printre copaci, pe malul unui pârâu, înaintând spre șes, cu spatele ocrotit de umbra munților sau, dimpotrivă, având munții în fața ochilor, gata să se lase scăldați în lumina asfințitului. Orice altă muzică ar fi greu de conceput pe meleagurile astea. Lemnul sonor al fluierului,

la fel ca buzele care îngână firul melodic prin găurile delicate ale instrumentului și la fel ca urechea care îl ascultă și îl interpretează mereu în același mod, sub avalanșa acelorași imagini, totul pare modelat de rotunjimea armonioasă a acestor coline. N-am mai văzut încă asemenea forme blânde de relief. Ne aflăm în acest moment în creștetul plat al uneia din aceste coline. Soarele tocmai a apus dincolo de munți, valea Râmnicului Sărat, la picioarele noastre, se umple de umbre, foarte încet, căci ziua e lungă în acest anotimp, plopi înalți își tremură frunza la margine de apă, fuioare de fum urcă în văzduh, ici-colo, în fața colibelor oamenilor. Caii noștri pasc iarba deasă, iar eu aud zgomotul aspru și lacom al fălcilor care lucrează. Comozous a aprins focul în fața căruței și se pregătește pentru îndelungatul ritual al *malanei* zilnice. Îmi dezmorțesc picioarele, plimbându-mă în sus și-n jos, lăsându-mă pătruns ca de o lumină de nemărginirea munților, a dealurilor, a câmpiilor, a codrilor și a cerului, o nemărginire care are o formă, culori și sunete. Nemărginirea asta eu o numesc *pace*. O pace care glăsuiește despre un trecut sau despre un viitor foarte îndepărtat, când sufletul omenesc avea sau va avea forma acestui peisaj. Simt că trăiesc fără teamă, pentru prima oară de când exist.

*

„...și o mare jale va pogorî asupra lui până la sfârșitul zilelor." Comozous tocmai mi-a descris ritualul celor aleși. La fiecare patru ani, cel mai destoinic fiu al regatului face călătoria spre lumea de dincolo. Este vorba întotdeauna de un tânăr războinic, cel mai viteaz și cel mai curat. În prezența regelui și a marelui preot, e trimis ca mesager al dacilor pe lângă Zamolxis. Regele spune, de pildă: „Ai să-i spui Zeului nostru că avem de gând să atacăm anul ăsta orașele pe care ni le-au luat romanii anul trecut. Îl rugăm să fie, ca de obicei, de partea

noastră şi să ne întărească braţul în luptă". Sau marele preot zice: „Ai să-i spui lui Zamolxis că poporul ascultă de legile pe care i le-a lăsat" (sau că nu ascultă de aceste legi). Tânărul sol urcă pe zidul înalt care împrejmuieşte Sarmizegetusa, capitala tuturor dacilor, şi, privind spre cerul către care se va înălţa neîntârziat, se aruncă în lăncile pe care războinicii regelui, prietenii şi camarazii le întind spre el. Dacă moare pe dată, cu inima străpunsă, asta înseamnă că Zamolxis l-a primit pe mesager şi solia lui. Dacă nu moare, atunci un altul, mai bun ca el, îi va lua locul pe zid, căci Zeul a refuzat să-l primească. „Şi o mare jale se va pogorî asupra lui până la sfârşitul zilelor." Pentru daci, viaţa aici pe pământ nu are nici o însemnătate. Cel care moare străpuns de vârfurile lăncilor sau cei care cad pe câmpul de luptă îşi pierd viaţa trupului pentru a câştiga, alături de Zamolxis, viaţa veşnică a sufletului. Ei pot fi, aşadar, duşmanii cei mai periculoşi, căci nu se tem niciodată că vor pierde ceea ce noi considerăm bunul suprem, dar care este pentru ei cel mai neînsemnat dintre toate. Dacă ar fi uniţi, formând un singur regat, şi dacă ar dispune de armele noastre şi de ştiinţa noastră militară, ar fi, dacă ar vrea, stăpânii lumii. Iată o frumoasă contradicţie: poporul care ar putea fi stăpân peste toate celelalte popoare nu va râvni în veci să obţină o asemenea cinste, căci dacii dispreţuiesc slava pământească. Ambiţia lor nu e de a lipsi de libertate celelalte popoare, ci de a şi-o păstra pe a lor, mereu aplecaţi spre idealul suprem pe care nici un dac nu-l uită nici măcar o clipă: fericita veşnicie, dincolo de limitele acestui trup pieritor, simbol al durerii şi al efemerului.

*

Casa lui Scoris, vărul Sedidei şi prieten cu Comozous, e construită pe patru stâlpi groşi din piatră cenuşie, la două picioare distanţă de sol. E toată din lemn, iar pentru a intra înăuntru,

trebuie să urci cele cinci trepte ale unei scări, şi aceasta tot din scânduri de lemn, lustruite de permanentul du-te-vino al paşilor familiei. Pereţii dinăuntru sunt tot din lemn, dar, în vreme ce în exterior jumătăţile de trunchiuri care se suprapun până la acoperiş sunt orizontale, scândurile din interior sunt verticale. Domneşte peste tot o mare curăţenie. Paturile sunt înalte, acoperite cu velinţe din lână împletită, pe un fond albastru închis, cu păsări şi flori galbene pe margini. Prânzul şi cina se iau în jurul unei mese rotunde şi joase, se stă pe nişte scăunele cu trei picioare, întru totul asemănătoare cu cele pe care le are Dochia în casa ei de la Tomis. Numai că aici mă aflu în casa unui dac înstărit, un adevărat rege ţăran. Înconjurat de soţia sa, de mama sa şi de cei şase copii, Scoris domneşte peste ai săi cu o demnitate amestecată cu un soi de sălbatică bunătate. Se vorbeşte de călătoria mea, din politeţe, dar gazda mea vrea să afle imediat veşti despre Roma şi despre împărat. E, de altfel, destul de bine informat şi îmi dezvăluie un lucru pe care nu-l ştiam: dacii au intervenit adesea în războaiele noastre civile. De pe vremea lui Burebista, marele rege care a realizat sub sceptrul său unitatea tuturor dacilor şi care a fost asasinat de un trădător, aceştia l-au sprijinit pe Pompei împotriva lui Cezar şi pe Antoniu împotriva lui Octavian, adică pe regionaliştii apărători ai autonomiilor locale împotriva centralizatorilor înverşunaţi. Succesorii lui Burebista au intrat în legătură cu Augustus, pe vremea când acesta nu era decât Octavian, însă el a refuzat alianţa cu ei. Au oferit atunci această alianţă lui Antoniu, care a fost zdrobit de rivalul său. Cotiso, regele Daciei de apus, a mers încă şi mai departe cu avansurile lui. S-a gândit la o alianţă cu Augustus întemeiată pe o dublă căsătorie. Cotiso trebuia s-o ia de soţie pe Iulia, fiica împăratului, iar acesta pe fiica regelui dac. Cel care s-a temut de această alianţă a fost Augustus, astfel că planul lui Cotiso a rămas fără urmări. În epocile noastre de criză, dacii s-au arătat mereu dornici să intervină direct în treburile noastre, iar avântul lor a fost atât de violent în timpul lui Scorilo, unul

dintre descendenţii lui Burebista, încât înţeleptul lor cârmuitor s-a văzut silit să recurgă la un simbol spre a-i face să vadă realitatea lucrurilor şi a-i împiedica să se arunce într-o acţiune primejdioasă. Scorilo şi-a chemat căpeteniile şi a dat drumul în faţa lor la doi câini de vânătoare care s-au repezit să-şi sfâşie unul altuia beregata. Apoi, a adus un lup, la vederea căruia cei doi câini, uitându-şi harţa, s-au năpustit în urmărirea vrăjmaşului comun. Lecţia era cât se poate de limpede, iar căpeteniile n-au mai stăruit. Cei doi câini întruchipau cele două partide romane rivale, iar lupul îi simboliza pe daci.

Istorisindu-mi întâmplarea asta, Scoris nu-şi putea tăinui – nici nu voia, probabil – sentimentele faţă de Augustus şi de Antoniu. Îl detesta pe viitorul împărat şi ar fi vrut ca Antoniu să fi fost biruitor la Actium.

— Împăratul vostru nu ne iubeşte, mi-a spus el. Nu le va ierta niciodată dacilor alianţa lor cu Antoniu şi, dacă nu se încumetă să ne atace pe faţă, are să încerce să ne menţină dezbinaţi şi să sporească rivalitatea dintre cei cinci regi ai noştri. Numai că acum e bătrân. Crezi că Tiberiu îi va urma la domnie? Acesta are să ne atace, dar fără să cuteze sa treacă peste Danubiu. După Tiberiu, cine ştie, o să aveţi poate împăraţi mai puţin întreprinzători, iar noi, de partea noastră, vom merita poate iarăşi un singur rege, dacă Zamolxis va socoti că aşa e bine. Un singur rege. Puternici şi egali, poate că nu vom mai face niciodată război. Slabi şi învrăjbiţi cum suntem acum, veţi fi mereu ispitiţi să veniţi asupra noastră să ne cuceriţi.

Nici unul dintre membrii familiei n-a deschis gura să vorbească în timpul mesei. Ascultau în tăcere vorbele părintelui lor şi se uitau la mine cu o curiozitate admirativă şi, uneori, stingheritoare de fiecare dată când îi răspundeam lui Scoris. Intrase un roman în casa lor, stătuse la masa lor şi le înţelegea limba.

După masă, Scoris m-a poftit în livada care se întinde în spatele casei. Suntem aici la o anumită înălţime, căci merii sunt încă în floare. Lumina soarelui printre miile de petale devenea

albă, iar prin aer plutea o mireasmă de puritate, ca o tunică de vestală. La capătul potecii, de-a lungul gardului de lemn, înalt precum o împrejmuire întărită, printre zeci de stupi, scobiţi în trunchiuri de copaci tăiate la înălţimea unui stat de om, zumzăiau albine, îmbătate de trudă şi de nectar. Zumzetul aripilor amintea de bubuitul îndepărtat şi neîntrerupt al tunetului sau de bătaia unei tobe. Scoris trăgea în piept aerul pus în mişcare de aripile lor cu o evidentă mulţumire. Se simţea stăpânul albinelor, al miilor de albine care străbăteau pentru el drumul între flori şi stupi. Printre crengi, am văzut profilându-se pe cer, aduse mai aproape de noi, de albeaţa petalelor care te fac să crezi că poţi atinge totul cu mâna, chiar şi pe Zamolxis, sau că poţi obţine iertarea lui Augustus, am văzut aşadar crestele munţilor acoperite de păduri de brazi, ce păreau negri şi duşmănoşi alături de albeaţa aceea sclipitoare. Mâine voi ajunge acolo.

Gazda mea a pus pe unul dintre fiii lui să-mi aducă din casă o velinţă şi o pernă şi m-a întrebat dacă nu voiam să mă trag la odihnă sub copaci. Ideea m-a fermecat, aşa că m-a lăsat singur. M-am întins cu oarecare greutate pe velinţa care mirosea a lână şi a oaie şi m-am lăsat în voia somnului. Dar somnul n-a venit. Lumina, sporită de florile care atârnau deasupra pleoapelor mele, mă împiedica să adorm. Era atât de intensă, încât ochii mă ardeau. I-am acoperit cu braţul, însă poziţia asta era prea stânjenitoare şi prea puţin prielnică somnului. Cu ochii închişi, m-am lăsat legănat de zgomotul naturii. Desluşeam zborul brusc al păsărilor printre ramuri, mugetul îndepărtat al unui viţel şi răspunsul grav al maică-sii, izbiturile regulate ale unei securi peste un trunchi (cineva care întocmea stupi sau care tăia lemne pentru focul de seară), lătratul unui câine, abia auzit, şi, deodată, ocrotit parcă de celelalte zgomote, precum un dar de preţ, cântecul unui cuc. Între toate aceste sunete şi auzul meu, zumzetul continuu al albinelor m-a făcut să mă duc

cu gândul la muzica stelelor, căci, la răstimpuri, zumzetul se pierdea în sine însuşi, înghiţit de monotona-i persistenţă.

*

Urcam, tot urcam. Vocea glăsuise limpede: „Cele două fluvii urlătoare se unesc în faţa Pietrei: acolo trebuie să mergi". Apele unui pârâu care putea fi totuşi un fluviu – orice fluviu începe prin a fi un pârâu – curgeau spre văile de unde veneam. Mergeam de câteva ceasuri, urcând mereu, şi căutam Piatra. Pe acolo se intra. În sfârşit, se ivi şi celălalt fluviu. Era, de fapt, un pârâu care se vărsa în cel dintâi, iar apele lor se amestecau în faţa unei Pietre, de cealaltă parte a căreia se afla o poartă, intrarea pe care o căutam. Apele se dezlănţuiau şi după mugetul lor, al cărui ecou făcea să freamăte munţii de jur împrejur, am recunoscut Piatra indicată de voce. Am fost nevoit să trec pârâul cel mai larg şi mai puţin adânc, sărind peste pietrele acelea care se aflau acolo de veacuri şi care slujeau de loc de trecere, singurul posibil, tuturor acelora care auziseră vocea şi care se vedeau siliţi, prin soarta lor, să pătrundă în grotă. Te pomeneai în întuneric deplin, odată trecut pragul, însă eu desluşeam în beznă. Era o beznă făcută spre a fi străpunsă de privirile omeneşti, nu şi de alte priviri. Înaintam, aşadar, un pic ostenit de îndelungatul drum, dar sigur de ţinta mea. Partea cea mai anevoioasă a călătoriei era deja în urmă. Totul fusese destul de uşor de îndurat până aici, dacă nu chiar plăcut, în afară de partea de drum pe sub sălciile cu fructe moarte şi pe sub plopii cei înalţi. Fructele moarte, agăţate de capătul crengilor încovoiate sub povara aceea fără rost, precum şi mirosul de putreziciune şi de viermi care rodeau deja miezul fructelor şi care aveau să se ivească dintr-o clipă-n alta, cu miile, ca nişte flori umblătoare... Şi plopii înalţi care nu dădeau umbră, fără rost de înalţi, ale căror crengi forfoteau de lilieci, care, de altfel, nu se vedeau, dar a căror prezenţă vâscoasă se făcea simţită. În afara acestui capăt de drum, totul fusese foarte uşor. E adevărat că, ajuns în fundul peşterii, acolo unde tenebrele cele adevărate nu-mi îngăduiau să mai înaintez, am fost nevoit să mă opresc. *Să sapi o groapă pătrată* era lesne de spus, dar nu aveam la mine nici un ţăruş, nici măcar un cuţit. Am desenat aşadar conturul unui pătrat cu vârful piciorului. Şi apoi, cum să fac cele trei libaţii dacă nu aveam cu mine nici lapte îndoit cu miere, nici vin dulce? Am făcut deci libaţiile cu apă limpede, pe care am luat-o în căuşul mâinii drepte dintr-un pârâiaş care-mi curgea la picioare, şi, neavând făină albă, aşa cum îmi spusese vocea – dar unde mi-era capul, cum de-mi luasem îngăduinţa de a mă aventura în aceste sanctuare lipsit de tot ce mi-era trebuincios? –, am făcut cu vârful degetelor gestul ritual al morarului care presară făină proaspătă peste mormântul părinţilor lui. *Şi am invocat îndelung duhurile morţilor.* Atunci s-a ivit umbra răposatei mele mame, care nu a vorbit, căci ar fi încălcat riturile. Aşa cum mă aşteptam, Tiresias a grăit primul. Tiresias, profetul Tebei, ştiţi la fel de bine ca mine, vreau să zic cel care trebuia să grăiască cel dintâi, după cum spusese vocea, şi care mi-a zis:

— Pentru ce, nefericitule, ai lăsat în urmă lumina soarelui şi ai venit să-i vezi pe cei răposaţi în acest loc lipsit de căldură? Haide! Îndepărtează-te de groapă! Ridică vârful paloşului ca să pot bea sângele şi să-ţi spun adevărul. (Uitasem, de asemenea, să iau cu mine mielul şi oaia cea neagră pe care se cuvenea să le aduc jertfă deasupra gropii, *întorcând spre Ereb capul victimelor*, şi nu aveam nici paloş, dar Tiresias nu se putea îndoi de supunerea mea în faţa legilor prescrise; altfel cum aş fi putut să mă aflu în faţa lui? Nici eu nu ştiam de altfel.) Acest adevăr mi-a destăinuit dintr-odată marea taină a vieţii mele (taină pe care deja o cunoşteam; dar atunci, ce venisem să caut tocmai acolo? Pentru ce toată această călătorie, atât de obositoare, dacă aflam

lucruri pe care le ştiam, dar care, repetate sub bolta sonoră a peşterii, căpătau o înfăţişare definitivă, imuabilă?).

— Ceea e vrei tu să obţii, nobile Ovidiu, e întoarcerea mai dulce ca mierea. Dar mai trebuie ca un zeu să ţi-o îngreuneze: căci mă tem că niciodată Zguduitorul lumii nu-şi va uita supărarea: te urăşte pentru că i-ai orbit copilul...

Sensul acestei introduceri la profeţie era limpede: era evident vorba de a obţine reîntoarcerea la Roma. Zeul care mi-o îngreuna (mi-o făcea penibilă, dar, totuşi, posibilă) nu putea fi decât Augustus, „Jupiter" din epistolele mele; mi-o îngreuna, mi-o făcea penibilă, căci Zguduitorul, adică împăratul, cel care voia să cucerească pământul, nu e încă dispus să-şi uite supărarea, ranchiuna, pricina exilului meu: îi orbisem copilul, pe Iulia, care, cititoare pasionată a *Artei iubirii*, urmase exemplul modelelor literare pe care i le ofeream. Cartea mea, sărmana mea carte, unica pricină a durerii mele. Venisem până acolo ca să aud o acuzaţie veche precum necazul meu.

Tiresias continua să vorbească, dar, furat de tălmăcirea primelor sale cuvinte, tot restul, lucrul cu adevărat important, mi-a scăpat. Spusese, desigur, dacă eram sortit întoarcerii sau dacă Tomis avea să fie locul ales de zei spre a fi mormântul rămăşiţelor mele pieritoare, cum ar zice Comozous. Profetul a tăcut, iar umbra i s-a risipit dincolo de adevăratele tenebre, *căci ajunsese la capătul profeţiei.* Atunci s-a apropiat mama *şi a venit să soarbă din sângele aburind.* (Dar despre ce sânge putea fi vorba, dacă eu nu jertfisem nici miel, nici oaie deasupra gropii? Totul se petrecea ca şi cum ritualul fusese îndeplinit, iar acesta era lucrul cu adevărat însemnat.) Ea a spus:

— Fiule, locurile acestea nu se arată privirilor celor vii...

— Ştiu, mamă, dar am făcut tot ce mi-a stat în puteri ca să merit călătoria asta. (Ce făcusem în fond chiar uitasem.) Vorbeşte-mi de soţia mea şi de lucrurile pe care le-am lăsat acolo. Sunt în viaţă, dar nu cunosc adevărul. Tu ai murit, dar tu vezi şi cunoşti. *Spune-mi gândurile, planurile soţiei mele. Ştie ea cum să-mi păstreze avutul? Sau poate că deja şi-a ales drept soţ vreun nobil roman?*

Mama, în timp ce vorbea, se uita la mine, iar eu stăteam cu spatele întors spre intrarea în peşteră. Îndărătul mamei, adevăratele tenebre au început încetul cu încetul să se risipească în faţa ochilor mei, ca o ceaţă destrămată de un vânt prielnic. Şi am văzut ce se afla în fundul grotei. Mama glăsuia, dar vorbele ei alunecau peste auzul meu cum alunecă picăturile de apă peste penele unei raţe. Îi recunoşteam pe cei pe care îi cântasem: *Tantal, căzut pradă chinurilor lui*, se afla în mijlocul unei întinderi vaste de apă şi nu putea bea, nicicând apa nu-i ajungea până la buzele arse de sete, la fel ca adevărata fericire, cea de care cu adevărat avem nevoie, fericirea după care orice om tânjeşte şi care nu-i ajunge în veci până la gură. Şi, de asemenea, *Sisif* sprijinind piatra uriaşă care, împinsă până în vârful movilei, cade înapoi cu zgomotul înspăimântător al timpului care se întoarce, vacarmul epocilor nefericite care sunt adevărate piedici în viaţa oamenilor şi îi silesc s-o ia mereu de la început; l-am văzut şi pe *Heracle*, cel ce semăna groaza printre umbre, îşi punea săgeata în arc şi umbla cu privirea după o ţintă pe măsură, în vreme ce morţii o luau la goană, înspăimântaţi la ideea de a muri a doua oară. Teama de moarte era aşadar eternă, la fel ca moartea însăşi. Atunci, la ce bun să mai mori? Am strigat, îngrozit de privelişte: „Nedreptate! Unde este Cel pe care oamenii Îl aşteaptă?". Probabil că am săvârşit o gravă greşeală, căci toate acele personaje au dispărut înghiţite de bezna care a umplut grota, ca un fum dens şi înăbuşitor.

Cucul îşi slobozea chemarea pe undeva prin fundul văii; o chemare asemănătoare sau poate ecoul ei îi răspundea foarte aproape de mine. Petale albe au căzut ca nişte fulgi micuţi şi pufoşi. Cu mâinile smulsesem fire de iarbă în timpul acelui vis care nu-mi adusese nimic nou.

*

Eram ostenit. Ne opream la răstimpuri la marginea unei poteci, la umbra brazilor întunecaţi. Scoris mă însoţea. De aceeaşi vârstă cu mine, e mult mai viguros, iar muntele e patria lui. Urca fără trudă cărarea abruptă şi pietroasă, în vreme ce eu gâfâiam după numai câţiva paşi, oprindu-mă iarăşi ca să-mi trag sufletul. Din fericire, e vorbăreţ, astfel că întrebările mele au căpătat răspuns. La capătul drumului se ridica sălaşul preoţilor daci sau poate templul lor, sau unul din templele lor cele mai importante, unde avea să-mi fie dezvăluită taina lui Zamolxis. Poporul îi numea pe aceşti preoţi *ctistes* sau *polystis*, ceea ce se tâlcuieşte prin „întemeietori de oraşe“, lucru cu adevărat semnificativ, căci cuvântul lasă să se înţeleagă limpede că preoţii au fost adevăraţii întemeietori ai societăţii geţilor şi că ei i-au dat acesteia măcar primele legi. Ei locuiesc îndeobşte pe munţii cei mai înalţi din ţară, nu mănâncă niciodată carne, potrivit regulii lui Zamolxis, dar şi a lui Pitagora, hrana lor fiind alcătuită din lapte, brânză şi miere. Poporul îi mai numeşte şi „călători printre nouri“, ceea ce sună tare frumos. Bunurile lor sunt în comun, viaţa le este austeră, consideră că e de datoria lor să sară în ajutorul nefericiţilor şi al săracilor, activitatea lor de zi cu zi, atunci când nu se află cufundaţi în rugăciune, este munca pământului. Mi-amintesc că am citit, cu mult timp în urmă, o cartea grecească despre o sectă din Palestina numită a esenienilor – se poate să mă înşel, iar numele să fie altul – a căror viaţă şi virtuţi au o oarecare asemănare cu ceea ce îmi povestea Scoris despre preoţii daci. Gazda şi călăuza mea s-a ferit să-mi răspundă la o întrebare esenţială: unde se aflau exact Marele Preot şi muntele sacru, numit Kogaionon? Era cumva cel pe care urcam noi acum sau, poate, celălalt, încă şi mai înalt, care se zărea mai la stânga? Mi-a spus doar atât: „Regele vine să-l vadă pe Marele Preot şi îi cere sfatul“. N-am stăruit. A mai adăugat, puţin mai apoi: „Kogaionon este un loc de pelerinaj, singurul de pe meleagurile noastre“. Nu voia să-mi spună nici dacă numai regele se bucură de acest privilegiu. Am mai aflat că preoţii sunt şi profeţi, magi şi vindecători. Ei cunosc viitorul, tainele sufletului şi pe cele ale trupului. Şi, revenind la cele spuse cu câteva clipe mai înainte, poate cu gândul de a mă trage de limbă: „Kogaionon este numele unui munte şi, de asemenea, cel al unui râu“. Dar, să fi fost cumva acesta muntele, să fi fost acesta râul al cărui şipot se auzea pe fundul văii?

Am ajuns spre amiază la marginea unei poieni, „Poiana Mărului“, dar n-am văzut nici un măr pe toată întinderea ei. În mijlocul largului luminiş se afla un templu din piatră cenuşie, de formă circulară, a cărui uşă era închisă. Printr-o deschizătură din acoperiş urca spre cer un fuior de fum albăstrui. Am străbătut luminişul şi am pătruns iarăşi printre copaci, urmând o potecă abia desenată, care ne-a dus la intrarea unei peşteri. Abia am intrat când un glas ne-a urat bun venit, însă, având ochii încă plini de lumina de afară, n-am desluşit chipul celui care ne dăduse bineţe. În sfârşit, după câteva clipe, am putut vedea un veşmânt lung şi alb, care cădea peste nişte picioare desculţe, iar un pic mai apoi, am desluşit chipul preotului încadrat de o barbă albă ca neaua sclipitoare, care m-a făcut să-mi amintesc de florile de măr şi de visul meu de ieri. Scoris i-a vorbit de mine ceva mai mult. Preotul se uita la mine, fără să se clintească, aţintindu-şi privirea în ochii mei, o privire blândă, dar lipsită de zâmbet. Am gândit: „La înălţimea asta, merii nu cresc. Pesemne că Poiana Mărului vrea să zică Poiana Preotului“. Acel preot, înveşmântat în alb, cu părul şi barba colilii nu era decât sufletul, devenit vizibil, al acelor copaci minunaţi la umbra cărora visasem acel vis mistic. Nu mi-a spus numele lui, s-a înclinat uşor, după ce Scoris şi-a terminat prezentarea, şi mi-a făcut semn spre un scaun fără spătar pe care m-am aşezat. Scoris ne-a salutat şi s-a pierdut apoi în lumină. Avea să ne

aştepte la intrarea în poiană sau în faţa templului. Preotul mi-a oferit o cupă plină cu lapte îndoit cu miere, care mi-a redat pe dată limpezimea minţii şi mi-a răcorit trupul istovit de mersul îndelungat. A luat loc în faţa mea şi mi-a vorbit mult timp, dar numai prima frază mi-a rămas intactă în minte: „Voi îl numiţi pe Zamolxis Zeul nostru, dar Zeul nostru nu are încă nume". Tot ce se ştia la Atena şi la Roma despre religia dacilor şi tot ce se povestea despre Zamolxis şi învăţătura lui nu era decât o construcţie a spiritului grecesc, o adaptare a unei idei despre Zeu, străină de spiritul grecilor. Se spunea că Zamolxis făcuse o lungă călătorie în Grecia, că Pitagora, căruia îi fusese sclav, îi transmisese doctrina sa. În realitate, Zamolxis trăise înaintea lui Pitagora. Herodot scrie chiar că Zamolxis s-a întors pe meleagurile lui, în urma călătoriei, cu o imensă avuţie. Or, cum putea un sclav să devină stăpân al unei mari avuţii, asta nimeni nu explică. Tot după spusele lui Herodot, Zamolxis organiza ospeţe somptuoase la care îşi poftea prietenii, spunându-le că toţi cei care se aflau în jurul mesei aveau să se regăsească, după moarte, în viaţa veşnică, înconjuraţi de tot ce îşi doriseră în timpul vieţii efemere a trupului. Cine cunoaşte învăţătura lui Zamolxis nu va putea decât cu greu să accepte acest aspect al vieţii unui profet, căci din toate sfaturile şi învăţămintele lui se desprinde austeritatea cea mai severă. A pus să se construiască într-o bună zi o încăpere subterană unde s-a lăsat zidit de viu, jelit de numeroşii lui prieteni. Dar, după trei ani de la moarte, s-a întors la viaţă, plin de înţelepciunea pe care o dobândise în timpul lungii lui şederi în lumea de dincolo.

Totul, potrivit preotului, nu era decât legendă. Zamolxis poate că nu existase niciodată. Nu era decât numele provizoriu, atributul lui Dumnezeu, acel Dumnezeu al cărui nume nu se dezvăluise încă muritorilor, dar care se va dezvălui curând. Trăim un timp al nebuniei şi al speranţei, timpul aşteptării lui Dumnezeu. Oamenii nu vor fi poate mai buni decât astăzi, după revelaţie, dar vor şti cu certitudine să facă diferenţa între bine şi rău. Vor fi aşadar liberi să aleagă calea cea bună sau pe cea rea. Proorocii poporului lui Israel vestiseră venirea Domnului printre oameni, iar Zamolxis şi el o prorocise. Popoarele, vreme de încă mii de ani de acum încolo, aveau să se mai ucidă între ele, dar va veni o zi în care vom fi cu toţii fraţi, iar crima şi războiul vor dispărea de pe faţa pământului.

— Vii de la Roma, eşti, dimpreună cu poporul tău, un duşman al poporului meu. Dar te primesc la mine, îţi vorbesc aşa cum i-aş vorbi unui frate şi simt că sufletul ţi-e plin de bunătate, de căinţă, de dragoste şi de nădejde. Suferi că eşti departe de ai tăi, de cerul şi de pământul care te-au văzut născându-te. Să ştii că un singur cer se întinde deasupra pământurilor noastre însângerate, iar exilul tău nu e decât o pregătire. Nu fi trist la Tomis şi pregăteşte-te pentru cealaltă viaţă, cea veşnică, viaţa care nu e departe, în care durerea e necunoscută, căci timpul nu are noimă decât între limitele durerii. Styxul şi ceea ce apele sale înconjoară nu există. Vei fi sau nu vei fi. Cei care vor fi nu vor cunoaşte decât bucuria, căci vor sta în lumina lui Dumnezeu, iar această lumină nu e decât bunătate. Încearcă să nu faci rău, căci răul este cauza morţii veşnice. Gândeşte-te că sufletul este lucrarea ta, că îl modelezi în fiecare zi prin faptele bune şi că doar sufletul este veşnic.

M-a privit din nou, cu ochii încărcaţi de o severă bunătate şi m-a întrebat:

— Care e cel mai mare rău pe care l-ai făcut în viaţă?

Am stat pe gânduri. Nici o faptă criminală nu mi-a mânjit existenţa. În faţa lui Augustus aş fi răspuns ricanând: *Arta iubirii*, dar în faţa acestui bătrân care îmi vorbea despre Dumnezeu, o carte frumoasă nu putea constitui o acţiune rea. Am răspuns:

— Trufia. Am fost trufaş.

Dar nu eram sigur că am spus adevărul, un adevăr care mi-era, de altfel, incert, căci nu ştiam ce voia de la mine

Dumnezeu. Hotarul dintre bine şi rău nu era limpede în conştiinţa mea.

— Vrei să mergi la Kogaionon, spuse preotul.

Inima-mi bătea tare, auzeam mişcarea regulată care-mi umplea pieptul de zgomot, o simţeam până în vârful degetelor. L-am privit pe preot şi am înţeles. Ochii mi s-au umplut de lacrimi şi m-am simţit năpădit de o fericire căreia nu-i puteam da nume. Am spus:

— Nu.

Preotul a zâmbit, s-a sculat, şi-a pus mâna pe capul meu şi a murmurat o rugăciune ale cărei vorbe nu le desluşeam. Mi-a făcut semn să-l urmez şi am ieşit din peşteră în lumina orbitoare. O potecă umbroasă ne-a dus în creştetul muntelui unde privirea îmbrăţişa o întindere largă. Vedeam într-o parte dealurile de pe malul Râmnicului Sărat, un alt lanţ de munţi de cealaltă parte, dincolo de care începea, după spusele preotului, un podiş, înconjurat ca o fortăreaţă, de munţi înalţi. Era leagănul dacilor, miezul patriei lor, reşedinţa regilor legendari şi vechea capitală a lui Dromichete şi Burebista, Sarmizegetusa. O iarbă scurtă şi deasă ca un covor acoperea înălţimea la care ne găseam. Picioarele ni se afundau în iarbă. Ca să ne mai tragem sufletul înainte de începe coborâşul, ne-am aşezat, în plină lumină a soarelui, pe covorul moale. Mireasma ierbii mi-a urcat în nări, era ca şi cum pământul mi-ar fi trimis suflarea-i aromată. M-am aplecat, îmbătat de miros, ca să trag în piept de aproape acea mireasmă de-a dreptul vizibilă, care ieşea de peste tot şi făcea să vibreze aerul până departe, pe deasupra tuturor crestelor. Iarba, încinsă de soare, o simţeam fină ca nişte şuviţe de păr sub degetele mele, iar mireasma ei, ca un balsam, mi s-a răspândit în plămâni şi în întreg trupul. Oboseala mi s-a risipit ca prin farmec. M-am întins pe pământ, cu capul vârât în mirosul acela care îmi reda forţele şi puritatea tinereţii, fără să mă sinchisesc de preotul care s-ar fi putut simţi jignit de atitudinea aceea prea puţin respectuoasă. Dar în clipa aceea, nu mă gândeam decât la mine, îmi venea să plâng, atât de mare era bucuria care mă cuprinsese. Simţeam că viaţa mea încetase a mai fi un spectacol de culori mişcătoare sau un şir de despărţituri fără comunicare între ele, simţeam că nici un zid nu mă mai separa de copilărie sau de anii petrecuţi la Roma şi că viaţa alcătuia un întreg armonios, modelat de plăcere şi de suferinţă, că totul era acceptat astfel de către cel pe care-l puteam numi judecătorul suprem.

M-am ridicat şi m-am uitat la preotul aşezat alături de mine. Fără să aştepte vreo întrebare din partea mea, mi-a spus:

— Ai iubit mult, iar iubirile ţi-au pricinuit suferinţele. Să nu crezi că poezia ta te-a trădat vreodată. Să nu crezi nici că la Tomis îţi ispăşeşti iubirile. Judecata lui Augustus nu are valoare în ce priveşte sufletul tău. Augustus a acţionat şi el sub mâna nevăzută a lui Dumnezeu, care te-a adus până aici ca să afli adevărul despre El, măcar acea parte de adevăr care ne este îngăduit a o cunoaşte. Vei mai afla şi alte lucruri, înainte de moarte, căci sufletul îţi e tot mai deschis duhului unic. Ai păcătuit din dragoste. Dragostea este cunoaştere. Adevăratul păcat este ceea ce nu putem sau nu îndrăznim să exprimăm.

S-a sculat, mi-a întins mâna. Nesfârşitul spaţiu vălurit era totodată atât de recules şi de familiar, încât părea că întinde către mine braţe verzi şi odihnitoare, sau că mă invită să zbor pe deasupra lui, ca şi cum totul ar fi fost cu putinţă: avântul lui către mine, avântul meu către desăvârşita lui blândeţe. Am coborât, luând-o pe o altă cărare, care ne-a dus în spatele pădurii, pe o altă colină, despădurită, unde am părăsit cărarea pentru a coborî de-a lungul unei pante prin fâneaţă. Iarba era atât de înaltă, că se ridica peste capetele noastre. Chipul meu se atingea de flori galbene, albastre, albe şi trandafirii cu parfum abia simţit, iar toate tulpinile acelea se dădeau la o parte la trecerea noastră cu un foşnet delicat şi plăcut, precum sunetul

apei căzând peste o piatră învelită în muşchi. La mişcări mai puternice, obrazul mi-era stropit de picături de rouă. Când am ieşit dintre ierburile cele înalte, la poalele colinei, m-am pomenit ud din cap până-n picioare de parcă aş fi ieşit din apa unui fluviu. Preotul a dat drumul mâinii mele şi, în momentul acela, mi-am dat seama de un lucru ciudat care îmi scăpase până atunci: de când mă ridicasem, cu ajutorul lui, de pe covorul cel moale pe care stătusem de vorbă, mâna lui nu o mai părăsise pe a mea, ca şi cum coborâşul acela fusese o iniţiere al cărei sens s-a ferit să mi-l dezvăluie.

Soarele m-a încălzit curând şi mi-a uscat tunica şi picioarele. Am coborât încă, am trecut peste un pârâu, am urcat iarăşi printre mesteceni, numiţi *berzes* în limba dacă, ceea ce mai înseamnă şi pătat cu negru şi alb, ca să ne regăsim la marginea Poienii Mărului, unde Scoris ne aştepta, culcat în iarbă. Preotul m-a îmbrăţişat de două ori şi m-a ţinut o clipă strâns la pieptul lui. S-a îndreptat apoi spre templu, în mijlocul poienii, iar noi ne-am reluat drumul spre casa lui Scoris. „E timpul să ne întoarcem. Vă e foame, desigur."

Nu mi-era foame.

*

Se lăsase noaptea, eram obosit, iar noi tot coboram mereu. Luna nu se vedea încă, dar dintr-o dată am văzut ceva ca o pată albă în beznă. L-am întrebat pe Scoris:

— Se vede cumva luna?

— Aceia sunt merii mei.

*

Treceau necontenit. Am putut număra mai mult de trei sute şi mai erau şi alţii, ceva mai departe, care scăpau privirilor mele.

Iarba înăbuşea zgomotul copitelor; aş fi putut crede că era vorba de o nălucire de-a mea, însă nechezatul unul cal sau o vorbă strigată într-o limbă pe care n-o înţelegeam refăceau dintr-o dată chipul realităţii. Nu erau decât bărbaţi, cu toţii înarmaţi. Fără care, fără boi, fără femei şi copii care să încurce înaintarea. Ţinta acelei cavalcade, scăldate în roşul asfinţitului, era limpede. Comozous îi zărise cel dintâi. Ajunsesem pe culmea unei movile, de unde vederea cuprindea desişul pădurilor de stejari, până la câmpia încă îndepărtată. Razele ca nişte lănci ale soarelui în amurg aruncau scântei lungi peste paveze. Treceau la pas, străbătând un luminiş. Veneau din răsărit şi înaintau spre miazăzi. Erau oare, de data asta, aliaţii geţilor sau ai tracilor şi romanilor? Nu năzuiau decât să jefuiască sau fuseseră plătiţi de cineva ca să provoace un conflict? Mânaţi de la urmă de foame sau de alte triburi din stepă, căutau cumva noi pământuri pentru familiile lor sau îşi luaseră sarcina de a juca preludiul marelui război care se vestea între noi şi daci? Cine ar fi putut spune? Comozous mi-i arătase cu degetul: „Sarmaţii". Îndemnase caii s-o ia la trap, căruţa a ieşit de pe drum, nemaioprindu-se decât în inima desişului, printre aluni. După ce caii au fost legaţi într-o poieniţă învecinată, am înaintat printre copaci în direcţia barbarilor. Pădurea de aluni se prelungea de-a lungul unei văi înguste care despărţea cei doi versanţi, ceea ce ne-a îngăduit să rămânem ascunşi, iar odată ajunşi pe o mică înălţime, să privim fără a fi văzuţi. Nu era nici o îndoială, se îndreptau spre Troesmis unde, în cadenţa de acum, aveau să ajungă a doua zi, la căderea nopţii. Să încercăm să le-o luăm înainte, umblând chiar mai iute ca ei, ca să avertizăm garnizoana din Troesmis ar fi fost nebunie curată, căci, odată ajunşi pe câmpia descoperită, am fi fost pe dată văzuţi şi prinşi. Priveam chipurile acelea ostenite şi colbuite, chipuri care nu mai exprimau nimic cumplit sau rău. Ba dimpotrivă, un simţământ de mâhnire îşi făcu loc încetul cu încetul în inima mea. Mi-am

amintit de geţii înfometaţi care atacaseră Tomisul, la începutul exilului meu. Aceşti sarmaţi erau mânaţi spre miazăzi de foame şi de frică. Umblau după belşugul altora spre a-şi potoli foamea sau poate că nădăjduiau să găsească pe undeva un loc sub soare ca să muncească în pace şi să-şi poată creşte copiii la adăpost de săgeţile sciţilor. În stare să ucidă şi să dea foc, făceau asta ca să nu moară la rândul lor sub năvala altor barbari, mânaţi şi ei spre apus de alte hoarde, mai deznădăjduite şi, deci, mai puternice, şi tot aşa mereu. Tot acest spaţiu care se întindea dincolo de Tiras, spre acel răsărit nesfârşit şi necunoscut, mişuna de neamuri, populaţii, triburi care se năpusteau spre pământurile noastre cultivate, aidoma insectelor oarbe atrase de lumină. Cine ar fi putut găsi cuvântul magic în stare să-i oprească? Pentru că armele nu erau de ajuns. Cuvântul acesta le-ar fi dat un nume şi un suflet, i-ar fi făcut să aparţină dintr-o dată neamului omenesc, i-ar fi deprins să se fixeze, să se ierte unii pe alţii, să-şi formeze o conştiinţă şi, de asemenea, să simtă nevoia unui trecut şi a unui viitor. Dar acest cuvânt nu se născuse încă, iar armele încercau în van să-i ţină locul, din Iberia şi Galia până la Pontul Euxin şi la Danubiu. Romanii împingeau tot mai departe hotarele imperiului, tăind mereu capete şi impunând legi, fără să bănuiască faptul că pământul nu are capăt şi că încercarea lor cerea oameni la fel de mulţi ca cei din spaţiul de cucerit. Sarmaţii care treceau prin faţa mea, tot mai osteniţi pe măsură ce ziua scădea în faţa nopţii, aveau să fie zdrobiţi de romani sau geţi, dar alţi oameni cu priviri umilite de deznădejde şi de foame aveau să le urmeze, în acelaşi trap al cailor, în aceeaşi cadenţă înfometată.

Preotul îmi liniştise sufletul. Dar sufletul tuturor acestor oameni cum să-l linişteşti? O ploaie de pâine şi lapte nu ar fi fost de ajuns spre a-i ţine pe loc şi a-i linişti, căci ar fi căutat mai departe, ca să dea de merele de aur şi de izvorul tinereţii veşnice, iar dacă le-ar fi găsit, şi-ar fi continuat goana spre altceva. Foamea şi setea lor erau la fel ca ale mele, poate, la fel ca ale Corinei sau Dochiei, ale lui Honorius sau Mucaporus, la fel ca ale femeilor din Roma sau Alexandria. Înaintam unii spre alţii, fără să ştim ce vrem.

Când s-a lăsat noaptea, ne-am înapoiat în locul unde lăsaserăm caii. N-am aprins focul, ne-am potolit foamea cu puţină *malana* rece şi cu brânză; am încercat să adorm, dar somnul mă ocolea. Nici de Comozous nu se lipea somnul. Se ridica, le vorbea cailor, auzeam murmurul conversaţiei, se întorcea la loc să se culce. Ţipătul unei cucuvele vesti răsăritul lunii, apoi o lumină argintie, ca o ploaie de săgeţi, se ivi printre frunzele mari ale alunilor. Comozous se hotărî să vorbească. Ai săi erau în primejdie, Sedida şi oraşul Troesmis, de asemenea. Era de datoria lui să-i vestească şi să-şi ducă familia la adăpost. Avea să ia unul dintre cai, să galopeze mâncând pământul toată noaptea, a doua zi putea fi pe malul Danubiului, cunoştea drumul cel mai scurt. Îmi lăsa mie celălalt cal, mă puteam întoarce în munţi la casa lui Scoris, unde puteam fi în siguranţă. Mai puteam şi să stau pe loc, aşteptându-i întoarcerea, căruţa era plină de merinde; planul lui era să se refugieze dimpreună cu toţi ai săi în preajma lui Scoris, căci vremurile aveau să se schimbe; cu siguranţă urma să avem război, un război lung, iar ei puteau fi nevoiţi să lase de izbelişte pământurile mănoase din câmpia cea mare şi să se întoarcă acasă, în pădurile şi munţii în care se născuseră. Urma să treacă să mă ia şi pe mine. Puteam trăi alături de ei, în casa lui Scoris, măcar până ce se va sfârşi războiul. Dacă aveam de gând să mă înapoiez la Tomis, mă va însoţi până la Troesmis sau, dacă va trebui, până la Noviodunum unde puteam găsi o galeră grecească sau romană care să mă ducă acasă.

Am ales să aştept pe loc, căci nu mă simţeam în stare să călăresc sau să fac drumul îndărăt pe jos până la casa lui Scoris. Aici nu aveam a mă teme de nimic, trebuia doar să mă feresc

să aprind focul sau să-mi semnalez în vreun fel prezența. Comozous urma să se întoarcă poimâine, în cursul nopții. Își luă rămas-bun, își înșfăcă traista din fundul căruței, dezlegă unul din cai, sări pe spinarea lui și se făcu nevăzut, înghițit de frunziș și de beznă. Totul se petrecuse în doar câteva clipe. Mă găseam singur, în inima unui codru dac, având drumul de întoarcere tăiat de o năvală a sarmaților. Și dacă, totuși, Comozous nu se mai întorcea? Nici măcar nu se gândise la una ca asta. Dacă încercarea lui avea să se termine prost – nu aș putea să nu aflu, după trei sau patru zile de zadarnică așteptare – mă puteam întoarce până la urmă acasă la Scoris, pe jos sau călare, cu ultimele puteri. N-aveam decât să mă țin de firul Râmnicului Sărat. Nu puteam să mă înșel.

Frică, nu, nu simțeam nici un fel de frică. Am adormit sub micul coviltir boltit al căruței cu care deja mă deprinsesem, înconjurat de mirosurile de brânză, carne sărată, păstrăvi afumați puși în scoarță de brad, daruri oferite de Scoris și de nevasta lui. Aveam chiar și o oală cu miere și o traistă de făină pentru *malana*, dar pe care n-o puteam folosi fără foc. Statul în pădure putea ține chiar și săptămâni.

Când m-am trezit, am constatat că singurul cal rămas își rupsese în timpul nopții funia care-l ținea legat și își urmase tovarășul. Avea să fie prins de sarmați sau, cu puțin noroc, avea să se înapoieze la grajd. Mi-am petrecut prima parte a zilei străduindu-mă să fac să dispară urmele căruței, de la marginea drumului până sub streașina pădurii, și uitându-mă mereu după barbari. N-am văzut nici unul. Exodul sau invazia contenise deocamdată. Comozous ajunsese acasă. Ar fi trebuit să-i spun să se ducă să-i vestească pe romani, la Troesmis, dar cu siguranță că o va face, dacă va socoti că e de folos pentru ai săi. Mii de păsări cântau printre crengi, am văzut chiar o pereche de fazani străbătând aerul cu zborul lor greoi în linie dreaptă, parcă anume făcut ca să nimerească drept în săgeata vânătorului.

Nici un zgomot de căruță sau de cai nu mi-a ajuns la urechi dinspre drumul apropiat. Geții din împrejurimi aflaseră deja de invazie și stăteau ascunși, în vreme ce geții de la câmpie așteptau căderea nopții ca să circule în siguranță.

În cursul după-amiezii, încurajat de liniștea din jur, am trecut pârâul – era un fir de apă dulce, căci Râmnicul Sărat era ceva mai spre apus – și am început să urc versantul celălalt. Panta era abruptă și urca, după ce se termina zidul viu al pădurii de aluni, printre stejari bătrâni. Pădurea nu cobora de partea cealaltă a colinei. Versantul era mult mai blând și forma un soi de podiș ușor înclinat spre răsărit. Pământul era acolo arat, iar grâul, verde încă, foșnea sub adierea vântului. Neavând curajul să mă arăt, mi-am continuat căutarea mergând de-a lungul lanului de grâu, la adăpostul pădurii. M-am pomenit dintr-o dată în fața unei case, mai curând a unei colibe, clădite din lemn, cu un acoperiș care semăna cu o cămașă de zale, tot din lemn, cu piei de oaie la ferestre, pe jumătate ridicate, cu ușa deschisă. Un câine a început să latre în fața cuștii de care era legat în lanț. O vacă s-a auzit mugind pe undeva. În pragul ușii s-a ivit un bătrân, în straie precum cele ale dacilor, cu plete lungi albe căzându-i pe umeri. Nu mă vedea. Privind când într-o parte, când în cealaltă, îi vorbea câinelui ca să-l potolească. Dar câinele lătra și mai abitir, în direcția în care mă aflam. Bătrânul a strigat: „Cine e acolo?". Mi-am făcut așadar apariția, nemaiavând de ales, căci bătrânul ar fi putut slobozi câinele pe urmele mele, și m-am adresat omului în limba lui. A venit în întâmpinarea mea, m-a salutat cu politețe, s-a uitat fără uimire la veșmântul meu străin și m-a poftit în casa lui.

Interiorul era alcătuit dintr-o singură încăpere, cu o vatră încăpătoare și stinsă în partea stângă, iar în dreapta cu un război de țesut la care stăpâna casei tocmai lucra, concentrată asupra unui joc complicat al mâinilor și picioarelor. M-a salutat înclinându-și capul și s-a ridicat ca să-mi ofere o cană cu lapte și

o lingură cu miere. Ne-am aşezat la masa scundă şi le-am povestit ce se întâmplase. Îl cunoşteau pe Scoris şi m-au poftit pe dată să iau cina împreună cu ei şi să-mi petrec noaptea în casa lor.

Fiul lor, mi-au spus ei, plecase chiar în dimineaţa aceea la Zusidava ca să vadă ce se întâmplă, dacă regele avea cumva nevoie şi de braţul lui, şi, de asemenea, ca să afle veşti. Dacă nu se întorcea în timpul nopţii însemna că plecase la război. Un alt fiu, cel mare, murise în luptă. Zamolxis îl chemase la el, ei nu aveau nimic de zis, în afară doar că rămâneau tare singuri dacă şi fiul cel mic avea să se alăture celuilalt în ceruri. Bătrâna nu vorbea. Mă îndemna doar să mănânc, zâmbindu-mi din când în când, ridicându-se ca să mai aducă apă sau nişte sare. Aceşti doi bătrâni îmi stârneau curiozitatea. Chipurile lor mi-erau cunoscute, iar acest lucru mi se părea absurd. Unde aş fi putut să-i întâlnesc? La sfârşitul mesei, mi-am amintit. Sub trăsăturile lor îmi imaginasem odinioară chipurile celor doi bătrâni preafericiţi, Philemon şi Baucis, care îl găzduiseră pe Jupiter şi-i dăduseră de băut şi de mâncat. În faţa ochilor lor fermecaţi, pentru a-i răsplăti, Jupiter săvârşise nişte minuni, iar când îi întrebase la sfârşit care era dorinţa lor cea mai fierbinte, regele zeilor căpătase acest răspuns: *Auferat hora duos eadem*[39]..., căci încă se iubeau cu o dragoste duioasă, *annis juncti juvenalibus*[40]. Aceste versuri veneau de foarte departe, dar ele aparţineau, ca şi cei doi bătrâni, trecutei mele vieţi.

Le-am refuzat invitaţia, trebuia să-mi petrec noaptea în căruţă, căci Comozous se putea întoarce cu ai lui, iar dacă nu

---

[39] „Fă ca aceeaşi clipă să ne ia pe amândoi odată..." (*Metamorfoze*, Cartea a VIII-a, trad. autorului).

[40] „Uniţi ca în anii tinereţii..." (*Ibidem*). Vom da şi traducerea apărută în română: „Fiindcă am trăit toată viaţa în înţelegere împreună, să murim amândoi odată şi nici eu să nu văd mormântul soţiei, nici ea să nu fie nevoită să mă înmormânteze pe mine". (*Metamorfoze*, Cartea a VIII-a, trad. de David Popescu, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 225) (n.tr.).

mă găsea acolo, se putea gândi la ce e mai rău şi îşi putea continua drumul fără mine. Bătrânul m-a însoţit până la malul pârâului, iar eu am mers mai departe printre aluni, în liniştea nemişcată a amurgului.

Somnul m-a cuprins repede, căci eram ostenit. Dar noaptea n-a fost prea liniştită. Chinuit de coşmaruri, m-am deşteptat lac de sudoare. Nişte căruţe urcau pe drum. Erau dacii de la câmpie care mergeau să-şi afle refugiul în păduri. Comozous se găsea cu siguranţă printre ei. Am auzit chiar şi tropotul grăbit al unei cete de călăreţi. Am adormit iarăşi. Şi din nou m-am trezit. Căruţele se scurgeau către munţi, cu zgomot monoton şi continuu, zgomotul neînţelesei suferinţe omeneşti. Oboseala s-a dovedit mai puternică decât gândurile, astfel că m-am cufundat într-un somn lipsit de fantome. M-au trezit de-a binelea un acces de tuse şi frigul zorilor. O linişte desăvârşită domnea în jurul meu; căruţele trecuseră ca o ceaţă, iar Comozous nu venise. Un miros de ars pătrundea odată cu lumina, timidă încă, în interiorul căruţei. Mirosul îmi stârnise tusea şi mă trezise. Am ieşit. Un fum des plutea prin frunziş şi auzeam limpede trosnetul îndepărtat al pădurii în flăcări. Am luat cu mine o sabie dacă, având tăişul încovoiat, mai mult ca să-mi domolesc teama care începea să pună stăpânire pe mine, şi m-am îndreptat spre pârâu, căci acolo, dacă flăcările ajungeau până la mine, mă puteam salva urmând firul apei spre izvor. Pe versantul opus pădurea ardea, tocmai în direcţia unde se afla casa celor doi bătrâni. Oare de la ei pornise focul sau poate sarmaţii dăduseră foc casei? Nişte ţipete răsunaseră în timp ce dormeam, acum îmi aduceam aminte, dar cum puteam fi sigur? Philemon şi Baucis aveau să-şi reîntâlnească fiul cel mare mult mai repede decât crezuseră, iar dacă războiul avea să continue, fiul cel mic li se va alătura şi el în cerul lui Zamolxis. Dogoarea incendiului îmi încălzea obrajii, dar am rămas tot acolo, căci mi-era, totuşi, frig şi mă simţeam singur, părăsit, despărţit brutal de cei doi

bătrâni pe care îi cunoscusem în ajun. O eroare cumplită plutea peste lume, o greşeală necunoscută stârnea mânia lui Dumnezeu. Această greşeală era atât de veche, că oamenii uitaseră de ea şi nimeni, nici un mesager nu cobora printre noi ca să ne-o readucă în minte. Oamenii aduceau jertfe, ardeau tămâie în faţa altarelor zeilor cu mii de nume, dar totul era în zadar, iar adevăratul Dumnezeu nu voia încă să vorbească. Lucrurile nu mai puteau ţine tot aşa mult timp de acum încolo – ţineau de mii de ani –, suferinţele noastre aveau o limită, iar dacă acest Dumnezeu exista, trebuia să se lase înduioşat de nefericirile noastre şi să ne dea un semn. Sau atunci, poate că tăcerea asta însemna că Dumnezeu nu există. Sau că toate astea, morţii, durerea nesfârşită, tăcerea aveau un sens pe care mintea noastră nu era în stare să-l pătrundă.

O ploaie fină a început să cadă, îndesind fumul. Am fost nevoit să mă trag înapoi, mă dureau ochii, flăcările tot mai scăpau în ceaţa cu miros înţepător. Ploaia cădea tot mai tare. Un glas a izbucnit în urma mea: „Ovidiu! Ovidiu!". Şi m-am recunoscut pe mine însumi în mijlocul singurătăţii şi dezastrului, pe mine însumi cu toată povara trecutului meu şi cu violenta dorinţă de a scăpa din primejdie, de a accepta, cu orice preţ, făgăduinţa vieţii, dimpreună cu tot şirul ei de dureri şi nedreptăţi. Eram gata să implor un Augustus invizibil, mi s-a făcut milă de mine, mila s-a preschimbat în dezgust, dar voiam să trăiesc.

Recunoscusem glasul lui Comozous.

*

Ploaia contenise spre sfârşitul după-amiezii, însă cenuşa umedă era caldă încă. Am urcat dâmbul împreună cu Comozous, printre trunchiurile arse şi înnegrite. Sedida şi familia prietenului meu îşi urmaseră drumul spre munţi, de unde nu aveau

să se mai înapoieze. Câmpia devenise primejdioasă. Războiul nu se va sfârşi prea curând. Da, sarmaţii deja băteau în retragere, dar venise acum rândul adevăratului război, *între noi şi voi*, războiul de neocolit, în timp ce de-o parte şi de cealaltă oamenii aşteptau în van venirea lui Dumnezeu sau măcar sunetul revelator al glasului său. Sarmaţii se opriseră la Danubiu, dăduseră foc ogoarelor, acelor *davae* întâlnite în drum, jefuiseră, uciseseră, luaseră sute de captivi. Zusidava ţinuse piept. Geţii îi goneau de acum din urmă.

Am văzut de departe rămăşiţele înnegrite, dar nici urmă de cei doi bătrâni, de câine, de vita pe care o auzisem mugind. Scăpaseră oare cu viaţă sau, poate, rămăşiţele lor zăceau sub cenuşa caldă încă? Când auzise zgomot, Philemon ieşise, desigur, în pragul casei ca să întrebe cu glasul acela care părea că vrea să-şi ceară iertare pentru curiozitate: „Cine e acolo?". Şi o săgeată îl ţintuise de uşă. Baucis ieşise şi ea, fără să ţipe, doar pentru ca făgăduiala lui Jupiter să se poată împlini mai uşor. *Auferat hora duos eadem*... A doua săgeată fusese pentru ea. Iar flăcările le purificaseră fericirea şi îi ridicaseră în văzduh, ca pe două fuioare uşoare de fum, pentru a-i face să ajungă mai repede sus.

Am plecat spre Troesmis la căderea nopţii. Calul care fugise îl găsise pe Comozous şi tropăia acum uşor pe lângă tovarăşul lui, indiferent la lumea exterioară. Războiul nu însemnase pentru el decât acea scurtă despărţire. Simţea iarăşi crupa plină şi prietenoasă frecându-se de crupa lui în ritmul tropăitului egal. Aşadar, pentru el războiul se sfârşise. Şi nedreptatea. El putea crede în marele echilibru, căci primise dovada. Glasul lui Comozous era pentru calul acela glasul lui Dumnezeu, care îl părăsise, dar îl regăsise după un moment de strădanie.

— Danubiul, îmi spuse Comozous, făcându-mi semn cu cotul.

Apa cenuşie, al cărei mal opus nu se zărea prin ceaţă, curgea cu toată masa ei enormă către mare, cu un clipocit regulat. Caii se opriseră. Nimeni nu se clintea. Un corb trecu pe deasupra capetelor noastre, zburând foarte jos, îi auzeam bătaia aripilor; scoase un croncănit de uimire şi de teamă, descoperindu-ne prezenţa, se năpusti apoi speriat într-o altă direcţie. Apele fluviului aveau culoarea acelui croncănit.

Al cincilea an

Avem adesea obiceiul să spunem: „S-a întors de la război schimbat cu totul". Sau: „Moartea soţiei l-a transformat complet". Sau tot astfel: „L-am întâlnit pe Caius după acea absurdă criză religioasă pe care tocmai a depăşit-o; nu l-am mai recunoscut; a devenit un altul".

Toate astea sunt false. Omul nu se schimbă niciodată, nimic de pe lume nu-l poate schimba, experienţa cea mai profundă nu reuşeşte niciodată să-i schimbe esenţa, care este definitivă. Doar îmbătrânim, asta e tot. Judecăm lucrurile cu mai puţină uşurinţă şi acţionăm, după o criză sau o cunoaştere revelatoare a lumii, cu mai multă înţelepciune. Iluziile cad, ca un inutil penaj. Suntem mai înţelepţi. Sau înnebunim.

Iată-mă la Tomis. Au trecut câteva luni de la sfârşitul călătoriei pe care am întreprins-o în ţara dacilor, unde am învăţat mai multe lucruri decât în tot restul vieţii mele, unde am văzut moartea şi puritatea, suferinţa şi cea mai simplă şi mai calmă bucurie de a trăi, unde taina vieţii şi a morţii mi-a fost în parte dezvăluită. Ar fi trebuit să mă schimb cu totul, să devin, aşa cum se spune, o fiinţă nouă. Iar eu nu fac decât să regăsesc aceeaşi aşteptare care mă chinuia înainte de a pleca în călătorie, aceeaşi aşteptare, acum o ştiu, care m-a mânat la douăzeci de ani spre Grecia, cu aceeaşi intensitate, cu aceeaşi speranţă în inimă şi în adâncul gândurilor mele. Nu eram acelaşi la Sulmona, la Roma şi aici? Diferenţa, căci există una, este că înainte

ignoram ce anume aşteptam, iar de când sunt la Tomis şi, mai cu seamă, după călătoria dincolo de Danubiu, ştiu. Această certitudine nu mă linişteşte. Căci mii de oameni înaintea mea, printre care Virgiliu, dar şi Sofocle şi Platon, Pitagora şi Tales, au aşteptat, desigur, acelaşi lucru, acelaşi răspuns. Şi cum el nu venea, au dat singuri răspuns propriei nelinişti, dar a fost mereu doar un drum nou către aceeaşi aşteptare, un mod nou de a sta cu faţa spre cer, cu sufletul tinzând spre cel care nu voia să răspundă. Mai am puţini ani înaintea mea şi mă îndoiesc că timpul meu ar fi un timp privilegiat. Oamenii aşteaptă acum mai mult ca niciodată; aşteptarea, e adevărat, nu mai sfâşie măruntaiele câtorva privilegiaţi ai deznădejdii, ea a devenit o tortură generală, trăim în secolul aşteptării şi nici o soluţie omenească nu mai este acceptabilă sau posibilă, dar cum să cutezăm a crede că urechile noastre au fost făcute pentru a primi cuvântul pe care omenirea îl aşteaptă de mii de ani? Răspunsul acesta ar fi oare în stare să mă schimbe?

Iarna, anul ăsta, e mai blândă, marea nu îngheaţă, vânturile dinspre miazănoapte îşi pierd din tărie la şes înainte de ajunge pe străzile noastre. Cerul este adesea acoperit, dar nu cade zăpadă. Honorius mi-a spus de curând că iarna este practic terminată şi că pentru mâine sunt aşteptate să vină nişte galere greceşti. Suntem încă în februarie, dar armatorii şi marinarii au fost informaţi încă din septembrie trecut de către oracole. Ei n-au timp de pierdut.

*

Dochia îmi cere mereu veşti despre Sedida, Scoris şi familiile lor, de parcă m-aş fi întors ieri din călătorie. Repet aceleaşi veşti pe care i le-am dat cu luni în urmă, completate cu consideraţii şi comentarii inedite. Îmi mulţumeşte din priviri, ca un copil care ne roagă să-i istorisim mereu aceeaşi poveste. O ştie pe

de rost, dar e de ajuns un cuvânt nou, o intonaţie, pentru ca întreaga poveste să-şi schimbe culoarea. Am întrebat-o într-o zi: „Îi cunoşteai pe cei doi bătrâni...?“. Şi i-am povestit despre întâlnirea noastră, după-amiaza petrecută în căsuţa cea paşnică, prietenia pe care am legat-o şi sfârşitul tragic sub săgeţile sarmaţilor şi sub flăcări. A părut mai impresionată de începutul povestirii mele decât de sfârşit. Moartea este pentru daci ceea ce noi am numi „deznodământ fericit“. Ceea ce pentru ei este greu de îndurat este tocmai viaţa.

*

A nins azi-dimineaţă abundent, cu fulgi mari de aprilie. Aud lacrimile iernii trădate, care se topeşte la contactul cu aerul de primăvară. Oraşul e plin de zgomote, ca şi cum locuitorii săi s-ar fi trezit mai devreme pentru o sărbătoare sau o comemorare şi se simţeau însufleţiţi de acelaşi zel, toţi odată. Tomisul e o imagine vie a inconştienţei umane. Trăieşte pe marginea primejdiei, va fi una dintre primele victime ale unei viitoare catastrofe, iar oamenii nu se sinchisesc. În fond, au întru totul dreptate să se comporte în acest fel. Trăim, riscăm. Ei trăiesc, de secole, pe marginea riscului, iar până acum, nimic grav nu li s-a întâmplat.

Vreau să nu mă mai gândesc la asta, dar e de ajuns o aluzie ca să revăd tabloul tragic. Era pe un alt mal. Mă îmbarcasem la Troesmis pe o corabie cu pânze care avea să mă lase la Noviodunum, de unde o galeră avea să mă ducă la Tomis. Mă despărţisem de Comozous, mă simţeam mai singur decât în inima codrului dac. Corabia plutea ca o frunză uscată, abia împinsă de curent, spre mare. Navigam pe lângă malul stâng, unde curentul era mai rapid. O coloană de fum marca pe câmpie trecerea sarmaţilor. Fumul a dispărut după câtva timp, ascuns de plopii înalţi, care făceau să răsune în bătaia vântului uşor

argintul frunzişului. Am închis ochii la vederea primului cadavru care se legăna încet, la capătul unei funii. Am deschis ochii. Un alt cadavru era în faţa mea, cu chipul însângerat. Erau peste cincizeci, cu ochii şi carnea ciugulite de corbi şi pescăruşi. Erau sarmaţi învinşi, spânzuraţi de dacii care se răzbunau în felul ăsta pentru jafuri, incendii, masacre. Purtam încă, întipărite în inima mea, vorbele pe care preotul mi le spusese pe muntele acela cald şi neted ca o spinare de cal. Simţeam încă în nări mireasma ierbii în care îmi afundasem obrazul, iar în ochi aveam încă pacea nefirească a acelor coline care parcă se urmăreau, înşirându-se în zare ca notele unui cântec. Trebuia să fiu puternic pentru a crede, totuşi, în realitatea acelor amintiri, în făgăduinţa preotului. Realitatea, cea de toate zilele, era acolo, în faţa mea, în crengile acelea care înfloriseră sub soarele de mai şi care acum purtau roade. Adevăratele roade ale vieţii. Cum să uiţi? Cum să te schimbi?

Ajung chiar să mă întreb: „Oare noi am inventat chinul, cruzimea? Nişte oameni se revoltă împotriva oamenilor. Învingătorii îi torturează şi îi ucid pe învinşi". Dar mă gândesc la Prometeu, care nu făcuse nimic rău, şi la tortura la care l-a supus Jupiter. Şi mă gândesc şi la Niobe, fiica lui Tantal... Femeile din Teba, aţâţate de Manto care cunoştea viitorul, s-au dus într-o zi să ardă tămâie şi să înalţe rugăciuni Latonei, mama lui Apollo şi a Dianei. Dar iată că şi-a făcut apariţia Niobe, fiica regelui şi mamă a şapte fii şi şapte fiice:

Ecce venit comitum Niobe celeberrima turba.[41]

Frumoasă atât cât îi îngăduia mânia, Niobe le-a strigat femeilor Tebei:

[41] „Iată că vine vestita Niobe cu o mulţime de însoţitoare." (*Metamorfoze*, Cartea a VI-a, trad. cit., p. 151) (n.tr.).

„Ce nebunie vă îndeamnă să puneţi mai presus de zeii pe care îi vedeţi, pe cei despre care auziţi? De ce e cinstită la altare Latona, iar divinitatea mea este până acum fără tămâie?".[42]

Căci, deşi muritoare, Atlas era unul dintre strămoşii ei, celălalt fiind Jupiter. Ea a făcut, în cuvinte imprudente, elogiul bogăţiei şi fericirii ei.

Sum felix: quis enim neget hoc? Felixque manebo;
Hoc quoque quis dubitet? Tutam ne copia fecit.
Major sum, quam cui possit Fortuna nocere;
Multaque ut eripiat, multo mihi plura relinquet.[43]

„Închipuiţi-vă, (continuă ea, adresându-se femeilor Tebei), că mi s-ar răpi o parte din acest popor de fii ai mei; totuşi, pierderea nu m-ar coborî la doi, câţi are Latona. Cât se deosebeşte aceasta de una care n-are copii? Duceţi-vă de la altare, grăbiţi-vă să plecaţi de la altare, scoateţi-vă laurii din păr."[44]

Zeiţa a auzit aceste vorbe şi şi-a chemat cei doi copii alături de ea, trupa ei, după cum zisese Niobe, şi le-a împărtăşit infamul sacrilegiu. Iar Apollo şi Diana, alunecând iute prin văzduh, la adăpostul unui nor, au venit să stea, precum doi corbi ai nenorocirii, pe zidurile cetăţii Teba.

„În apropierea zidurilor era o câmpie ce se întindea până departe, bătătorită necontenit de cai. Aici, mulţimea roţilor şi

[42] *Ibidem*, p. 151 (n.tr.).
[43] „Eu sunt fericită. Cine ar putea nega aceasta? Voi rămâne fericită. Cine se va îndoi şi de aceasta? Buna mea stare mă asigură. Sunt prea sus, pentru ca să mă poată lovi Soarta. Oricâte mi-ar răpi din cele ce am, îmi vor rămâne cu mult mai multe." (*Ibidem*, p. 152) (n.tr.).
[44] *Ibidem*, p. 152 (n.tr.).

copitele puternice fărâmițaseră sub ele pământul. Aici, o parte din cei şapte fii ai lui Amphion încalecă pe cai bravi, le apasă spatele roşu de purpură tiriană şi-i conduc cu frâie ferecate în aur.

Dintre aceştia, Ismenos, care fusese prima sarcină a mamei sale, în timp ce întorcea fugarul patruped pe terenul în formă de cerc şi-i strângea în zăbale gura spumegândă, strigă deodată: «Vai mie!»; ţintuit drept în mijlocul pieptului cu o săgeată, frâiele îi scapă din mână şi, muribund, alunecă şi cade pe partea dreaptă a calului. Lângă el, auzind zgomotul tolbei în aer, Sipylus mână repede, ca un cârmaci care, presimţind ploaia după norii pe care-i vede, întinde toate pânzele, ca să nu-i scape nici cea mai uşoară suflare de vânt. Sipylus strunea repede, dar săgeata care nu-şi greşeşte ţinta îl urmăreşte şi se opreşte tremurătoare în grumaz, vârful ieşindu-i din gât pe gură. El, cum era aplecat cu capul în jos, se rostogoleşte alunecând pe gâtul şi pe coama calului şi umple pământul de sânge cald. Tantalus, moştenitor al numelui strămoşului său, şi nefericitul Phaedimus, după ce-şi făcuseră alergarea obişnuită, trecuseră la lucrul tineresc al netedei palestre şi abia se înlănţuiseră într-o luptă strânsă piept la piept când, zvârlită din arcul întins, săgeata i-a străpuns pe amândoi, aşa cum erau încleştaţi. Amândoi deodată au gemut, deodată au căzut la pământ cu trupurile răpuse de durere, deodată, zăcând în colb, au rostogolit ultimele priviri, deodată şi-au dat duhul. Alphenor îi vede şi, izbindu-şi pieptul sfâşiat de durere, aleargă la ei să le ridice trupurile reci în îmbrăţişarea lui, dar, pe când îşi făcea pioasa datorie, cade şi el. Căci delianul Apollo îi pătrunde adâncul măruntaielor cu fierul purtător de moarte care, odată scos, smulge o parte din plămâni în vârful încârligat al săgeţii şi sângele îi ţâşneşte afară împreună cu viaţa. Damasichton, cu părul lung, nu este răpus de o singură rană. Fusese lovit şi unde începe piciorul şi în partea dindărăt a genunchiului, în nervii care fac mişcarea încheieturii. Şi, pe când încerca să tragă săgeata ucigaşă, o altă săgeată îi pătrunde în

întregime în gât, dar sângele o împinge afară şi ţâşneşte în sus, strălucind în soare şi făcându-şi larg drum prin aer. Cel din urmă, Ilioneu, ridicase ca pentru rugăciune braţele care n-aveau să-i mai fie de folos: «O, zei!» – îi chemase pe toţi deopotrivă, neştiind că nu toţi trebuie rugaţi – «Cruţaţi-mă!». Zeul purtător de arc a fost mişcat, dar acum nu-şi mai putea chema înapoi săgeata. Totuşi, el a căzut în urma unei răni foarte mici, inima nefiindu-i adânc străpunsă de săgeată."[45]

După moartea fiilor ei, Niobe încă mai cutează s-o înfrunte pe zeiţă. „Căci şi după atâţia morţi tot sunt mai presus de tine."[46] Dar coarda arcului a făcut să tremure văzduhul îngrozit. Şi cele şapte fiice ale Niobei au căzut toate, una după alta, chiar şi cea mai tânără pe care mama ei voise în zadar s-o apere cu propriul ei trup. „Rămasă fără soţ, fără fii şi fără fiice, Niobe se aşază între trupurile lor. Copleşită de durere, corpul îi înţepeneşte."[47] Şi mama, care îşi înălţase glasul împotriva zeilor, a fost transformată într-un bloc de piatră care şiroieşte de lacrimi până în ziua de azi. Setea zeilor nu se domoleşte decât cu sânge.

Metamorfozele sunt pline de istorii asemănătoare şi care n-au fost născocite de mine. Noi nu născocim nimic. Totul a fost scris în noi încă de la început de mâna zeilor. Şi fumul acela care se ridica din satul incendiat, şi sarmaţii atârnaţi în crengile plopilor.

*

Ieşind din sala de gimnastică unde, de câtva timp încoace, am obiceiul să-mi petrec cel puţin o după-amiază în fiecare

---

[45] *Ibidem*, pp. 152–154 (n.tr.).
[46] *Ibidem*, p. 154 (n.tr.).
[47] *Ibidem*, p. 155 (n.tr.).

săptămână, am fost oprit de Lidia. Herimon îi produce spaimă. Dragostea lui devine pe zi ce trece mai greu de suportat. E gelos, o chinuie cu întrebările, o face să plângă, o loveşte cu violenţă – mi-a arătat frumosul ei umăr învineţit – ca să-i cadă mai apoi la picioare, implorând-o să-l ucidă. Ea ţine la el, dar la urma-urmei, e vorba de un bărbat însurat, ei doi nu sunt decât rareori împreună, el îşi are îndatoririle lui, ea îşi are tentaţiile ei; ar trebui să stau de vorbă cu el ca să înceteze să se mai ţină după ea în felul ăsta.

De câtva timp, ne socotim prieteni. O găsesc la fel de frumoasă ca şi până acum, dar, de la întoarcerea mea, am pus capăt relaţiilor noastre intime. Nu ştiu de fapt din ce motiv. Şi mă simt mai puţin singur ca înainte. Prezenţa Dochiei îmi e de ajuns în timpul zilei. Pe durata nopţii, rămân singur, cufundat în lumea amintirilor, tot mai cuprinzătoare, tot mai limpede şi mai pasionantă. Mă reclădesc în tăcere. Văzut de departe, totul nu e decât ordine şi frumuseţe.

Îi făgăduiesc sprijinul meu, ea pleacă, adresându-mi un surâs nou care mă cufundă, şi el, în lumea amintirilor în care Lidia îşi are locul ei privilegiat, acela, poate, al ultimei mele iubite. Oare ea înţelege? Asta ar explica ciudatul farmec al acelui surâs care nu e făcut să seducă, ci să-i desăvârşească imaginea în sufletul meu.

În faţa uşii, dau peste Herimon. S-a schimbat mult în cursul ultimelor luni. A îmbătrânit slăbind, ochii îi sunt acum mai mari şi au căutătura mai fixă, aţintiţi asupra flăcării care-i mistuie inima şi măruntaiele. Îmi spune, ca şi cum ar continua cu glas tare un monolog interior:

— Sunt hotărât s-o termin cu viaţa.

— De ce vorbele astea definitive, prietene?

Ne plimbăm în sus şi-n jos prin faţa uşii casei mele. O mireasmă de măr înflorit dintr-o dată, chiar în seara asta, sub mângâierea primăverii, îmi aminteşte de livada lui Scoris, de stupi,

de petalele care cădeau precum zăpada, de cântecul cucului. A trecut de atunci aproape un an, iar vremea aceea fermecată mă cuprinde iarăşi în aroma eternei sale prezenţe.

— Pentru că nu mai pot. A devenit de nesuferit. Nu pot fi fericit din pricina ei. Pierd un timp nepreţuit ca s-o potolesc. Nu vreau să crăp printre înjurături şi reproşuri.

Herimon e poet. Îmi dau seama că nu de Lidia îmi vorbeşte, ci de nevastă-sa.

— Să plece. Soră-sa locuieşte la Dionysopolis, n-are decât să plece la soră-sa. M-a ameninţat ani de zile că pleacă. N-are decât să se ţină de cuvânt.

Se opreşte, îmi cuprinde cu violenţă braţul stâng în mâna lui caldă şi lipicioasă, şi-mi aruncă hotărârea lui în ochi, în gură, ca pe o erupţie de lavă care n-ar ieşi din Vezuviu, ci dintr-o pivniţă:

— Am s-o iau de nevastă pe Lidia!

— De multă vreme eşti însurat?

— De treizeci de ani.

— Şi dumneata...

Nu-mi lasă timp să isprăvesc.

— Da, o pot face. N-ai decât să crezi ce vrei, dumneata şi cetăţenii din Tomis, şi toţi cetăţenii din toate oraşele Pontului Euxin. Nu-mi pasă de ce vor zice. Nu vreau să crăp printre înjurături. Înţelegi?

A băut, e nefericit, devine violent.

— Sunt prietenul dumitale, Herimon. Am făcut ce mi-a stat în putinţă ca să-ţi fiu de folos şi plăcut. Nu uita...

— Nu uit. Tocmai de asta am venit să te văd. Dar nu mă povăţui cum să mă port, te implor.

Implorarea asta mă surprinde şi mă mişcă. Herimon e un prieten sincer. De poveţe de bună purtare te lipseşti în momentele grave ale vieţii. Ce am făcut eu cu poveţele pe care mi le dădeau plângând prietenii adunaţi la mine acasă în noaptea

plecării mele din Roma? Erau oameni de treabă al căror unic gând era următorul: „Numai de n-ar începe disperatul ăsta să strige împotriva lui Augustus. Numai de nu ne-ar compromite în noaptea asta de pe urmă pe care o mai petrece împreună cu noi. Mâine, va fi departe. Numai de nu ne-ar însărcina cu cine ştie ce misiune absurdă şi primejdioasă care ar putea atrage asupra noastră mânia lui Augustus". Gesturile lor, precum consolările pe care le aduceau, erau menite mai puţin să-mi îndulcească durerea, cât mai degrabă să-mi potolească furia. Aveau oroare de lacrimile mele, la fel ca de o posibilă schimbare de atitudine din partea mea. Nu i-am dezamăgit. Dar regret în acest moment absenţa unui prieten ca Herimon în noaptea aceea la Roma sau a altcuiva care, nu ca un om de treabă, ci doar ca om, să-mi fi zis: „Strigă, prietene. Strigătele tale ar putea ajunge la urechile tuturor, mai uşor ca lacrimile. Augustus îi detestă pe cei care i se închină şi se teme, se teme nebuneşte, de toţi cei care spun adevărul, care proclamă adevărul sus şi tare". N-aş fi scris *Tristele*, dar aş fi câştigat o eternitate de erou, de demnitate măcar. Nimeni n-a fost acolo ca să-mi spună lucrurile astea care gemeau în sufletul meu şi nu găseau calea să se exprime, printre atâtea lacrimi şi poveţe înţelepte.

— Nu am de gând s-o fac, prietene. Nu sunt un om de treabă. Am trădat, am implorat, m-am umilit, am scris lucruri sublime şi abominabile. Cine cunoaşte viaţa nu e un om de treabă. (Aş fi vrut să spun: Lui Dumnezeu nu-i plac oamenii de treabă, dar am tăcut.) Nu mă insulta, te rog, şi nu mai fi violent.

A dat drumul braţului meu.

— Herimon, sărman prieten, nu te gândeşti decât la dumneata. Dar pe femeia pe care o deteşti acum şi pe care vrei s-o părăseşti ai iubit-o în tinereţe. Cu treizeci de ani în urmă făceai stihuri în cinstea ei. Ai uitat? Ea a crezut în stihurile dumitale. Nu vrei să mori printre înjurături şi reproşuri. Dar cine ar vrea? Soţia, chiar mai puţin decât dumneata, te asigur. Lidia e fată bună, dar e prea tânără pentru a fi o adevărată soţie, o soţie de vârsta dumitale. Ţi-ar face din ultimele zile un iad fără să-ţi dai seama, căci e făcută să stea alături de bucurie, şi nu de agonie şi decrepitudine. Rămâi lângă nevastă, ocroteşte-o, căci are nevoie de îngrijirea şi de dragostea dumitale. Ea nu te-a trădat niciodată, dumneata eşti cel care nu mai e demn de ea. Gândeşte-te la toate astea, înainte de a face o nebunie şi o nedreptate. Şi, mai ales, nu te teme să priveşti lucrurile aşa cum sunt. Lidia nu e decât o amăgire.

M-a privit o clipă, cu un aer zăpăcit, apoi s-a îndepărtat cu pasul lui greoi şi nehotărât, fără să-mi răspundă. I-am văzut umerii largi, încovoiaţi sub durere şi descumpănire, dispărând în cenuşiul serii. Un om care ducea o povară şi care nu putea să se descotorosească de ea. Mi s-a făcut milă de el. La ce bun un sfat, dacă sfatul ăsta nu ne confirmă nădejdile şi nu ne absolvă de păcate, dacă nu ne iartă dinainte viitoarele nelegiuiri? Am strigat: „Herimon!". Dar era deja departe. Mireasma mărului m-a împiedicat să-l urmez.

*

Să nu gândesc în simboluri, să nu încerc să găsesc o semnificaţie la tot ce se întâmplă sub ochii mei, să nu transform semnele fără sclipiri ale timpului prezent în imagini a ceea ce va fi, să nu amestec zeii şi povestea lor născocită cu evenimentele reale de zi cu zi. Dar cum să n-o fac? Întreaga noastră educaţie duce spre acest simbolism în care ne străduim să găsim, cu maladiva noastră vocaţie pentru inevitabil şi tragic, chipul propriului nostru viitor. Suntem cu toţii nişte mici Sibile neputincioase, gata să tălmăcească ceea ce este în ceea ce ar putea fi. Două limbi fără legătură posibilă între ele se opun în lăuntrul nostru, iar noi căutăm neliniştiţi inexistente puncte

de contact. A cunoaşte viitorul ar însemna să ne distrugem, căci cunoaşterea nu ocoleşte moartea.

Mă plimbam în după-amiaza asta împreună cu micuţa Dochia şi cu „Augustus" pe plajă. Zilele astea lungi de vară sunt înăbuşitoare şi nu poţi da de un pic de răcoare decât pe malul mării. Micuţa Dochia îi seamănă maică-sii, e isteaţă şi mă simt bine alături de ea. Ochii ei îmi amintesc de ceva, de expresia cuiva, dar tot nu ştiu cine e tatăl ei şi mi se pare inutil să caut un nume pentru această asemănare. „Augustus" e alb, pătat cu negru, şi, când ţopăie de zor pe nisip şi printre ierburi, seamănă cu un miel rătăcit. Se îndepărtase luându-se după nişte vrăbii, e jocul lui preferat, când acvila s-a năpustit asupră-i, din înaltul cerului. Mica Dochia a început pe dată să alerge, s-a oprit de două ori pe drum ca să adune nişte pietricele, am grăbit şi eu pasul, sprijinindu-mă în toiag. Încleştarea a fost scurtă. „Augustus", cu ochii scoşi, cu ţeasta străpunsă de loviturile de cioc ale păsării de pradă, zăcea fără viaţă pe nisipul plin de sânge. Acvila avea un picior rupt de colţii câinelui sau de pietrele azvârlite de Dochia. Sărea într-un picior, căutându-şi scăparea printre mărăcini şi ierburi, dincolo de plajă. Atunci micuţa s-a repezit spre mine, mi-a smuls toiagul din mână, a alergat spre pasăre şi a răpus-o din câteva lovituri, date cu o energie şi o hotărâre pe care nu le-aş fi bănuit la o fetiţă de vârsta ei, mai curând fragilă şi timidă, apoi s-a îndreptat spre mare, a spălat toiagul în valuri, frecându-l cu nisip, şi mi l-a adus, cu ochii plini de o ură şi în acelaşi timp de un orgoliu care erau cele ale unui războinic victorios. N-a spus: „Bietul Augustus", ci: „Am ucis pasărea cea rea". Apoi, a luat-o la fugă spre casă, ca să-i povestească bunicului isprava ei.

Am îngropat cadavrul lui „Augustus" sub un strat adânc de nisip şi m-am întors la mine acasă tulburat de această tragedie care n-are să mă lase să dorm, are să-mi populeze nopţile de veghe cu simboluri şi are să-mi umple cu vedenii gândurile

şi visele. În seara asta am să scriu cuiva. Lui Grecinus, lui Vestalis, Fabiei, oricui, ca să mă cufund în trecut, ca să uit după-amiaza asta care m-ar înfiora de bucurie dacă aş accepta s-o tălmăcesc în simboluri.

*

Vara se prelungeşte într-un mod nefiresc, dincolo de limitele ei obişnuite. Suntem în octombrie şi încă e cald. Vara la Roma a fost de neîndurat în anul acesta. Familiile cu vază se află încă, după cum mi se scrie, la Ostia sau la Baies, speriate de căldura care a făcut din Roma un adevărat cuptor. Şaizeci de persoane s-au înecat, într-o singură zi de august, în Tibru. Înnebuniţi de arşiţă, locuitorii din Transtevere s-au aruncat în fluviu, imediat după prânz, iar congestia i-a lovit pe cei care crezuseră că scapă înotând. Tibrul este un zeu, îi plac jertfele şi cadavrele.

Când era prea cald, plecam înspre Planasia[48], unde mă delectam cu răcoarea şi fructele cu gust atât de minunat, mai cu seamă cu struguri şi smochine. Îmi petreceam timpul scăldându-mă sau făcând lungi plimbări pe colinele de pe care se vedea marea printre crengile măslinilor şi chiparoşilor, părând şi mai albastră printre frunzele verzi. Iubeam marea. Nu mă gândeam că ea va fi drumul exilului meu. Aşa ne poartă viaţa către moarte. Dacă ne-am gândi la asta mereu, timpul care trece ar avea gust de putreziciune.

*

E încă lumină şi scriu în faţa ferestrei larg deschise. Nişte frunze, primele din această toamnă, au început să cadă în grădină. Le aud foşnetul prelung în adierea vântului şi căderea.

---

48 Insulă din arhipelagul toscan, lângă Elba (n.a.).

Vântul a stat și o liniște adâncă s-a lăsat peste oraș. Toamna are asemenea momente pașnice atunci când vântul contenește dintr-o dată, oprindu-se ca un animal la pândă, și când oamenii par să audă de departe pașii furișați ai viitoarei zăpezi. Sunt cele mai frumoase zile ale anului, pline de culoare și de așteptare, îmbibate de tristețe, plăcute și prin calma blândețe care le însuflețește și care amintește de pielița strugurilor, de nucile căzute în iarbă, de chipul veșted al prunelor coapte, de zborul păsărilor spre Nil. Se simte trecerea timpului, dar fără să ne înspăimânte.

....

Un țipăt a tulburat liniștea. Îi răspund alte țipete care vin dinspre port și sporesc apropiindu-se. A izbucnit un incendiu pe undeva sau, poate, ciuma, sau o altă amenințare, care smulge din fundul gâtlejurilor groaza asta de animale înspăimântate. Am vrut să mă ridic, dar pacea clipei trecute încă mă stăpânește. Nimic din ceea ce se întâmplă și îi înfioară pe ceilalți nu mă privește. Clipa asta îmi aparține. Însă țipătul fără chip devine dintr-o dată limpede. Inima îmi bate să se rupă și transcriu tremurând ceea ce urechile mele tocmai au auzit, în vreme ce rațiunea refuză să creadă: „AUGUSTUS A MURIT!".

*

Sosită cu corabia, ai cărei marinari au vestit cu strigăte moartea împăratului mai înainte chiar să fi aruncat ancora, am primit o lungă scrisoare de la Fabia. Augustus a murit în ziua de XIV a calendelor lui septembrie, la vârsta de șaptezeci și cinci de ani, zece luni și douăzeci și șase de zile, după o domnie de patruzeci și cinci de ani fără treisprezece zile, socotind de la victoria de la Actium. Nu am ținut la el, la acel principe cu

înfățișare inofensivă și bolnăvicioasă, care a rezistat la putere mai mult decât monarhii orientali, căci el fost pricina suferinței mele. Nu a fost la urma-urmei decât un instrument al sorții sau al lui Dumnezeu. Datorită lui am ajuns să mă cunosc. Cruzimea lui m-a trimis pe drumul Tomisului și m-a făcut să pornesc în căutarea unui alt Dumnezeu. Fără Augustus nu l-aș fi cunoscut niciodată pe preot și nici clipa aceea de pace nemaiîntâlnită care m-a făcut să întrezăresc paradisul, sub merii lui Scoris. Iată ce-mi povestește Fabia în scrisoarea ei:

Augustus a avut o întrevedere cu Tiberiu, care, după ce a cucerit Iliria, a venit în Italia ca să primească ordine și să asculte sfaturi. Împăratul trebuia să-l însoțească până la Benevento, acolo unde mi-am luat rămas-bun de la patrie în urmă cu aproape șase ani. Niște dureri în pântece, care au sporit în timpul călătoriei, nu l-au putut, totuși, determina să-și schimbe itinerariul și să se întoarcă la Roma. A parcurs astfel coastele Campaniei, a vizitat insulele vecine, a poposit patru zile la Capreea, mereu binedispus, în ciuda suferinței care nu-i lăsa nici o clipă de răgaz. Înviorat de prezența unor mateloți de pe o corabie egipteană din Alexandria, care l-au salutat în rada de la Puteoli numindu-l „eliberatorul" și copleșindu-l cu laude, a dăruit patruzeci de *aurei* fiecărui membru al suitei sale și a dorit ca toți romanii care îl însoțeau să se îmbrace după moda grecească, iar toți grecii din Capreea după cea romană, și să vorbească fiecare graiul celuilalt. A asistat, cu zâmbetul pe buze și fără să dea atenție durerilor, la jocurile pe care tineretul insulei le-a organizat în cinstea lui. A oferit chiar un ospăț acestor tineri, aproape cu toții coborâtori din vechea colonie grecească din Capreea și păstrători, în parte, ai tradițiilor strămoșilor lor, și le-a cerut la sfârșitul banchetului să ia cu ei tot ce le poftea inima, ceea ce au și făcut, fără excese, luând fructele, mâncărurile, în fine tot ce se putea lua. A petrecut la Napoli ziua următoare, în ciuda durerii din pântece, și a asistat la jocurile

sportive care sunt celebrate aici la fiecare cinci ani în cinstea împăratului. L-a însoţit, apoi, pe Tiberiu până la Benevento, unde s-au despărţit.

În timpul călătoriei de întoarcere, suferinţa i s-a agravat şi s-a văzut silit să se oprească la Nola, în Campania, unde a căzut la pat. Vreme de încă vreo câteva zile, s-a luptat senin cu moartea. A cerut informaţii de la ai săi dacă vestea agoniei lui nu a stârnit răzmeriţe la hotarele imperiului, a cerut o oglindă, a dorit să fie pieptănat, să-i fie îngrijiţi obrajii căzuţi, n-a rostit numele meu, nu m-a iertat, dar a mai avut puterea să le spună prietenilor care se aflau în jurul patului său:

„Nu e aşa e că mi-am jucat bine rolul în viaţă?“. Şi a mai adăugat în greceşte: „Aplaudaţi, voi toţi, bateţi veseli din palme“. După care i-a dat afară pe toţi şi i-a spus Liviei care se apleca asupra lui ca să-i culeagă ultima suflare într-un sărut: „Livia, aminteşte-ţi că am fost uniţi. Adio“. Şi s-a stins fără nici o durere.

Se spune că, înainte de a-şi da sufletul, a avut o clipă de delir şi, cuprins de o spaimă care venea din conştiinţa-i împovărată de îndelungaţii ani de domnie, a cerut ajutor, spunând că patruzeci de tineri voiau să-l răpească. A murit în al nouălea ceas al zilei, în aceeaşi încăpere în care murise tatăl lui, Octaviu. Ciudat hazard!

În legătură cu sfârşitul lui circulă deja zvonuri stranii, de la un capăt al altuia al imperiului, iar Fabia nu scapă prilejul de a mi le împărtăşi. Unele vorbesc despre o istorie îngrozitoare, greu de crezut, dar demnă de moravurile curţii şi ale familiei imperiale. Însoţit de prietenul meu Fabius Maximus, Augustus i-ar fi făcut în taină o vizită lui Agrippa, în exilul lui de la Planasia. Asta trebuie să se fi petrecut cu câteva luni înaintea de moarte. În cursul acestei întrevederi, Augustus i-ar fi făgăduit lui Agrippa nu doar eliberarea, ci i-ar fi făcut cunoscută şi ultima sa voinţă: Tiberiu era exclus de la succesiune, viitorul împărat trebuia să fie Agrippa însuşi. Reîntors la Roma, Fabius ar fi încredinţat, se pare, soţiei sale, Marcia, marele secret de la Planasia, iar Marcia l-ar fi transmis mai departe Liviei. Planul împăratului făcea să se prăbuşească intenţiile Liviei, al cărei candidat la tron era Tiberiu. La puţin timp după aceea, Fabius a murit, asasinat de agenţi fideli Liviei, iar la funeraliile sale au putut fi auzite lamentaţiile Marciei care se acuza, plângând, că ea fusese cauza morţii bărbatului ei. Alarmată de proiectul lui Augustus, Livia ar fi grăbit sfârşitul împăratului, otrăvind smochinele dintr-un copac din care acesta avea obiceiul să le culeagă singur. În orice caz, Livia a ţinut sub secret moartea lui Augustus la Nola, înconjurând casa cu pretorieni, chemându-l de urgenţă pe Tiberiu şi anunţând decesul când totul era pregătit aşa cum îşi dorea ea. Astfel, Tiberiu, şi nu Agrippa este acum împăratul romanilor, împotriva voinţei lui Augustus.

E greu de ştiut dacă această versiune este cea adevărată. Atât viaţa, cât şi moartea principilor nu coincid niciodată cu ceea ce ne închipuim noi. Nu-i cunoaştem decât din istorisiri. Zeii se bucură de acelaşi privilegiu. În orice caz, a început deja să se ţeasă legenda lui Augustus. Cu mult înaintea ultimei sale călătorii, nişte prevestiri au dat de înţeles muritorilor vestea tristului eveniment. Trăsnetul a căzut acum câtva timp peste una din statuile lui şi a făcut să cadă prima literă a numelui său (Cæsar), cea ce, potrivit spuselor ghicitorilor, nu putea fi interpretat decât în felul următor: Augustus mai avea de trăit doar o sută de zile[49], dar după moartea lui va face parte din Olimp, ÆSAR fiind numele etrusc pentru Zeu.

Prevestirile obişnuite nu scăpau nici ele prilejul de a se manifesta în ochii tuturor: eclipsă de soare, o parte a cerului care ia foc, comete care străbat firmamentul lăsând să cadă pe pământ fragmente însângerate, o bufniţă cocoţată pe Curie în

[49] „O sută“, în latină, corespunde literei C (n.a.).

ziua în care senatorii s-au hotărât să facă urări de sănătate în comun pentru Augustus, etc.

În sfârşit, unii pretind că Livia ar fi dat un milion de sesterţi lui Numerius Atticus, senator şi pretorian, ca să furnizeze o mărturie a divinităţii lui Augustus: Atticus l-ar fi văzut pe împărat urcând la cer, precum odinioară Proculus îl văzuse pe Romulus.

Un document ciudat este şi testamentul lui Augustus, întocmit cu şaisprezece luni înainte de moarte. Bineînţeles, îi numea pe Tiberiu şi pe Livia succesorii lui, Tiberiu peste două treimi, iar Livia peste o treime din averea sa. În plus, îi acorda Liviei adopţiunea în familia Iulia, din care nici unul nu făcea parte prin sânge, şi, de asemenea, titlul de Augusta. Bunurile acestui om, care a fost stăpânul lumii şi al cărui nume a răsunat până la marginile pământului, nu depăşeau suma de o sută cincizeci de milioane de sesterţi. A lăsat patruzeci de milioane poporului roman, trei milioane cinci sute de mii triburilor, o mie fiecărui soldat pretorian, trei sute fiecărui soldat legionar sau din cohortele urbane, pe când celelalte danii testamentare nu depăşeau patru sute de sesterţi. Printre sfaturile către Tiberiu, care au fost găsite în cea de-a patra dintre notificările care însoţeau testamentul, s-a putut citi următorul: să nu extindă şi mai mult hotarele imperiului, deja atât de greu de păstrat, şi pe care le-ar pune în pericol voind să le împingă mai departe. Înţelept sfat pentru un regat sau o republică normală, imposibil şi primejdios pentru un imperiu pentru care raţiunea de a fi şi temelia sunt cucerirea şi războiul ofensiv. Dacii şi cetăţile greceşti de la Pontul Euxin vor afla cât de curând cum vor sta lucrurile.

Funeralile împăratului au fost spectaculoase, perfect organizate pentru a impresiona poporul şi de lungă durată, la fel ca viaţa lui. Notez această stranie coincidenţă: patruzeci de soldaţi pretorieni au venit să ridice corpul lui Augustus din casa mortuară de la Nola; tot patruzeci fuseseră tinerii pe care îi văzuse în agonia lui şi care voiau să-l răpească vieţii.

Poporul, mişcat ca întotdeauna de moartea celor mari, vorbeşte de clemenţa lui. Dar eu îmi amintesc în acest moment de cele două fapte elocvente care i-au marcat tinereţea: după cucerirea Perugiei, a pus să li se taie beregata la o sută de senatori şi cavaleri pe altarul închinat lui Iuliu Cezar. Celor care-i cerşeau îndurarea, *morituri*, le-a răspuns: „Trebuie să muriţi". După victoria de la Actium, unul dintre răniţi, care aparţinea taberei învinşilor, a cerut să i se asigure măcar îngropăciunea. Augustus i-a răspuns: „Vor avea grijă corbii". Dar victimele terorii lui, jertfite din spaima pe care o avea mereu de un posibil atentat? Mi-aduc, de asemenea, aminte de pretorul Gallius, arestat sub simpla bănuială că ascunde o sabie sub togă, în prezenţa lui Augustus. În locul săbiei, nu s-au găsit asupra lui, când a fost percheziţionat, decât nişte tăbliţe duble pentru scris. Nefericitul a fost totuşi supus la tortură şi, neavând nimic de mărturisit, Octavian, furios, i-a scos ochii cu propria-i mână, iar apoi l-a dat pe mâna centurionilor ca să-l măcelărească.

A trăit toată viaţa sub teroarea atentatelor şi a conspiraţiilor. Vai de cei care, odată bănuiţi, nu corespundeau morbidelor amăgiri ale lui Cezar. Îi trebuiau victime, în fiecare clipă şi cu orice preţ, ca să-i îndepărteze pe asasinii care-i bântuiau coşmarele. Dacă acum se găseşte în faţa lui Dumnezeu, va avea de făcut o lungă spovedanie şi mii de glasuri, care vor urca din tenebre, îl vor acuza.

*

Sunt gata să-mi risc ultima şansă. Honorius mi-a citit ordinele pe care tocmai le primise de la Roma: grecii şi geţii din Tomis şi din împrejurimi trebuiau să facă act de supunere faţă de Tiberiu şi să presteze cât mai curând jurământul de credinţă faţă de noul împărat. A ţine un discurs acestor îndepărtate populaţii pe jumătate supuse Romei, a le vorbi despre Augustus, în

versuri barbare, despre divinitatea lui Cezar, despre şederea lui acum printre divinităţile Olimpului, a face elogiul lui Tiberiu, al Liviei şi al întregii familii, iată ce-mi putea schimba soarta şi îmi putea asigura favorul şi iertarea lui Tiberiu. „Chiar în acest an sau în cel viitor, mi-a spus Honorius, vom avea război. E mai bine pentru dumneata să părăseşti Tomisul; şi pe noii prieteni atât timp cât pacea încă mai domneşte printre noi. Fă un nou efort. Te sfătuiesc să-l faci pentru binele dumitale". Mă invita astfel să scriu acel multiplu elogiu şi să câştig, prin arta magică a poeziei, adeziunea geţilor şi jurământul lor. Toate astea nu erau decât formale, căci geţii, cei din Tomis şi cei de dincolo de Istru, îşi aveau politica lor bine trasată de multă vreme şi se sinchiseau tare puţin de Augustus şi de Tiberiu. Însă Tomisul trebuia să urmeze exemplul celorlalte oraşe şi provincii ale imperiului, care, în mare parte, prestaseră deja acest jurământ, care de-adevăratelea, care mimând entuziasmul şi fidelitatea. Tiberiu ar fi astfel informat de ceea ce trebuia să aibă loc aici, de elogiul meu, de adeziunile pe care le va fi suscitat, şi împăratul îşi va aduce atunci aminte de poetul condamnat şi îi va îngădui să se întoarcă acasă alături de soţie.

Propunerea asta mi s-a părut chibzuită. Honorius se purtase ca un prieten fidel în toţi aceşti ultimi ani, bănuielile mele de odinioară se risipiseră, iar totala libertate de mişcare pe care mi-a lăsat-o în cursul călătoriilor mele la Histria şi în Dacia, discreţia şi modul în care mi-a suportat toanele şi schimbările de dispoziţie au făcut din el un confident şi un reazem sigur. Am acceptat, aşadar, şi m-am pus pe treabă. A vorbi despre Augustus şi despre urcarea lui la ceruri nu era uşor, dar moartea duşmanilor noştri celor mai cruzi transformă treptat ura în indiferenţă, iar pe aceasta, în uitare. Viaţa noastră pământească este alcătuită dintr-o sumă de cunoştinţe şi de simţăminte. Doar viaţa veşnică, dacă există, va fi concentrată în jurul unei singure trăiri şi singure pasiuni, al cărei obiect e în afara oricărei îndoieli.

În epistola către Carus[50] am scris versurile următoare, cu câteva zile în urmă, explicându-i prietenului meu conţinutul cuvântării mele în versuri getice:

— ...*laudes de Caesare dixi*... I-am înălţat laude lui Cezar; în această acţiune nouă, am fost ajutat de puterea acestui zeu. Căci am spus că trupul părintelui său Augustus era muritor, însă divinitatea sa urcase la lăcaşurile din eter, că el era în virtute aidoma tatălui, aceluia care, în pofida voinţei, luase frâiele puterii adesea refuzate; am mai spus că tu, Livia, eşti precum zeiţa Vesta a castelor noastre matroane, tu cea despre care nu ştim dacă eşti mai demnă de fiul tău sau de soţul tău; am mai spus că există doi tineri, care sunt sprijin solid tatălui lor şi care şi-au dat deja măsura curajului.

Cei doi tineri sunt Drusus şi Germanicus, fiul lui Tiberiu. Câte minciuni în câteva versuri! Poezia e mai cuprinzătoare decât lumea.

Încă mai am în urechi zgomotul sec şi prelung al tolbelor pline cu săgeţi înveninate pe care geţii le agitau în piaţa Tomisului, manifestându-şi astfel aprobarea, după cuvântarea mea, spre a-l face pe Honorius să priceapă sensul adeziunii lor la politica lui Tiberiu. Erau cu toţii înarmaţi, din creştet până-n tălpi, iar săgeţile acelea care răsunau izbite de tolbe grăiau într-o limbă tare limpede. Însă raportul lui Honorius către Roma nu a menţionat nicidecum acest zgomot.[51]

---

[50] A XIII-a epistolă din *Pontice*, Cartea a IV-a (n.a.).

[51] Ne luăm îngăduinţa de a reproduce, pentru frumuseţea lui, fragmentul din epistolă în tălmăcirea apărută în româneşte şi datorată unui iscusit traducător: „În vers aflându-mi lipsuri să nu te miri: încet, / O, Carus, căci poetul e-acum aproape get! / Oh, mi-i ruşine! Asta să nu te mire dar: / Am pus în ritmul nostru cuvântul cel barbar! / Mă felicită, Carus; poemul a plăcut! / La geţii cei sălbatici am nume cunoscut! / De-ntrebi ce-am scris, lui Joe dând preamărire eu, / M-a ajutat să-l laud nemuritorul zeu! / Că trupul lui Augustus, am spus, e vânt şi fum, / Iar spiritu-i la aştri se-adaugă acum; / Că fără voie parcă puterea a luat

Simt un fel de datorie să vorbesc în jurnalul meu de această manifestare, de ciudata înfăţişare a agorei tomitane şi de cum e folosită în zilele în care geţii se adună acolo, căci adesea viaţa unei cărţi, cu atât mai mult dacă este adevărată, poate fi mai lungă decât cea a unui oraş. O luptă nevăzută are loc aici între două partide, din păcate inegale. De-o parte, cultura greacă, şi la prima vedere ea pare să fie mai puternică, deoarece geţii din oraş îi adoptă încetul cu încetul regulile şi profită de binefacerile ei. Totodată, numărul geţilor creşte neîncetat, iar limba greacă, tot mai alterată, cedează pasul în faţa limbii băştinaşilor. Văzută din afară, cetatea are un aspect net helenic, prin arhitectură, prin ritmul caracteristic al vieţii comerciale, prin organizare, în general. Dar străzile forfotesc de geţi bărboşi, iar o ureche atentă prinde pe dată zgomotul îndepărtat al mareei care urcă, vreau să spun al limbii barbare care se vorbeşte deja pretutindeni în oraş. Traci şi geţi veniţi dinspre miazăzi, sarmaţi şi sciţi veniţi dinspre miazănoapte şi dinspre răsăritul sălbatic, cei câţiva romani, cu aer dominator dar totodată speriat, nu sunt decât oaspeţi îngăduiţi, invadatori care nu cutează să-şi spună numele. Stăpânii acestui pământ sunt dacii. Civilizaţia noastră are, desigur, avantajele ei, iar geţii se pricep să profite de ele. Ei tolerează prezenţa grecilor care au ştiut să-i îmblânzească, făcând din oraşele lor centre comerciale înfloritoare, unde geţii vin să facă schimb de produse. Profitul este aşadar reciproc. Grecii nu sunt imperialişti. *Dominium*-ul lor nu trece dincolo de zidurile de incintă ale coloniilor lor. Iar între aceste ziduri, sala de gimnastică, magazinele, agora le sunt de folos şi unora şi celorlalţi. Am asistat adesea la înfruntările

---

/ Tiberiu, în virtute la fel de înzestrat; / Că Livia cea castă e Vesta-ntre femei, / Şi-a fost de soţ mai demnă? Sau e de fiul ei? / Că sunt şi cei doi tineri, Germanicu şi Drus, / Şi semne de virtute mereu au tot adus! / Când s-a sfârşit, deci, sulul, ascultătorii geţi / Din capete mişcară şi tolbe cu săgeţi!" (*Ponticele*, Cartea a IV-a, *Scrisoarea a XIII-a – Către Carus*, trad. cit., pp. 312–313) (n.tr.).

justiţiare ale geţilor aflaţi în litigiu, care se desfăşoară în incinta Forumului tomitan. Nu un judecător este cel care decide soarta unui proces, aşa cum se petrec lucrurile la Roma sau la Atena, ci Dumnezeu însuşi. Cele două părţi adverse se înfăţişează, în ziua dinainte fixată, în piaţă şi, cu sabia în mână, se luptă până ce se stabileşte dreptatea. Învingătorul are câştig de cauză nu prin simplul motiv că a ucis sau şi-a scos din luptă adversarul, ci pentru că mâna sa a fost condusă la victorie de către Zamolxis. Hotărârea zeului este acceptată şi toată lumea e mulţumită. Viaţa de zi cu zi se află astfel sub obláduirea directă a cerului, până în cele mai mici amănunte, fie că e vorba de o ţarină sau de o bucată de *malana*.

Aşadar, acea *recitatio* pe care am făcut-o a avut loc la sfârşit de noiembrie, în faţa unei mulţimi înarmate. Era foarte frig, cerul era acoperit de nori plumburii, fulgi rari de zăpadă dădeau atmosferei o rezonanţă nemaipomenită. Ecoul glasului meu făcea să se înfioare întunecata boltă a cerului, de parcă aş fi vorbit din interiorul unui templu, la Roma. Ochi căprui sau verzi erau aţintiţi asupra mea de departe şi de mai aproape, bărbile fluturau în vânt amestecându-se cu pletele hirsute în jurul capetelor, precum şerpii care alcătuiau podoaba capului Meduzei. Nici un gest, nici un zgomot. Alături de mine, câteva sute de greci, înfofoliţi şi tremurând de frig, tuşeau, şuşoteau între ei, încuviinţând la răstimpuri, la sfârşitul pasajelor pe care le socoteau mai marcante sau mai linguşitoare pentru Augustus sau pentru Tiberiu. Dar eu vorbeam în limba getă şi mă adresam unei mulţimi gete, care cu siguranţă o depăşea la număr pe cealaltă. *Recitatio* odată sfârşită, au intrat în acţiune miile de tolbe. Era ca şi cum din vuietul unei imense revărsări de ape nu s-ar fi auzit decât zgomotul pietrelor care se izbeau între ele, ameninţătoare şi furioase. Un zgomot ca de început de lume, adânc, dar cumva şi ironic. Aplauzele grecilor, călduroase, dar neîndoielnic false, au fost acoperite de pocnetul acela al fierului

şi lemnului, al cărui dublu sens n-a scăpat nimănui şi i-a făcut pe greci să zâmbească. Geţii nu zâmbeau. Cu căutătura fixă, cu o expresie imobilă şi neutră, şi-au agitat îndelung tolbele cu săgeţi. Vuietul a încetat ca şi cum ar fi primit un semnal şi, fără să-mi adreseze cuvântul, geţii s-au împrăştiat, revărsându-se pe străzi, de o parte şi de cealaltă a agorei, în vreme ce căpeteniile triburilor prestau jurământul în faţa lui Honorius.

Am scris lui Carus în epistola mea:

Un murmur lung în limba cea getică au scos;
Strigat-a unul, tare: O, nu-i cuviincios!
Aşa frumos cezarul în versuri l-ai cântat;
Tu trebuia acasă de mult să fii chemat![52]

Nădăjduiesc că prietenul meu Carus îi va arăta lui Tiberiu epistola mea. În piaţă, unde zăpada cădea tot mai deasă, unde vântul urla cu glasu-i de iarnă pe care îl voi recunoaşte de acum şi-n fundul infernului, nimeni nu mi-a adresat cuvântul. Strălucirea privirilor s-a stins, bărbile s-au făcut nevăzute. Am rămas câteva clipe printre greci, a căror adeziune faţă de Împăratul Tiberiu şi Roma nu lăsa loc de îndoială şi ale căror elogii mi se păreau ridicole în piaţa aceea în care se vedeau, de obicei, înfruntările armate sub privirea lui Dumnezeu, şi m-am îndepărtat în sfârşit, rezemat de braţul Dochiei, dornic să mă regăsesc la gura sobei.

— Ai vorbit bine, mi-a spus Honorius care a venit mai târziu să mă vadă.

— Da, am spus, numai de-ar avea poemul ăsta mai mult noroc decât *Tristele*! Nu uita mai cu seamă să comunici Curiei elogiile pe care le-au adus geţii discursului meu.

---

[52] *Ponticele*, *ibidem*, p. 313 (n.tr.).

— Zgomotul tolbelor cu săgeţi ar putea fi interpretat în favoarea dumitale.

— Cum aşa?

— E foarte simplu. Zgomotul voia să spună că dacă împăratul, după acest discurs, nu te va ierta, tolbele se vor goli de săgeţi. Ai putea fi arbitrul războiului şi al păcii. Din păcate, adăugă el zâmbind, Tiberiu nu e poet.

Şi astfel, în raportul său, Honorius a confirmat cele scrise de mine în epistola către Carus şi a vorbit de *succesul* discursului meu în rândurile geţilor. Primăvara viitoare va aduce răspunsul şi atunci voi şti dacă Tiberiu e mai sensibil la laudele mele decât a fost tatăl lui.

*

De la moartea câinelui meu „Augustus“, acea moarte profetică, mă simt adesea singur în timpul nopţii. E de ajuns un lătrat în depărtare ca să mă trezesc brusc. Sfârşitul viselor pe care le visez în acele ocazii e aproape mereu acelaşi: „Augustus“ e pe stradă, se întoarce dintr-o călătorie lungă, zgreaptănă la uşă lătrând. Mă grăbesc să-i deschid şi mă trezesc în beznă. Linştea iernii apasă asupra mea precum lespedea unui mormânt. Tenebrele se pun în mişcare, nori negri rotunzi se formează în jurul meu, închid ochii, revăd pieţe, străzi, păduri, dar norii mă urmăresc pretutindeni, mă apasă fără să izbutească totuşi să mă strivească. Visam vise asemănătoare la Sulmona, când aveam între şase şi zece ani, mă deşteptam, îl strigam pe fratele meu, care dormea într-un pat alături de mine, sau o strigam pe mama care venea iute, spunându-mi mereu aceleaşi cuvinte, redându-mi viaţa: „Mama e aici, nu te speria“. Erau de ajuns un gest, un strigăt sau un cuvânt pentru ca orice ameninţare să se risipească şi orice dramă să fie înăbuşită mai înainte de a ajunge să mă atingă. Între persoana mea şi univers

exista un zid invizibil care mă ocrotea de durere. Versurile mele au făcut să crească acest zid, m-au înconjurat cu un altfel de ocrotire, mai subtilă şi mai mincinoasă, pe care o numeam pe atunci gloria mea, renumele meu. Temerile copilăriei s-au şters, iar norii din visele mele au dispărut fără să lase altă urmă decât amintirea. Toate astea au revenit la Tomis, după atâţia ani. Dar dacă strig în somn, doar umbra câinelui meu mai aleargă să-mi vină în ajutor, iar acest ajutor mă înfioară. Aprind opaiţul din lut ars, mă ridic, înteţesc focul aproape stins şi stau să veghez uriaşul cadavru al trecutului meu.

*

În zilele în care cad bolnav, în ciuda durerilor şi spaimei de moarte, sufletul îmi e mai liniştit, căci Dochia şade lângă mine. Dacă strig în somn, o găsesc, la trezire, la căpătâiul meu. Chipul ei, în vise, se confundă deja cu acela al mamei.

Zăpada a căzut din belşug anul ăsta. Acoperă gardul care înconjoară casa Dochiei. Lupii trec pe deasupra şi vin să urle la uşa, în care împing cu boturile, scheunând ca nişte câini hămesiţi. Zăpada le păstrează urmele labelor care, aidoma unor cărări întreţesute, se pierd în zarea orbitor de albă. Urmând acelaşi drum, iepurii vin să roadă scoarţa copacilor tineri plantaţi toamna trecută. După spusele Dochiei, fac mai mult stricăciuni ca lupii, căci ei atacă fără zgomot un duşman care nu strigă şi nu se apără.

Dacă aş fi fost mai tânăr, i-aş fi cerut Dochiei să fie nevasta mea. Aş fi început cu ea o nouă viaţă, dincolo de Istru şi aş fi scris la Roma o singură scrisoare. Citind-o, Augustus ar fi murit cu câţiva ani mai devreme.

*

Comozous mi-a dezvăluit, pe drumul de întoarcere la Troesmis, care e taina ursului. Acest animal, vieţuitor al codrilor din

munţii Daciei, îşi petrece iarna cufundat într-un somn absolut, frate cu moartea. Adoarme prin noiembrie, când dă prima zăpadă, şi se deşteaptă pe la sfârşit de martie, odată cu primele flori. La fel ca Zamolxis, care şi-a petrecut sub pământ o parte din viaţă, ca să recapete puteri şi să se întoarcă plin de o nouă înţelepciune printre oameni. Urşii, înainte de Zamolxis, făceau la fel ca lupii şi se hrăneau iarna cu oi şi vaci, atacând în haită satele şi stânele dacilor. Nu se ştie cum, dar au învăţat arta lui Zamolxis şi, în parte, principiile învăţăturii lui, căci nu mai atacă animale vii decât atunci când foamea îi mână de la urmă, şi se hrănesc mai curând cu zmeură şi alte fructe de pădure, şi îşi petrec sub pământ lunile de iarnă, fără să dea semn vreun de viaţă. De aceea, Zamolxis preferă aceste animale tuturor celorlalte şi se mai spune chiar că se întoarce din când în când pe pământ sub forma unui urs.

N-oi fi şi eu tot un urs îngropat peste iarnă, izolat de viaţă prin mantia de vis a zăpezii? Nu sunt nici urs, nici zeu, căci cuget şi plâng, iar la adăpostul păcii lăuntrice pe care atât de trudnic mi-am câştigat-o, mă încearcă uneori păreri de rău după zilele trecutelor mele suferinţe.

*

Medicul Theodor seamănă şi el cu un urs: are ochii mici înfundaţi în smocurile stufoase şi coborâte ale sprâncenelor, glasul limitat la doar două sunete esenţiale ca să zică da sau nu şi, părând că iese din străfundul pământului, trupul robust şi greoi, înfipt zdravăn pe două picioare parcă deprinse cu solul unei alte planete sau cu covorul de frunze uscate de sub tufişurile pădurii, ia pulsul cu două degete făcute mai curând să sugrume decât să dea curaj de viaţă. Îşi petrece zilele şi o bună parte din nopţi în taverna lui Herimon, bând singur cantităţi incredibile de vin roşu şi privind pe fereastră, de parcă ar aştepta

mereu venirea cuiva sau de parcă s-ar teme. Şi-a făcut studiile la Atena, unde şi-a petrecut toată tinereţea, dar a tămăduit şi a şi ucis oameni în Egipt, în Palestina şi chiar şi în ţara parţilor. Vine din Dionysopolis şi n-are nici o ţintă; într-o zi, fără să spună nimic nimănui, se va urca pe o corabie, oricare, către Histria sau poate către Bizanţ, dispărând fără urmă. Practică medicina, după cum spune, ca să-şi poată plăti vinul de care are nevoie zilnic. Dacă îl cheamă cineva, se ridică bombănind şi se duce să vadă bolnavul, dar vizitele lui sunt scurte şi se întoarce apoi la tavernă, prăvălindu-se iarăşi în faţa ulciorului cu două toarte, mereu plin, care-l aşteaptă, şi cufundându-se în visări şi în misterioasa-i aşteptare. Oamenii presupun că are pe conştiinţă vreo nelegiuire şi că se teme de răzbunarea cuiva, fiu, tată sau soţ al victimei. Dar cine poate şti? De când a sosit, n-a spus niciodată nimănui ce are pe suflet şi nu deschide gura decât ca să le dea sfaturi bolnavilor săi, pe un ton care nu admite nici întrebare, nici replică. Dispreţuind orice contact cu apa, lasă în urma lui o duhoare de ţap bolnav, de faun pe moarte. Mi-e milă de el, căci e un bun medic şi sunt sigur că duritatea şi decadenţa lui ascund o tragedie, ca şi dorinţa de a o da uitării, împletită în sufletul lui cu dorul de moarte.

E, de asemenea, un om plin de contraste. „Sunt pitagorician, dar urăsc abstinenţa“, mi-a spus el când a venit la mine acasă prima oară, în iarna trecută. Dispreţuieşte tot ce există sub bolta cerească, inclusiv pe greci şi pe romani. Pe primii, pentru neputinţa lor – „sunt nişte mere putrede“ –, pe ceilalţi, pentru ambiţia lor şi pentru stupida lor agresivitate – „nişte berbeci care nu văd mai departe de coarne“.

Am petrecut amândoi după-amiaza asta pe plajă plimbându-ne la soare, trăgând în piept miresmele primăverii, povestindu-ne viaţa. I-am vorbit de călătoria mea în Dacia şi de conversaţia mea cu preotul. O licărire umană i s-a aprins în ochi. „Am întâlnit şi eu într-o zi pe unul dintre acei preoţi, mi-a

spus el. S-a întâmplat într-un sat din Palestina, pe nume Efrata, cu douăzeci de ani în urmă.“ Şi mi-a povestit istoria cea mai tulburătoare pe care mi-a fost dat s-o aud vreodată şi pe care o reproduc aici dimpreună cu toate amănuntele pe care mi le-a furnizat.

În anul 748[53], Theodor îşi practica meseria la Ierusalim, capitala Iudeii, unde se stabilise după o plecare cam precipitată din Alexandria.

— Cu câţiva ani mai înainte, locuiam la Alexandria, în Egipt, eram tânăr, aveam mulţi pacienţi, iar ideile mele (făcea aluzie la ideile pitagoriciene) mă făceau să înclin spre misterele lui Isis şi spre concepţia palingeneziei. Nu pentru că religia noastră nu ne-ar fi vorbit de viaţa viitoare, dar eu găseam în cultul egiptean răspunsuri mai sigure şi mai complete, mai apropiate sufletului meu şi neliniştilor mele de atunci. Numărul nesfârşit de zei care populau Olimpul mi se părea bun doar ca să-i satisfacă pe soldaţii lui Menelau, ale căror isprăvi au fost cântate de Homer. Un om din vremea lui Virgiliu nu putea suporta comedia asta, iar eu unul nu pricep cum un poet cu faima lui a putut repeta nişte basme bune pentru nişte vremuri pe veci apuse. (Făcea referire la *Eneida* şi la asemănarea acesteia cu *Odiseea*). Înţelegi? Cum mai puteam eu crede încă în Zeus, adulterinul, criminalul, voluptuosul, invertitul, când sub ochii mei, la Alexandria, aflam că Dumnezeu este unul singur, deşi substanţa sa este triplă? Cunoşti această doctrină? E de o mare frumuseţe. Lumea nu e decât o arenă în care se înfruntă Binele şi Răul. Binele va fi până la urmă învingător, dar lupta încă durează, în cer, pe pământ, în lăuntrul nostru. Osiris este Binele, Seth – Răul. Acesta taie în bucăţi trupul lui Osiris, dar Isis, care este a doua persoană din Trinitatea reprezentând principiul Binelui, realcătuieşte trupul lui Osiris şi-l readuce la viaţă. Isis este

---

[53] Este vorba de anul 748 *ab urbe condita*, adică anul 5 î.Hr. (n.tr.).

sora şi soţia. Dar ceea ce renaşte din trupul lui Osiris nu va fi decât a treia persoană a Trinităţii: Horus. Înţelegi? Dumnezeu nu are nici început, nici sfârşit şi se perpetuează prin propria sa putere. Între Tată şi Fiu nu există diferenţă şi ei sunt identici Mamei lor, care le redă viaţa şi unuia, şi celuilalt. Soarele este imaginea lui Osiris: el nu dispare decât pentru a renaşte. Isis este bolta cerului care îl primeşte pe Horus, soţul înviat. În acelaşi timp, Dumnezeu se ascunde printre noi sub forma boului Apis şi, astfel, ne supraveghează de aproape, pentru a ne înţelege mai bine şi pentru a putea să ne judece şi să ne ceară, după moarte, socoteală pentru faptele noastre. Dumnezeu este aşadar creatorul nostru, martorul nostru, judecătorul nostru. Iar omul însuşi, înapoindu-i lui Dumnezeu ceea ce a primit de la el, adică viaţa, devine un Osiris în momentul când va fi socotit demn de acest lucru. Care este acest moment? Dacă viaţa noastră ar fi desăvârşită, am fi imediat acceptaţi în preajma lui Osiris. Dar noi nu suntem decât nişte păcătoşi, ispăşim aici, pe pământ, nelegiuiri pe care le-am făptuit într-o viaţă anterioară, iar reîntoarcerile noastre pe pământ se vor sfârşi dacă, urmând întocmai preceptele cultului şi iniţierilor, vom reuşi cândva să ne purificăm. Exilul nu se va mai repeta şi vom fi liberi şi eterni, fraţi cu Osiris. „Aveţi încredere", cunoşti formula care însoţeşte floarea de lotus, simbolul resurecţiei, al purităţii desăvârşite şi al sfârşitului reîncarnărilor.

Am fost entuziasmat. Eram tânăr. Religia noastră nu ne oferea nimic asemănător. Nu era decât un imn închinat vieţii aici, pe pământ. Cultul egiptean mă învăţa un lucru minunat şi nou: viaţa cea adevărată nu era aceea pe care o aveam zi de zi sub ochi, viaţa trupurilor mâncate de lepră, viaţa degradată de patimi, umilită de boli, mutilată de plăgi. Exista o altă viaţă, dincolo de hotarele minuscule şi absurde ale acesteia. Această speranţă şi resurecţia pe care o implica trebuiau să fie adevăratul ţel al oamenilor. Şi apoi, descopeream un alt lucru admirabil: fiecare om, bogat sau sărac, rege sau sclav, poet sau soldat, purta în lăuntrul lui făgăduiala veşniciei. Într-o zi vom fi cu toţii fraţi cu Osiris, adică egali. Numai în exilul de aici, de pe pământ, era cu putinţă inegalitatea. Ea avea să se sfârşească în clipa în care va fi atinsă purificarea, iar această clipă exista potenţial în fiecare dintre noi, ea ne transforma de pe acum în fraţi, dincolo de războaie, crime, abuzuri, caste şi falsele trepte care ne despart în trup. Îţi dai seama? Se spune că Augustus al vostru luase măsuri ca să împiedice răspândirea acestei doctrine la Roma şi în restul imperiului. Îl înţeleg. Doctrina asta, prin faptul că anulează distanţele între atotputernicia bogatului şi neputinţa săracului, între drepturile atotputernicului şi datoriile sclavului, făcea să se clatine imperiul.

Theodor era departe de tavernă şi de ulciorul pe care Herimon zorea să i-l umple. Mintea lui devenea tot mai limpede. Raţiona ca un grec normal şi inteligent. Era o plăcere să-l asculţi.

— M-am lăsat antrenat de aceste principii care mi se păreau juste, nobile şi actuale. Trăiam într-o lume sufocantă. Trebuia să se întâmple ceva care să-mi umple aşteptarea, ceva ce toţi oamenii aşteptau de secole, dintotdeauna, de când cunoşteau suferinţa şi moartea. Frecventam aşadar templele, îndeplineam ritualurile de purificare, luam parte la procesiuni, aşteptam miracolul, căci preoţii acestui cult fac miracole. Într-o zi, unul dintre cei mai buni prieteni ai mei s-a îmbolnăvit. Era un medic egiptean, însurat, tată a şase copii. A murit în braţele mele. Medicina a fost incapabilă să-l salveze. L-am chemat atunci pe preotul templului unde mă duceam zi de zi, un bărbat sfânt. A venit, a aplicat în trei rânduri o anumită buruiană pe gura răposatului, i-a pus o alta pe piept, apoi, întors cu faţa spre răsărit, a adresat cu glas scăzut o rugăciune Soarelui, fratele lui Isis. Şi mortul a înviat, acolo, sub ochii mei, sub aceiaşi ochi care văzuseră şi constataseră moartea. Îţi dai seama? Prietenul meu trăia, fusese redat alor săi prin credinţă. Meseria mea nu

era în stare să explice acest fapt. Eram uluit. Au trecut câteva zile şi m-am întors lângă prietenul meu. Era încă în pat, dar se purta normal, ca şi cum tocmai s-ar fi vindecat de o boală oarecare. A rugat-o pe soţia lui să iasă din încăpere şi să ne lase singuri câteva clipe, şi apoi mi-a spus: „Să nu dai crezare poveştii ăsteia. Am căzut într-un somn vecin cu moartea, dar eram viu, căci am visat un vis de care îmi amintesc foarte bine. Un vis tare ciudat, recunosc, căci în locul chipurilor uşor de recunoscut pe care le întrezărim în somn, am văzut de data asta esenţa lucrurilor prezente. Am aflat că acel cult al lui Isis era un cult depăşit, că preoţii şi preotesele lui nu sunt fiinţe pure, că această religie este încă prea amestecată cu natura neînsufleţită, cu forţele fără nume care ne înconjoară. Osiris este soarele, Isis e luna, bogăţia şi belşugul, cea care împarte roadele şi recoltele. Acest zeu unic şi triplu nu se deosebeşte de natură şi de elementele care o alcătuiesc. Adevăratul Dumnezeu, cel pe care oamenii îl aşteaptă, va fi cu totul altceva, va veni din afară, nu va asemănător nici unui astru, nici unui animal, ci omului. Iar apoi te-am visat pe tine. Tu vei avea dovada, o dovadă, nu ştiu care anume, care să-ţi arate ţie însuţi şi mie că visul ăsta nu a fost un simplu vis şi că adevărul nu a coborât încă printre noi.

Aceste cuvinte m-au tulburat profund şi am dedus de aici următoarele: în primul rând, preotul lui Isis nu săvârşise nici un miracol, nu făcuse altceva decât să-mi trezească prietenul, deci preotul acela minţise. Cunoştea, cu siguranţă, taine pe care eu nu le ştiam, dar minţise în numele religiei lui, ceea ce îl expedia în rândurile ghicitorilor de bâlci. În al doilea rând, speranţa mea, credinţa mea, certitudinile mele se năruiseră. Nu aveam nevoie de o dovadă. În fundul sufletului eram deja convins. Îmi pierdusem credinţa şi o mare deznădejde pusese stăpânire pe mine. Sunt, poate, prea schematic în modul meu de a povesti lucrurile, dar sunt sigur că mă înţelegi. La ce bun o

dovadă dacă totul se topise dintr-o dată, ca un grăunte de sare într-o picătură de apă? Însă dovada a venit singură ca să confirme cuvintele profetice ale prietenului meu, medicul egiptean.

Era în ziua de 5 martie, sărbătoarea Corabiei lui Isis, atât de importantă la Alexandria pentru numeroşii marinari şi pentru fidelii zeiţei. I se închina lui Isis o corabie nouă, care era apoi lansată pe mare. Mă aflam în port, în timpul ceremoniei, foarte aproape de preoţi. O mulţime enormă înconjura farul, altarul, Corabia. Oamenii se rugau cu fervoare pentru cei care aveau să plece pe calea mării în anotimpul care se deschidea în ziua aceea. Corabia a fost lansată la apă şi în acel moment, din norii care acopereau cerul, un fulger orbitor s-a desprins ca o spadă şi a căzut drept peste Corabia sacră. Aceasta a luat foc şi a dispărut cât ai clipi în valuri, nemailăsând deasupra mării decât o vagă lucire fumegândă. Bubuitul tunetului a umplut văzduhul şi o ploaie violentă s-a abătut pe pământ. Mulţimea a fost cuprinsă de panică, nişte oameni au căzut în mare, unii au murit striviţi, călcaţi în picioare de ceilalţi, îngroziţi, preoţii fugeau care încotro. O preoteasă a lui Isis s-a refugiat în braţele mele. Am dus-o la mine acasă. A rămas acolo. Două zile mai târziu, când furtuna s-a potolit, am fugit din oraş împreună, ne-am îmbarcat pe prima corabie care ridica pânzele spre Palestina. Nopţi întregi, îmbătată de dragoste, mi-a povestit ce se întâmpla în templu. La ce bun să-i reproduc vorbele? Fiecare dintre ele alcătuia în faţa ochilor mei imaginea dovezii.

Ne-am stabilit la Ierusalim, unde domnea Irod. Nu eram bogat. Ea m-a părăsit când mi s-au terminat banii şi s-a întors la Alexandria sau poate că s-a dus la Atena sau la Roma, unde visa să meargă. Era în anul 748, în luna decembrie. Dacă ai să mă întrebi: „Cum era ea?“ nu ţi-aş putea răspunde. Frumoasă şi tânără, da, aşa era, dar chipul ei, culoarea ochilor, a părului, forma nasului, totul s-a şters din mintea mea. Nu fusese decât un instrument al sorţii sau al lui Dumnezeu, a dispărut odată

ce misiunea ei s-a împlinit. Practicam din nou medicina, aveam pacienţi. Am fost chemat într-o zi la căpătâiul unui bolnav care locuia în satul Efrata sau Bethleem, mai la sud de Ierusalim. Satul era înţesat, căci se aflau acolo oameni veniţi din toate părţile că să fie înregistraţi în scripte, potrivit instrucţiunilor primite de la Roma.

Theodor a tăcut. Avea evident gura uscată.

— Mi-e cald, a spus şi s-a dus să-şi ude picioarele în apa mării. Ce rece e apa asta! Dar hai să mai stăm. N-am chef să mă întorc. Herimon mă scârbeşte, dar vinul lui e bun.

Ne-am continuat în tăcere plimbarea pe nisipul auriu care îmi încălzea picioarele prin tălpile sandalelor.

— Ocupam o odaie în casa bolnavului meu. Tocmai îmi strângeam bagajul, căci în ziua următoare trebuia să mă întorc la Ierusalim, când au venit să mă caute. O femeie bătrână m-a dus spre celălalt capăt al satului, la o casă mai curând izolată, unde a trebuit să operez o cangrenă şi să stau mai bine de un ceas. Am ieşit aşadar cu puţin înainte de miezul nopţii, renunţând de data asta la călăuza mea, căci puteam desluşi bine luminile satului şi nu era chip să mă pierd. M-am afundat singur în beznă. Noaptea era clară, fără lună, mii de stele străluceau pe cer, le simţeam vibrând în aerul curat şi rece. Urmam drumul alburiu, îngânând un cântec. Înainte de a dispărea printre primele case, drumul urca uşor şi forma o curbă, de unde se puteau vedea colinele care înconjurau Efrata. Nu-mi venea să stau atunci să le contemplu, căci mi-era frig, eram ostenit şi, ca întotdeauna când mă simţeam singur în cursul acelor prime luni ale şederii mele în Palestina, n-o vedeam în faţa mea decât pe femeia care mă părăsise şi a cărei amintire îmi chinuia trupul. Nu pentru că o iubisem şi ca să-i deplâng absenţa, ci pentru că mă simţeam prea singur, fără soaţă, ca orice bărbat trădat aproape în acelaşi timp de iubită şi de zei. Eram puternic, dar lovitura fusese dură. Am văzut steaua când drumul, începând

să urce, îmi ascundea cele câteva lumini ale satului. Se găsea în dreapta mea, în mijlocul cerului, mai jos decât ceilalţi aştri, şi se mişca încet, lăsând în urmă un fel de abur uşor care se topea în spaţiu ca un fum. M-am oprit ca să privesc mai bine. În clipa aceea, steaua s-a oprit şi ea, adică şi-a întrerupt mişcarea laterală şi a început să coboare. Pe măsură ce cobora, puteam desluşi conturul colinelor, albe în lumina aceea, de parcă ar fi căzut zăpadă cu câteva clipe în urmă. Doi ţărani din partea locului sau, poate, doi păstori au traversat în momentul acela drumul, la câţiva paşi de locul unde mă oprisem şi au continuat să meargă, fără să mă vadă, în direcţia stelei. I-am urmat de la distanţă, fără să fiu observat. Steaua sau ceea ce luam drept stea se oprise de-a binelea la vreo douăzeci de paşi deasupra unei coline, pe coasta căreia am văzut lucind o altă lumină, mult mai palidă. Apropiindu-mă, am putut vedea că lumina aceea nu era altceva decât intrarea în una din acele grote în care ţăranii din Palestina îşi ţin turmele când e vreme rea. În faţa intrării stăteau vreo zece persoane, îngenuncheate, cu privirile întoarse spre interiorul grotei, care era plină de alte personaje, bărbaţi şi femei, încremeniţi în aceeaşi atitudine. Cineva, văzându-mă că apar şi recunoscându-mă – era desigur o rudă sau un prieten al bolnavilor pe care îi îngrijisem în cursul zilei –, a exclamat: „Iată şi medicul. Vine prea târziu“.

— Ce se întâmplă aici? am întrebat eu, înspăimântat de acele cuvinte.

— S-a născut Mesia, mi s-a răspuns.

Mi-am croit drum printre trupurile îngenuncheate şi L-am văzut. Culcat în ieslea acelui staul scobit în coasta colinei, dormea. Mama Sa, mama Sa, mă-nţelegi, căci Mesia s-a născut dintr-o femeie, la fel ca toţi copiii oamenilor, zăcea pe paie, istovită de naşterea care trebuie să se fi produs cu un ceas înaintea sosirii mele, poate mai puţin. Se auzea zgomotul unui lanţ petrecut printr-un inel, pe care un măgăruş îl mişca la răstimpuri,

tot înclinându-şi şi înălţându-şi capul, şi de asemenea zgomotul acela pe care-l scot animalele când rumegă şi care seamănă cu torsul pisicii. Un bătrân s-a apropiat de mine şi m-a întrebat cu blândeţe:

— Cine te-a chemat la noi?

— Am venit singur, luându-mă după stea. Îmi pare rău că am ajuns prea târziu, dar văd că prezenţa mea ar fi fost fără de folos. Dar de ce aici?

— Nu am putut fi găzduiţi în sat. Toate camerele sunt ocupate.

— Pot să v-o cedez pe a mea. E liberă de mâine dimineaţă. Am să vin să vă iau.

În acel moment, copilul a deschis ochii şi m-a privit. Ochii lui vedeau deja, pot să jur, m-a privit cu ochii plini de recunoştinţă, da, pot să jur, ca şi cum era un adult, conştient de ce făcea. Iar pacea care umplea locul acela mi-a pătruns în suflet. Am îngenuncheat şi am plâns de bucurie, cu fruntea sprijinită de pântecul cald, care se mişca uşor, al unuia dintre animalele care rumegau uitându-se la Mesia.

Theodor se oprise din nou. Mâna lui tremurândă o apucase pe a mea. Un suspin s-a auzit din pieptul lui, ochii i s-au umplut de lacrimi şi s-a pus pe plâns ca un copil, zguduit de violenţa aceleiaşi fericiri care-l răvăşise în noaptea când se născuse Mesia. Apoi s-a liniştit şi şi-a reluat povestirea.

— Când am ieşit, l-am văzut în prag, înfăşurat într-o lungă tunică albă, pe preotul dac. Tocmai sosise, căci privirea lui, încă uluită şi neîncrezătoare, căuta o confirmare în ochii mei. Am făcut da din cap, a înţeles ce voiam să-i spun şi a intrat la rândul lui în grotă, în timp ce eu mă îndepărtam sub lumina stelei, albă ca luna şi atât de aproape, că puteai s-o atingi.

N-am spus nimic gazdei mele, i-am cerut doar să primească pentru câteva zile o familie prietenă care nu găsise loc de dormit şi i-am plătit dinainte suma pe care mi-a cerut-o. În ziua următoare, m-am dus după copil, mamă şi bătrânul care îi însoţea şi i-am condus la casa fostului meu bolnav.

Cum să-ţi explic ce simţeam atunci? Era o bucurie amestecată cu o teamă de nespus. De ce un copil, o făptură atât de fragedă şi delicată? Şi de ce staulul acela şi boii şi păstorii sărmani? De ce alesese Dumnezeu tocmai acel loc şi acea sărăcie ca să Se arate oamenilor? Ceva din fiinţa mea se opunea simplităţii miracolului. Şi cum să explic şi să justific prezenţa mea la uşa acelei case, dindărătul căreia, dacă ciuleam urechea, puteam auzi plânsul copilului şi glasul mamei? Trebuia oare să fac ceva, să mă port altfel decât până atunci, să mă întorc la Alexandria şi să strig vestea bună din pragul templului lui Isis şi al tuturor templelor înălţate în cinstea zeilor mincinoşi? Şi mă mai întrebam de asemenea: cum avea Mesia să-şi manifeste puterea şi voinţa Sa oamenilor? Avea El să facă acum, imediat, minuni nemaipomenite, sau avea să aştepte luni sau poate chiar ani ca să ajungă un om asemănător celorlalţi, înainte de a-şi dezvălui puterea şi de a vorbi? Puteam foarte bine să mor între timp, înainte să fi auzit cuvântul atât de aşteptat. O idee m-a luminat atunci în tulburarea mea: trebuia să-L urmez pe Mesia încă din clipa aceea, să nu-L părăsesc niciodată, să ajung, da, să ajung medicul Lui, deşi acest cuvânt, în prezenţa Lui, îşi pierdea orice noimă. Am hotărât, aşadar, să mă întorc la Ierusalim, să iau cu mine puţinul avut pe care-l dobândisem după fuga acelei femei, să revin la Bethleem şi să trăiesc în umbra acelei sfinte familii, până ce adevărul le va fi dezvăluit oamenilor, să fiu primul care să-l culeg chiar de pe buzele lui Mesia.

Înainte de a pleca, l-am văzut pe preotul dac şi i-am vorbit. Ştia prea puţin greceşte, dar totuşi l-am înţeles. Văzuse şi el steaua şi recunoscuse semnul, căci venirea lui Mesia făcea parte din tradiţia cultului său. Nou-născutul, mi-a spus el, era fiul lui Dumnezeu, iar Maria Îl născuse fără legătură trupească. Pentru că acea tânără femeie se chema Maria, iar bătrânul care o însoţea, pe nume Iosif, din spiţa Regelui David, era soţul ei, dar nu se atinsese niciodată de ea, aşa cum îi poruncise Dumnezeu

prin glasul îngerului. În timp ce noi stăteam de vorbă, trei cămile se opriseră la poartă și trei străini, înveșmântați în straie persane, au coborât și ne-au dat bineţe Ne-au întrebat în grai aramean dacă Mesia se afla în casa aceea, căci veniseră să-I aducă daruri. Erau magi, discipoli ai lui Zarathustra, și veniseră călăuziţi și ei tot de stea. Cărţile lor vorbeau de venirea Mântuitorului, *Astvat-Ereta*, fiul lui Zarathustra, cel care va readuce morţii la viaţă, îi va judeca pe toţi oamenii care au trăit pe pământ și va asigura triumful definitiv al Binelui asupra Răului. Potrivit tuturor semnelor, Fiul lui Dumnezeu se născuse, iar omenirea avea să intre într-o eră nouă. Ne-au mai spus de asemenea că la Ierusalim nu se știa încă nimic despre acest eveniment, că ei se înfăţișaseră chiar la curtea lui Irod și stătuseră de vorbă cu regele; că acesta se arătase dornic să-L cunoască pe Mesia și să I se închine, iar ei îi făgăduiseră să-i dea vești când aveau să se reîntoarcă în Persia. Apoi ne-am despărţit, iar ei au intrat înăuntru ca să-și ofere darurile lui Mesia; la rândul meu, l-am salutat pe preotul dac și am pornit spre Ierusalim, unde aveam de gând să-mi pun la punct treburile ca să mă întorc la Bethleem cât mai curând cu putinţă.

Theodor se așeză pe nisip și cătă cu privirea spre mare. A stat așa câteva clipe fără să se miște, cu spatele în plin soare, mestecând un fir de iarbă pe care-l culesese în treacăt.

— Vino, așază-te. Nisipul e cald, te va face să uiţi de asprimea iernii.

A scuipat cât mai departe un jet de salivă verde ca otrava și și-a reluat povestirea.

— Nu, nu-ţi poţi închipui ce s-a întâmplat. Am stat trei-patru zile la Ierusalim, unde vestea se răspândise deja. Ai auzit vorbindu-se de Irod, cel care și-a ucis pe propriii lui fii și soţia, regele cel mai josnic și mai crud din trista istorie a tuturor regilor pământului. Era bătrân, o ruină puturoasă, domnea de zeci de ani făcând jocul romanilor, masacrând și jefuind ca să-și păstreze coroana. Am aflat într-o seară, de la unul dintre bolnavii

mei, căpetenia gărzii de la palatul regal, că Irod hotărâse să ucidă pe copilul care tocmai se născuse la Bethleem. La puţin timp după aceea, Irod a murit mâncat de viermi, în palatul lui de la Ierihon. Cu cinci zile înainte să crape, și-a ucis fiul mai mare, Antipatros, de frică să nu fie detronat de el. A semănat moartea și groaza în jurul lui până la ultima-i suflare. Se temea pentru coroana lui, crezând că Mesia avea să-l deposedeze de ea, ca să-i ia locul în chip de rege al Iudeii. Am dat fuga la mine acasă, am luat desaga pe care o pregătisem, am închiriat un cal și m-am năpustit pe drum ca să dau alarma lui Iosif și Mariei, și, bineînţeles, ca să le ușurez fuga și să nu-i mai părăsesc. Dar nu i-am mai găsit. Înștiinţaţi de cineva, poate chiar de Dumnezeu, dispăruseră în noaptea de dinainte. Soldaţii lui Irod înconjurau satul și cercetau deja casele. Femeile ţipau, smulgându-și părul din cap, am văzut una care a omorât chiar în faţa mea cu o piatră pe soldatul care străpunsese cu sabia pe copilașul ei născut cu doar câteva zile în urmă, căci toţi nou-născuţii din Bethleem au fost trecuţi prin tăișul săbiei din porunca lui Irod. Au pierit astfel acolo cam douăzeci de copii, în speranţa smintită că Mesia avea să fie printre ei. Dar Mesia era deja departe. Scăpase măcelului, iar eu Îi pierdusem astfel urma. Și de atunci nu L-am mai regăsit. L-am căutat pretutindeni, în Palestina, în Egipt, în Grecia, am refăcut de cel puţin douăzeci de ori drumul, dar nimeni nu mi-a putut indica pe ce drum o apucase. Oamenii se uitau la mine uimiţi: Mesia? Și scuturau din cap. Aveam cu siguranţă o înfăţișare de nebun, sleit cum eram de drumurile călare, cu barba plină de praf, cu ochii plini de deznădejde, bântuit de imaginea acelei nopţi. Îl găsisem pe Dumnezeu și Îl pierdusem. Îl văzusem, culcat în paie, încălzit de suflarea animalelor. Mă privise o clipă, privirea aceea a rămas în ochii mei ca o pată de lumină... Îl caut încă. Și mă mângâi cum pot. Îmi e de ajuns un pahar de vin ca să mă revăd în grota aceea. Timpul se scurge încet, se târăște în loc să alerge în întâmpinarea acelui moment în care copilul, care e acum un tânăr

de douăzeci de ani, le va vorbi oamenilor şi mă va chema în preajma Lui. Îşi va aminti cu siguranţă de mine, nu crezi?

Theodor tăcu. Se uită la mine. Îmi tremura maxilarul, chinuit de fierbinţeală.

— Ce ai? Te simţi rău?

— Nu vreau să mor. Nu vreau să mor.

Repetam aceste vorbe stupide şi era singurul răspuns pe care-l puteam da în acel moment întrebării medicului. Voiam şi eu să aud cuvântul acela, voiam să-L văd pe Mesia şi să aflu, înainte de moarte, răspunsul la toate îndoielile mele. Dumnezeu se găsea, aşadar, printre noi şi avea să-Şi facă auzit glasul oricând. Totul avea să se rânduiască după o lege nouă, totul va avea un sens în viaţă, oamenii vor cunoaşte adevărul, iar moartea însăşi va fi o bucurie. Dacii ştiau câte ceva în legătură cu acest lucru, dar toate doctrinele şi toate învăţăturile înţelepte nu vor mai fi de acum decât nişte aripi moarte.

Se lăsase seara. Întorcându-mă acasă, l-am poftit pe Theodor la cină. Acum când scriu aceste rânduri, mâna încă îmi mai tremură. Am să stau de veghe toată noaptea. Şi dacă Mesia se află la Tomis? Sau poate la Kogaionon, sau la Poiana Mărului? Poate că din acest motiv mă îndepărtase preotul dac de Muntele sacru. Nu. După moartea lui Irod, El s-a întors cu siguranţă în Palestina, acolo unde a început destinul Lui pământesc. Sau poate că Îşi va face cunoscut cuvântul la Roma, centrul lumii, acolo unde nimeni nu Îl aştepta, dar de unde cuvântul Lui s-ar fi răspândit pe dată în toată lumea.

*

Azi-dimineaţă Theodor a plecat spre Roma. Mi-a făgăduit că-mi va trimite o scrisoare de îndată ce va ajunge acolo. Ideea mea i s-a părut logică. Pentru că ceea ce Mesia va distruge de îndată ce El se va arăta oamenilor va fi împărăţia.

Al şaselea an

Scrisul devine ceva tot mai anevoios. În tinereţe, scriam într-o stare de bucurie. Tot ce atingeam, oameni, lucruri şi zei, se transforma în poezie şi fericire. Lumea părea să nu cunoască tragedia, căci moartea era pentru mine o simplă idee, de neconceput ca realitate personală. La bătrâneţe, tot ce ating devine tragedie, chiar şi lucrurile care nu mă privesc, istoria celorlalţi. Moartea îmi face semn, se serveşte de cei din preajma mea pentru a se face simţită în orice clipă, pentru ca totul, în jurul meu, să nu fie decât o lume croită după chipul ei. Scrisul devine din această pricină tot mai trist. Fiecare scrisoare devine astfel un pas mai mult, un minut mai puţin.

Cum să povestesc tot ce s-a petrecut în timpul ultimelor luni? Cum să nu cer, aşa cum făcea bietul Herimon, o mângâiere oarecare, un mijloc de a uita dragostea, de pildă, sau, dacă ar exista, o înghiţitură din apa cea neagră a Lethei? Theodor îşi numea vinul roşu „Lethe“, „apa uitării“. Găsise formula. Aş vrea să povestesc ce s-a întâmplat cu Herimon, dar n-am puterea s-o fac. Am încercat deja fără succes, căci din nou sunt răspunzător... Să trecem dar la altă temă, mai puţin cumplită. Tocmai am primit o scrisoare de la Theodor, omul care-L aflase pe Dumnezeu şi Îl pierduse atât de repede.

„Abia sosit în oraşul tău, m-am dus la soţia ta, care m-a primit foarte frumos. M-a reţinut vreme de câteva ceasuri şi i-am putut astfel da toate veştile de care era lacomă. Nu

încetează să tot intervină pentru tine pe lângă Tiberiu şi mai-marii imperiului şi, după cum îmi spune, şansele tale de întoarcere au crescut în ultimele luni, deşi nu s-a schimbat nimic la Roma după moartea lui Augustus. Tiberiu s-a lăsat îndelung rugat până să accepte succesiunea şi a jucat serios teatru, ceea ce era să-l coste scump, căci senatorii, încurajaţi de şovăielile lui, au fost cât pe ce să încline în favoarea republicii. Se pare, totuşi, că romanii au pierdut, sub Augustus, orice orgoliu, iar imperiul a intrat deja în tradiţiile lor, pentru că nimeni n-a cutezat să se opună lui Tiberiu în momentul în care, punând capăt comediei, a acceptat greaua sarcină, pentru a-i priva pe romani de libertăţile pe care Augustus îi învăţase să le uite. Totuşi, îmi spune soţia ta, Tiberiu ar fi dispus să te ierte şi, de îndată ce se va înfăţişa un moment prielnic, ea va cere graţierea. Voi avea astfel bucuria de a te vedea curând.

Am întrebat-o în legătură cu Mesia, dar nu auzise vorbindu-se de nimic şi, de altfel, se pare că în cercurile pe care le frecventează soţia ta, vestea naşterii Lui încă n-a ajuns. M-a pus imediat în legătură cu medicul ei, Antonius Musa, pe care m-am dus să-l văd acum câteva zile. Îţi aminteşti, desigur, de el. Continuă să fie medicul cel mai faimos din Roma, iar statuia lui din bronz continuă să stea alături de cea a lui Esculap."

Fireşte că-mi amintesc. Musa devenise celebru din vremea lui Augustus, când i-a recomandat împăratului bolnav să facă băi reci. Augustus s-a vindecat imediat, iar poporul recunoscător i-a înălţat medicului statuia de care vorbeşte Theodor. La câtva timp după acel succes, Musa a prescris aceeaşi cură lui Marcellus, nepotul lui Augustus, care a murit pe dată. Însă gloria sa nu poate fi tăgăduită şi ea a supravieţuit acestui mic incident. Theodor continuă:

„M-a întrebat imediat:

— E vorba de un vindecător?

— De un vindecător al sufletelor, i-am răspuns. Mesia este fiul lui Dumnezeu.

— Ei! Se vede pe loc că vii din Orient. Zeii se nasc acolo ca ciupercile după ploaie. Ceea ce are însemnătate e trupul. Dacă oamenii s-a îngriji mai mult de suflet decât de trup, medicii ar fi siliţi să-şi închidă prăvălia şi să se apuce de altă meserie.

— Mesia va tămădui şi trupurile. Va readuce morţii la viaţă.

— Şi mai rău, dragă confrate. Nici nu mai vreau să aud vorbindu-se de el. În ziua când va îndrăzni să se arate la Roma, voi pune să fie alungat sau aruncat în temniţă.

Aţâţat de cele ce-i spusesem, precum Irod în faţa magilor, Musa m-a trimis însoţit de un sclav la locuinţa lui Hierophilus, faimosul inamic al morţii – pe acesta l-ai cunoscut? –, medicul care a disecat până acum şase sute de trupuri omeneşti. (Nu, nu-l cunoscusem pe acest Hierophilus. Un alt medic grec, desigur, printre miile de şarlatani care, sub oblăduirea legii, practicau la Roma o ştiinţă de care nu aveau habar sau pe care ajungeau s-o cunoască după ce uciseseră o sută de bolnavi ca să mai salveze apoi unul sau doi.) L-am găsit acasă, în plină activitate. Pentru a-i face plăcere prietenului său Musa şi pentru a mă ului cu arta sa, m-a introdus în laborator, o încăpere mare situată în partea de sus a casei, fără acoperiş, pentru ca lumina să cadă din plin peste obiectul profundelor şi savantelor sale cercetări.

— Mesia, care Mesia? Ce tot îndrugi? La ce ar sluji una ca asta, dragă confrate? Trebuie să priveşti lucrurile ca un medic, nu ca un profet. Nu există mistere pe lume. Totul se află aici, sub ochii noştri, şi nădăjduiesc să dezvălui curând taina vieţii şi a morţii. Priveşte!

Pe o masă de piatră era întins corpul unui om viu. Cu mâinile şi picioarele zdravăn legate, cu gura închisă de un căluş confecţionat dintr-o bucată de ţesătură groasă, care-l împiedica

să ţipe, cu pântecele tăiat, omul acela suferea în numele viitoarei revelaţii făgăduite de medic. O salivă însângerată i se scurgea de-a lungul obrajilor şi se prelingea în picături lungi, parcă scămoşate, peste dalele de piatră. Hierophilus îşi reluă activitatea în faţa mea. Cu nişte instrumente pe care le închipuise singur, colegul meu scotocea după secretul vieţii şi al morţii prin măruntaiele acelui om, unul dintre cei zece criminali pe care un rege barbar îi trimisese lui Hierophilus spre a-i servi la experienţe. Acesta era omagiul barbariei adus ştiinţei. Prin mijloace a căror tehnică nu mi-a dezvăluit-o, medicul prelungea cât mai mult cu putinţă agonia victimei, pentru ca cercetările lui să nu fie întrerupte de o moarte intempestivă. Dacă nenorocitul îşi pierdea cunoştinţa, îl readucea în simţiri, acordându-i îngrijirile cele mai meticuloase. Iar dacă secretul nu se lăsa surprins printre măruntaie, Hierophilus îi desfăcea pieptul, organele genitale, capul, muşchii picioarelor şi ai braţelor. Parcă poţi să ştii vreodată... După două ceasuri de căutări şi îngrijiri alternative, criminalul şi-a dat până la urmă duhul, încetând brusc să mai geamă şi să se mai zbată. Hierophilus i-a despicat apoi pântecele cu bisturiul şi, în chip de rămas-bun, i-a trântit o înjurătură pe greceşte.

— A murit porcul. Mai am încă şase care-şi aşteaptă rândul. Dacă am să dau într-o zi peste Mesia al dumitale...

Mi-a aruncat o privire grăitoare. Mesia devenise pentru el trupul în care spera desigur să afle secretul atât de îndelung vânat. Omul ăsta, pretins învăţat care nu crede în nimic, în afară de ambiţia care-l roade precum o eczemă, este dovada vie a sfârşitului care se apropie. Lumea a căzut mult prea jos. Făptura aceea omenească, pe care am văzut-o murind în faţa mea, sub cuţitul unui călău nebun, nu avea pe nimeni care s-o apere. Hierophilus mai ucisese şase sute ca el şi alţii îşi aşteptau rândul în închisoarea sclavilor. Nu era nimeni care s-o apere, căci nici un roman n-ar fi ridicat braţul pentru a se opune acelui măcel. În vremea tinereţii mele, medicina era cu totul alta. Asclepiade

se slujea de muzică pentru a-i trata pe cei agitaţi şi alegea mijloacele cele mai blânde pentru a-şi vindeca bolnavii. (Theodor avea dreptate. Înainte de sosirea primului medic grec, în anul 535, exista la Roma, mai sus de Vicus Longus, un Templu al Febrei, unde persoanele care se tămăduiau de o boală sau de alta, veneau să comunice mijloacele pe care le folosiseră ca să scape de boală, să indice nume de plante sau de unsori, să împărtăşească şi altora, dând toate detaliile metodei, cura pe care o urmaseră, pentru ca şi alţii s-o poată utiliza la rândul lor. Oamenii încă se mai gândeau la sănătatea celorlalţi, erau fericiţi să fie de folos. În zilele noastre, sunt torturaţi oamenii ca să li se smulgă o taină care, prin aceste mijloace, nu se va lăsa niciodată dezvăluită. Îmi imaginez o epocă din viitor când oamenii, pervertiţi de ştiinţă, vor încerca să smulgă taina vieţii nu trupurilor, ci sufletelor. Alţii asemenea lui Hierophilus vor dispune de mii de sclavi, a căror agonie, datorită progresului, va fi mult mai lungă şi ale căror suferinţe vor şterge din toate conştiinţele noţiunea de om. Dar Dumnezeu, dacă există, nu va îngădui această crimă.) Iar când mă gândesc că Fiul lui Dumnezeu este printre noi, poate chiar la Roma, înnebunesc de furie. Dacă I-aş povesti nebunia lui Hierophilus, poate că asta L-ar hotărî să se facă văzut şi auzit. Oare ce aşteaptă El? Mă întreb în fiecare zi. Ce mai aşteaptă?"

Căutările lui Theodor fuseseră zadarnice până în momentul în care îmi scrisese. Nimeni la Roma nu-L cunoştea pe Mântuitor. Se vorbea de El în cercurile evreieşti ale oraşului, dar de evenimentul de la Bethleem nimeni nu auzise vorbindu-se.

Cercul se strânge în jurul meu.

*

Herimon şi-a ucis soţia şi doar eu ştiu. Iată, acum o pot în sfârşit spune. S-a întâmplat cu mai bine de o lună în urmă, într-o

seară de martie, când primul vânt al primăverii făcea să cânte acoperişurile şi trezea în sufletele oamenilor patimile adormite, urşii amorţiţi de frigul iernii. Dochia se întorsese la ea acasă de câteva clipe, iar eu mă pregăteam să mă culc, când uşa a răsunat de izbiturile date cu pumnul de prietenul meu, a cărui violenţă şi forţă le cunoşteam. A intrat fără să mă salute, ferindu-se de privirea mea.

— Soţia mea a murit. A căzut pe scară.

N-am avut nici o îndoială.

— Dumneata i-ai dat brânci?

Nu mi-a răspuns, dar tăcerea lui mi-era de ajuns.

— Ce ai de gând să faci, prietene?

— Să mă însor cu Lidia, să-mi transform casa, să cumpăr lucruri noi, să încep o viaţă nouă. Nu-mi pare rău de nimic. Suferinţa ei inutilă îmi stârnea prea multă mâhnire. Moartea ei ne-a eliberat pe amândoi. Nu sunt încă fericit, dar am să fiu, te asigur. N-ai să mă denunţi, ştiu, căci îmi eşti complice.

— Complicele dumitale?

— Ai scris pentru mine acel poem, îţi mai aminteşti? Atunci a început totul. Scuză-mă că îţi vorbesc atât de deschis. Nu de complicitate am nevoie acum, ci de prietenia dumitale. Nu poţi fi pricina nefericirii mele. Un poet nu e în stare să facă rău.

Se contrazicea.

— Mă consideri complice, sunt aşadar una din pricinile acestui rău.

— O pricină indirectă şi îndepărtată. M-ai împins spre fericire, am cucerit-o pe Lidia datorită sprijinului pe care mi l-ai dat. Trebuia să aleg între două nelegiuiri: să-mi ucid dragostea şi să mă despart de Lidia, sau să-mi ucid nevasta pentru ca dragostea mea să nu moară. Am ales crima cea mai uşoară şi cea mai umană. Ai fi ales-o cumva pe cealaltă?

— M-am ferit mereu de aceste dileme.

— E tare comod. Eşti un om civilizat, te-ai curăţat de toate patimile care îţi murdăreau sufletul şi ai avut o viaţă uşoară şi

curată. Te-ai mulţumit să priveşti chinurile celorlalţi şi să vorbeşti despre ele în poemele dumitale. Dar eu, eu care m-am născut printre barbari, la hotarele raţiunii, mi-am cules mângâierea acolo unde o găseam la îndemână, fără să stau prea mult pe gânduri. Sunt nedemn să trăiesc din motivul ăsta? N-am şi eu dreptul, ca toată lumea, să fiu cu orice preţ fericit? Ţi-am pierdut prin crima asta prietenia?

— Nu, Herimon. Am să fiu mereu aici ca să-ţi aduc împăcare, căci crima dumitale nu-ţi va spori fericirea, ci suferinţa.

Mi-a aruncat o căutătură bănuitoare.

— N-ai să mă denunţi?

A fost singurul lucru pe care s-a priceput să mi-l spună, pentru că era unicul lucru care-i stătea atunci pe inimă. Credea că libertatea lui depindea de tăcerea mea. Am dat din cap. A ieşit în goană, convins că-mi obţinuse complicitatea.

Carmen et error au fost cele două cauze ale exilului meu. Poezia mea a stârnit mânia lui Augustus. Ea corupea tineretul roman şi ameninţa, după părerea lui, existenţa însăşi a imperiului. Iată-mă acum din nou acuzat, de data asta de complicitate la o crimă. Primul meu poem în limba getă a făcut posibilă dragostea dintre Herimon şi Lidia şi, totodată, l-a azvârlit pe prietenul meu pe panta pasiunii oarbe şi fără ieşire. A obţinut favorurile tinerei femei şi a avut parte de o nouă epocă de fericire în viaţa lui, cu atât mai vie şi mai chinuitoare, cu cât o considera ca pe cea din urmă. Cum s-o prelungească fără riscuri? Înlăturând singurul obiect care-i stătea în cale, pe bătrâna lui soţie bolnavă. Îmbrâncind-o pe scară – fără ca ea să-şi dea probabil seama –, săvârşise, după teoria lui, o dublă faptă bună: prin acelaşi gest, pusese capăt suferinţelor soţiei lui a cărei moarte devenise singura uşurare cu putinţă (Theodor încercase în van s-o tămăduiască) şi înlăturase, totodată, din drumul lui o prezenţă stânjenitoare. Avea bani, era acum văduv, se credea în pragul fericirii desăvârşite. Dacă ar putea, precum Augustus, m-ar

îndepărta din calea lui, m-ar trimite la capătul lumii, căci prezența mea îi va aminti mereu nelegiuirea sau eroarea, care va face să se năruie fragila lui amăgire. Ceea ce este trist în toată povestea asta este rolul pe care mi-l atribuie. Oare ușurința mea m-a împins iarăși să comit un delict căruia nu-i puteam întrezări soluția și limitele? Oare *Arta iubirii* a stricat totul în viața mea? Sunt cu adevărat răspunzător? Herimon nu se înșela când mă acuza că am dus o viață de om civilizat, contemplând chinurile celorlalți. Ar fi putut adăuga: provocând prin poezia mea chinurile celorlalți. Dar putem fi oare răspunzători de armele care ne-au fost puse încă de la naștere în mâini, fără să cunoaștem până unde vor bate și câtă putere au? Care *din noi trei* era cu adevărat răspunzător de acea moarte? Lidia, prin frumusețea și tinerețea ei, care a declanșat în inima amantului ei o patimă oarbă și vinovată? Eu, prin versurile care au îngăduit celor doi amanți să se dezvăluie unul altuia și să-și aparțină? Herimon, prin gestul pe care l-a săvârșit, îmbrâncindu-și soția în golul scării? În clipa asta mă chinuie îndoiala: oare pe câte alte persoane le-au pervertit până la urmă versurile mele? Pe câți alți bărbați i-a întinat până la urmă frumusețea Lidiei? Din această perspectivă, gestul lui Herimon își pierde orice gravitate, iar criminalul devine cel mai nevinovat dintre cei trei complici. Și cine poate judeca vina noastră și cine poate împărți dreapta povară a pedepsei, aici și în veșnicie?

*

O nouă scrisoare de la Theodor. Plină de speranță de data asta. „Sunt iarăși pe urmele Lui, scrie el. Căutările mele m-au condus până la un bătrân evreu pe care vestea nu l-a mirat. Ei așteaptă dintotdeauna venirea lui Mesia. Mi-a citit aceste pasaje, pe care eu ți le transcriu din memorie, dintr-una din cărțile lor sfinte pe care ei o numesc *Geneza*, și din *Cartea profeților*: Mesia

se va naște în seminția lui Iuda, în neamul lui Iesei, iar mama sa va fi fecioară. Patria Lui va fi Bethleemul Efratei (îți mai amintești, desigur, numele satului unde eu L-am văzut, abia născut). Va fi Fiul lui Dumnezeu atotputernic, va fi domnul păcii, iar duhul lui Dumnezeu va fi veșnic asupra Lui. Va fi taumaturg, medic și profet, legislator și rege al noului regat. Va fi preot și victimă totodată. Va fi vândut pentru treizeci de arginți, potrivit proorocului Zaharia. Va fi biciuit și supus la chinuri, Îl vor scuipa în obraz, mâinile și picioarele Lui vor fi străpunse, iar când va cere de băut, Îi vor da fiere și oțet. Va fi îngropat în mormântul unui om bogat. Dar trupul Lui va scăpa legilor trupului, iar împărăția Lui va fi veșnică.

Iată ce spun proorocii lui Israel și ceea ce omul acela mi-a citit din cărțile lui. Mi-a mai spus, de asemenea, la sfârșitul discuției noastre: «Știu că El s-a născut și trăiește în Galileea unde le va vorbi oamenilor».

Eu voi fi în Galileea când îți va sosi această scrisoare. Plec mâine spre sudul Italiei, de unde mă voi îmbarca spre Palestina. Îți cer iertare că nu-mi pot ține făgăduiala, nu te voi aștepta la Roma, așa cum îți scriam, dar vei primi curând vești de la mine. Fratele tău întru Domnul, Theodor".

Fratele meu întru Domnul. Formula asta neașteptată deschidea în fața ochilor mei porțile spre o nouă viziune asupra lumii. Nici o legătură de sânge nu mă unea cu acest grec, pe care-l întâlnisem uneori la Tomis și care, recunoscând în mine trăsături comune și aceeași sete de libertate care-l mistuia și pe el, îmi povestise viața lui și-mi destăinuise cea mai mare taină a tuturor timpurilor. Devenisem fratele lui. Aceleași legături mă uneau de acum cu Mucaporus, cu preotul dac, cu Corina, cu toți cei care așteptau ceva în această lume. Un sclav și un barbar ar fi putut și ei deveni astfel frații mei deoarece orice barieră între oameni devenea dintr-o dată ridicolă. Exceptându-i pe Cezari și pe cei care ucid. Herimon, prin crima lui, va fi oare exclus din această frăție? Sau poate că suferința, acest dar de

care Cezarii nu au habar, îi va răscumpăra vina? Oare eu am cunoscut suferința? Exilul și acest jurnal constituie în ochii mei singurele dovezi ale participării mele la mântuire.

*

Am cugetat mult la ultima scrisoare a lui Theodor. Suferința lui Mesia va fi, după câte am înțeles, temelia acelei împărății de care vorbeau proorocii. Va fi biciuit, mâinile și picioarele Lui vor fi străpunse – de arme, de o lance, de săgeți sau de cuie – Îl vor scuipa în obraz... Așadar, oamenii nu-L vor recunoaște ca Fiu al lui Dumnezeu și va fi condamnat la moarte de un Irod oarecare sau de trimisul lui Cezar, iar El va muri, dar trupul Lui va scăpa legilor trupului, acesta nu se va descompune, iar Împărăția Sa, după această moarte care nu va fi ca celelalte, se va întinde peste întreg pământul. Nu-mi închipui prea bine această istorie, făcută din fragmente disparate, care nu va semăna cu nici o altă istorie. Istoria Fiului lui Dumnezeu. Trecerea lui printre oameni. Servitutea lui umană. Zbuciumul lui veșnic între trup și divinitate. Cuvintele lui îi vor aduce adepți, dar nu-i vor convinge pe reprezentanții ordinii stabilite, ai imperiului și ai protectoratelor acestuia. Omul-Mesia, victima lui Cezar, ai cărui reprezentanți îl vor socoti un rival periculos. Repetarea gestului lui Irod și a spaimei lui. Ce le va spune El oamenilor? În ce limbă le va vorbi El? În ce locuri? Când?

Tot restul devine acum cumplit de mărunt. Unul singur din ceasurile mele de astăzi pare infinit față de toți anii vieții mele trecute. Și toată opera mea, tot ce am scris și am gândit, în afara acestui jurnal, se spulberă sub degetele mele ca o statuie din cenușă. *Arta iubirii*, cum aș mai putea s-o scriu din nou după ce-L voi fi auzit vorbind? Dragostea pe care eu am cântat-o nu e dragoste. Aș vrea să am puterea să-mi cânt dragostea pentru Dochia, pentru că nu trupul ei îl doresc, ci altceva, ceva ce am iubit întotdeauna în ea, ceva ce era ca o vestire a acestui

moment. Iar *Metamorfozele*, în care am acumulat toate erorile unei lumi muribunde? Credeam că zeii aveau puterea de a ne transforma în animale, în plante sau în stânci. Toate astea nu mai sunt cu putință. Căci adevăratul Dumnezeu a luat forma noastră, El s-a preschimbat în om, nu ca să se bucure în trup de plăcerile muritorilor, ci ca să sufere, pentru a ne face să înțelegem că noi ne asemănăm Lui în durere. Materia și animalele erau oarecum aidoma celorlalți zei, falșilor zei ai trecutului, tuturor acelor păcate care, în viitor, dacă vor mai fi posibile, vor fi spre rușinea noastră și pentru a ne arăta și mai limpede greșelile și crimele noastre în fața desăvârșirii care ne va fi cerută. Iar *Fastele*, în care am cântat slava Romei, timpul ei etern, nu vor avea curând decât valoarea unor biete izbânzi, marcând, în cursul unui an, urma abia vizibilă a unei umbre istovite și solitare. Iar *Tristele* și *Ponticele* mele, câtă durere derizorie vor închipui, câtă inutilă umilință în fața unui zeu al cărui hoit nu face mai multe parale decât cel al oricărui alt tiran, mai mult sau mai puțin luminat! Istoria în plin dezastru a acestui putregai care nu poate naște decât tot putregai. Nu voi supraviețui operelor mele decât în ipoteza în care oamenii viitorului vor mai păstra, în mijlocul adevăratei cunoașteri care le va fi dată, viciul agreabil și inutil al curiozității. În schimb, dacă cineva va descoperi acest jurnal, va putea lua parte la zbuciumul și la speranța acestui timp unic în care trăim: timpul așteptării și al certitudinii. Nu e decât o clipă, știu, dar una dintre cele mai frumoase din istoria oamenilor, căci Dumnezeu se află printre noi și El încă nu și-a dezvăluit prezența. Această clipă va trece, iar nouă nu ne va rămâne decât certitudinea.

*

Conversație cu Dochia. Ea Îl numește „fiul lui Zamolxis". Înțelege imediat, mai bine ca mine. Îi povestesc ce a aflat

Theodor, la Roma, din cărţile profeţilor, îi vorbesc de miracolul trupului lui Mesia, nemuritor.

— Desigur, îmi spune ea, căci El se va întoarce lângă Tatăl Lui.

Este felul ei de a interpreta această profeţie din cărţile evreieşti, pe care eu nu izbuteam s-o transpun în cuvinte. Mesia, omul, va trăi printre noi timpul unei vieţi omeneşti, reluându-şi apoi veşnicia, alături de Tatăl. E tragic şi simplu. Dar o minte logică e incapabilă să formuleze asemenea lucruri cu limpezime.

Ea are îndoieli cu privire la nevinovăţia lui Herimon.

— E un nefericit. Probabil că suferă mult, căci ce-a făcut el nu se mai poate repara, iar Lidia nu-l va putea face să-şi uite crima. Prezenţa ei, dimpotrivă, îi va reaminti clipă de clipă căderea aceea pe scară. Voia să uite totul în dragoste, dar nu va trăi decât în chinul amintirii. Şi ce amintire! E un nefericit. Ochii lui poartă deja semnele morţii.

Văzusem şi eu acest lucru. Herimon nu mai are decât o singură şansă ca să înece totul în uitare, iar şansa asta i se reflectă în privire. Mă îndurerează să-l văd aşa. Şi-a închis prăvălia şi s-a retras din afaceri, pretinzând că jeleşte în pace moartea soţiei. Aici, nimeni, în afară de Dochia, nu-l bănuieşte. În realitate, pentru că nu e în stare să facă nimic altceva decât să se ocupe de deznădejdea lui, pe care încă o confundă cu speranţa unei vieţi fericite alături de Lidia. Am impresia că şi ea se fereşte de el, căci intuiţia ei de femeie nu-i lasă nici o îndoială, iar acum cu siguranţă îl detestă. Mâinile lui Herimon o îngrozesc, mai mult chiar decât privirea lui, căci mâinile lui s-au deprins să aducă moartea.

*

Honorius îmi dăduse deja vestea proastă, dar cel care mi-a furnizat toate detaliile a fost Mitrodor, prietenul meu de la

Histria. Mitrodor se află la Tomis de două zile, în drum spre Atena. Războiul, acel război „între voi şi noi", între romani şi daci, a izbucnit în urmă cu câteva săptămâni, iar ultimele lupte nu lasă urmă de îndoială cu privire la cel care va fi învingător. Geţii au atacat Troesmis prin surprindere, oraşul a căzut în puterea lor, romanii şi tracii au fugit sau au fost măcelăriţi. Prietenii mei s-or fi aflat printre atacanţi? E foarte cu putinţă. Dar victoria le-a fost de scurtă durată. Pomponius Flaccus, guvernatorul Mœsiei, a asediat oraşul pe care dacii îl întăriseră şi l-a recucerit după o dură şi lungă rezistenţă. Prietenii mei, Comozous, Scoris şi familia lui, dacă încă mai trăiau, probabil că s-au refugiat trecând Danubiul şi luând-o din nou pe drumul pe care acum îl cunoşteam, spre munţii ocrotitori. Dar gândul răzbunării îi va înflăcăra iarăşi fără zăbavă şi alţi daci vor pieri atunci în bătălie.

Roma a creat, după victorie, un comandament militar pentru apărarea întregii regiuni, cuprinzând şi Tomisul, Histria, Troesmis, Noviodunum, precum şi toate oraşele situate între mare şi Danubiu, care vor fi puse sub jurisdicţia acestei noi unităţi. Comandantul, care va fi la ordinele guvernatorului Mœsiei, va purta titlul de *praefectus orae maritimae* sau de *praeses laevi Ponti* şi va fi învestit el însuşi ca guvernator al ţărmurilor Pontului Euxin şi al gurilor Danubiului. Regiunile din interiorul acestei jurisdicţii vor rămâne sub controlul regelui Traciei, ca şi mai înainte. Flota de război romană se află deja în apele de jos ale Danubiului. Nimeni nu mai e în stare să ne împiedice să continuăm cucerirea. Va fi de ajuns ca un nou Augustus sau un nou Iuliu Cezar să se facă stăpân peste destinele Romei pentru ca legiunile să treacă Danubiul, să transforme ţara dacilor într-o provincie romană, străbătută de drumuri minunate, legată de civilizaţie, dar lipsită de libertate.

Mitrodor îmi spune că mii de daci au pierit în acest război local care nu e decât un început, îmi mai spune că femeile au

luptat cot la cot cu soţii lor pe zidurile Troesmisului, că luptele au continuat pe străzi şi în case. Alte femei s-au aruncat împreună cu copiii lor în apele Danubiului ca să scape de sclavie. *Ca să uite înfrângerea*, după formula lui Herimon.

Mucaporus va fi nevoit, aşadar, să-şi caute un nou refugiu, căci garnizoanele romane se vor stabili la Tomis şi la Histria. Va trebui să-şi abandoneze coliba şi plaja situată între mare şi lagună, va trebui să-şi clădească un alt cămin, dincolo de imperiul ai cărui soldaţi au depăşit din nou hotarele. Va trebui să se îndrepte spre miazănoapte, să treacă Danubiul, să meargă spre alte zări, departe de marea romană, tot mai departe. Această fugă pentru el nu va cunoaşte răgaz, căci imperiile nu au hotare în spaţiu, iar de acum încolo nici o poiană, nici un petec de pământ arat, nici o colibă nu vor mai fi în siguranţă. Iar libertatea nu va mai fi cu putinţă, până în ziua când El va vorbi pentru a le spune oamenilor taina prin care vor fi liberi în alt fel decât sub ameninţarea imperiilor, fără a mai încerca vreodată acea dureroasă nevoie de a fugi.

Imperiul a creat două noi categorii de sclavi. Una este aceea a străinilor învinşi, a căror patrie şi-a pierdut independenţa. Lipsiţi de o situaţie şi adesea de toate bunurile, aceşti oameni rătăcesc în interiorul imperiului, se fixează la Roma în căutarea unui noroc nou şi a unor orizonturi noi, dornici să uite ceea ce le-a fost smuls cu de-a sila din suflete şi din trupuri: trecutul, demn şi liber, şi avuţia. Aceşti oameni, care, aparent, acceptă noua ordine stabilită şi care par să vrea să se deprindă cu ea, sunt inamicii Romei. Mai puternici şi mai inteligenţi decât sclavii, numărul şi puterea lor va spori odată cu cucerirea. A doua categorie este aceea a străinilor care nu acceptă consecinţele înfrângerii şi îşi poartă penaţii dincolo de limitele primejdiei. Aceşti oameni, cei mai cutezători dintre învinşi, devin prietenii inamicilor noştri. Ei vor bate într-o zi la porţile Romei.

Mitrodor îmi aduce veşti de la Histria. Aş vrea să-l întreb: „Dar sclava aceea din Noviodunum...". Dar nu îndrăznesc. Vorbim vrute şi nevrute, ca nişte vechi prieteni. E un om cultivat, manierele lui sunt fără cusur, e îmbrăcat cu multă grijă şi eleganţă, şi-mi face plăcere să-l revăd. Dar cât de îndepărtate sunt zilele petrecute la Histria! Şi, odată cu ele, toate evenimentele care le sunt legate. Mitrodor îmi vorbeşte, eu îi zâmbesc, dar mă gândesc la altceva şi fac eforturi să nu mă dau de gol. La răstimpuri, mă încolţesc îndoielile: Oare cine e acest om? Ce vrea de la mine? Ce casă e asta? Ce fac eu aici? Ar trebui să mă aflu în altă parte; dar unde?

Ne despărţim cu multe semne de prietenie. Închid uşa în urma lui şi-mi vine să mă prăbuşesc, să termin cu toate odată pentru totdeauna. La ce bun să continui comedia asta? Spectatorii sunt de acum şi ei obosiţi. Sunt tot mai singur pe scenă şi am impresia că rolul pe care-l joc de vreme atât de îndelungată nu mi se potriveşte, n-a fost făcut pentru mine. Să abandonez scena ca să scap de rolul ăsta este aşadar ultima şansă pe care mi-o mai oferă soarta. Şi nici măcar acest moment nu depinde de mine. El îmi va fi arătat în ziua în care poate că nu voi mai avea chef de aşa ceva, atunci când voi socoti că rolul ăsta îmi plăcea.

Dochia mă cheamă la masă. Îmi va fi de ajuns s-o privesc pentru a-mi regăsi bucuria.

*

La preotul acela dac de care îmi vorbea Theodor m-am gândit adesea. Silueta şi chipul lui se confundă în mintea mea cu cel pe care l-am văzut şi care mi-a vorbit la Poiana Mărului. Să fi fost acelaşi? Cu siguranţă că nu, căci Mesia s-a născut în urmă cu douăzeci de ani, iar Theodor îmi vorbea de un bătrân. Cel pe care l-am cunoscut era şi el bătrân. Nu, nu e cu putinţă.

Dar pentru mine e acelaşi. A fost la Bethleem, călăuzit de stea, să se închine Aceluia care trebuie să-i mântuiască pe oameni. Douăzeci de ani mai târziu, m-a primit la el, mi-a redat pacea sufletului, în puţine cuvinte, acelea ale certitudinii pe care o dobândise privindu-L pe copilul pe care Theodor îl văzuse în iesle. Nu se dusese în vizită la Irod, precum făcuseră magii, căci steaua i-a rămas credincioasă până la capăt şi a ajuns la grotă înaintea celor trei magi. Adusese cumva vreun dar? Theodor nu amintise acest lucru. Venea dintr-o ţară săracă şi barbară, ţara surghiunului meu, ţara asta care nu-i acceptă pe tirani, care îi atrage pe romanii şi pe grecii însetaţi de libertate. Ţara asta se află, cum să spun, în centrul lumii. Romanii se îndreaptă spre hotarele ei de multă vreme încă şi se pregătesc s-o cucerească. Barbarii, de cealaltă parte, atacă şi ei, de veacuri. Ajung, uneori, să se stabilească acolo, dar nu rezistă climatului uman. Cei mai puternici se pierd în el, ca un râu lat înghiţit de nisip, cei mai slabi renunţă şi pleacă spre alte zări, mai puţin paşnice, vreau să zic mai puţin religioase. Cred că taina pe care acest loc o ascunde în oamenii săi şi în armonia peisajului nu poate fi explicată decât prin religie, o religie care a modelat, precum mâna unui sculptor, totul, suflete şi locuri. Zamolxis a fost un simbol trecător, un precursor al acestui Dumnezeu a cărui împărăţie va fi universală şi a cărui luptă pentru a modela oamenii va dura milenii. Cine va putea să renunţe atât de repede la obiceiurile lui, la prejudecăţi, la zeii sângeroşi şi comozi, aidoma cusururilor noastre celor mai dragi, pentru a accepta durerile unei noi naşteri, la fel de cumplită precum ideea morţii? Or, fidelii lui Zamolxis sunt singurii dintre toate popoarele care nu se tem de moarte. Ei sunt aşadar pregătiţi pentru naşterea cea nouă şi vor fi poate primul popor care se va lăsa modelat de legea lui Mesia şi care va accepta învăţătura Lui, fără a avea nevoie de o transformare esenţială. Alţii vor accepta şi ei legea, dar transformarea va fi dificilă şi va avea nevoie de secole. În

aspectul lor exterior aceste popoare se vor schimba repede, dar, în fundul sufletelor, vor păstra vreme îndelungată amintirea vechii legi.

Dar, atunci, de ce nu s-a născut El aici? Răspunsul e simplu: pentru ca soarta Lui să se împlinească. Proorocii vorbesc de suferinţă şi de umilinţă. Aici nimeni nu L-ar fi făcut să sufere. Poporul întreg, de la regi până la păstori, L-ar fi urmat pe dată. Nimeni nu s-ar fi gândit să-L scuipe în obraz, nici să-I străpungă mâinile şi picioarele, iar dacă El ar fi cerut să bea, nu I s-ar fi oferit oţet, ci lapte şi miere, iar viu fiind, El n-ar mai fi înviat. Pentru a putea suferi şi a rămâne credincios istoriei Lui viitoare, El s-a născut altundeva, acolo unde Îl vor respinge.

Nu spun că dacii se vor pune în mişcare, de îndată ce vor afla de venirea Lui, pentru ca legea cea nouă să triumfe, căci asta ar însemna un nou război, dus de astă dată în numele Lui, şi este evident că învăţătura Lui va nega războiul, iar războaiele pe care oamenii le vor face în numele Lui nu vor fi decât pretexte pentru a ascunde vechea sete de putere, de dominaţie şi de sânge. Vreme de secole lungi de acum încolo dacii îşi vor continua viaţa de astăzi. Oameni civilizaţi şi oameni barbari se vor perinda pe pământurile astea şi toţi învingătorii vor fi învinşi, căci vechea blândeţe a acestor locuri va încolţi în sufletele lor, iar când acest pământ va atinge limita cea mai joasă a umilinţei, deoarece toţi războinicii lumii îl vor fi călcat în picioare, el îşi va fi îndeplinit misiunea şi toate popoarele îşi vor primi astfel partea lor din vestea cea bună. Spaţiul în care trăiesc geţii este mare. Acest spaţiu cunoaşte speranţa morţii şi a vieţii viitoare, cât şi puterea Dumnezeului unic. *Trecutul şi viitorul dacilor alcătuiesc un tot.* Cum să nu-ţi dai seama de acest lucru, după ce i-ai cunoscut de aproape?

Mi-amintesc în clipa asta de cuvintele preotului: „Vei mai afla şi alte lucruri, înainte de moarte". Nu le-am aflat deja? Fac parte dintre aceşti învingători învinşi. Augustus m-a exilat ca

să mă facă să sufăr, şi am suferit. Dar ştiu acum că Roma, acea Romă care era, la începutul suferinţei mele, ţinta tuturor gândurilor mele, nu se află la răspântia tuturor drumurilor terestre, ci în altă parte, la capătul unui alt drum. Şi mai ştiu că Dumnezeu s-a născut, şi El, în exil.

*

M-am gândit mult la Roma, în ultimele zile. Dar fără nostalgie. Vremea e frumoasă. E cald, iar bătrâneţii îi place căldura. Am condus chiar jocurile tineretului din Tomis în calitate de agonothet[54], precum Augustus la Napoli, cu puţin înainte să moară. Grecii au respectat, pretutindeni pe unde i-a împrăştiat soarta, sănătoasele tradiţii ale rasei lor. Dacă au comis erori în trecut şi dacă, în prezent, nu mai sunt decât un palid reflex a ceea ce au fost odinioară, trebuie să recunoaştem că n-au căzut niciodată atât de jos ca noi. Ne-au imitat adesea, în rău, dar n-au acceptat niciodată cruzimile noastre, iar jocurile din circ n-au pătruns la ei niciodată. Zeii lor sunt la fel de cruzi ca ai noştri, dar n-au făcut niciodată din sânge şi din moarte un spectacol pentru gloată. I-am văzut, în tinereţe, în mijlocul areneler, aruncând discul şi suliţa, măsurându-şi forţa şi iscusinţa, şi nimic nu s-a schimbat de atunci. În timp ce prezidam jocurile de la Tomis, înconjurat de omagii şi de admiraţie, mi-am regăsit vechile elanuri, încrederea de bărbat tânăr, încrederea în viaţă şi în sensul frumuseţii umane. Am pus cununi pe capete tinere, am redescoperit bucuria de a trăi în acei ochi care cătau spre mine, purificaţi de o victorie fără pată, şi mi-am imaginat Roma aşa cum ar fi fost dacă n-ar fi cunoscut în veci ruşinea adusă de *munera*, ruşinea sângelui vărsat sub ochii Cezarului, ruşinea urletelor plebei care cerea moartea celui mai slab; am visat la

[54] La greci, magistrat care prezida jocurile publice (n.tr.).

o Romă ideală, făcută după chipul lui Aeneas şi nu după acela al zeilor. Totul are un sens în viaţa oamenilor, ca şi în aceea a popoarelor, orice rău îşi are justificarea, iar pedeapsa alcătuieşte ceea ce numim istorie, dar nu ne putem împiedica să ne gândim la celălalt sens, imposibil sau interzis, care ar face din noi destine desăvârşite, iar din Roma, o eternitate. Roma fără jocurile circului şi fără împăraţi ar fi cucerit lumea într-un fel cu totul diferit, iar pedeapsa surghiunului ar fi fost necunoscută.

Mi-am amintit de profeţiile care s-au făcut, de-a lungul istoriei noastre, în legătură cu eternitatea Romei, căutând să descopăr în nişte semne exterioare ceea ce sufletul acestui oraş n-a fost niciodată în stare să exprime. Pe vremea lui Augustus deja, oamenii începuseră să se îndoiască de făgăduielile de la începuturi. Deasupra Romei pe care Romulus tocmai o întemeiase, doisprezece vulturi îşi luaseră zborul, plutind în douăsprezece cercuri liniştite şi maiestuoase. Fiecare din aceste cercuri vestea oraşului un secol de viaţă, deci, în total, o mie două sute de ani de istorie viitoare. Când Octavian şi-a primit titlul şi a devenit Augustus, trecuseră mai mult de şapte secole, mai mult de jumătate din timpul prezis se scursese deja, ceea ce voia să însemne că Roma nu era eternă şi că într-o zi avea şi ea să moară, la fel ca tot ce trăieşte pe pământ. Ne-am străduit atunci să corectăm profeţia. Ideea a fost a lui Munatius Plancus, cel care i-a sugerat Cleopatrei, în timpul unui banchet, să bea dintr-o cupă o perlă de mare preţ dizolvată în oţet. Ea a câştigat astfel prinsoarea pe care o făcuse cu Antoniu în legătură cu modul de a cheltui cât mai mulţi bani cu putinţă în cursul unui singur banchet. Marc-Antoniu s-a recunoscut învins. Acest Munatius Plancus, care nu ducea lipsă de imaginaţie, era unul dintre acele personaje secundare care se mulţumesc să le inspire celor mari gesturile definitive, gesturile pe care sculptorii şi scriitorii le vor imortaliza în marmură şi în versuri. El a sugerat Senatului ideea de a-i conferi lui Octavian, învingătorul de la

Actium, nu numele lui Romulus, aşa cum Senatul se gândea s-o facă, ci un *cognomen* cu totul nou, acela de Augustus[55]. Octavian a fost aşadar noul întemeietor. Roma îşi acorda astfel un nou răgaz. Oamenii au început să şuşotească, după moartea împăratului, că doisprezece vulturi zburaseră pe deasupra oraşului în ziua înmormântării lui Augustus. Ceea ce confirma tradiţia, lansată de Plancus, potrivit căreia Octavian, devenit Augustus, se transforma într-un al doilea Romulus. Un Romulus mult mai important decât primul. Am afirmat eu însumi în *Faste*:

Nu ştiu ce colţ de pământ cucerit tu aveai; însă Caesar
E stăpân peste tot ce stă sub Joe cel înalt.[56]

Roma devenea, în versurile mele, nu doar eternă, ci universală:

Gentibus est aliis tellus data limite certo:
Romanae spatium est urbis et orbis idem.[57]

Cu ce bucurie şi orgoliu erau repetate la Roma aceste versuri care întemeiau, şi ele, imperiul. *Urbis et orbis* a fost cadoul pe care i l-am făcut. De la a doua ei întemeiere, Roma devenise universul. Horaţiu, Tibul şi Properţiu scriseseră şi ei în acelaşi sens, şi ei pot fi consideraţi întemeietori, în timp ce Virgiliu profeţea întoarcerea la vârsta de aur: *Redeunt Saturnia regna.* Ce nu s-a întreprins pentru a le da lui Augustus şi supuşilor săi iluzia eternităţii? Eu, mai mult ca toţi ceilalţi.

---

[55] Augustus înseamnă întemeietorul unui nou loc sacru. Aplicat la Roma, voia să însemne că Oraşul tocmai fusese întemeiat din nou (n.a.).

[56] *Fastele*, Cartea a II-a, trad. de Ion Florescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 69 (n.tr.).

[57] „Altor popoare pământul li-e dat cu hotare-anumite; / Dar al Romei ţinut cât universul e-ntins.“ (*Fastele*, *ibidem*, p. 84) (n.tr.).

Augustus şi poeţii lui au murit. Vârsta de aur a fost de scurtă durată. Iar dacă limitele imperiului se extind în sensul pe care-l arătasem, *urbis et orbis*, limitele lui în timp se îngustează tot mai mult. Va fi suficient un cuvânt pentru a face să cadă din cer, unul după altul, cei doisprezece vulturi din cele două legende, la fel de puţin eterni ca secolele.

Conştiinţa mea nu e liniştită. Care e motivul care mă împinge să denigrez în acest jurnal propria-mi patrie, a cărei glorie am cântat-o în tinereţe? Preotul dac mi-a dăruit o pace provizorie şi parţială, îmi dau bine seama de acest lucru după povestirea lui Theodor, căci, convins de minciuna vechilor zei şi a tot ce-i priveşte – ideea de patrie terestră, de morală, de viaţă intimă, de viaţă viitoare –, nu ştiu cum să mă comport ca să mă pun de acord cu noul Dumnezeu. Religia lui Zamolxis se dovedeşte, şi ea, o simplă etapă, o aşteptare, conştientă şi activă în comparaţie cu aşteptările încremenite ale altor religii, dar la fel de neliniştită pe cât mi-e sufletul astăzi.

*

Am vrut să transcriu încă de ieri seară scena neaşteptată care s-a petrecut, dar îmi tremura mâna, iar inima îmi bătea tare. A venit târziu. Eram singur acasă, îndeletnicindu-mă cu citirea unor scrisori sosite de la Roma. A slăbit mult în ultima vreme, ochii i s-au mărit, trăsăturile chipului i s-au surpat, ca acelea ale unei măşti tragice care exprimă deznădejdea, teama şi neputinţa în faţa focului sorţii. Ochii lui privesc dincolo de lucruri, bântuiţi de o imagine pe care o descoperă pretutindeni şi care pare să-i călăuzească viaţa. S-a prefăcut că nu-mi înţelege gestul prin care-l pofteam să ia loc şi mi-a spus de la bun început:

— Eşti singurul care-mi cunoaşte crima. Cunoaşterea asta e ceea ce se numeşte o cauză, al cărei efect e nenorocirea mea.

Suprimând cauza, efectul dispare. Regret nespus de mult, dar sunt silit să te ucid.

Vorbea ca un grec. Un altul m-ar fi ucis fără preambul şi fără justificare.

— Ştii bine că nu voi vorbi. Ţi-am făgăduit.

— Nu e de ajuns. Prezenţa dumitale îmi face rău. Mă tem de dumneata, de reproşurile dumitale, de faptul că eşti în stare să mă denunţi ca să fii cu conştiinţa împăcată. Făgăduiala nu e decât o vorbă-n vânt. Nu mai cred în vorbe.

Continua să se uite în gol, dar calmul meu în mod evident îl tulburase, căci nu s-a mişcat.

— Ce mai aştepţi?

Un val de durere îi trecu peste ochi. Îşi şterse sudoarea care îi scălda fruntea şi rosti aceste cuvinte care m-au tulburat adânc, pentru că veneau dintr-un suflet omenesc frământat, nesigur, pe veci sortit nefericirii:

— Nu ştiu cum să fac. Nu sunt un criminal. Mă înţelegi? Nu sunt un criminal. Ceea ce aş vrea eu să ucid în dumneata nu e omul care eşti şi la care ţin ca la un frate, ci zeii care-mi provoacă suferinţa. Îmi vine să-i ucid pe toţi cei la care ţin, deoarece aţi fost cu toţii uneltele sorţii mele. Ea s-a slujit de voi toţi ca să mă chinuie, să mă împingă să devin ceea ce am devenit, să mă silească să-ţi spun ceea ce ţi-am spus. Suprimându-te, pe dumneata şi pe Lidia, am să fiu iarăşi liber, fie şi doar o clipă.

— Liber? Oare hotărârea de a mă ucide îţi aparţine? Dacă, totuşi, crezi în soarta atotputernică, trebuie să duci raţionamentul până la capăt. Ucigându-mă pe mine, ucigând-o pe Lidia, vei fi încă şi mai sclav, căci nici unul din gesturile dumitale nu e dictat de conştiinţă. Nu eu sunt unealta sorţii dumitale, ci dumneata însuţi. Nu vei avea decât remuşcări şi nici o clipă de libertate. Soarta nu ne lasă răgazuri.

M-a privit neliniştit.

— Zeii sunt răi, nu e aşa?

— Nu sunt nici buni, nici răi. Ei nu există.

Herimon a zâmbit.

— Asta nu-mi aduce nici o mângâiere. Îţi place să te joci cu cuvintele, iar pe mine jocul ăsta de acum încolo nu mă mai amuză. Spune-mi altceva, orice, dar nu încerca să te joci cu mine. Aş prefera un adevăr, chiar dacă m-ar face să tremur de frică şi de furie.

— Ascultă cu atenţie ce am să-ţi spun. Adevăratul Dumnezeu s-a născut acum câţiva ani, într-un sat din Iudeea. A venit printre noi ca să ne vorbească de moartea zeilor şi a oamenilor.

— A oamenilor? Ha, ha, ha, oare şi oamenii sunt la fel de muritori ca zeii? Ce poveste neroadă mi-ai povestit?

— Nu vor mai exista oameni, vreau să spun unelte ale sorţii, înlănţuiţi şi feroce precum animalele. Nu vor mai exista de acum decât suflete care îşi vor hotărî fiecare soarta. Iar Dumnezeu va judeca fiecare suflet în parte şi îi va ierta, poate, pe aceia care au făcut rău fără să vrea şi care au regretat mai apoi. Şi dumneata vei fi, poate, iertat. Să nu crezi că eşti o unealtă a sorţii. Răul vine din străfundul sufletului dumitale.

— Nu. Ar fi prea oribil. Îi prefer pe zeii mei şi lanţurile lor şi asemănarea aceea cu animalele. Dumnezeul dumitale e prea complicat şi incomod. Nimeni n-o să vrea să-l accepte, nu, căci el complică îngrozitor de mult lucrurile. Ne face răspunzători. Eu nu vreau să am vreo răspundere. Prefer să fiu jucăria zeilor mei, căci libertatea mă face vinovat.

A încercat să râdă, fără să izbutească. Trăsăturile chipului refuzau să i se destindă. Mi-am dat atunci seama ce sarcină grea va avea Mântuitorul, căci oamenii, dacă nu mă înşel eu cumva, sunt toţi croiţi asemenea lui Herimon. Vechea lege e mai comodă. Legea cea nouă îi va înspăimânta şi va transforma pe fiecare dintre ei într-un Prometeu liber pe faptele lui şi direct răspunzător în faţa lui Dumnezeu. Vom avea nevoie de mii

de ani ca să ne deprindem cu această libertate. Şi mult sânge va curge, începând cu al meu. Aşteptam gestul lui Herimon, moartea pe care mi-o făgăduise. O mare linişte se pogorâse peste mine şi îmi plăcea frica aceea, ca şi cum aveam să mă cufund într-un somn blând alături de o fiară sălbatică devenită inofensivă. M-a privit cu ochii aceia care nu mai erau cei ai prietenului meu. Eram sigur că nu mă vedea. S-a apropiat. Nu mă clinteam. Sentinela strigă ora de sus de pe ziduri.

— Am să te ucid. Am să te ucid, repetă el. Scoase un pumnal, ascuns în cutele veşmântului, se uită la el, de parcă obiectul nu avea nimic de-a face cu ce spusese mai înainte, îmi întoarse spatele încet, se îndreptă spre uşă şi ieşi în noapte afară. Am înţeles atunci sensul acelui dialog sau, mai degrabă, al acelui monolog. Herimon nu mă văzuse deloc toată seara şi nu cu mine vorbise şi nu mie îmi răspunsese. Nu făcuse decât să-şi vorbească şi să-şi răspundă sieşi. Şi nu pe mine venise să mă ucidă.

*

Au trecut câteva zile. M-am dus după el de două ori, dar taverna şi casa erau închise, tăcute, de parcă ar fi fost abandonate de foarte multă vreme. În după-amiaza asta a venit Lidia să mă vadă. Herimon a dispărut de câteva zile. Am ieşit cu ea. Dar căutările noastre au fost zadarnice. Nimeni nu-l văzuse. În sfârşit, spre seară, când ne-am întors, l-am întâlnit pe Honorius care venea din port. Nişte pescari găsiseră cadavrului bietului nostru prieten, umflat de apă. Se spune că ar fi căzut în mare de pe dig, lângă far, şi că beţia ar fi fost pricina accidentului. Deducţie logică, demnă de viaţa unui simplu cârciumar. Ştiam, şi Lidia ştia şi ea, că o altă beţie provocase acea moarte şi că Herimon nu fusese un simplu cârciumar. Murise fără speranţă, asta era tot, victima unei amăgiri care nu voia să capete formă. Crezuse în dragoste, dar alesese moartea, ca să uite tot,

aşa cum dorise atât de tare în cursul ultimilor ani. Oare sfârşitul acela nu era simbolic? El vorbeşte, se pare, în numele acestei întregi omeniri cu inimă de carne, ale cărei dorinţe depăşesc orice putinţă de împlinire. Pofte fără nume şi fără chip o chinuie. Ea caută cu disperare leacul miraculos şi nou, şi, negăsindu-l, se întoarce tot spre vechea alinare, moartea. Ce trist lucru! Aerul vibrează de aşteptare!

*

Autorităţile oraşului au spart uşa tavernei lui Herimon. Eram de faţă când s-a comis acţiunea. Pe o masă din tavernă, la vedere, au dat peste testamentul cârciumarului. Îi lăsa Lidiei toate bunurile sale, în afara de zece amfore cu vin de Chios, sortite, zicea el, să-mi aline surghiunul la Tomis. Îmi implora astfel tăcerea şi, poate, şi iertarea.

Taverna, începând de azi-dimineaţă, e iarăşi deschisă băutorilor. Lidia i-a luat locul lui Herimon, chipul ei a devenit autoritar şi sever, iar ochii şi-au pierdut falsa şi înduioşătoarea inocenţă pe care le-o dădea felul acela gratuit al ei de a participa la viaţă. Se pricepe cum să intre în noul joc, de parcă Herimon ar fi iniţiat-o în toate tainele meseriei. E cu putinţă să fi moştenit firea lui Herimon mai mult chiar decât banii şi cârciuma lui. Cât de simplu şi de luminos e destinul femeilor! Ele trăiesc dincolo de destinul chinuit al bărbaţilor, ca nişte zei care ne fac să trăim sau să murim după toanele de moment. Mă gândesc la Fabia, care îşi închipuie de departe exilul meu, care s-a obişnuit de multă vreme cu condiţia ei, respectabilă, de soţie a celui condamnat, şi care a trăit această tragedie prin scrisorile mele. Am crezut mulţi ani că totul depindea de ea, de abilitatea ei, de relaţiile ei, deprins cum sunt să concep viaţa prin intermediul bunei sau relei voinţe a unei femei. Bătrâneţea mă face să uit tot mai mult principiile din *Arta iubirii.* Ea mă învaţă cum

să mă folosesc de anumite libertăţi. Şi mă gândesc şi la Livia care i-a supravieţuit lui Augustus şi care a fost adevărata stăpână a imperiului, adevărata lui întemeietoare. Augustus purta sceptrul, dar Augusta era cea care se servea de el şi se mai serveşte încă.

*

O scrisoare neaşteptată mi-a sosit astăzi. O scrisoare de la Artemis, curtezana care îi iubea pe zei. „Aceste rânduri te vor surprinde cu siguranţă, vechiul şi dragul meu prieten. Ele vin din partea unei femei care se credea fericită, înconjurată de dragoste şi de pace, de bogăţie şi consideraţie, şi care nu este acum mai fericită şi mai liniştită decât era la Tomis. Ţi se pare cu putinţă? Sau rezonabil? Eşti singurul bărbat pe care l-am înţeles, în lunga mea viaţă fără dragoste, singurul pe care l-am iubit. Cum să-ţi explic? Nu sunt deprinsă cu scrisul şi nu aş vrea să te ofensez. Mă gândesc adesea la tine. Eşti, de asemenea, singurul om care nu m-a jignit niciodată cu vreun cuvânt sau vreun gest. Îmi plăcea să te ascult şi – îţi mai aminteşti? –, în timp ce îţi încălzeam picioarele îngheţate, în timpul primei tale ierni la Tomis, îmi puneam urechea pe pieptul tău şi îmi plăcea să cred că vorbele îţi ieşeau din inimă, precum sunetele unui clopot pe care doar eu aveam darul de a-l înţelege. Ştiai, de asemenea, să mă asculţi, iar prostiile pe care ţi le povesteam nu te plictiseau niciodată. În orice caz te prefăceai că te interesează vorbele mele şi îţi eram recunoscătoare pentru asta, căci aveam nevoie de un suflet care să mă asculte şi nimeni, niciodată, n-a voit s-o facă, sau poate că oamenii râdeau de mine, de nălucirile mele nebuneşti. Cineva m-a numit odată o Sapho pe dos, adică o Sapho în stare să facă dragoste cu bărbaţii, dar incapabilă să scrie poeme. Ai simţit vreodată dragostea pe care ţi-o purtam şi de care mi-era ruşine să-ţi vorbesc? Erai un exilat

printre oameni, aşa cum şi eu eram o exilată printre femei. Visam la zei şi la iubirile lor, dar altceva aşteptam. Şi tu ai visat la zei, le-ai închinat viaţa şi talentul tău, dar exilul îţi dăruise o nouă lumină şi te-ai descoperit pe tine însuţi în adâncul propriei singurătăţi şi suferinţe. Rămasă singură, după ce plecai din casa mea sau când mă întorceam de la tine, continuam să te aud. Glasul tău îmi vorbea în vis, mă trezeam noaptea, plină încă de prezenţa ta. Ţi-am dăruit, în schimb, tot ce îţi puteam dărui, pentru ca singurătatea să-ţi fie mai uşor de îndurat, exilul mai puţin trist şi patul mai puţin rece. Ţi-am dăruit foarte puţin, ştiu, căci tu îmi umpleai viaţa, dar eu nu ocupam decât un biet loc în existenţa ta plină de împăraţi, de zei, de femei şi de poezie. Simţeam, totuşi, că nişte legături intime se stabiliseră între noi, dincolo de aparenţe, şi că simţămintele pe care le aveam pentru tine nu cădeau în gol. M-ai iubit, fără să-ţi dai seama, cu o dragoste care căuta în mine chipul unei imposibile perfecţiuni. În acelaşi mod, eu vedeam în tine imaginea unui zeu, vreau să spun imaginea aceleiaşi perfecţiuni pe care tu o căutai în mine. Ne asemănam, şi de aici veneau dragostea şi înţelegerea noastră. Am oare dreptul să rostesc aceste cuvinte? La Tomis, acest curaj mi-ar fi lipsit. Dar ştiu că lumea se va schimba, că e pe cale să se schimbe, că tot ce socotisem adevărat va fi minciună, iar multe din minciunile care, astăzi, îi înspăimântă pe oameni, vor fi pentru ei nişte alinări. Căci Dumnezeu, adevăratul şi singurul, cel de care vorbeau geţii, s-a născut printre noi. Ai auzit vorbindu-se de El? Preoţii tremură şi vrăjitorii se ascund. Nimeni nu cutează să-şi arate bucuria, căci lumea aşteaptă minuni, iar El nu s-a arătat încă. Se spune că s-ar găsi în Iudeea. Singurii care se bucură deocamdată sunt cei ce suferă şi cei ce visează. Ceilalţi Îl ignoră şi Îl vor ignora mereu, chiar şi după venirea Lui. Îţi dau această veste pentru că ştiu că îţi va face plăcere. Nu mă pricep să-ţi spun mai multe. Se spune că El se va numi Mesia sau Mântuitorul şi că va judeca oamenii, iar împărăţia Lui nu

va avea sfârşit. Cei ce vorbesc despre El şi care nu sunt numeroşi, pentru că toţi ceilalţi nu sunt interesaţi de aceste lucruri, ocupaţi cum sunt doar de bani şi de ambiţii, spun că Dumnezeu, potrivit cărţilor vechi ale evreilor, se va lăsa ucis de oameni şi va suferi ca un condamnat. Crezi că e cu putinţă? Nu izbutesc să înţeleg unele lucruri. Vom fi oare mereu cei mai puternici, cu defectele, cruzimile şi plăcerile noastre, cu ura noastră pentru tot ce ne depăşeşte? Atunci, te întreb, *pentru cine* a venit El?

Aştept o lungă scrisoare de la tine..."

Aşadar lucrul ăsta se cam ştia pretutindeni, iar Artemis făcea parte dintre cei care se bucurau de venirea Lui.

Nici o veste de la Theodor.

*

Artemis are dreptate. Îi semăn. Şi am iubit-o pe această Sapho pe dos. M-a învăţat să accept lucruri pe care le detestam, fără să ştiu. A fost prima mea rădăcină în acest sol care mi se părea inabordabil şi ostil. I-am scris o lungă scrisoare, împărtăşindu-i ceea ce îmi povestise Theodor.

Timpul trece atât de repede, că nu mai izbutesc să prind sensul şi înfăţişarea anotimpurilor. Tot ce se întâmplă dincolo de mine, printre oameni, în natură sau în oraş, pare o umbră îndepărtată, fără nici o legătură cu viaţa mea.

Al şaptelea an

Am să mor printre geţi, o ştiu. Cu câţiva ani în urmă, ideea asta mă umplea de spaimă. Îmi vedeam sufletul rătăcind pe meleagurile astea, ţinând de urât sufletului Medeei. Ştiu acum că sufletele noastre au o soartă diferită şi că nu reproduc itinerariul trupurilor. Cât de vagi şi puţin sigure sunt toate lucrurile astea! Theodor a încetat să-mi mai scrie. Probabil că a murit înainte să-şi fi atins ţinta, dat gata de băutură, pe undeva prin cârciuma vreunui port răsăritean, la Alexandria sau altundeva. A fost omul cel mai fericit şi cel mai dezamăgit din toate timpurile. Aş putea oare să cred că Dumnezeu nu l-a vrut în preajma Lui? Atunci de ce i-a purtat paşii până la ieslea Lui? Care era sensul acestei tragedii? Timpul lui Dumnezeu nu a sosit încă. E tot ce putem spune.

*

Ceea ce trebuia să se întâmple s-a întâmplat în sfârşit. Despărţirea asta a fost la fel de tristă ca plecarea mea din Roma, cu şapte ani în urmă. La ce bun s-o ascund? Nici o mângâiere nu e cu putinţă, nici un gând şi nici o amintire nu-mi pot stăvili lacrimile şi durerea. Credeam că preotul dac găsise mijlocul de a mă dezbăra de lucrurile neînsemnate şi că dezvăluirea lui Theodor, care completa călătoria mea în ţara dacilor şi îmi confirma toate speranţele, retezase toate rădăcinile mele sentimentale

și mă despărțise pe veci de slăbiciuni. Găsisem echilibrul lăuntric și eram convins că pacea mea nu depindea de acum înainte decât de propria-mi voință, că devenisem, așadar, stăpânul absolut al bucuriei mele. Bucuria asta îmi venea din afară, iată ce m-a făcut să înțeleg plecarea Dochiei.

Toate astea impun o explicație.

Honorius este soțul Dochiei, iar micuța Dochia este fructul legitim al dragostei lor. Un preot dac a unit acest cuplu, după legea lui Zamolxis. Este vorba așadar de o altă „trădare". Honorius este dac, a devenit dac în momentul în care, abjurându-și credința romană, lua în căsătorie o femeie getă, împotriva regulamentului militar. Iată cheia acelei taine pe care nu izbutisem niciodată s-o pătrund. Honorius lăsa să-i crească barba și evita, totodată, să mă vadă. Îmi arăta simpatie, dar se ferea să mă abordeze, ca să nu se lase atras pe panta mărturisirilor. Scriam prea multe scrisori la Roma și îl puteam denunța, din pură neglijență, dând puternicilor mei prieteni vești din Tomis. Mă ocrotea de departe și nu se opunea călătoriilor mele. O adusese pe Dochia în slujba mea ca să mă supravegheze mai bine, ca să cunoască gândurile mele cele mai intime, își putuse da seama de atitudinea mea față de Augustus și imperiu, dar n-a abuzat niciodată de acest lucru pentru a informa Roma, căci a văzut imediat în mine un aliat și, aproape, un coreligionar. A vrut să rămână, totuși, fidel misiunii și uniformei lui și nu mi-a destăinuit niciodată marele secret al vieții lui. A făcut-o în momentul în care, rechemat la Roma, s-a hotărât să plece dincolo de Danubiu la familia soției lui, la Sedida și ceilalți. Înlocuitorul va sosi la Tomis însoțit de o centurie de legionari și de specialiști în marina de război, care vor stabili în aceste ape una din bazele de legătură ale flotei noastre.

Honorius și Dochia au evitat, deci, călătoria pe corabie. Au urcat-o pe fetiță, dimpreună cu bătrânul Dyzas și cu bunurile pe care le aveau, într-o căruță cu doi cai, asemănătoare cu aceea

a lui Comozous, și au străbătut Sciția Minor în direcția Danubiului, pe care au de gând să-l treacă pe la Carsium, unde îi așteaptă deja Comozous.

Au plecat ieri în timpul nopții. Le cunoșteam intenția de două zile și n-am făcut nimic pentru a le împiedica fuga. Dochia trebuie să se ducă după bărbatul ei, a cărui viață e de acum în primejdie acolo unde sunt romani. Am vărsat cu toții lacrimi la despărțire, până și Honorius care a dat frâu liber sentimentelor lui față de mine. Pentru prima dată l-am văzut ținându-și fiica în brațe, ca și cum tocmai s-ar fi revăzut după o îndelungată despărțire. Spațiul care îi ținuse departe unul de celălalt, vreme de ani buni, eram eu. Dochia își lăsase de-o parte aerul rezervat și îmi apărea dintr-o dată sub aspectul ei de soție, pe care mi-l ascunsese atât de mult timp. Părea o matroană romană. Honorius, în schimb, liber de acum de orice constrângere, avea înfățișarea unui adevărat dac. Și-au transmis unul altuia tot ce aveau mai bun în ei înșiși, dar și gesturile cele mai frumoase. Micuța Dochia le seamănă, dar este totodată altceva, o ființă nouă, o nouă formă omenească, imaginea desăvârșită a unei alte rase care va fi poate alcătuită din tot ce e mai bun în firea dacilor și a romanilor. O rasă a viitorului, pe care Dumnezeu o va îndrăgi.

Honorius renunțase la costumul militar, iar în noaptea plecării se îmbrăcase ca un dac. Am luat ultima cină împreună, în casa Dochiei, de unde au plecat pentru a nu fi siliți să treacă prin oraș, care rămâne pe timp de noapte închis, și de asemenea pentru a evita să fie văzuți. I-am strâns îndelung în brațe. Știam că era ultima oară când ne mai vedeam în această viață. Am petrecut noaptea singur în casa Dochiei, rămasă goală și rece, dar plină încă de glasurile lor, de prezența lor nevăzută. Spre miezul nopții, chinuit de fantomele acestor făpturi vii pe care le strânsesem în brațe, am ieșit și m-am plimbat la lumina lunii pe plajă. Valurile se spărgeau pe nisip cu un zgomot abia simțit,

într-atât de liniştită era marea. Atâtea lucruri importante din viaţa mea aici s-au desfăşurat: aici mi-a vegheat Dochia într-o zi somnul, lăsându-mă să-i ghicesc simpatia pe care o avea pentru mine; de aici am văzut plecând galera care trebuia să mă ducă până la parţi, în ziua în care am vrut să scap de Augustus; aici a murit „Augustus", câinele meu, cu ochii scoşi de acvilă, şi tot aici micuţa Dochia şi-a dovedit curajul şi forţa; pe plaja asta Theodor mi-a povestit ciudata lui aventură şi mi-a dat vestea cea bună. Nu mă gândeam la Medeea. Locurile astea îşi pierduseră orice aspect sălbatic şi neospitalier. Anii le îmblânziseră. Făceau parte din viaţa mea, iar realitatea le despărţise de mit şi de toate umbrele nefaste.

Stele căzătoare se prăvăleau în mare, căci suntem în august, luna în care cerul vorbeşte pământului prin aceste lungi semne indescifrabile. Cerul acesta imens îmi este astăzi mai familiar decât cel al Italiei. Ursa Mare, deasupra casei Dochiei, nu mai e simbolul exilului meu, ci mai curând cel al noii mele patrii, patria bătrâneţii. Ultima mea patrie provizorie.

Când m-am reîntors, m-am oprit ca să mă uit la casă, albă acum ca un fragment de lună. Mi-am dat seama dintr-o dată că semăna cu Dochia şi că cele două ferestre mă priveau, mari şi triste, ca ochii celei care plecase.

*

Centurionul Valerius m-a chemat astăzi la reşedinţa pe care o ocupă în palatul guvernatorului Tomisului, în faţa sălii de gimnastică. S-a ridicat ca să mă întâmpine, dar privirea lui rece m-a făcut pe dată să înţeleg atitudinea pe care acest om o va avea de acum înainte faţă de mine. Am surprins, de asemenea, în privirea lui acea indiferenţă umană care este semnul muritorilor cu vocaţie politică şi care a făcut din ei duşmanii oamenilor. Şi-a dat osteneala să mă întrebe de sănătate şi să afle dacă

stătea în puterea lui să-mi facă traiul mai plăcut. Un val de antipatie s-a statornicit încă de la început între noi. Vorbea limba mea, venea de la Roma, acelaşi sânge ne curge prin vene, dar nici o clipă nu s-a şters de pe chipurile noastre prima impresie de ostilitate reciprocă, în ciuda efortului pe care l-am făcut amândoi de a o ascunde.

— Erai în raporturi bune cu predecesorul meu, mi-a spus el în sfârşit, retezând brusc politeţurile.

— Eşti bine informat.

— Ar fi fost de datoria dumitale să previi Roma asupra intenţiilor lui de fugă.

— Nu ştiam că un exilat are datoria de a deveni informator al armatei.

— Tăcerea dumitale poate fi interpretată ca o complicitate. De altfel, femeia care îl însoţeşte era în slujba dumitale. Erai în relaţii foarte strânse cu amândoi. Nu ţi-au dezvăluit niciodată ce aveau de gând?

— Nu. Nu cunoşteam de altfel ce relaţii erau între ei. Fuga asta împreună m-a surprins la fel ca pe dumneata.

— Care e părerea dumitale în privinţa asta?

— Nu înţeleg sensul întrebării.

— Aprobi fuga prietenilor dumitale?

— E ceva ce nu mă priveşte. Eu însumi, după cum poţi constata, mă aflu încă aici. Nu-mi pot permite să-i judec pe ceilalţi, cu atât mai mult cu cât sunt prietenii mei. Dacă m-ai chemat ca să adaugi mărturia mea la dosarul pe care-l întocmeşti împotriva lui Honorius, ţi-ai făcut o socoteală greşită, centurionule. Nu sunt dispus să-ţi povestesc minciuni. Ce doreşti, în fond? Dovezi împotriva lui Honorius? Dar fuga lui nu îţi e de ajuns? E vorba de trădare. Subliniază acest cuvânt şi ia măsurile pe care legile militare le indică în astfel de cazuri.

M-a privit surprins. Trecuseră şapte ani de la plecarea mea. Soldaţii, între timp, deveniseră poliţişti. Centurionul ăsta, trimis

de împărat la Tomis, nu izbutea să-mi înţeleagă atitudinea. Contase pe mărturia mea ca să facă din raportul asupra lui Honorius o capodoperă împănată cu literatură. Rezistenţa mea îl jignea. A început să se enerveze.

— Trebuie să fii înţelegător dacă vrei să-ţi recâştigi libertatea. Colaborarea dumitale în problema asta ar putea să-ţi fie de folos.

— Ce vrei să ştii?

— Locul unde se află acum Honorius.

— Îţi repet: Honorius nu m-a pus la curent cu fuga lui. Dar dacă vrei, pot colabora cu dumneata în sensul pe care tocmai mi l-ai arătat. Honorius se află probabil foarte departe de aici. Cu siguranţă, a trecut Danubiul şi poate că şi munţii. E logic să te gândeşti că a pus cât mai mare distanţă cu putinţă între voi şi el.

— Te încăpăţânezi să păstrezi secretul.

— Ţi-am dovedit contrariul. Nu am alte secrete de destăinuit.

— Stă în puterea mea să te consemnez în casă.

— Mă vei scuti astfel de o a doua plimbare până aici. Sunt bătrân şi obosit. Dumneata eşti cu mult mai tânăr. Dacă vrei să mă vezi iarăşi, dă-ţi osteneala să-mi faci o vizită. Care sunt veştile de la Roma?

— Rele, foarte rele pentru dumneata. Întrebarea dumitale mă scuteşte de inutile condoleanţe. Motivul pentru care ai fost exilat subzistă încă. Ne-ai făcut mult rău şi continuăm să te considerăm corupătorul tineretului.

— Aşadar oamenii continuă să mă citească? Nu ştiam asta.

— Nu e un motiv de fală. Imperiul are nevoie de soldaţi, nu de poeţi.

— Dacă ai fi putut, ai fi fost mai sever decât Augustus în judecata dumitale?

— Fără îndoială. Mai pot fi şi acum. (A făcut o pauză şi s-a uitat pe fereastră, ferindu-se de ochii mei.) În măsura, bineînţeles, în care vei rămâne pe vechile dumitale poziţii.

— Nu pot deveni soldat la vârsta mea. (M-am sculat.) Trebuie să mă consider consemnat acasă, de acum încolo?

S-a sculat şi el.

— Totul depinde de dumneata, să nu uiţi.

— Nu am nimic de adăugat, centurionule. Dacă îţi place poezia, aş fi fericit să te primesc la mine. Am putea petrece seri frumoase citind versuri.

— Nu citesc decât proza superiorilor mei.

Îl urăsc pe acest om. Un nou exil începe.

*

În afară de Lidia, toţi foştii mei prieteni au dispărut din Tomis. De data asta e chiar sfârşitul. Sunt singur în mijlocul unei lumi noi, înconjurat de necunoscuţi, începând cu bătrâna care i-a luat locul Dochiei în gospodărie şi care nu mi se adresează decât ca să mă întrebe: „Ce-aţi spus?" şi până la Valerius şi legionarii lui care forfotesc pe străzi şi în port. Mă aflu în aceeaşi situaţie ca acum şapte ani, când debarcam, atâta doar că puterile între timp m-au lăsat şi n-am nici un chef s-o iau de la capăt. Nici măcar nu mai lucrez. Nu mai scriu scrisori, căci toată corespondenţa trebuie să treacă prin mâinile lui Valerius, iar acesta şi-ar face o adevărată plăcere din a mi-o returna sau din a atrage atenţia superiorilor lui asupra conţinutului subversiv şi imoral. Mi-ar putea spune: „Imperiile se clădesc cu oameni care ştiu să dea o bătălie, nu cu trădători şi fugari precum Honorius". Ar avea pe deplin dreptate. Şi i-aş răspunde: „E adevărat, dar mie nu-mi plac imperiile". Mă surprind în dialog cu el, mă supăr, schimb subiectul, dar iarăşi se iveşte printre gândurile care mă frământă, şi lupta dintre noi continuă, înverşunată. Îl copleşesc cu argumente şi cu injurii, dar nu-mi dispare din închipuire. A devenit inamicul meu şi-l

visez mereu. Îl chem uneori în ajutor pe „Augustus“, câinele meu credincios.

În fond, ceea ce mi-a spus a fost pentru mine o mare mângâiere: la Roma încă sunt citit şi am rămas în continuare cauza majoră a decadenţei, a corupţiei, cauza bătăliilor pierdute. Imperiul se simte la fel de stingherit ca atunci când Augustus descoperea în cărţile mele murdăria care-i distrugea creaţia. *Jupiter* avea nevoie de o măsură umană pentru a-şi înţelege opera. Acum a murit. Iar eu sunt încă aici. Ce satisfacţie!

*

Astă seară am coborât spre mare. Amurgul se estompa, stingându-se ca o torţă roşie pe care o mână aşezată deasupra oamenilor o cufunda încet în ape. Mica plajă era pustie. Mai erau încă smochine ascunse printre ramuri şi am cules câteva coborând. Nisipul umed şi rece nu îmbia la odihnă. M-am apropiat de mare. Vântul, purtând picături de apă sărată, îmi biciuia obrajii. Valurile care creşteau îmi udau sandalele, iar când se retrăgeau, le făceau să se afunde în nisipul mişcător. Am strigat în vânt: „Corina! Corina!“. Dorinţa şi dorul îmi ofereau un plus de fericire şi lacrimile mi se scurgeau pe obraji. Toamna îi alungase pe toţi romanii din Planasia, eram singurul străin de pe insulă şi îmi plăcea să prelungesc bucuria întoarcerii. Scriam mult pe vremea aceea. Distanţa nu se preschimbase încă în durere.

Seara, pe digul din Tomis, am retrăit această scenă din tinereţe. Valurile se spărgeau furioase sub picioarele mele. Aceiaşi stropi de apă sărată îmi înţepau obrajii, dar lacrimile n-au mai curs. Nu mai am lacrimi. Ele dispar în străfundul sufletului nostru, dimpreună cu bucuria, îngropate de bătrâneţe. Îmi venea să strig un nume, să-l arunc în vânt, precum odinioară, dar ştiam că orice chemare era de acum zadarnică, ştiam că nimeni nu-mi va răspunde de partea cealaltă a mării. Aceeaşi

toamnă înroşea cerul, făcea să se coacă roadele, atrăgea furtuna şi frigul; nu se schimbase în lume decât silueta aceea umană care trăise cine ştie de ce. Unica speranţă se ascundea dincolo de singurătate, acolo unde domnea ceva ce nu se schimba niciodată. Şi chemam moartea.

La întoarcere, m-am oprit la Lidia. Era deja întuneric. Înainte să intru în tavernă, am aruncat prin uşa deschisă o privire în interiorul luminat. Lidia era aşezată la o masă, frumoasă şi bogat înveşmântată, cu degetele strălucindu-i de pietre false, albastre, verzi, roşii, cu părul împletit cu panglici de mătase multicolore, cu umerii goi. În faţa ei stătea Valerius. Erau cufundaţi într-o conversaţie foarte intimă, fiecare cu privirea aţintită în ochii celuilalt. Ea râdea. Centurionul i-a cuprins mâinile pe deasupra mesei, ea se prefăcea că nu bagă de seamă. Mi-am văzut de drum.

*

Lidia a venit după mine a doua zi. Trebuie să recunosc de la bun început că mă aşteptam la vizita asta. M-a întrebat dacă am veşti de la Dochia. Nu aveam, din păcate.

— Ai pierdut orice legătură cu ea?

— Într-adevăr.

— Eraţi, totuşi, buni prieteni. Mai mult chiar decât buni prieteni. Vă bănuiam de multă vreme. Îşi petrecea adesea noaptea în casa ta şi eram geloasă. Mă împiedica să fiu mai des cu tine.

— Herimon nu ţi-ar fi îngăduit-o. L-ai uitat cam repede pe bietul Herimon. S-a purtat, totuşi, frumos cu tine Ai de gând să te măriţi curând?

— O, nu, mă simt mai bine aşa.

— Ocaziile nu lipsesc.

— Am tot ce-mi doresc. La ce bun un soţ?

— Ai să te plictiseşti cu toată fericirea asta în jurul tău şi sunt sigur că ai că cauţi curând noi senzaţii, oriunde ar fi.

— De pildă?

— Să presupunem că politica nu e lipsită de atracţii.

— Să devin o Livie a Tomisului?

— Comparaţia e justă. Ai fi o bună colaboratoare pentru un Augustus aflat în căutare de imperiu. Şi ai putea începe cu Tomisul. Am ghicit?

Ştie încă să roşească, dar a făcut-o fără nici o plăcere. O sclipire rea a trecut prin ochii ei frumoşi. Am simţit că încetase în clipa aceea să-mi mai aparţină, că-şi dăruise sufletul altuia. Am continuat:

— Politica e o artă dificilă. Are darul să urâţească femeile, silindu-le să comită fapte rele, să-i trădeze pe vechii prieteni, să slujească unor stăpâni nemiloşi. Asta lasă urme pe obraz.

Lidia a deveni prima armă de care Valerius a decis să facă uz împotriva mea. Eram, din fericire, avertizat, altfel cât de uşoară i-ar fi fost sarcina! A făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să dea discuţiei noastre tonul de odinioară, dar vraja se rupsese pe veci, căci îmi înţelesese aluzia. Plecarea ei a lăsat un mare gol în casă.

*

Iată întrebarea pe care mi-am pus-o zilele trecute: nu presimţisem oare niciodată, pe vremea când scriam opera capitală a vieţii mele, clipele de astăzi? Vreau să spun clipele mele, la fel ca acelea ale omenirii. Am avut vreodată o revelaţie? Dumnezeu le vorbeşte proorocilor, ei constituie legătura dintre frumuseţe şi oameni, iar dacă frumuseţea este Dumnezeu, poeţii ar trebui să fie cei ce dezvăluie existenţa adevăratului Dumnezeu. Şi iată că am găsit în cele din urmă aceste versuri uimitoare în Cartea a XV-a a *Metamorfozelor* (cel care vorbeşte în versurile mele este Pitagora):

„Şi, fiindcă un zeu îmi inspiră graiul, mă voi supune zeului care mă inspiră. Sufletul meu este ca oracolul de la Delphi: de-l voi deschide, cerul se va deschide şi zeii vor vorbi prin gura

mea. Voi prevesti lucruri mari, care multă vreme au stat ascunse şi nedescoperite de mintea înaintaşilor.

Îmi place să merg prin înaltul spaţiilor. Îmi place, părăsind pământul şi netrebnica locuinţă a trupului, să fiu purtat prin nori şi să mă opresc pe umerii puternicului Atlas. Să privesc de departe sufletele rătăcitoare şi lipsite de raţiune şi celor ce tremură şi se tem de moarte astfel să le vorbesc şi să le desfăşor firul destinului:

O, neam chinuit de frica morţii! De ce vă temeţi zadarnic de Styx, de întuneric şi de ispăşirile unei lumi închipuite, nume deşarte şi domeniu al fanteziei poeţilor? Fie că au fost nimicite prin foc corpurile, fie că au putrezit în mormânt, să nu socotiţi că pot suferi vreun rău. Sufletele sunt fără de moarte şi întotdeauna, părăsind sălaşul de mai înainte al trupului, trec în noi corpuri, în care locuiesc şi trăiesc.“[58]

Sufletul este aşadar sustras morţii. Ştiam asta. Cum am ştiut? Cine îmi spusese, căci Pitagora din acele versuri eram eu? Un eu care se ascundea îndărătul existenţei mele de zi cu zi şi care se ivea din când în când ca să scrie despre *zeul care îmi inspiră graiul* şi despre nemurire. Toată opera mea nu a fost decât reflectarea vremurilor străvechi, a vechimii lumii, de la *Medeea* până la *Metamorfoze*, de la *Arta iubirii* până la *Faste*. Am cântat trupul, plăcerea, spaima, zeii, toate acele mărunte realităţi care se fărâmiţează astăzi sub greutatea Dumnezeului unic, pe care dacii şi evreii l-au cunoscut şi l-au slăvit. Ideea mea despre nemurire era următoarea:

„Credeţi-mă, nimic nu piere în imensitatea universului. Totul se schimbă şi îmbracă alte forme. Se numeşte naştere începerea de a fi altceva decât a fost înainte. Şi a muri este a înceta de a fi acelaşi lucru. Se mută unele elemente într-o parte, altele în alta, dar în totalitatea lor rămân aceleaşi.“[59]

---

[58] *Metamorfoze*, Cartea a XV-a, trad. cit., pp. 415–416 (n.tr.).

[59] *Ibidem*, pp. 418–419 (n.tr.).

Metamorfoza era aşadar taina prin care explicam, potrivit învăţăturii lui Pitagora, veşnicia sufletului nostru. Nu puteam concepe nemurirea pură, care nu se putea schimba, dincolo de viaţa trupurilor. Nu planam aşadar „prin înaltul spaţiilor", ci foarte jos, printre opiniile contemporanilor şi predecesorilor mei. Prooroceam pe dos.

Concluzia asta m-a dezamăgit. Am hotărât atunci să-mi continui căutările şi încăpăţânarea mi-a fost răsplătită, căci am găsit, în Cartea a XIV-a, istoria păsării Phoenix, cea care, la fiecare cinci sute de ani, renaşte din propria-i cenuşă. Nu e vorba deci de o adevărată şi proprie metamorfoză, nici de o metempsihoză, căci pasărea rămâne mereu aceeaşi, fără să moară vreodată, fără să devină altceva decât ea însăşi, în veşnicie. Nu este acesta simbolul sufletului omenesc şi, totodată, al omului nou care se pregăteşte să renască din cenuşa secolului nostru? Nu aşteaptă decât cuvântul lui Dumnezeu pentru a-şi lua zborul. Dacă Herimon ar fi fost aici, sau Honorius, sau măcar Dochia, ca să le vorbesc de toate aceste lucruri! Au plecat toţi, fiecare din ei s-a împlinit, în viaţă sau în moarte. Artemis însăşi şi-a împlinit rostul. Înţeleg sensul tragic al exilului, acel loc suspendat între o origine pierdută şi un sfârşit care nu se lasă întrezărit. Aş vrea să fiu la Roma sau să mor, dar nimic nu mi-este îngăduit. Trăiesc între două nostalgii, dintre care leac are doar ultima, o moarte care îmi este mai aproape decât întorcerea la Roma, dar a cărei dată nu o pot fixa. Mă clatin, beat de incertitudini şi de rugăciuni, între Tiberiu şi Dumnezeu.

*

Când am ieşit azi-dimineaţă din casă, mi-am scrântit glezna. Un trecător milos m-a ajutat să ajung până la pat. Mă făcusem livid de durere şi asudam zdravăn. Treptat m-a lăsat durerea, pe măsură ce glezna se umfla, iar trupul se refugia într-un somn

greu, reparator, care mă făcea să mă cufund în coşmarele mele obişnuite. De data asta, mă aflam la Roma sau, poate, într-un alt oraş, aşezat pe un scaun, sub un portic. În spatele meu era o piaţă publică, în faţa mea o stradă pe unde oamenii treceau fără să mă vadă, preocupaţi de propriile lor griji. O femeie necunoscută lua în mâini apa murdară care se scurgea la marginea străzii şi-mi stropea glezna dureroasă. Apa asta era unicul leac pe care mi-l puteau oferi în oraşul acela pe care-l cunoşteam, dar unde eram un necunoscut. Mi-era ruşine că mă aflu acolo, cu piciorul alb şi dezgolit în văzul tuturor; o imploram pe femeia aceea cumsecade să se ducă s-o cheme pe mama al cărei nume îl repetam strigând tot mai tare.

— Mama dumitale n-a locuit niciodată în oraşul nostru. Te înşeli, cu siguranţă.

Am rugat-o atunci s-o cheme pe Corina, dragostea mea; cine n-o cunoştea pe Corina în lumea asta? Ea m-ar fi salvat, m-aş fi tămăduit pe dată în braţele ei. Mi-o închipuiam sosind lângă mine, exclamaţia ei, tandră şi speriată, sărutarea ei după o despărţire atât de lungă. Ştiam că nu mai avea casa ei şi că ar fi fost o întreagă problemă să găsească o cameră unde am fi putut să ne reluăm iubirea la adăpost de privirile indiscrete. Corina era la fel de tânără ca odinioară, o vedeam trecând strada, vorbind cu persoane pe care le cunoşteam, dar femeia care continua să se ocupe de piciorul meu, lăsând să curgă peste glezna mea umflată apa aceea murdară care mai apoi se scurgea într-un canal, lângă scaunul pe care şedeam, îmi spunea că nu era acolo Corina, că ea locuia la Roma, un oraş îndepărtat unde nu mă puteam duce din pricina piciorului umflat sau din pricina altui rău mult mai grav. Îl chemam atunci pe fratele meu, apoi îi strigam pe Dochia şi pe Honorius, şi pe Scoris, dar în zadar, locuiau cu toţii foarte departe de acolo, nimeni din acel oraş nu ştia nimic despre mine, eram cu totul singur sub porticul acela, imobilizat de entorsă, lăsat în grija acelei femei neştiutoare

şi în murdăria care curgea peste glezna mea, rece şi nefolositoare. Prietenie sau dragoste, totul mi-era interzis, toate persoanele pe care le iubisem de-a lungul întregului meu trecut fericit se găseau acum departe, foarte departe, dincolo de mări, mă dăduseră uitării, le vedeam cât se poate de bine cum îşi rostuiau treburile, cu privirile fixate în altă parte, ca şi cum, pentru ele, eu aş fi încetat să mai exist.

M-am deşteptat copleşit de o durere care nu venea de la gleznă, ci din inima mea rănită de acea uitare, după care am adormit iarăşi. De data asta, eram la Roma, fără doar şi poate. Doar că nu ştiam cum ajunsesem acolo. Străzile, pieţele, casele îmi erau cunoscute, dar toţi cei pe care îi întâlneam în drumul meu erau chipuri noi, bărbaţi şi femei îmbrăcaţi într-un mod ciudat. Moda s-a schimbat între timp, îmi spuneam eu, în vreme ce o frică tot mai neliniştitoare punea stăpânire pe mine. Eram la Roma, dar Cezar nu-mi dăduse permis de intrare, nu-mi acordase încă iertarea. Poliţia imperială fusese deja informată de fuga mea din Tomis şi fiecare persoană care trecea pe stradă, pe lângă mine, mă putea opri şi azvârli în temniţă sau printre fiarele sălbatice, în lumina orbitoare a circului. De ce abandonasem locul liniştit şi fericit al exilului? Ce făceam acolo, în oraşul meu care nu mă voia? Prietenii treceau pe lângă mine şi se făceau că nu mă recunosc, căci se temeau de poliţia şi de represaliile lui Tiberiu. Anii care se scurseseră nu schimbaseră cu nimic soarta mea, nici măcar nu îndulciseră regimul de teroare sub care imperiul era condamnat să trăiască, victimă a propriei sale măreţii. Trebuia să găsesc o soluţie, să merg în întâmpinarea Corinei, dar casa ei era de negăsit. M-am rătăcit pe străzi de care nu-mi aminteam, m-am hotărât în cele din urmă să mă întorc la mine acasă, mi-era foame, Fabia mi-ar fi dat ceva să mănânc, m-ar fi ascuns şi m-ar fi ocrotit. Dar casa mea nu mai exista, nimeni nu-şi mai aducea aminte, oamenii cătau la mine cu priviri de agenţi de poliţie, arestarea

mea se putea produce oricând. Cum de fusesem în stare să părăsesc Tomisul, să vin aici, când regimul nu se schimbase şi nimeni nu avea de gând să-mi acorde iertarea? Vedeam Tomisul ca pe locul cel mai sigur din lume, oraşul libertăţii şi al fericirii mele. De ce îl abandonasem? Cineva începuse să strige arătând cu degetul către mine: „Acesta e Ovidiu, exilatul, arestaţi-l!". O luam la fugă, dar glezna mă durea, cădeam cu mâinile în canal şi apa murdară îmi stropea chipul, mă orbea, duhnea a urină de cal, eram pierdut.

M-am trezit gâfâind, istovit de goană şi spaimă. Mă înăbuşeam. Mă durea tot corpul. Am chemat-o pe Dochia, cu simţurile încă amorţite de somn. Nu mi-a răspuns nimeni. Eram singur.

Piciorul nu mă doare decât dacă încerc să merg. Când stau întins, nu simt nici o durere. Stau aşadar culcat în pat şi visez cu ochii deschişi. Copilăria mea se desprinde tot mai limpede în memorie, ca şi cum anii s-ar strânge peste toate celelalte epoci din viaţa mea, cruţând doar începutul. Totul e limpede în depărtare. Aveam iniţiativa evadărilor de acasă, în după-amiezile de vară când toată lumea se odihnea înăuntru, cu obloanele trase, în adânca răcoare a încăperilor. Ne sileau şi pe noi să ne culcăm sau măcar să petrecem două ceasuri întinşi în pat, în zilele de caniculă. Ne prefăceam că dormim, iar când zgomotul înceta, ieşeam pe fereastră, chemându-l pe fratele meu să vină după mine. Desculţi, ca să nu fim auziţi, străbăteam strâmbându-ne de durere curtea pavată cu pietre încinse de soare, acel soare numit în popor în lunile iulie şi august *soarele-leu.* Căci muşca precum o gură de leu. Intram în livadă printr-o poartă de lemn, pe care o deschideam cu mare grijă pentru că scârţâia mai-mai să-ţi spargă urechile, şi pătrundeam în împărăţia interzisă. Livada era plină de zumzet de insecte şi de miresme, aproape că o vedeam cum se cocea şi creştea în soare ca o pâine

la căldura cuptorului. Prima ispită era smochinul, în fundul grădinii, pe crengile netede ale căruia ne cățăram gonind șopârlele. Alegeam întotdeauna smochinele „plângăcioase“, deja înțepate de limba șopârlelor, al căror suc forma scurgându-se o lacrimă limpede în partea de jos a fructului. Gustul dulce și cald îmi umplea gura și parcă toată viața mi se concentra în acea senzație de fericire, de pace, de satisfacție supremă pe care aveam s-o regăsesc mai târziu în dragoste. Părăseam apoi repede smochinul, căci frunzele rare lăsau să treacă lumina soarelui care ne ardea în ceafă. Treceam așadar cu palmele pline de smochine pe sub bolțile răcoroase ale viei, culegeam ciorchinii copți, desprinzându-i cu o mișcare iute și precisă, acolo unde codița făcea o umflătură ca un nod fragil, ne așezam apoi pe iarbă ca să spargem în tihnă între dinți boabele savuroase. Două boabe de strugure și o smochină. Asta era regula. Apoi, două smochine și patru boabe, și așa mai departe. Era un ospăț în proporție geometrică. Până nu mai puteam. Pântecele îmi apăsa corpul ca o greutate care nu era a mea. Greierii, beți de zăduf, făceau să vibreze aerul elastic. Vorbeam de femei, de politică, de poezie, îmi uluiam fratele cu toate câte știam. El mă făcea să râd cu lacrimi, imitându-i pe cei mari, glasul tatei, pasul șchiopătând al guvernantei grecoaice, tusea unchiului. Eu găseam rime la toate și născoceam povești.

Acele două ceasuri păreau fără sfârșit, într-atât de încet se scurgeau, în ritmul timpului copilăriei. Săream gardul prin fundul livezii și ne pomeneam într-o piață puțin umblată, unde iarba creștea printre pietrele caldarâmului. Coloanele templului Dianei se înălțau în mijloc, albe și strălucitoare în lumina orbitoare a soarelui. Sulmona dormea cufundată într-o mare de tăcere, legănată de țârâitul greierilor. Umbra acului nu se mai mișca pe cadranul solar. Eram singurele ființe vii în mijlocul unui oraș care ne aparținea. Era ora noastră. Ne îndreptam spre pârâul care curgea la marginea orașului, unde ne aștepta

spectacolul nostru zilnic. Femei din cartierul sărac se încumetau adesea sub arșiță să vină să se scalde în pârâu. Ascunși îndărătul unei perdele de plopi, culcați în iarbă, contemplam trupurile goale care ne ofereau impudice tainele lor. Femeile râdeau și țipau stropindu-se, încercând cu o mână să-și ascundă sânii sau sexul, albe și invulnerabile ca niște zeițe. Dacă ne descopereau, ne strigau injurii obscene, iar noi le răspundeam pe măsură, dar nimeni nu-și părăsea locul. Apa nu le ajungea nici măcar până la genunchi.

Ne întorceam acasă ațâțați, cu obrajii roșii, cu inima bătând tare, ca niște fauni timizi și descurajați. Copilăria ne apăsa ca o rușine. Timpul care încă ne despărțea de vârsta bărbăției ni se părea imens și greu de îndurat. Îmi venea să plâng, de furie și de dorință.

*

Lucius Sisena a stat toată după-amiaza cu mine. Este centurion, aparține noii prefecturi maritime a regiunii de jos a Danubiului și se îndreaptă spre unitatea sa aflată în la Troesmis. Ținea să mă vadă, căci îmi admiră poeziile și știa că mă aflam încă la Tomis. Va fi unul dintre cei care, mai devreme sau mai târziu, vor alege calea libertății și se vor alătura celorlalți în pădurile dacilor. Nu mi-a spus-o, dar nu mi-a fost greu să citesc în sufletul lui. O cicatrice lungă îi brăzdează obrazul drept, privirea lui e cea a unui dezamăgit. Făcea parte din legiunea a XX-a și tocmai a părăsit Germania, unde s-a făcut remarcat în luptele împotriva oștilor lui Arminius și în reprimarea răzmerițelor legionarilor împotriva lui Germanicus. Cele dintâi care s-au ridicat au fost legiunile a VIII-a, a XV-a și a IX-a, detașate în Panonia. Asta s-a petrecut la puțin timp după moartea lui Augustus. Tiberius și-a trimis fiul, pe Drusus, care a fost prost primit, chiar maltratat de răsculați, și care n-a scăpat decât

datorită unei eclipse de lună. Răsculaţii au crezut că atitudinea lor îi supărase pe zei – nu era Tiberiu fiul unui zeu, fiul lui Augustus, care urcase în Olimp? – şi s-au supus pe dată, ca nişte copii speriaţi. Cei doi principali instigatori, Percenius şi Vibulenus, au fost ucişi în cortul lui Drusus, în timp ce pretorienii îi măcelăreau afară pe toţi cei care erau bănuiţi, pe drept sau pe nedrept, de a fi luat parte activă la răzmeriţă.

Câteva zile mai apoi, fără să bănuiască ce se petrecea în Panonia, legiunile lui Germanicus, I, a V-a, a XX-a şi a XXI-a, se răsculau în Germania în taberele lor de pe malul Rinului. Germanicus se afla în Galia, pentru strângerea impozitelor. Informat de cele ce se petreceau dincolo de Rin, s-a dus pe dată să-şi întâlnească armatele şi le-a găsit într-o stare de mare dezordine. Priveliştea care se oferea ochilor lui nu era dintre cele mai frumoase pentru un general. Legionarii bătrâni l-au silit să-şi bage degetele în gurile lor ca să le pipăie gingiile rămase fără dinţi, alţii s-au despuiat în faţa lui ca să-i arate îngrozitoarele cicatrici de pe trupuri şi rănile de nevindecat. Aveau cu toţii peste douăzeci de ani de serviciu militar, se plângeau de centurioni, de cazare; voiau să se întoarcă la casele lor, pretindeau o soldă dublă, voiau pământuri bune de muncit. Germanicus, după o scenă dramatică, în timpul căreia a vrut chiar să se sinucidă (striga: „O sabie, daţi-mi o sabie!“ până în momentul când un centurion i-a propus să se ducă la Roma sprijinit de legiuni şi să ia locul lui Tiberiu), a cedat în faţa cererilor, a plătit soldele din banii lui, iar legiunile au început să se retragă spre taberele de iarnă. Însă, în cursul nopţii următoare, răzvrătiţii au spart uşa casei lui Germanicus ca să-i ucidă pe solii trimişi de Senat. Pretindeau că ştiu, potrivit zvonurilor care circulau în tabără, că Senatul era împotriva lor şi că solii primiseră ordin să anuleze avantajele pe care le obţinuseră de la generalul lor. În mijlocul acestui tumult care nu contenea, Germanicus a luat decizia de a-şi trimite soţia, pe Agrippina, nepoata lui Augustus,

şi pe fiul ei Caligula, născut în tabără, în ţinutul galilor, unde ar fi fost în siguranţă. Îi însoţeau şi alte femei, dar la vederea Agrippinei şi a micului Caligula în mijlocul acelui trist cortegiu care părăsea tabăra, răzvrătiţii s-au aruncat în genunchi în faţa lor, implorându-i să rămână, în timp ce ceilalţi se duceau să-i făgăduiască lui Germanicus supunere completă. A fost alcătuit pe dată un tribunal care i-a judecat pe vinovaţi şi a aplicat o justiţie sumară şi imediată. Cel acuzat urca pe o tribună, înconjurată de soldaţi cu săbiile goale în mâini. Dacă era recunoscut vinovat de răzmeriţă, era aruncat de pe tribună la picioarele legionarilor care-l măcelăreau fără milă.

La cincisprezece leghe depărtare, la Vetera, legiunile a V-a şi XXI-a care se răzvrătiseră primele, încă refuzau să se supună. Germanicus a pornit într-acolo în fruntea legiunilor fidele, spre a le supune cu forţa, dar, înainte de a intra în acţiune, şi-a vestit sosirea şi a promis răzvrătiţilor pedepsele cele mai aspre. S-au format atunci mici grupuri în tabără, care au pătruns în corturi şi i-au ucis pe toţi cei care erau socotiţi cei mai vinovaţi. Au pierit astfel sute de nevinovaţi, victime ale răzbunărilor personale, iar măcelul s-a prelungit toată noaptea, la lumina torţelor. Răniţi, înnebuniţi de groază, fugeau ţipând, ca să cadă sub alte săbii, venite de pretutindeni ca să facă dreptate, o oarbă şi înspăimântătoare dreptate. Vederea sângelui îi întărâta până şi pe cei mai liniştiţi dintre ei.

— Am pătruns în tabăra legiunii a IV-a în zori. Torţele încă mai luminau, drumurile noroioase erau roşii de sânge. Legionarii ieşeau din corturi, cu ochii rătăciţi, cu sabia goală în mână, păreau nebuni sau turbaţi. Erau unii care, răniţi de moarte, umblau târâş prin noroi, implorând iertarea sau ajutorul comandantului. Erau alţii care implorau moartea. Se vedeau peste tot cadavre, chiar şi în mijlocul drumului. Calul lui Germanicus aluneca prin noroiul plin de sânge.

Dumneavoastră nu ştiţi ce înseamnă viaţa în tabăra unei legiuni. Oamenii trăiesc acolo de la tinereţe până la moarte, îşi pierd acolo anii cei mai frumoşi, ucigând sau omorându-se între ei. Sclavul de pe galere nu e mai nenorocit, vă asigur. Noi suntem nişte sclavi plătiţi, asta e singura diferenţă.

Ca să ne şteargă din minte amintirea acelei nopţi şi, de asemenea, pentru a ne scoate din tabără, unde o nouă răzmeriţă trebuia oricând luată în calcul, Germanicus ne-a dus la război şi ne-am afundat în pădurile de dincolo de Rin, în căutarea lui Arminius. La prima întâlnire, legionarii comandaţi de Lucius Estertinius au găsit printre cadavrele inamice acvilele legiunii a XIX-a, pierdute de Varus în lupta de tristă amintire care avusese loc pe acele meleaguri cu şase ani în urmă. Germanicus a avut ideea să facă, în locurile unde Varus pierise cu legiunile sale, funeralii pentru ofiţerii şi soldaţii căzuţi sub săbiile barbarilor. Încă se mai vedeau tranşeele, pe jumătate acoperite de pământ şi de iarbă, înconjurând tabăra improvizată în grabă în care se refugiaseră cele trei legiuni, spre a încerca o ultimă rezistenţă. Câmpia era albă ici-colo sub oseminte, într-atât de mare fusese numărul celor ucişi. Se mai vedeau şi arme ruginite, oseminte de cai, cranii puse între crengile copacilor, rămăşiţele altarelor la care barbarii îi jertfiseră pe tribuni şi pe căpetenii. Era alături de mine un legionar care scăpase din dezastru şi care îmi arăta la fiecare pas locurile unde căzuseră prietenii lui. Au fost aşadar puse într-un mormânt toate osemintele, fără să ştim dacă erau ale soldaţilor noştri sau ale duşmanilor, şi am înălţat un tumulus care, câteva săptămâni mai târziu, a fost profanat de soldaţii lui Arminius.

Războiul a fost dus cu violenţă şi de-o parte, şi de cealaltă, vreme de luni de zile. Victoriile urmau dezastrelor şi tot aşa mereu. Aveam impresia că toate astea nu vor mai avea sfârşit. Acolo nu-s decât păduri şi mlaştini, presărate cu cadavre în putrefacţie şi cu duşmani la pândă. Ar fi nevoie de zeci de

legiuni ca să vină de hac acestui neam, ar trebui să fie exterminat până la ultimul copil pentru a se pune capăt războiului din Germania. Eram istoviţi, îngroziţi, descurajaţi. Ne-am retras, în sfârşit, spre gurile Rinului şi o parte din legiuni a fost îmbarcată. Celelalte au urmat pe jos, de-a lungul ţărmului, spre Galia. Germanicus a plecat cu flota şi i-a lăsat pe ceilalţi sub comanda lui Publius Vitelius. La început totul s-a petrecut aşa cum fusese prevăzut, litoralul era uscat, bun pentru mers, dar, într-o noapte, s-a stârnit un vânt furios, iar apele au crescut, împinse de steaua echinocţiului, şi au năvălit pe uscat. Am mers toată noaptea, cu apa până la umeri, până la gât, umblând la întâmplare ca orbii. Sute dintre noi s-au înecat, bagajele au fost luate de valuri, caii la fel. Unii s-au îndreptat, în beznă, fără să-şi dea seama, spre adâncurile oceanului. Pe mine m-a salvat calul, dar mi-am pierdut minţile de spaimă şi de oboseală, tot rătăcind prin haosul acela care mă absorbea. Nu-mi aminteam de nimic şi timp de două luni n-am făcut altceva decât să strig, să dau ordine, să mă rostogolesc pe jos. Nu vedeam în faţa ochilor decât marea şi pădurea, unite ca să mă distrugă. Mă luptam cu valurile, trecând pe sub copaci gigantici din care războinicii lui Arminius mă împroşcau cu săgeţi. Ca să scap, mă afundam în apă, sufocându-mă, reveneam la suprafaţă ca să mă pomenesc iarăşi sub copacii încărcaţi de duşmani care mă luau în cătarea arcurilor. Şi iar mă afundam în apă... În sfârşit am căzut, după cum mi s-a povestit, într-un somn liniştit care a ţinut trei zile. Când m-am trezit, mi-am amintit de tot, dar eram din nou stăpân pe mine însumi. Ca să mă răsplătească, mi-au dat soldă de două ori mai mare şi m-au trimis la Troesmis unde viaţa, pare-se, este mai domoală şi oamenii mai puţin cruzi.

Am trecut prin Roma. N-aţi mai recunoaşte-o. Oamenii nu fac decât să citească pe ascuns pamflete împotriva lui Tiberiu în care se vorbeşte de cruzimea lui, de trufia lui, de schimbul de insulte cu bătrâna Livia, de sfârşitul Iuliei pe care Tiberiu

a lăsat-o să moară de foame în nefericitul ei surghiun. Legea lezmajestății, creată de Augustus, îi amenință pe romani ca o sabie a lui Damocles care atârnă peste capetele tuturor. E de ajuns un denunț ca să te trezești în temniță sau în surghiun. Prietenia și dragostea au murit.

A tăcut, obosit și un pic dezamăgit de el însuși, căci venise nu ca să-mi povestească mie campania din Germania, ci ca să-mi pună întrebări. Fusesem sigur, încă de la începutul întrevederii, că acest soldat care mă citise voia ceva de la mine. Un sfat, poate. Așteptându-i cuvintele, eram mai emoționat decât era el.

— Vă spuneam că viața în tabără este foarte aspră. Avem distracții puține. Nu ne vedem decât camarazii, care pot deveni inamici sau călăi. Și apoi, când ajungi la gradul de centurion, nu mai ai prieteni. Nu am cunoscut dragostea. Dragostea mi-am imaginat-o prin cărțile dumneavoastră. Este oare diferită în realitate?

— Da, e foarte diferită. Dragostea, în acest moment al istoriei noastre, este interzisă romanilor. Ea nu este posibilă decât într-o societate liberă în care nici o amenințare nu plutește pe deasupra bărbaților și femeilor, într-o societate ferită de minciună, de frică și de conformism. Corina mi-a spus într-o seară, la Roma, că nu mă iubea. Iar eu scrisesem cărți despre ceea ce eu credeam că este dragostea și dragostea Corinei. Și în seara aceea mi-am dat seama că nici eu n-o iubeam, că n-o iubisem niciodată. Fusesem în stare să-i cânt papagalul și toaletele, durerile de cap și toanele, dar despre sufletul ei nu suflasem o vorbă. Mă înțelegi? Augustus ne-a dăruit un imperiu, dar ne-a răpit sufletul. Fără suflet, nu există dragoste posibilă. N-aș voi să te mâhnesc. Se apropie vremea când sufletele ne vor fi înapoiate. Am aflat asta aici, la hotarul acestei lumi libere. O vei afla la Troesmis, poate, și atunci vei avea prieteni și vei cunoaște dragostea. Am suferit mult în cursul vieții mele; uite, numai gândul că voi fi silit să trăiesc aici, printre barbari, după ce

trăisem la Roma, mă făcea să-mi pierd mințile de furie. O visam pe Corina, visam tot ce-mi dăruise Roma. Erau o falsă furie și o falsă suferință, la fel de false ca și dragostea și fericirea pe care le proslăvisem în tinerețe. O femeie de neam dac m-a făcut să cunosc în numai câțiva ani mai multe adevăruri decât toate femeile Romei. N-a fost a mea niciodată, nu i-am vorbit niciodată de dragostea mea, dar alături de ea m-am putut judeca cu toată sinceritatea. Îți semăn oarecum, prietene, n-am cunoscut dragostea decât prin cărțile mele, iar asta nu era dragoste. Femeia aceea a plecat, se găsește departe de Tomis, nu se va mai întoarce niciodată, dar prezența ei alături de mine, în casa asta, m-a făcut să cunosc multe. Ea m-a făcut să întrezăresc un timp, în viitorul oamenilor, când dragostea va fi posibilă, chiar și pentru noi, romanii lipsiți de dragoste. Dumneata ești tânăr și vei cunoaște acest timp. Eu sunt bătrân, dar nu mi-am pierdut speranța.

— Toate astea sunt tare complicate pentru mine. Înțeleg, dacă pot spune astfel, ce nu este dragostea. Legătura dumneavoastră cu Corina nu era dragoste. Dar cum să accept această judecată fără să vă reneg cărțile? O pot face, dacă dumneavoastră judecați lucrurile în felul ăsta. Dar ce este dragostea, în acest caz, nu mi-ați spus. E o taină?

— Nu, nu e o taină. Doar că eu nu sunt în stare să ți-o spun. N-aș fi în stare nici s-o scriu. O *Artă a iubirii* așa cum simt eu acum nu mai este cu putință. Ne trebuie noi cuvinte, o nouă viziune asupra vieții și o nouă religie pentru a găsi posibilitatea de a crea un nou limbaj și de a da glas la ceea ce oamenii de astăzi simt în adâncul inimii, iar ignoranța îi împiedică să exprime prin judecăți și cuvinte. Eu am scris despre dragoste așa cum era ea într-o lume pe moarte. Poeții așteaptă vestea nașterii lui Dumnezeu pentru a scrie cărțile unui alt timp, care va fi acela al iubirii.

Se uita la mine uluit. Nu se aștepta la niște profeții. Poate că nici nu le voia, căci, în ciuda suferințelor trecute, se simțea

în largul său printre căderile lui obişnuite. Dar eu eram poetul lui şi venise să mă vadă.

— Şi credeţi că un nou zeu va apărea în Olimp? S-a născut deja? Ştiţi cumva ceva?

— Da. S-a născut.

— Unde?

— În exil.

Şi i-am povestit ceea ce ştiam despre El. Totul pe lumea asta trebuie luat de la început.

*

Visul pe care l-am visat cândva în barca lui Mucaporus, visul cu peştişorul care mă călăuzea spre umbra aceea luminoasă mă urmăreşte adesea noaptea, înainte să adorm. Nu l-am putut niciodată descifra. Silueta aceea este poate cea a lui Dumnezeu care este lumină şi care ia forma unei umbre, adică a unui trup omenesc, pentru a se face văzut de oameni. Dar peştele... De ce un peşte? Care este înţelesul acestui simbol?

Cred că visele pe care le visăm nu ne aparţin decât în parte, că ele erau limpezi şi uşor de desluşit pentru fiinţele care ne-au precedat. Şi mai cred că altor fiinţe care vor veni după noi nu le va fi greu să înţeleagă aceste vise, aceleaşi, pe care le vor visa la rândul lor. Ca acela cu peştele.

*

Scrisoare de la Fabia: „Deocamdată nu e nici o speranţă. Tiberiu refuză să mă primească. Accesul la palat îmi este interzis de luni de zile. Nu vreau să te descurajez...". Îşi va relua demersurile de îndată ce situaţia actuală se va schimba. La ce bun să mă amăgesc? Mai am oare nevoie? Fabia e mai departe în gândurile mele decât îmi este mama în vis.

Al optulea an

Mâinile lui s-au făcut mai mari, pletele i-au încărunţit pe alocuri. Miroase, la fel ca atunci, a cal şi a brânză proaspătă. Comozous se află în faţa mea şi nu-mi vine a crede. A străbătut în căruţă distanţa dintre Troesmis şi Histria, trecând de-a lungul Danubiului prin Arrubium şi Carsium, iar între Histria şi Tomis a mers pe jos. Nu e ostenit. A intrat în oraş cu un grup de compatrioţi, ţărani din împrejurimi care se duceau la târg şi s-a înfăţişat la mine la căderea nopţii ca să nu trezească bănuieli. Îmi aduce mesaje de la Flavius Capito, romanul căruia i-am scris la Histria, acum patru ani. Sedida şi-a construit o casă nouă, lângă cea a lui Scoris; una dintre fetele acestuia, cea mai mică, a venit să locuiască împreună cu ea, ca să-i ţină de urât. Îmi trimite salutări. Da, a îmbătrânit mult, viaţa ei aici pe pământ nu mai are nici un rost, se roagă lui Zamolxis s-o cheme lângă cei duşi dintre ai ei. Îmi spune că cei doi bătrâni – cei care îmi amintiseră de povestea lui Philemon şi a lui Baucis – fuseseră într-adevăr ucişi de sarmaţi şi că fiul lor, reîntors din război, le găsise trupurile îngropate sub cenuşă şi le înmormântase în pădure. Reclădise apoi casa, luase de nevastă o fată din Zusidava şi avea deja doi feciori. O, da, cu siguranţă, ai petrecut acolo o noapte îngrozitoare, singur în pădure, cu sarmaţii care mişunau peste tot. Ai avut noroc mare cu calul, îţi mai aminteşti, calul care îşi rupsese hăţul şi plecase după mine. Altfel nechezatul lui ţi-ar fi trădat prezenţa şi ai fi avut aceeaşi

soartă ca cei doi bătrâni. Era adevărat, la asta nu mă gândisem. Viaţa mea atârnase de un cal. Dacă el n-ar fi izbutit să-şi rupă legăturile, oasele mele s-ar odihni acum lângă Philemon şi Baucis, în pădurea dacă.

Honorius şi familia lui stătuseră puţin timp la Scoris. Plecaseră spre răsărit, acolo unde pământurile sunt mai bogate, în mijlocul pădurilor, bineînţeles, nu, nu către munţi, ci spre câmpie, acolo unde şi alţi romani au ales să-şi ducă traiul. Trebuie să recunosc că voi vă pricepeţi să cultivaţi pământul şi, apoi, da, aveai dreptate, ţăranii voştri vorbesc latineşte între ei, i-am auzit cu urechile mele când mă aflam acolo, pe pământul lui Flavius Capito, unde s-au stabilit Honorius şi Dochia. Împreună cu bătrânul Dizas, fireşte, şi cu cea mică. Eu i-am dus până acolo. Mai mult de o zi de mers cu căruţa, ei da, mai mult de o zi. Am coborât până la Zusidava, unde Honorius a cumpărat nişte lucruri, apoi am luat-o pe drumul spre soare-răsare, ţinându-ne de marginea dinspre miazăzi a pădurii. Trebuie să vezi satul lui Flavius Capito, casele pe care le-a înălţat, staulele, felul în care-şi munceşte pământul. Dacii care trăiesc acolo au învăţat repede, iar acum fac să crească un grâu mai înalt ca un stat de om, cu spicul gros cât vrabia, care se leagănă greu în bătaia vântului, de parcă s-ar ruga de om să-l scape de povară. E tare frumos de văzut. Noi ne pricepem să creştem cai mai bine ca voi, dar, în ce priveşte pământul, trebuie să recunosc că-l munciţi mai bine. Voi spuneţi *vicus* pentru *dava*, vezi, am învăţat şi eu câteva vorbe latineşti. Să-i vezi pe copiii care s-au născut în *vicus* la Flavius Capito. La început, mi-era greu să-i înţeleg, atât de mult amestecă vorbele dace cu cele latine, aşa că şi-au alcătuit o limbă a lor, cu totul nouă, pe care o vorbesc între ei când vor să se ascundă de părinţi. Sunt nişte drăcuşori care ştiu mai multe despre lume decât ştim dumneata şi cu mine. Da, am luat şi eu parte la asediul şi apărarea Troesmisului, dar prefer să nu vorbesc despre asta. Unul dintre feciorii lui Scoris

a căzut acolo. Se apăra în interiorul unei case care a fost incendiată de atacanţi. Se duceau lupte pe străzi. Era sfârşitul. Eu am putut scăpa, dar fiul lui Scoris a pierit în flăcări.

Comozous s-a culcat acum în patul în care Dochia îşi petrecea altădată nopţile atunci când aveam nevoie de îngrijirea ei. Doarme deja, mâine are să plece din nou. Citesc scrisorile pe care mi le-a adus.

Flavius Capito îmi scrie: „Am primit scrisoarea dumitale de acum patru ani şi ţi-am răspuns câteva luni mai târziu, după ce am isprăvit muncile de toamnă. Dar Dochia îmi spune că scrisoarea asta nu ţi-a parvenit niciodată şi-mi pare tare rău, căci desigur că ţi-ai făcut o părere proastă despre mine. M-am născut la Perugia [oraşul Corinei], dar mi-am petrecut tinereţea la Roma unde mi-am făcut studiile şi unde am asistat într-o zi la reprezentarea *Medeei* pe care ai scris-o. Te-am şi văzut de departe, erai foarte tânăr, iar piesa dumitale mi-a plăcut mult. Dacă nu mă înşel, eşti cu cinci sau şase ani mai mare ca mine, eu voi împlini curând cincizeci de ani, dar mi-am păstrat tinereţea trupului şi muncesc zdravăn. Trebuie să-ţi spun că agricultura nu a fost niciodată latura mea cea mai tare. Tatăl meu avea pământuri în Umbria, iar ceea ce ştiu am deprins hoinărind vara pe ogoare şi vorbind cu ţăranii. Aveam darul ăsta în sânge, părintele meu avea obârşie ţărănească, iar cultivarea pământului a fost cel dintâi lucru care m-a atras aici. În Italia, vedeam agricultura prin ochii lui Virgiliu şi ai lui Horaţiu, iar dragostea prin cartea dumitale, *Arta iubirii*. Visam să mă însor cu Corina şi s-o iau cu mine la ţară. Mi-am făcut serviciul militar în Panonia, în legiunea a IX-a, unde am luat parte la numeroase represalii împotriva triburilor băştinaşe şi am fost rănit într-una din aceste întâlniri. Vreme de ani buni, prins de severitatea serviciului militar, uitasem să mai gândesc. O lungă convalescenţă m-a silit să mă întorc treptat la mine însumi şi să-mi pun problema viitorului meu. Lecturile mele din tinereţe,

la fel ca zilele petrecute în Umbria, îmi reveneau mereu în memorie. Viața militară nu constituia pentru mine un ideal. Adevărata viață se desfășura în afara taberei, acolo unde fiecare era liber să-și aleagă soarta, să se consacre muncii, oricare ar fi fost ea, numai să fie în armonie cu micul dar cu care fiecare dintre noi e înzestrat de la natură. Nu aveam dăruire pentru arme. Gândul că douăzeci de ani de acum înainte va trebui să tot execut ordine, să ucid, să fac instrucție, să fac marșuri în cadență, să port stindarde, să trăiesc printre oameni înarmați, începea să mă neliniștească. Cei mai buni ani din viața mea ar fi trebuit să se scurgă în această monotonie. Am hotărât să fug, nu știam unde, dar, odată hotărârea luată, am început să caut cea mai bună soluție. Nu mi-a fost greu să descopăr singura posibilitate care mi se oferea. Auzisem adesea vorbindu-se de pământul dacilor, de bogățiile lui, de frumusețea femeilor, de cultul lui Zamolxis. Eram necredincios, ca mai toți camarazii mei, și nu ideea zeului unic mi-a determinat alegerea, ci mai curând aceea a unei arte a iubirii aplicate la un nou ideal feminin. În singurătatea convalescenței, chinuit de dorință, mă închipuiam cucerind femeile dacilor după tactica din cartea dumitale. Cine i-ar fi putut rezista pe acest pământ îndepărtat, unde femeile erau, desigur, tare simple? Așa că am fugit. Nopți întregi am rătăcit prin câmpia Panoniei, ținând calea tot spre răsărit, ferindu-mă de lumina zilei și de drumurile umblate. Ajuns în munți, am luat-o spre Sarmizegetusa, vechea capitală a lui Burebista, unde am fost nevoit să mă înfățișez regelui. Mi s-au pus întrebări și asta a fost tot. Erau acolo romani în slujba armatei și mi s-a oferit pe dată un post însemnat, dar n-am primit. Nu asta căutam. M-au lăsat liber să aleg. Vreme de un an, am muncit într-o gospodărie, nu departe de capitală, și atunci mi-am descoperit talentul. Îmi plăcea să cultiv pământul, dar voiam să am pământul meu. Am părăsit gospodăria aceea și m-am îndreptat spre partea răsăriteană a țării, unde,

străbătând alți munți, aveam norocul, după cum mi se spusese, să dau peste pământuri bogate care nu aparțineau nimănui. Am nimerit într-o seară într-un sătuc, în fundul unei păduri așezate lângă un râu numit Tiarantos, și m-am oprit acolo pentru totdeauna. În puțini ani, am transformat satul acela pierdut într-o parte a lumii civilizate. Am luat în căsătorie o fată de neam dac, am întemeiat o familie, am defrișat pădurea, am făcut să crească grâu. După câțiva ani, am descoperit un lucru la care nu avusesem timp să cuget. Eram fericit, iar fericirea asta îmi venea de la pământul pe care mâinile mele îl făcuseră să trăiască și să rodească. Alți fugari mi s-au alăturat. Erau peste tot în Dacia. Cazul lor e adesea mai complicat decât al meu. Nu sunt eu cel mai în măsură să vorbesc despre ei, despre criza religioasă care îi frământa. Mă închin lui Zamolxis, dar nu pe el am venit să-l caut aici. Pământul mă absoarbe prea mult ca să mai am vreme să mă consacru cerului. Și apoi, eu fac parte dintr-o generație care nu se sinchisea de probleme de religie și care vorbea despre zei atunci când putea plasa în discuție un vers din *Metamorfoze*. Cei mai tineri, în schimb, fugarii de puțin timp, care sunt mult mai numeroși, vin în Dacia în căutarea unui alt cer, după cum au obiceiul să spună. Ei clădesc temple romane în care îl slăvesc pe Zamolxis. Unii nu-și schimbă religia și rămân fideli zeilor Romei, adăugându-l pe Zamolxis Olimpului capitolin. Au pretenția că înnoiesc și purifică astfel vechiul cult de acasă și afirmă că Roma este un oraș putred pe care zeii îl vor pedepsi curând, că au venit în Dacia ca să scape de mânia lui Jupiter. Se spune chiar că un nou zeu se va naște pe acest pământ, printre daci, sau poate că undeva deja s-a născut. Nu mi-l pot închipui. Ce le poate el spune nou oamenilor? Nu avem destui zei la care am fost învățați să ne închinăm? Ai bunăvoința să-mi spui dacă zvonurile astea au vreun temei..."

Și încheie cu aceste cuvinte: „Prietenii dumitale se gândesc adesea la dumneata. Acum ei clădesc o căsuță în care nădăjduiesc

să te găzduiască în curând. În calitate de căpetenie a acestei comunităţi, eu îţi urez de pe acum bun venit".

Scrisoarea lui Scoris: „Preotul dac pe care l-ai cunoscut aici a murit la începutul acestui an, în vârstă de optzeci şi trei de ani. Mă duceam adesea să-l văd, îmi vorbea de dumneata şi îl ruga pe Zamolxis să te cruţe de durere şi dor. Mi s-a spus că Tiberiu nu e mai înţelegător ca Augustus în ce te priveşte şi că sughiunul dumitale continuă fără speranţa întoarcerii apropiate. Dacă dorinţa de a trăi în libertate ia în inima dumitale locul speranţei de a te reîntoarce la Roma, nu şovăi să iei calea Râmnicului Sărat. Am fi bucuroşi să te avem printre noi. Dacă sărăcia ţării noastre barbare nu ţi se pare mai greu de îndurat decât închisoarea Tomisului, vino la noi. În casa pe care am ridicat-o pentru Sedida, există o încăpere mare pentru dumneata, caldă iarna şi răcoroasă vara. Am aflat că legiunile s-au răzvrătit în Panonia şi în Germania şi că imperiul lui Tiberiu e mai puţin solid decât cel al lui Augustus. Nu vor avea la Roma timp să se ocupe de cei care, ca şi dumneata, aşteaptă îndurarea. Dacă romanii dumitale te uită, noi nu te vom uita".

Honorius îmi dă şi el veşti despre familia lui. Dochia aşteaptă al doilea copil cam pe la calendele lui decembrie. Au o casă nouă, mare şi frumoasă. Honorius a ucis un urs, a cărui blană îmi va acoperi patul în casa pe care tocmai o ridică pentru mine. „O sobă mare te va apăra de asprimea iernii. Mica Dochia îţi va aduce în fiecare seară cina, dacă frigul sau ploaia te vor împiedica să cinezi alături de noi. Comozous a pregătit totul ca să te aducă teafăr şi nevătămat în satul nostru unde vei găsi, la fel ca mine, o nouă patrie şi prietenia noastră a tuturor. Fereşte-te de Valerius."

Nu am decât să aleg între ospitalitatea lui Scoris şi aceea a lui Honorius. Viaţa mea e în pericol la Tomis, căci Valerius mă va face să dispar la primul semn de nesupunere sau de revoltă. Crima politică a intrat în obiceiurile imperiului. Agrippa

Postumus a fost asasinat, la fel ca Iulia şi toţi cei pe care Livia sau Tiberiu îi socotesc duşmanii puterii. Nu am de ales, din moment ce întoarcerea la Roma este exclusă în perspectivă imediată. Voi pleca împreună cu Comozous. Nu e niciodată prea târziu şi sunt deja deprins cu călătoria. Îmi mai rămân doar puţini ani de trăit şi va fi plăcut să-i petrec înconjurat de zâmbete prietenoase, în fundul unei păduri în care centurionii n-au pătruns încă.

Abandonez acum jurnalul pentru cine ştie câte zile. Îl voi relua acolo.

*

El nu s-a schimbat. Viaţa veşnică nu lasă urme pe chipuri, ea se desfăşoară dincolo de timpul care ne face să murim. Fratele meu e aici, în faţa mea, aşa cum era în urmă cu treizeci de ani la Roma. Îmi vorbeşte, îl înţeleg fără dificultate, dar îmi e cu neputinţă să-i transcriu cuvintele. E ca şi cum s-ar adresa unei părţi profunde şi tainice din mine însumi de unde cuvintele, odată ajunse, nu mai ies. Nu, nu e o halucinaţie şi nu e nici prima lui vizită. Dispare de îndată ce intră cineva în încăpere, reapare de îndată ce rămân singur. Îmi zâmbeşte. Evoc cu glas tare scene din copilărie din care îmi amintesc detalii dintre cele mai neînsemnate cu o limpezime uimitoare. Nici el n-a uitat nimic şi mă lasă să vorbesc fără să mă întrerupă, ca şi cum toate aceste amintiri, împrospătate de cuvintele mele, i-ar face o imensă plăcere. După-amiezile în livada din Sulmona, strugurii şi smochinele, femeile care se scăldau în pârâu, criza lui de plâns şi fuga disperată în ziua când i-am dezvăluit moartea zeilor, prima lui dragoste la Roma, epoca studiilor lui, întâlnirile noastre nocturne prin tavernele din Transtevere, prima noastră călătorie împreună în insula Planasia, boala lui şi moartea neaşteptată, în plină tinereţe, toate astea, văd bine, îl amuză mult. Oare

încearcă păreri de rău după acel timp petrecut printre cei vii sau zâmbeşte doar ca să-mi facă plăcere? Are aceeaşi înfăţişare, dar limbajul lui e acum altul. Face parte dintr-o altă lume, în care nimic, absolut nimic din ceea ce, aici, ne este uşor de înţeles şi familiar, nu are valoare şi nici sens. Îmi dau bine seama. Îl fac să vorbească. Îmi răspunde. Ceea ce îmi spune mă face să zâmbesc de bucurie şi de speranţă, dar cum să reproduc prin cuvinte scrise ceea ce îmi spune? Contactul dintre noi este posibil datorită aspectului său exterior, altfel el nu mi s-ar putea arăta, însă acest aspect ţine de trecut, de moarte, iar ceea ce este el în acest moment nu izbuteşte să-mi impresioneze simţurile muritoare. Contactul dintre noi se face prin ceea ce este etern şi invizibil în noi doi, prin ceea ce şi trupul meu ascunde în străfundul lui, necunoscut sieşi, ca un sâmbure care-şi aşteaptă eliberarea ascuns în miezul perisabil al fructului pârguit.

Ştiu, de pildă, că Theodor a murit – este ceea ce l-a împiedicat să-mi scrie –, dar nu prin cuvinte am aflat acest lucru. Îmi vine să-i spun: „Ia-mă mai repede cu tine". Dar trupul meu se teme de moarte şi închid ochii ca să trăiesc, ca să fac să dispară imaginea fratelui meu şi să rămân singur, între durerile mele fizice şi morale, deznădăjduit, dar ţintuit de dorinţa de a supravieţui în nenorocire, de a supravieţui cu orice preţ. Lupta între trup şi suflet, între timp şi veşnicie, este tot ce e mai greu în această ultimă perioadă a bătrâneţii mele. Lupta se dă chiar pe pragul morţii, între teamă şi speranţă. Ştiu că fratele meu se va afla alături de mine în ultima clipă şi că îmi va fi călăuză. Dar, până atunci, mi-e teamă.

*

S-au scurs luni întregi de la noaptea aceea petrecută lângă somnul lui Comozous, recitind scrisorile de la prieteni. Hotărârea mea odată luată, stabilesc planurile de fugă, lucru deloc uşor de realizat, căci mi-era interzis să părăsesc Tomisul şi nu voiam să-i cer nimic lui Valerius. Am chemat-o pe Lidia la mine, i-am vorbit de intenţia mea de a mă duce să depun nişte flori pe mormântul lui Herimon, la cimitirul care se află în afara oraşului, aşadar pe un teren care îmi este interzis. Am rugat-o să-i ceară pentru mine permisiunea centurionului şi a obţinut-o chiar în ziua respectivă, oferindu-se să mă şi însoţească. Preferam să fiu singur, i-am spus eu, iar ea n-a stăruit.

Această întrevedere a avut loc la amiază. Comozous a luat cu el un sipeţel în care am vârât jurnalul ăsta şi câteva lucruri pe care le socoteam strict necesare. Am descoperit cu bucurie că nimic nu-mi mai era de acum de folos şi că voi găsi acolo tot ce îmi va face trebuinţă. Am luat cu mine eşarfa Corinei, pe care voiam s-o dăruiesc Dochiei şi am părăsit casa asta, în care îmi petrecusem şapte ani de exil, ca şi cum aş fi ieşit la o plimbare în oraş. Timpul era frumos. Octombrie era blând şi însorit şi o aromă de must sau de struguri zdrobiţi undeva de nişte mâini de copil plutea prin aer, ceea ce mă făcea să mă duc cu gândul la livada din Sulmona şi la vedeniile mele. Până atunci nu avusesem astfel de halucinaţii, iar fratele meu nu-mi apărea decât în vis sau, poate, evocat de semne exterioare, care-l făceau să răsară din străfundul memoriei. Nu voiam să mă gândesc la moarte, încă şi mai puţin în această zi în care abandonam Tomisul ca să încep o altă etapă din viaţa mea, departe de lanţurile pe care imperiul mi le aruncase în jurul gâtului.

Comozous mă aştepta la cimitir, cu un măgăruş pe care-l cumpărase pentru mine, şi ne-am îndreptat pe dată spre mare, luând-o pe drumul pe care-l urmasem împreună cu Dochia ca să ne ducem la coliba lui Mucaporus. M-am urcat cu destulă greutate pe spinarea animalului, dar curând am fost nevoit să cobor, căci trupul meu, slăbit de bătrâneţe şi de viaţa sedentară, nu suporta zdruncinăturile. Mersul a devenit tot mai anevoios.

Nu înaintam aproape deloc. Descurajat, m-am întins la umbra unor salcâmi, alături de piatra de mormânt pe care reciteam cuvintele cunoscute: „Aveţi încredere". Trebuia să ne petrecem noaptea la Mucaporus, potrivit planului stabilit, de acolo o barcă urma să ne ducă la Histria, unde, cu ajutorul lui Mitrodor, ne-am fi continuat călătoria pe corabie până la Troesmis. Ajunşi acolo, am fi cumpărat o căruţă şi doi cai zdraveni. Numai că eu eram la capătul puterilor. Noaptea era aproape. Trebuia să luăm repede o hotărâre. Ne-am decis să ne despărţim, la fel ca altădată. Comozous m-a lăsat singur printre copaci, avea să se întoarcă după lăsarea nopţii împreună cu Mucaporus, ca să mă ia. M-am întins aşadar sub copaci, pe iarba caldă încă, arsă de focurile toamnei. La vreo sută de paşi depărtare, pe deasupra falezei, am zărit zidul albastru al mării şi zborul pescăruşilor, ieşiţi la pescuitul de seară. Briza aducea până la mine zgomotul valurilor, mirosul ierbii de mare, ţipetele păsărilor. Mă gândeam la viitorul meu, aveam de gând să pun la cale împreună cu Mitrodor călătoria Fabiei, da, ea trebuia să fie alături de mine, viaţa ei la Roma nu mai avea nici un rost. Fiica ei se căsătorise între timp, Fabia nu mai avea obligaţii la Roma. Ne-am fi petrecut împreună ultimii ani, în pacea acelei păduri îndepărtate, care mă atrăgea în acest moment mai mult decât orice întoarcere. Mă dureau picioarele, le simţeam grele şi umflate şi un soi de amorţeală urca dinspre ele de-a lungul spatelui, până la umeri şi la ceafă. Aveam febră. Odată ajuns la Mucaporus, totul avea să se aranjeze. Tremuram. Mi-era frig şi mă simţeam foarte bolnav. O tuse adâncă mi-a scuturat pieptul. Razele soarelui treceau printre copaci şi cădeau pe trunchiuri. Pâlcul de salcâmi avea frunzele îngălbenite, era un galben roşiatic de amurg de toamnă în culori stinse, frunze cădeau în liniştea imobilă. Marea era şi ea nemişcată sau poate că încetasem eu s-o mai aud, asurzit cum eram de febră. Îmi schimbam în fiecare clipă poziţia, nu-mi găseam locul pe pământul tare – cât poate fi pământul de dur şi de inospitalier! –, tot trupul mă durea îngrozitor. Trunchiurile luminate de amurg îmi aminteau de un apus de soare asemănător, pe Via Appia, razele soarelui luminau pinii, iar culoarea lor trandafirie parcă stropea peisajul cu picături irizate. Aveam impresia că lumina ieşea de-a dreptul din acele trunchiuri, iar soarele însuşi îi primea reflexul. Pinii aceia erau izvorul luminii. Eram împreună cu Corina. Am chemat-o încetişor, era prima oară când o chemam astfel din clipa în care ne despărţiserăm. „Corina! Corina!" Numele rima cu tristeţea aceea galbenă. „Aveţi încredere!" Un mort era îngropat lângă mine, sub pământul tare. Nu cutezam nici să respir, nici să tuşesc. De ce rostisem numele Corinei? O frică nebună m-a năpădit. Am închis ochii. Foşnetul unui pas a atins în trecere iarba uscată. Am tresărit, am deschis ochii. Fratele meu era acolo, rezemat de un trunchi, cu chipul şi trupul străpunse de razele amurgului. Am văzut prin toga lui cei câţiva copaci care-l despărţeau de drum, iar în zare marea, de un albastru acum închis şi sever. Pescăruşii ţipau: „Medeeeaaa, Medeeeaaa!". Ea avea să le răspundă din clipă în clipă. Avea să-şi facă apariţia pe faleză pentru a-şi ucide fratele, pe fratele meu. Tremuram din tot corpul. Dinţii îmi clănţăneau să se spargă. Mi-era frig, mă durea capul şi nu puteam stăpâni tremurul furios care mă zgâlţâia ca venit din afară, de parcă aş fi fost o creangă scuturată de furtună. Trebuia să scap cât mai urgent de prezenţa morţilor şi să mă culc în patul meu de la Tomis. M-am ridicat, am făcut doi paşi ca să ies dintre copaci şi să pot fi văzut, am căzut, am strigat: „Ajutor!" cu ultimele puteri. L-am văzut pe Valerius care venea pe drum, însoţit de trei legionari, toţi călare, s-au năpustit spre mine, mă căutau de ore întregi, am văzut privirea centurionului, ironică şi plină de răutate, şi mi-am pierdut cunoştinţa.

A sosit iarăşi iarna. Mă aflu în patul meu, vechiul meu pat de la Tomis, istovit de boală şi de deznădejde. Ce s-a întâmplat

cu Comozous? Nu ştiu, dar nu mă voi încumeta să pun întrebarea asta. Sosise la căderea nopţii, după cum hotărâsem, nu-şi putuse explica dispariţia mea. Să se fi întors oare la Tomis în ziua următoare? Mă văzuse cumva căzut pradă febrei şi delirului? Cu siguranţă că s-a întors la el acasă, neputincios în faţa hotărârii sorţii.

A nins din belşug şi nici un zgomot nu mai răzbate până la mine. Focul s-a stins în vatră. Sunt obosit, degetele mele au pierdut obişnuinţa de a scrie. De-aş avea măcar un câine căruia să-i vorbesc, o viaţă credincioasă în preajma mea. Cineva a venit astăzi să mă îngrijească, să aprindă focul, să facă patul. Să fie Lidia? Cineva care îmi cunoaşte obiceiurile şi care vrea ca eu să scriu mai departe...

Dosar de receptare critică

alcătuit de Marilena Rotaru

„Originalitatea acestui roman n-o constituie atât memoriile apocrife ale poetului Ovidiu exilat la Tomis de către Augustus, cât imaginea absolut nouă a omului în exil. Este cu neputinţă să deschizi această carte, la orice pagină, fără să fii cuprins de durerea zdrobitoare, vie în fiecare paragraf, de acea împăcare care nu e decât un văl al durerii. Orice s-ar spune, ne aflăm în faţa unui om care depune mărturie prin propria lui experienţă. Există un stil Horia, făcut din tristeţe profundă, dintr-o tristeţe responsabilă, care reneagă eleganţa stilului, dar care te conduce cu o simplitate plină de rigoare. Aceea a omului smuls din pământ...

Confesiunea lui Ovidiu atinge protestul dureros prin care mii de exilaţi, victime ale imperiului şi ale noţiunii de imperiu, fac să se cutremure pământul de când există oameni. Această împăcare în tristeţe, regăsită până şi în limba scriitorului român, e împăcata certitudine a unei fiinţe transformate de suferinţă, a unui reînviat care nu uită că durerea lui e trăită de mii de suferinzi. Aici depăşim ficţiunea... O mare chemare spirituală."

Franz Weyergans, în *La Revue Nouvelle*, Bruxelles

„Această carte este pasionantă la un alt nivel: ca studiu al unei vieţi în exil, pe care alţii au trăit-o înaintea lui (Dante, de exemplu); vreau să spun despărţirea de patrie trăită ca o revelaţie, ca descoperire a altei patrii, aceea a spiritului."

Stephen Spender, în *New York Times*

„Vintilă Horia a construit o întreagă lume în jurul portretului lui Ovidiu. E ceva magic în această carte, care transformă moartea în viaţă."

Robert Payne, în *Saturday Revue*, New York

„Carte mişcătoare şi frumoasă, scrisă în limba franceză cu o rară perfecţiune."

Claude Mauriac, în *Le Figaro*, Paris

„Niciodată un Premiu Goncourt n-a fost atribuit cu mai multă dreptate."

Les Nouvelles Littéraires, Paris

„Vintilă Horia, întărit de propria sa experienţă, s-a transformat în Ovidiu. Dacă romancierul de azi poate să prelungească într-o concluzie personală meditaţia unui poet de acum două mii de ani, datorează cu siguranţă această angoasă întrebărilor pe care oamenii şi le-au pus totdeauna şi cărora le aduce un răspuns veritabil. Această carte scrisă într-o excelentă limbă franceză e dovada unui solid talent."

Alain Palante, *France Catholique*, Paris

„Remarcabilul roman al lui Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil*, a revelat multor cititori un Ovidiu neaşteptat."

Jérome Carcopino, *Rencontres de l'histoire et de la littérature romaines*, Paris, 1963

„Ilustrul istoric francez Jérome Carcopino a demonstrat (...) că adevărata cauză a exilului lui Ovidiu a fost convertirea sa la pitagorism, care a provocat ura lui Augustus. Vintilă Horia, sigur pe intuiţia lui, şi-a structurat romanul pe această bază... E un roman în care se întâmplă lucruri al căror interes nu răspunde unei nelinişti trecătoare, ci aceleia a unei umanităţi radicale... Cartea unui mare romancier."

Enrique Badosa, în *Glosa*, Barcelona

„Formidabila putere de evocare pe care o adună Vintilă Horia în aceste pagini... Tot ceea ce lumea a putut suferi în douăzeci de secole cu marile totalitarisme este expus în această carte într-un fel extraordinar de subtil şi de realist în acelaşi timp."

R. Vazquez Zamora, în *Destino*, Barcelona

„Ovidiu suntem noi toţi... Vintilă Horia a devenit un simbol."

Piero Cimati, *Fiera Letteraria*, Roma

„După atâţia ani de la apariţie, putem să ne întrebăm de ce această carte continuă să fie reeditată, tradusă şi citită în atâtea ţări, cu acelaşi interes ca la începutul lansării ei. Fenomenul acestui succes de public este cu atât mai curios, cu cât majoritatea, dacă nu toate romanele premiate cu acelaşi Goncourt, în anii posteriori lui 1960, au ieşit, la un timp nu prea îndelungat, din actualitatea literară. În schimb, *Dumnezeu s-a născut în exil* s-a menţinut în acelaşi plan de interes universal în care s-a situat în anul 1960, în pofida campaniei dezlănţuite împotriva autorului. Răspunsul, cred, îl putem afla situând semnificaţia profundă a acestei cărţi în contextual amplu al contemporaneităţii. Dacă acceptăm ideea că veacul XX e dominat de o întoarcere la spirit şi că, aşa cum subliniază Vintilă Horia în multe din eseurile sale, ştiinţa pare să străbată un drum la capătul căruia se produce o vădită deschidere a sa către religie, putem să înţelegem vibraţia cititorului în faţa acestei cărţi: pentru că *Dumnezeu s-a născut în exil* închide în sine trăirea cea mai caracteristică a unor vremuri care se distanţează în cele mai diferite moduri de orice absolutizare pur materialistă."

Monica Nedelcu, Teză de doctorat, 1990,
Universitatea Complutense, Madrid

Dosarul Premiului Goncourt 1960

alcătuit de Marilena Rotaru

– Iunie 1959. La capătul a şapte luni de scris, Vintilă Horia încheie romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*, în limba franceză.

– Editura Plon din Paris, căreia i l-a trimis, îl respinge cu elogii, considerându-l „un roman de o mare profunzime şi calitate, care nu corespunde profilului colecţiilor noastre". Şi Seuil recunoaşte că este o carte foarte bună, dar îşi exprimă regretul că, nefiind comercială, n-o poate publica. Aceleaşi argumente de la alte edituri din Franţa, Italia, Germania, Spania.

– Primăvara anului 1960. Editura Fayard din Paris publică romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* (în 5 000 de exemplare), cu o prefaţă semnată de Daniel Rops, membru al Academiei Franceze. Cartea este lansată în toată presa franceză cu un mare entuziasm. Apar imediat încă două ediţii, iar Vintilă Horia semnează patru contracte de traducere în Anglia, Statele Unite, Italia şi Germania.

– Iunie 1960. Editura Fayard anunţă participarea la Premiul Goncourt cu *Dumnezeu s-a născut în exil* de Vintilă Horia.

– Toamna anului 1960. Vintilă Horia se mută la Paris. Romanul intră în „cursa pentru Goncourt". Din trei sute de romane rămân douăsprezece, o săptămână mai târziu, nouă, apoi şase şi, în final, trei. Vitrinele librăriilor pariziene sunt pline de exemplare din *Dumnezeu s-a născut în exil*. La o mare librărie din Place de Clichy, cu o zi înainte de acordarea Premiului Goncourt, lui Vintilă Horia i se decernează Premiul cititorilor.

– 10 noiembrie 1960. În timp ce juriul Academiei Goncourt îşi finalizează dezbaterile, la televiziune sunt intervievaţi cei rămaşi în cursă:

Vintilă Horia şi Henry Thomas. În timpul emisiunii, moderatorul anunţă câştigătorul premiului: Vintilă Horia.

– În zilele următoare, presa comentează extrem de elogios noul Premiu Goncourt. Apar rapid noi ediţii. Ziarele şi revistele cele mai importante, televiziunea şi radioul publică şi difuzează interviuri cu Vintilă Horia.

– La o săptămână de la anunţarea premiului, Editura Fayard oferă un cocteil pentru a sărbători succesul obţinut. Un funcţionar al Ambasadei României la Paris îl invită pe laureat la ambasadă pentru a se fotografia cu tot personalul. Vintilă Horia refuză.

Începe „scandalul Goncourt".

– Guvernul de la Bucureşti îl trimite pe Mihail Ralea la Paris cu un dosar în care Vintilă Horia este acuzat de fascism, nazism, legionarism şi antisemitism. Toate acuzaţiile ajung în presă. Aceleaşi publicaţii şi aceiaşi jurnalişti care îl elogiaseră scriu acum contra lui. La fel procedează şi Constantin Virgil Gheorghiu. Stânga şi dreapta acuză la unison.

– Una dintre cele mai importante dovezi ale nonlegionarismului său – excluderea, în timpul guvernării legionare, din funcţia de ataşat de presă la Roma, pe motiv de neaderare la mişcare – nu schimbă cu nimic violenţa atacurilor.

– Vintilă Horia declară că renunţă la premiu „din dragoste pentru Franţa şi din respect pentru Academia Goncourt", dar premiul nu i se retrage (conform statutului Academiei Goncourt, voturile obţinute nu pot fi invalidate); se suspendă însă ceremonia de premiere. În Dicţionarul Enciclopedic Francez scrie: „Vintilă Horia – Premiul Goncourt 1960, acordat, nedecernat."

– Apărarea susţinută de vocile unor intelectuali din exil (Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Şerban Voinea, Theodor Cazaban) şi autoapărarea lui Vintilă Horia (dădea şi câte treizeci de interviuri pe zi) nu sting scandalul.

– În aceeaşi perioadă, în dosarele lui Vintilă Horia, de la Securitate, şi în cel de la DIE apăreau astfel de note:

„...Animat de interese meschine materialiste şi cuprins de o ură puternică faţă de regimul democrat-popular din ţara noastră, trădătorul de patrie

CAFTANGIOGLU VINTILĂ HORIA a pregătit un roman cu caracter defăimător al R.P.R., intitulat «Dumnezeu se află în exil».

Sprijinit de cercurile literare reacționare din Franța, trădătorul CAFTANGIOGLU a participat cu acest roman la concursul pentru Premiul «Goncourt» pe anul 1960, ce s-a ținut la Paris, juriul hotărînd să-i acorde premiul.

În urma acestui fapt, organele noastre au strâns materiale documentare demascatoare, privind activitatea fascistă a trădătorului de patrie CAFTANGIOGLU, activitate ce a adus prejudicii atît țării noastre, cît și celorlalte state care au suferit de pe urma fascismului, pe care le-a pus la dispoziția presei franceze prin Ministerul Afacerilor Externe al R.P.R.

Fiind publicate în presa franceză, aceste materiale au compromis atît pe trădătorul de patrie CAFTANGIOGLU, cît și pe cei ce îi acordaseră inițial premiul I..."

*

„Tovarășului Gheorghe Luca
Însărcinat cu Afaceri a.i.
Legația R.P.R. Montevideo

COPIE

Extras din adresa noastră nr. 10 082 care a fost trimisă la Buenos Aires / 25 noiembrie 1960. [...]

După cum probabil cunoașteți, premiul literar «Goncourt» pe anul 1960 a fost recent atribuit criminalului de război Horia Vintilă pentru cartea sa «Dumnezeu s-a născut în exil». Cu acest curier veți primi fotocopii cuprinzînd material care demască activitatea fascistă a lui Horia Vintilă, poziția sa activă de sprijinire a regimului hitlerist.

Vă trimitem acest material pentru a servi atît la orientarea dvs., în cazul că în diferite discuții se va aborda problema decernării premiului lui Vintilă, precum și spre a fi folosit ca material demascator, în cazul că cercurile fasciste din Argentina și alte țări latino-americane vor începe să facă vîlvă în jurul acestei premieri.

În cazul că va fi necesară acțiunea de demascare a lui Vintilă, ar fi indicat ca în contactele pe care le veți avea să determinați personalități de prestigiu

din publicistica și viața literară argentineană și alte țări latino-americane (Rafael Alberti, Alvaro Yunque, Hector Agosti, ziariști cunoscuți de la marile ziare, prin prietenii argentinieni să încercați sesizarea lui Neruda, Amado, Otero Silva etc.) să înlesnească publicarea de materiale care să arate opiniei publice latino-americane adevărata înfățișare a lui Horia Vintilă.

Înainte însă de a întreprinde vreo acțiune în această direcție, este necesar să consultați în prealabil Ministerul."

– Scandalul Goncourt a sporit notorietatea romanului *Dumnezeu s-a născut în exil* și a autorului său. A crescut numărul edițiilor și a fost tradus în cincisprezece limbi.

– Vintilă Horia se reîntoarce în Spania.

În 1990, am vorbit cu Vintilă Horia, ceasuri întregi, unele mai calme, altele mai grăbite, la reşedinţa sa din Villalba şi în casa unor prieteni din Madrid. În 1991, convorbirile noastre erau telefonice şi epistolare. Niciodată însă, în cei doi ani, nu m-am gândit că s-ar putea să fiu martora ultimului său cuvânt. La sfârşitul lui ianuarie 1992, după o tăcere care mă cam îngrijorase, am primit de la el un text – *Despre degradare şi risc* – cu menţiunea: „Foloseşte-l cum crezi tu". Fără să-l citesc, am avut percepţia unui gest testamentar. I-am telefonat la început de februarie. Era în spital... Nu mai putea articula cuvintele, nu mai putea scrie... Era însă extrem de lucid. Peste două luni, la 4 aprilie 1992, s-a suit la Ceruri.

M.R.

Despre degradare şi risc

Adresez aceste rânduri celor care vor citi în limba catalană şi vor iubi *Dumnezeu s-a născut în exil*, nu cu scopul de a mă apăra de atacurile la care am fost supus în decembrie 1960 şi nici de a mă justifica. Nu am nimic de apărat şi nici de justificat. Scriu aceste rânduri cu singura intenţie de a spune adevărul despre mine şi despre cărţile mele şi pentru a distanţa şi opera, şi viaţa mea – aşa de intim legată de tot ce am scris – de orice posibilă interpretare de rea-credinţă.

„Lumea modernă – scria Péguy în 1907 – simte o necesitate imperioasă de a se degrada." Pare să-i fie aceasta nevoia cea mai profundă, vocaţia sa misterioasă, manifestarea propriei esenţe, inima inimii şi fatalitatea destinului ei. Degradează totul fără încetare. În ultimii câţiva ani, am surprins-o umilind, în sens etimologic, reducând la nivelul cel mai de jos, în domeniul valorilor morale, creştinismul, în special catolicismul, cultura clasică, socialismul chiar, din care s-ar fi putut naşte o lume nouă, ştiinţa însăşi, care constituia instrumentul ei de conducere, aparatul care-i servea ca să domine. A degradat în fine chiar şi *Res publica*.

Cred – şi nu sunt singurul care gândeşte în acest fel – că această pornire de a umili, tipică timpurilor noastre, nu provine dintr-un fel greşit de a concepe politica în sine. Cred, dimpotrivă, că asistăm astăzi la un proces înspăimântător de diabolizare a politicii, devenit posibil în momentul în care lupta dintre bine şi rău, prezentă în orice suflet omenesc, a fost câştigată de către Adversar. Evreii îl numeau Satana. Tradus în limba greacă, i s-a adăugat o nuanţă nouă şi s-a numit Diavolul, Calomniatorul. Adversar al lui Dumnezeu, deci şi al oamenilor, Calomniatorul, prinţ al răului, n-a putut niciodată să triumfe. Victimele lui n-au fost decât victime parţiale: până în momentul când omul a decretat moartea lui

Dumnezeu, iar Adversarul a rămas singur în mijlocul nostru. De atunci totul a fost umilit prin politică. Creştinismul, în primul rând, şi, împreună cu el, tot ceea ce era speranţă sau bucurie în noi. Prăbuşirea valorilor, de care Hermann Broch s-a ocupat în romanele şi în eseurile lui, înseamnă de fapt desacralizarea vieţii, devenite astfel exclusiv profană, deci profanată, în momentul în care victoria Răului a alungat din noi posibilitatea celeilalte victorii. O epocă întreagă, cu literatura ei, cu imperialismele ei înfiorătoare şi desfigurante, cu tehnica ei de pace şi de război, şi care, pe bună dreptate, se cheamă diabolică, cu cenuşiul care ne inundă din toate părţile şi pe care noi îl considerăm artistic, psihologic sau arhitectonic, fără să avem curajul să-l numim cu numele său adevărat, o epocă întreagă deci, şi cu ea tot spaţiul mondial peste care s-a întins, alunecă încet, de peste cincizeci de ani, către umbra aceluia care se cheamă Prinţul acestei lumi, dar care n-a domnit niciodată ca acum: în exclusivitate. Ar fi suficient să evocăm câteva nume ilustre care au agăţat în cârligele lor, în trecerea lor prin lume, carnea oamenilor, cu zece-douăzeci de ani în urmă, pentru a descoperi sensul alianţei dintre ei şi pentru a-i integra la un loc, fără teama de a greşi, în umbra în care ei s-au adăpostit cu fidelitate.

Au degradat şi au umilit totul în noi, au fost Adversarii mândriilor noastre celor mai justificate, Calomniatorii tuturor ingenuităţilor noastre. Au încercat să distrugă în noi, urmând învăţătura stăpânului lor, rădăcinile cerului, să ne deposedeze de orice rădăcină, ca astfel alunecarea noastră în întuneric să se întâmple cât mai repede posibil şi fără nici o rezistenţă.

E suficient să ne oprim gândul asupra ultimului război mondial, aşa cum a fost el conceput şi realizat. A fost cel mai teribil din toată istoria, adică de când războiul există... Dar războiul e puţin lucru în viaţa oamenilor. Trebuia atrocizată forţa păcii, descompusă, distrusă, redusă, în mod deliberat, la forma unui război fără zgomot, mai teribil decât celălalt. Trebuia transformată în foamete conştient organizată, în sclavie, în lagăre de concentrare, în torturi sălbatice în fundul închisorilor, între Oceanul Pacific şi Marea Baltică. Iubirea şi prietenia trebuiau deformate şi distruse, lucrările zilei schimbate în mii de acte antiumane, ca să fie perfecţionată opera Maestrului, a Calomniatorului. [...]

*

Dumnezeu s-a născut în exil a fost destinat de la început să atragă ura Calomniatorilor. N-a fost însă atacat decât atunci când un premiu literar îl propunea atenţiei unui vast public de cititori. Această operă contrazicea o întreagă tradiţie, de origine recentă, e adevărat, dar puternică şi mondenă, goală de conţinut, dar gălăgioasă. Eu lansam contemporanilor mei un mesaj la speranţă, şi acest fapt nu putea să-mi fie iertat. Mă ridicam împotriva totalitarismelor de oriunde ar fi venit, împotriva oricărei idei de constrângere şi de umilire, împotriva oricărei forme de opresiune individuală sau colectivă. Făceam din Augustus echivalentul altor auguşti, mai puţin frumoşi, dar mai feroce, vizibili ca lipitorile pe propria noastră carne. Nici acest fapt nu putea să-mi fie iertat. Acestui antitotalitarism, prezent în fiecare pagină a cărţii şi în toate paginile cărţilor mele scrise de la 1936 încoace, au încercat să-i opună câteva fraze alese şi izolate în mod deliberat din unele scrieri ale mele din tinereţe. S-au prezentat ca probă a fascismului meu fragmente de articole, omiţându-se, tot deliberat, să se citeze alte articole scrise de mine în aceeaşi perioadă şi în aceleaşi jurnale, împotriva lui Hitler şi a lui Mussolini.

Cartea mea e, în esenţă, un imn al libertăţii. Şi ei au vrut să facă din mine un aliat al tiranilor, un răspunzător al crematoriilor, un şef de partid totalitar, un rasist, un duşman al oamenilor. Mi-ar fi uşor de demonstrat – alţii au făcut-o pentru mine şi eu le voi fi întotdeauna recunoscător – această infamie ce se ascundea sub o isterie, lansată de o legaţie străină care n-a ezitat să alcătuiască un dosar pentru „cazul“ meu şi să garanteze autenticitatea „documentelor“, în urma refuzului meu de a colabora cu comuniştii. Nu am nici o intenţie de a mă apăra, deoarece nu am nimic a-mi reproşa. Dar, dacă m-aş fi lăsat tentat de tactica Calomniatorilor, utilizând tehnica degradării, mi-ar fi fost foarte uşor, în aceste timpuri de înşelătorie, să alcătuiesc pe contul lor o foarte edificatoare antologie. Aş fi putut să adun articole redactate şi publicate nu de adolescenţi apolitici, ci de politicieni maturi, îndoctrinaţi şi consacraţi, în paginile aceluiaşi jurnal care m-a atacat, pledând pentru necesitatea alianţei între fascism şi comunism. Această antologie ar fi cuprins anii 1939–1940 (Moscova era atunci inundată de drapelele svasticii), plini de comentarii elocvente, consecinţă imediată a pactului Ribbentrop-Molotov.

O asemenea antologie, completată cu un sumar obiectiv al câtorva evenimente internaţionale contemporane epocii, cauză a multor dezastre, s-ar putea face uşor şi acum. (Alţii, de fapt, şi-au luat această sarcină, acum, când cartea mea a apărut peste tot în Europa şi în America.) Dar această antologie n-ar contribui numai la umilire, ar provoca indigestii teribile, ar reînvia trădări ruşinoase, şi nu acesta este scopul meu. Pentru că eu vreau să vă spun altă poveste. Aceea a unui adolescent devenit scriitor, apărător al oamenilor, într-o lume în care esenţa umanităţii noastre este ameninţată mai mult decât oricând.

Aparţin unui popor de ţărani şi de poeţi, al cărui contact cu istoria a fost totdeauna dureros şi tragic. Un popor care adesea s-a retras din istorie (filosofii noştri, Lucian Blaga şi Mircea Eliade, au explicat bine acest fenomen), s-a ghemuit dincolo de vizibil, în pădurea miturilor lui. Este vorba de o promisiune sau de un mesaj pe care Ovidiu şi Radu Negru, personaje ale celor două romane ale mele, l-au pus în lumină. Acest popor a avut întotdeauna, în formă dacă antică, sau în cea românească modernă, un sens religios despre viaţă, care evită orice tendinţă spre extremism, fie acesta optimismul sau pesimismul exagerat. Filosofia sa este aceea a resemnării, aşa cum e prezentată în paginile ultimului meu roman (*Cavalerul Resemnării*, 1961): o libertate care se autorestrânge la acţiunea pur umană, lipsită de posibilitatea momentană de a se realiza pe dimensiuni mai înalte şi mai durabile. Acest fel de a fi nu implică o separare de divin.

Poporul meu consacră oamenilor nivelul contingenţei şi lui Dumnezeu, pe cel al intimităţii. În această atitudine, istoria n-a putut să-i fie niciodată dăunătoare. Filosofia sa a fost şi a rămas o aşteptare metafizică. Monoteismul dacilor a fost aşa, din plin. Noi suntem un popor aşezat la răscrucea imperialismelor. Secole de-a rândul am suportat forţa de şoc a Imperiului turcesc, a falimentarului Imperiu tătăresc, a Imperiului austriac, a Imperiului rus. Când, în secolul al XIX-lea, Franţa a vrut să ne ajute, a făcut-o pe tărâm spiritual, înainte de a trece pe cel politic cu Napoleon al III-lea, care a fost un adevărat eliberator al popoarelor. Ea a trebuit să se opună forţelor reacţionare ale imperialismelor de atunci: cele trei imperii. În 1848, ajutorul rusesc a permis austriecilor distrugerea revoltei ungurilor. Polonia a avut soarta cunoscută. Intelectualii români s-au refugiat la Paris şi în Italia, pentru a scăpa de represaliile

turco-ruse. O parte din România, vechea regiune a Basarabiei, ne fusese furată de ruşi în 1812. Istoria secolului al XIX-lea este, pentru noi, plină de amintiri imperiale şi, mai presus de toate, de un miros greu de „cuir de Russie", emanând din şantaje politice şi din lovituri sub centură. Secolul nostru nu va face decât să împlinească promisiunile secolului trecut, în ceea ce priveşte legăturile noastre cu Orientul Apropiat. Imperiile care ne încercuiau s-au prăbuşit în 1918, şi vechea încrucişare a drumurilor a devenit pentru un scurt timp, după expresia lui Lucien Romier, care a dedicat un întreg volum acestei probleme, „răscrucea imperiilor moarte". Austria şi Turcia au dispărut de pe harta marilor puteri, dar Rusia n-a făcut decât să-şi schimbe numele. Tronul ţarilor a încetat de a mai fi ereditar. El a devenit însă accesibil marilor vulpoi, celor care corespundeau mai bine cu speranţele şi, mai ales cu spaima maselor. În felul acesta, noi am devenit vecinii unei utopii, fondate, cum spunea Berdiaev, pe o imensă incultură. În momentul acela, tinerii au ridicat din nou fruntea în România. Ei au refuzat să se alieze cu partidele zise democratice, a căror atitudine faţă de comunism le apărea ineficientă, şi au aderat la grupările, adunările, ideologiile a căror esenţială preocupare, centrul lor activ, era anticomunismul. Se regăseau, în acest fel, în jurul vechilor esenţe, pentru că toate aceste mişcări, politice sau intelectuale, se proclamau creştine şi voiau să se sprijine pe ţărani şi pe intelectuali, cele două categorii armonios tradiţionale şi progresiste, a căror rezistenţă şi intervenţie, de-a lungul secolelor, caracterizează toată istoria şi cultura noastră. Occidentul oferea acestei tinerimi maeştri de mare cultură: naţionaliştii se regăseau în „casticismul" lui Unamuno; monarhiştii, în Maurras şi Léon Daudet; creştinii, în Maritain şi Papini; tradiţionaliştii de avangardă, în Bainville şi Gaxote; creştinii absoluţi, în Bernanos, occidentaliştii, în Massis. Învăţau în acest fel să iubească o altă Franţă, care purcedea de la Ioana d'Arc, de la regii încoronaţi la Reims, de la strălucitoarele aventuri ale spiritului. Au avut atunci revelaţia lui Péguy şi a lui Léon Bloy, a lui Psichari şi a lui Barrès. Franţa era capabilă să satisfacă orice sete, să potolească orice foame spirituală, dincolo de orice ameninţare sectară. Toţi aceşti tineri români ai anilor 1936–1940, care au participat mai mult sau mai puţin activ la mişcările politice sau ideologice şi culturale ale timpului şi care, decepţionaţi în mare măsură de atitudinea guvernelor franceze din A Treia Republică, şi-au îndreptat speranţele către Italia

fascistă sau Germania național-socialistă, n-au renunțat niciodată la spiritul de comunitate franco-română. Mișcările naționaliste de la noi au fost acuzate, în mod total greșit, de fascism sau de nazism (toate au fost izbăvite de orice culpă, de orice păcat politic, de orice colaboraționism, la procesul de la Nürnberg). Ele reprezentau cu totul altceva. Trebuia să fii orb sau deformat de propaganda comunistă pentru a crede într-o simplificare de acest gen. Pentru că există o diferență substanțială între agnosticismul fascist sau anticreștinismul programatic al național-socialismului și esența creștină, care caracterizează toate mișcările naționaliste românești născute și consumate între cele două războaie. Eu însumi am făcut parte dintr-o grupare literară de dreapta, cea de la revista *Gândirea*, condusă de Nichifor Crainic, membru al Academiei Române și, în același timp, profesor de apologetică la Facultatea de Teologie din București. Revista *Gândirea* a fost publicația cea mai importantă la noi între 1920–1940. Toți marii scriitori români ai timpului au colaborat la ea, chiar și cei care se găsesc acum alături de invadatori, salvații liberării! Eram cel mai tânăr din grup, aveam douăzeci de ani când am fost acceptat, dar toți cei care îi aparțineau erau spirite cu adevărat superioare, impregnate de umanitate și umanism, patrioți desăvârșiți, în sensul cel mai bun al cuvântului, fără legături politice de joasă calitate, fără idei politice străine, dar mai ales incapabili să militeze pentru un partid străin. E vorba de poeții, de romancierii, de filosofii de la noi. Ei nu puteau să conceapă ideea unei colaborări politice plasate în afara intereselor celor mai sacre ale României, fie ele imediate sau eterne. Eu am fost crescut în spirit de demnitate, de credință și de înaltă tensiune literară. Purtătorul de cuvânt adevărat de la noi a fost creatorul României moderne. El s-a identificat cu scriitorii care, între 1848 și 1878, au dat țării forma sa morală și politică. El a continuat în făgașul creator al adevăratei elite. A fi scriitor era la noi un titlu de noblețe. Iar, dacă, în scrierile lor, ca și într-ale mele, se făcea elogiul mișcărilor de dreapta, care cuceriseră puterea în Occident, aceasta era, pur și simplu, pentru că acea dreaptă ne promitea apărarea împotriva dușmanului, singurul pe care îl aveam atunci. Noi nu eram nici fasciști, nici comuniști *ab absurdo*; noi căutam să salvăm existența poporului nostru și a culturii noastre. Temeiurile noastre s-au adeverit juste și Occidentul, cu o întârziere periculoasă, este pe punctul de a ne da dreptate.

Poziția noastră era atât de ferm obiectivă și intim legată de o realitate existențială mai mult decât politică, încât, în momentul în care capii fasciști au atacat România (Italia susținea revizionismul maghiar, Germania vedea în noi o posibilitate de a-și mări spațiul vital), noi ne-am ridicat împotriva lor. Eu am scris și am publicat atunci articole contra acestor puteri, articole din care se putea vedea atitudinea mea față de fascism. Acele articole n-au fost reproduse în jurnalul care m-a atacat în decembrie 1960. Dacă aș fi acceptat să trădez, în ziua în care mi s-a propus să colaborez cu invadatorii țării mele, s-ar fi proclamat vechiul meu antifascism, cu documentele în mână și cu același stil isteric care caracterizează atacurile împotriva mea. Mă văd obligat să reiau firul istoriei, pentru a vă face să înțelegeți fatalitatea istorică în care ne găseam atunci și absurditatea aproape monstruoasă, explicabilă prin perspectiva degradării, a insultelor la care am fost supus. Mișcarea care era în centrul campaniei anticomuniste și care atrăgea entuziasmul tineretului era Garda de Fier. Rigiditatea sa, spiritul său de partid, de disciplină, de credință exclusivistă, m-au îndepărtat de ea de la început. Gruparea literară căreia îi aparțineam era, de asemenea, împotriva Gărzii de Fier. Noi ne declaram cu toții adversari ai marxismului ca ideologie și ca încarnare politică; eram toți naționaliști și creștini, dar eu îmi rezervam independența mea, ceea ce îmi permitea să iau poziție contrară Gărzii de Fier. Violențele cărora Garda de Fier le-a căzut victimă, cadavrele tinerilor români, colegii mei, care au umplut piețele orașelor, când un grup din Garda de Fier a ucis un prim-ministru, m-au impresionat într-o măsură care depășea obiectivitatea. Am înțeles atunci că o înspăimântătoare tragedie se va declanșa în lume: cadavrele pe care le-am contemplat într-o dimineață de toamnă, în 1939, nu erau decât cele dintâi dintr-o lungă sângerare pe care oamenii politici o pregăteau Europei. Cadavrele acelea tinere, înconjurate de sânge închegat, ca de niște nimburi negre, fără strălucire, constituiau laolaltă cadavrul generației mele. Ideile mele și sângele meu primiseră o lovitură pe care o simțeam profund în tot corpul. Era, cum spuneam, în 1939. Conduceam pe atunci o revistă literară al cărei scop era acela de a pregăti un fel de ieșire disperată a spiritului românesc, asaltat până atunci de spaime sau de complexe, o încercare de a-l impune, sub forma lui literară, conștiinței Occidentului. Scopul nostru, deși era extrem de ambițios, ne făcea siguri că, într-o zi, aveam să reușim. Ne

întâlneam la redacția revistei noastre, o cameră pe care o împărțeam cu pictorul Ioan Mirea, pentru a discuta și a lua decizii în fața amenințării copleșitoare a evenimentelor. Trebuia să avem credință. Să credem în forța noastră morală, în inocența noastră în fața istoriei, în posibilitățile noastre creatoare, în omenia noastră. Era un fel de mesaj secret de care celelalte popoare, frații noștri, aveau să afle într-o zi. Ne simțeam liberi, lipsiți de orice ură, de orice intenție violentă și de orice teamă, pentru că noi credeam în puterile moștenite de la geniul poporului nostru. Acesta era felul nostru de a fi naționaliști. Maeștrii gândirii noastre nu se clintiseră de pe tronul lor. În mijlocul infernului care, încet-încet, ne înconjura, Franța devenise imaginea unui paradis pierdut pe care speram să-l recuperăm curând. Dar Franța n-a făcut decât să se depărteze, după 1940, lăsându-ne singuri, într-adevăr singuri, ea însăși trădată de cei ce se erijau în salvatorii ei. Noi însă n-am abandonat-o, nu i-am declarat război. Din școlile și din universitățile noastre, cultura franceză n-a fost eliminată, iar cărțile au rămas în bibliotecile și în discuțiile noastre. Tineri ofițeri și soldați români plecau pe frontul din Rusia purtând în ranițele lor poeziile lui Valéry și ale lui Paul Claudel. Războiul n-a produs nici o defecțiune în modul nostru de gândire. Între timp, am vizitat Italia. Perugia și Assisi m-au pus în lumina altei gnoze. După voiajul din 1938, eu m-am îndepărtat cumva chiar de pozițiile prea ortodoxe ale revistei *Gândirea*, pentru a mă angaja pe alt drum religios. Assisi și Sf. Francisc mi-au arătat calea unirii bisericilor și mi-au revelat, ca întotdeauna în epocile istoriei noastre, când intelectualii români intrau în contact cu una dintre realitățile profunde ale Europei, legăturile noastre occidentale, posibilitățile noastre de credință și de realizare în cadrul spiritualității occidentale.

Unirea bisericii noastre cu cea de la Roma îmi apărea ca singurul mijloc de a ne salva, reîntorcându-ne la izvoarele noastre adevărate, și, în același timp, de a recupera secole de tăcere. Între anii 1938–1940, noi, românii, am avut puțin timp pentru astfel de iluzii. Nouă, totuși, ne apărea totul clar și posibil. Eram siguri că vom putea oferi lumii, în sinteză, mesajul nostru secret, acela al vechii omenii românești, al credinței noastre intacte, al magiei noastre, capabile să reducă formele universului la cele ale omului; și, în entuziasmul nostru curat, eram convinși că vom da omenirii, tuturor oamenilor, o nouă posibilitate de a se înțelege

și de a avea încredere reciprocă; dincolo de falsele mesaje politice, care promiteau pacea, dar ațâțau la războaie. Acesta era rasismul nostru.

Prăbușirea frontului francez, în mai 1940, a fost pentru noi începutul Apocalipsului. Durerea noastră, amestecată cu deziluzia, aprinsă de teamă și de furie, a fost imensă și sinceră. Am văzut lumea plângând pe străzi atunci când jurnalele anunțau ruperea liniei Maginot, deoarece, pentru noi, înfrângerea Franței însemna și înfrângerea celeilalte extremități a comunității europene. În iunie 1940, după un ultimatum, ai cărui termeni n-au fost nici măcar respectați, și cu consimțământul *sine qua non* al aliatului nazist, Uniunea Sovietică a invadat Basarabia și Bucovina de Nord. Scene oribile au avut loc atunci în acele regiuni, scene obișnuite și tipice situației în care armata Utopiei pătrundea pe teritoriul Omeniei. Și nimeni, din întreaga lume, n-a strigat în numele nostru, căci noi nu mai aveam glas pentru a striga, nici lacrimi pentru a plânge, cum spuneau bătrânii noștri cronicari. După două luni, a fost rândul Transilvaniei și al Dobrogei meridionale. În foarte scurt timp, România pierduse un sfert din teritoriul ei și nimeni în Europa, nici măcar puterile care ne garantaseră integritatea frontierelor – Franța și Anglia –, nu mai era în măsură să ne apere. Lumea părea să fi devenit prada celor doi aliați, care-și împărțiseră întâi Polonia: Germania lui Hitler și Rusia lui Stalin. Venise timpul alegerii. Garda de Fier, după câteva luni de entuziasm pueril, urmat de erori de neiertat – o Gardă de Fier care nu mai era decât o umbră, pentru că elita ei fusese lichidată de Carol al II-lea –, n-a putut să reziste. S-a scufundat sub greutatea propriei neputințe. Atunci mareșalul Ion Antonescu a impus țării singura politică posibilă în acel timp, alianța cu cele două țări capabile să ne aducă garanții împotriva presiunii sovietice. Am devenit aliați ai Germaniei și ai Italiei, tot așa cum, în secolul al XVI-lea, Franța devenise aliata Turciei, ca să scape din cleștele mortal și să poată respira. S-a vorbit eronat despre o ocupație germană a României. Noi n-am fost o țară ocupată înainte de venirea rușilor, în august 1944. Noi eram aliați și independența noastră era deplină. Era singura politică posibilă în acel moment istoric și, din această cauză, poporul român l-a urmat pe Antonescu, a făcut războiul din Răsărit cu eroism, cu o mândră conștiință de cruciadă, și nu a trădat niciodată acel regim pe care-l accepta ca pe o singură formulă realistă și valabilă. Între 1941 și 1944, cât a durat războiul nostru, în România n-a existat o rezistență

împotriva guvernului Antonescu, nici comunistă, nici de vreun alt fel. Noi avem un suflet național care ne vine de la daci și care n-a fost niciodată friabil sau lipsit de vigoare. Purtăm acest suflet ca pe un talisman și-i rămânem mereu credincioși.

*

Mă găseam la Viena în 1944, când țara noastră a trebuit să accepte armistițiul. Împreună cu alți diplomați români care se aflau în Germania, am fost internat la Krummhubel, după aceea la Maria-Pfarr, de unde am fost eliberați de trupele britanice din Armata a 8-a. Lunile petrecute în lagăr au fost zile penibile din punct de vedere biologic. În martie 1945, eu aveam mai puțin de 50 de kilograme, dar au fost luni foarte importante din punctul de vedere al evoluției mele interioare și al luării de poziție față de lume și față de mine însumi. Atunci am devenit un om într-adevăr liber. În acele zile, mi-am conceput viitorul ca ziarist decis să se perfecționeze și să se realizeze, în ciuda sau împotriva curentelor care s-ar fi ivit ori mi-ar fi tăiat calea. În zilele lungi de iarnă petrecute la Krummhübel, Riesengebirge, chinuit până la vertigii din cauza foamei, citeam și scriam într-o izolare perfectă. A fost timpul când l-am descoperit pe Julien Green, romanele și jurnalele lui, și pe François Mauriac. Scriam cu entuziasm la un roman care avea să apară mult mai târziu și țineam un jurnal, pe care mă gândesc să-l public într-o zi, deoarece reflectă un aspect inedit al războiului trecut, acela trăit de un tânăr ce nu detesta nebunia în mijlocul căreia trăia, căci această nebunie, cu toate ororile pe care le presupunea, nu i se părea că ar fi ținut de un popor sau de o rasă, de un fragment al umanității, ci de o întreagă lume. Răspunzător de catastrofă era Omul, slăbiciunea, lașitatea, incoerența sa, frica în fața Răului reprezentat de politicieni, adică de tirani și de alte rămășițe preistorice.

Falsitatea de bază a extremei stângi de astăzi constă precis în această orbire sau rea-credință, atunci când dă titlul de fascist sau nazist tuturor celor care n-o acceptă. Ea nu vrea sau nu poate să conceapă un fapt mai mult decât evident: fascismul și nazismul au murit în 1945. Mai mult, aceste mișcări n-ar fi luat ființă dacă nu s-ar fi produs Revoluția din 1917. N-au fost decât niște reacții psihosomatice. Cu toate acestea, lumea nu este nici mai fericită, nici mai liniștită și nici mai liberă ca înainte. De

ce? Pentru că un alt totalitarism, cel care n-a murit în 1945, continuă să ne chinuiască. Tirania, dușmană a omului, nu se reducea numai la fascism. Dacă ar fi așa, omenirea n-ar mai cunoaște amenințări, n-ar mai trăi sub obsesia terorii, dimpotrivă, ar fi ceea ce extrema stângă ne-a promis ca viitor, fără să fie în stare să recunoască esențiala cauză pentru care acest viitor e imposibil sau irealizabil: celălalt fascism care nu îndrăznește să-și spună numele. Comunismul este astăzi factorul care se opune omului, ideii de libertate, ca și progresului, poate mai material, dar nu mai puțin uman, al bunăstări.

Dacă, în 1936 sau în 1938, comunismul și fascismul erau în inegală măsură răspunzătoare de calamitățile omenirii, după moartea fascismului, comunismul a rămas unicul mare responsabil. Stalin ar fi putut salva comunismul în 1945, dacă s-ar fi prezentat în fața popoarelor europene, sărăcite și terorizate, ca un eliberator. El a ratat însă unica ocazie favorabilă comunismului, arătând în schimb lumii fața lui adevărată: imobilismul, imposibilitatea de a evolua. În loc să elibereze popoarele, Stalin le-a transformat în sclavi, demonstrând, încă o dată, că ideologia comunistă nu era decât haina falsă a unui monstruos și perimat imperialism, nu cu mult deosebit de cel al țărilor de altădată. Ceea ce s-a întâmplat la Budapesta în 1956 n-a făcut decât să pună în evidență din nou ceea ce Stalin începuse, intrarea în decadență a ideii de revoluție și prăbușirea îngerilor răzvrătiți în propria lor îngrozitoare aventură.

Mi-am dat seama, în pacea lagărului, de demonismul tuturor întreprinderilor care propuneau oamenilor idealul de libertate realizabil prin sclavie. Mă găseam într-un lagăr nazist, dar știam că nazismul se află pe patul morții și că un alt totalitarism avea să ne despartă de orice drept la liniște. Am dorit atunci să mă detașez de orice contingență politică și, în pădurea de la Maria-Pharr, am făcut jurământ de totală neadeziune politică. Mă gândeam, împreună cu soția mea, să ne întoarcem în România, la sfârșitul războiului, să-mi dau demisia de la Ministerul de Externe, să mă retrag la țară și să mă dedic literaturii. Credeam că victoria Aliaților avea să asigure României ceea ce se numea atunci o pace onorabilă, ca aceea acordată Italiei și Finlandei. Dar, deformată în aceeași măsură în care războiul însuși fusese deformat de aliații Răului, pacea n-a fost decât o caricatură. Ea înscăuna injustiția și confuzia, în locul liniștii și al dreptății. O comedie prea tragică pentru a o repovesti aici.

Eu am fost unul dintre milioanele de actori siliţi să o interpreteze pe scena marelui teatru al lumii. Mă aflam la Assisi când un „Tribunal al poporului" m-a condamnat la muncă silnică pe viaţă, acuzându-mă de „crime" pe cât de absurde, pe atât de imposibile, pentru că eram prea tânăr ca să le fi putut comite. În plus, eram acuzat că am scris câteva articole anticomuniste, care constituiau cauza adevărată a condamnării; aceeaşi cauză pe care mi-au aruncat-o în faţă, în 1960, reflectoarele unui ziar cu nume greşit. Anticomunismul meu de totdeauna, căruia i-am rămas fidel chiar după acordarea Premiului Goncourt, a fost creştinismul meu, credinţa mea în om, ceea ce ei au încercat să distrugă prin aceste atacuri, şi nu rasismul, fascismul ori nazismul meu, fantome zdrenţăroase ale unui trecut pe care n-am de ce să-l justific, pentru că, oricum, face parte din experienţa mea de om liber. Voiau să distrugă o prezenţă şi foarte puţini au fost cei care în mijlocul unui penibil talmeş-balmeş de dezorientări premeditate au înţeles acest lucru.

*

Ceea ce s-a întâmplat după război o ştim cu toţii. E inutil, deci, să revin aici asupra unei Budapeste, de zeci de ori jucate pe scenă, dincolo de Cortina de Fier. Ţara mea a fost comunizată, în ciuda tuturor angajamentelor luate de Stalin la încheierea armistiţiului şi a păcii, în ciuda, de asemenea, a aliaţilor occidentali. Mari părţi din teritoriul nostru, din cel al Poloniei, al Finlandei, al Cehoslovaciei, al Germaniei, toate Ţările Baltice au fost ocupate de aşa-zişii eliberatori. Numele însuşi al ţării mele a fost schimbat şi denaturat, ca să-şi uite originea ei latină. Ţăranii şi scriitorii au umplut închisorile. Lagăre de concentrare şi de muncă silnică, închisori noi au înflorit peste tot, la umbra unei revoluţii care-şi încheiase ciclul şi devenise propriul ei antipod. S-au inventat noi torturi, printre care faimosul Canal Dunăre-Marea Neagră, canalul morţii, unde au pierit mii de oameni. Piteştii au completat sinistra imagine.

Condamnat de un „Tribunal Popular", conştient de cele ce aveau să se întâmple şi care n-au întârziat să se întâmple, am ales exilul. („J'ai choisi l'éxil pour pouvoir dire la vérité", spunea Nietzsche.) Am încercat să găsesc un serviciu la Roma, la Florenţa şi la Milano, unde am reuşit să colaborez la câteva jurnale şi reviste, dar asta nu ne ajungea să trăim.

Petreceam zile întregi cu soţia mea mâncând castane, pe care le adunam în pădurile din jurul oraşului Stresa, pe malul Lacului Maggiore, unde prieteni buni, tot aşa de săraci ca noi, ne-au găzduit timp de câteva luni.

Era toamnă: totul plutea într-o frumuseţe ireală, apa, cerul şi munţii, culorile apusului de soare, zbaterea aripilor în aerul rece, parfumat de umezeală şi de frunzele moarte. Foamea ne izola în acest univers perfect care semăna cu un tablou, dincolo de care ne era interzis să trecem, în lumea care mânca şi nu se temea de nimic. Dar, cu toate acestea, lumea era frumoasă pentru că noi eram tineri şi ne iubeam. Acolo am citit *La crise de la conscience européenne* de Paul Hazard şi tot acolo am început un roman pe care n-am putut să-l termin niciodată.

Un văr al soţiei mele, doctor, ne-a invitat la el în Franţa, dar viza noastră pentru Argentina a sosit înaintea celei franceze şi astfel, cu câteva valize şi cu douăzeci de dolari în buzunar, ne-am îmbarcat la Genova pentru Buenos Aires. Am învăţat spaniola în timpul traversării oceanului, în cuşeta mea aşezată în fundul vaporului, într-o încăpere cu două sute de paturi suprapuse. Era ca un alt lagăr, devenisem un emigrant, un adevărat cetăţean al secolului XX. Făceam parte dintr-o masă cenuşie de disperaţi, împărtăşeam destinul cu mii de oameni, victime ale totalitarismelor şi imperialismelor, ale descompunerii politice: mii şi mii de milioane de oameni care-şi pierduseră patria şi care se numeau acum D.P. – *Displaced Persons* – deposedaţi. Datorită unui prieten francez, a cărui bunătate n-o voi uita niciodată, am găsit un serviciu la o bancă franceză, în Buenos Aires. Tot acest prieten francez, într-o zi de disperare şi de mizerie, ne-a oferit ajutorul lui, o sumă de bani, pe care eu n-am putut să i-o restitui decât doi ani mai târziu. Înger păzitor a fost acest prieten pentru noi, discret, surâzător şi optimist. De multe ori ne-a redat plăcerea şi bucuria de a trăi. Îi datorez şi lui, cel puţin în parte, *Dumnezeu s-a născut în exil*, a cărui primă idee s-a născut, în mintea mea, pe plaja de la Chapadmalal, unde ne invitase el să petrecem câteva săptămâni. Nu pot să-i exprim toată recunoştinţa mea. El m-a ajutat să văd o Franţă pe care n-o cunoşteam. Imaginea Franţei era pentru mine doar cea literară, din cărţi.

Am părăsit Argentina în 1953 pentru a ne stabili la Madrid. Alţi prieteni ne-au ajutat să ne refacem căminul şi să păstrăm vie în noi lumina mică şi cutremurătoare a credinţei în om. A vorbi despre prietenie în aceste situaţii este poate prea puţin, deoarece Calomniatorul a degradat

şi a deformat până şi înţelesul exact al cuvintelor. Dar eu cred că, în mijlocul acestei descompuneri generale, noi am rămas cum eram şi că şi alte fiinţe umane, ca acest francez, ca aceşti români şi spanioli, erau tot atâtea semne a ceea ce Răul n-a putut să corupă în noi. Erau şi sunt garanţii ale unei posibile revanşe. Ideea unei reviste creştea în mine. Era vocea exilului, al meu şi al tuturor, era această şansă de a te regăsi, de a te identifica în suferinţă. De a coborî, cum scrie Sfântul Augustin, pentru a ne înălţa mai sus. Romancierul belgian Franz Weyergans a exprimat foarte bine, într-un amplu comentariu dedicat romanului meu, ceea ce eu însumi gândeam în timp ce îl scriam: „Dacă acceptăm faptul că, de la primele pagini, cartea e plină de simboluri şi situaţii-cheie, ea se luminează astfel cu o lumină nouă. Îşi asigură acea dublă distanţă, fără de care o operă pierde orice rezonanţă umană. Ne găsim în acestă carte la două niveluri: cel al istoriei şi cel al simbolului. Naratorul e un personaj istoric, dar el e şi exilatul care, dincolo de orice timp, ne reprezintă pe noi toţi. Mărturisirea lui Ovidiu se asociază protestului dureros a mii de exilaţi, victime ale imperiului şi ale noţiunii de imperiu, care a răsunat pe tot pământul, de când există oameni. Această suavitate în tristeţe, pe care o găsim şi în limbajul scriitorului român, e blânda certitudine a fiinţei răscumpărate prin suferinţă, a unui resuscitat care nu uită că situaţia lui e împărtăşită de mii de oameni care suferă la fel. Ficţiunea este astfel depăşită. Fără ajutorul ficţiunii lecţia nu şi-ar atinge scopul. Dar, redusă la o simplă ficţiune, cartea şi-ar pierde principala ei dimensiune, aceea a unui puternic apel spiritual."

Eu am avut în minte toate aceste lucruri, şi altele bineînţeles, deoarece un roman nu e altceva decât sinteza unei multitudini de idei şi de proiecte. Noaptea, când copiii dormeau, eu umpleam de semne paginile mute. Începusem deja *Le Chevalier de la Résignation*, înainte să am un răspuns în legătură cu publicarea romanului *Dumnezeu s-a născut în exil*. Îl terminasem în iunie 1959 şi de-abia în noiembrie am primit răspunsul aşteptat: Fayard găsea romanul „très beau" şi Daniel Rops se gândea să-l prezinte cititorilor, inaugurând astfel colecţia „Le Signe". Nu visasem niciodată atâta onoare. Citeam scrisoarea şi mă simţeam copleşit de bucurie. După patru luni, romanul era publicat. Câteva luni mai târziu, a obţinut Premiul Goncourt.

Mă găseam deja la Paris, deoarece romanul ajunsese la un tiraj foarte mare şi editorul semnase cinci contracte de traducere, înainte chiar de a obţine premiul. Critica a fost unanimă, în Franţa şi în străinătate, în a găsi cartea ca „un livre de choc" sau „una dintre cărţile cele mai importante ale anului", ca „un omagiu adus geniului limbii franceze", ca „un model de stil". Clienţii unei mari librării pariziene mi-au atribuit Premiul Goncourt, într-un cadru original, cu o zi înaintea juriului. Alte librării mă considerau „gagnant" – câştigător – în pronosticurile lor, exprimate în limbajul hipodromurilor. Aveam impresia că particip la o cursă de cai, pe care, de altfel, o simţeam foarte departe, pentru că nu scrisesem o carte pe care să călăresc în căutarea unui premiu. În plus, cu toate pronosticurile ziarelor, care, timp de două luni, mă considerau „candidatul numărul unu", cu tot zgomotul din jurul meu, interviuri, comentarii, televiziune, telefoane, nu reuşeam să mă conving de realitatea lucrurilor. Premiul Goncourt era pentru mine pacea, şi eu îi uitasem gustul. Nu puteam să mai concep acest lucru după atâţia ani de suferinţă, de agitaţii inutile, de decepţii şi de nelinişti. Acest premiu făcea parte din cortegiul atâtor iluzii presărate de-a lungul unei existenţe rătăcitoare, care nu se realizaseră niciodată. Era prea frumos ca să fie adevărat. Credeam cu convingere în cartea pe care o scrisesem, dar nu în mondenitatea succesului.

Premiul Goncourt n-a schimbat nimic în mine. Scriam deja al treilea roman. Cei care mă cunoşteau se mirau de calmul meu, de indiferenţa mea în faţa acestui eveniment care ar fi trebuit să mă tulbure. Eram foarte fericit, trebuie să mărturisesc, dar acest noroc sau succes avea pentru mine un alt înţeles. Timp de câteva zile am avut iluzia că premiul constituia mai degrabă un simbol, că, acordându-i-se unui român, însemna că s-a reluat o veche comuniune, că Franţa nu ne abandonase. Acesta a fost şi felul în care gestul a fost interpretat în România, unde, timp de mai multe zile, bucuria a fost tot atât de mare ca şi a mea. Pe deasupra falselor cortine pe care istoria timpurilor le aşezase între noi, cele două corpuri îşi regăseau unitatea. Se recompuneau într-un volum, într-o carte. Calomniatorii nu puteau să accepte o astfel de înfrângere. Şi s-au pus pe lucru. Am socotit întotdeauna logice atitudinea şi tactica oamenilor de acest fel; singura lor raţiune de a fi, singura lor posibilitate de manifestare obiectivă e calomnia, iar singura lor armă este minciuna.

Ceea ce m-a stupefiat însă a fost comportarea celor care ar fi trebuit să mă înţeleagă şi care ar fi trebuit să apere principiul libertăţii într-o situaţie ce se preta minunat unei asemenea apărări. Timp de o săptămână întreagă, jurnalişti care în ziua anunţării premiului mă proclamaseră „prinţul exilului“ m-au declarat apoi „militant nazist“. Mi s-a reproşat chiar, într-o perfectă manieră marxistă, că nu mi-am făcut autocritica. Am fost acuzat de orice. Lucrurile nu mergeau bine pe pământ din cauza mea şi a articolelor pe care le publicasem în 1936. S-a ajuns la limita indecenţei, afirmându-se, sub protecţia lui „se spune“, că romanul meu, lăudabil pentru stilul său, fusese refăcut radical de către editor, ca şi cum un editor ar fi capabil să refacă stilul unui scriitor, personalitatea însăşi a scriitorului. Un corespondent străin, după ce şi-a epuizat întreaga gamă de calomnii, a afirmat, într-un elan de originalitate, că romanul meu nu era decât un biet plagiat, fără să reveleze niciodată modelul pe care-l plagiasem. M-au făcut răspunzător de toate crimele, de cele mai abominabile atentate la uman. Se simţea în aceste articole plăcerea celui care se vedea liber să lovească după bunul plac, pentru că eu devenisem cel pe care nimeni nu îndrăznea să-l apere, dar pe care oricine putea să-l lichideze, ca pe un câine turbat, căzut la marginea drumului. Ceea ce eu obţinusem cu Premiul Goncourt era pacea. Ea nu făcea parte însă din destinul meu. Eram un exilat, şi acest lucru îl uitasem în acele câteva zile de falsă bucurie. Îmi dădeam seama, în mijlocul acelei campanii care depăşise orice limită şi orice demnitate, că mă găseam în mare pericol. Premiul literar ar fi putut să mă transforme într-un simplu om de litere, fericit şi liniştit, dispus să renunţe la adevărata lui vocaţie, pentru a deveni un scriitor oarecare, aliat al indiferenţilor sau chiar al Adversarului. Această pace exterioară odată regăsită m-ar fi supus la diferite ritualuri politice, m-ar fi obligat la un conformism la modă, m-ar fi convertit la orice, afară de credinţa şi de tenacitatea mea dintotdeauna. Lovitura Adversarului, neînţelegerea multora m-au făcut să reintru repede în mine însumi. Eu nu aveam dreptul să fiu un scriitor premiat, chiar dacă aş fi fost cel mai important scriitor al timpului. Trebuia, deci, să continui bătălia mea solitară, să mă resemnez la o luptă la care renumele premiului mă tentase un moment să renunţ.

Există un paralelism evident între tot ce s-a petrecut cu mine în mijlocul acestui supliciu şi istoria *Cavalerului Resemnării*. Cititorii mei, ca

şi unii critici, l-au detectat la timp. Paralelismul mi se pare semnificativ, pentru că eu am scris acest roman în 1959, cu un an înaintea Premiului Goncourt. Un scriitor nu face decât să se descrie. Iată un adevăr pe care eu l-am trăit în toate fibrele cărnii mele şi care îmbracă într-o lumină autentică această operă, în care eu n-am făcut decât să descriu întâmplări din viitorul meu, fapte ale unei vieţi, deoarece timpul nu constituie decât o manieră imperfectă de a divide un tot, logic şi extraordinar de unitar. Rog deci pe cititorii mei să judece prin prisma *Cavalerului Resemnării* tot ce s-a întâmplat cu mine şi cu Premiul Goncourt, „care n-a fost niciodată mai bine acordat“, cum a scris în plină furtună o revistă literară, considerând că poate niciodată un premiu literar n-a încoronat, printr-o carte, o astfel de aventură omenească. *Dumnezeu s-a născut în exil* era şi o autobiografie. Guvermantes remarcase foarte bine, în articolul său din *Le Figaro* (29 noiembrie 1960), că nu e o simplă coincidenţă că trei dintre premiile literare recente, Premiul Nobel din acel an şi ultimele două Premii Goncourt, încoronează trei scrieri de exilaţi. Radu Negru (personajul din *Cavalerul Resemnării*) nu face decât să reia aventura lui Ovidiu. Autobiografia va continua. Este biografia unei tragedii biblice, declanşate de babilonieni şi egipteni şi continuate de toţi cei care-şi fac din persecutarea omului principiul de bază al itinerarului lor istoric. Ei numesc acest fapt „sensul istoriei“. Numai că datoria scriitorului, astăzi, ca şi în timpul lui Ovidiu, Boeţiu, Thomas Becket sau Pasternak, este aceea de a se ridica împotriva acestui sens şi de a reda oamenilor conştiinţa libertăţii, de a-i elibera de teamă, de a-i scoate din gheara corupţiei, de a-i întoarce la fiinţă.

Iată, cine vrea să mă cunoască mai bine nu are decât să citească *Dumnezeu s-a născut în exil* şi *Cavalerul Resemnării*. Eu sunt acolo, cu toate scânteierile şi cu toate umbrele mele. Numai prin mijlocirea cărţilor se poate judeca bine un scriitor, şi nu pe baza câtorva articole. Altfel, am fi obligaţi să-l judecăm pe Wagner după consideraţiile lui politico-sociale şi pe Churchill după pictura lui. Dacă un om cu o minte la fel de limitată ca a aceluia dintre falşii purişti care m-au atacat, vânturând fragmente de articole, ar considera opera lui Hitler pe baza lenjeriei lui, pe cea a lui Stalin după conferinţele lui despre filologie, un om din anul 2000 ce altceva ar putea reţine din dezastrele secolului XX, dacă nu absurdul şi neînţelesul?!

Am renunţat la premiu în momentul în care mi-am dat seama că iluzia unei comunităţi se prăbuşea din nou şi că scena lumii nu era încă pregătită pentru a susţine astfel de gesturi situate în plin etic. Cei care îmi întinseseră pentru un moment mâna, reaşezându-mă în rândul oamenilor, şi-au retras-o fericiţi. Au făcut-o fără să se gândească la consecinţele acestei renunţări. Repet: am avut iluzia că acest premiu mergea la toţi cei care au suferit, dincolo de frontierele umanităţii, şi la toţi cei pe care injustiţia contemporană i-a rupt de patrie. Această iluzie mi-a fost interzisă. Am fost constrâns la resemnare, cea din romanul meu, care este un fel major de a fi liber.

În ciuda a tot ceea ce s-a întâmplat, moment unic în istoria literară a Occidentului, campania împotriva mea, dar mai ales împotriva mesajului romanului meu n-a obţinut rezultatul dorit şi aşteptat. Cei care gândesc, cei care citesc, chiar oamenii de pe stradă, sunt mult mai inteligenţi şi mai bine pregătiţi decât crede Adversarul. Utopia naşte utopie. Şi aceasta nu poate trăi decât într-un cerc vicios. Campania împotriva mea a fost o manevră a Utopiei, demnă de ieşirea din cerc. Marele public, care a asistat la această escrocherie isterică, nu s-a lăsat ademenit. Lumea a cumpărat cartea despre care se vorbea aşa de mult şi a citit-o. Scandalul aţâţa curiozitatea chiar a celor care dispreţuiau premiul. Un tânăr de pe Sena mi-a scris: „Nu e nevoie să vă spun ce gândesc despre sarabanda organizată de cei invidioşi de alegerea dumneavoastră de către comitetul de selecţionare Goncourt. Consider că un semn providenţial v-a propus curiozităţii mele. Şi mă bucur că mulţi alţii ca mine, după ce vor trece de pragul curiozităţii, vor cunoaşte plăcerile pure ale cărţii."

Un cititor din Marsilia mi-a scris: „Am aşteptat să se termine această agitaţie provocată de ultimul Premiu Goncourt, pentru a vă putea scrie. Agitaţia a avut pentru mine un efect fericit: am citit cartea şi am iubit-o."

Un tânăr scriitor din Paris: „Cu ce drept vă judecă? Cu adevărată durere, deoarece eu cred în om, am văzut vălul care v-a târât numele dincolo de gloria meritată. Îmi închipui că aţi suferit enorm. N-am crezut niciodată că tăcerea este cea mai bună atitudine: e numai cea mai prudentă. Zilele acestea am auzit prieteni exprimând, între patru ochi, indignarea lor faţă de tot ce vi s-a făcut. M-am gândit că trebuie să aflaţi. Am vrut să ştiţi că, în aceste zile de suferinţă, durerea dumneavoastră este şi a altora."

Un alt tânăr parizian: „Am citit cartea dumneavoastră cu o plăcere care s-a transformat repede în emoţie. Atitudinea abjectă a presei şi a unei părţi a inteligenţei franceze mă îndeamnă să vă scriu, pentru că trebuie să ştiţi că foarte mulţi francezi sunt dezgustaţi de acest lucru."

De la un cititor din Buenos Aires am primit următoarele: „Laurii Premiului Goncourt, de atâtea ori întinaţi în ultimii cincisprezece ani, au fost reabilitaţi! Iar exilaţii, proscrişii de pretutindeni, trebuie să simtă triumful dumneavoastră ca pe o revanşă." Un altul din acelaşi oraş: „Vă felicit pentru această carte atât de frumoasă şi care, în plus, prin incidentele care au urmat, a pus în lumină opresiunea exercitată de anumite grupuri care simulează că sunt persecutate, dar care, în realitate, îi persecută fără încetare pe alţii."

Sute de mărturisiri de prietenie mi-au sosit de peste tot, în timp ce cămăşile roşii se străduiau în zadar să convingă librăriile din Cartierul Latin să retragă din vitrine romanul meu. Am simţit dintr-odată, în mijlocul acestei bătălii care depăşea paginile de actualitate literară şi se înscria în paginile cărţii mele, ca aripile unui fluture prins în eternitatea unui ac şi devenite culori în centrul unei colecţii, am simţit – spun – bucuria, adevărata bucurie a scriitorului: cartea se prinsese de suflete, în ciuda sau din cauza scandalului.

În loc să mă umilească, aceşti critici corupţi m-au supus curiozităţii celor mai inteligenţi cititori. Aceştia mi-au scris din toate colţurile lumii. Totul a fost ceea ce un cititor parizian numea „presiunea Nedemnilor asupra Timoraţilor", dar, prin această presiune, s-a creat o extraordinară atmosferă de înţelegere şi de prietenie, în toată lumea, în jurul meu şi al cărţii mele.

Nu regret, deci, ceea ce s-a întâmplat, pentru că totul are un sens în viaţă, o valoare de simbol. „Premiul Goncourt 1960 a fost o lucrare judecătorească în care diabolicul şi grotescul au aprins un foc de pucioasă", a scris Pietro Cimatti, în *Fiera Letteraria* din Roma. „Cei care plătesc pentru orice, în nebuneasca economie a istoriei omeneşti, sunt ţapii ispăşitori. Vintilă Horia e un ţap ispăşitor. Ales, în aparenţă, de către o diabolică maşină politică şi omologat de laşitate, el a fost, în realitate, un predestinat... Nu era trecutul lui cel care se întorcea, ci monştrii născuţi în acel trecut. Horia n-a recunoscut nici trecutul, deja plătit şi consumat, nici monştrii veniţi din el: dar destinul nu cere să fie recunoscut. Există o pată europeană care ne aparţine tuturor, vrem sau

nu vrem. Europa are sufletul negru, milioane de furnici au îngrămădit boabe de erori şi de consimţăminte, de oportunism şi de laşitate, la furnicarul păcătoşilor nebuni de ieri. Expierea e un privilegiu care revine, din fericire, numai câtorva oameni: inocenţii sunt întotdeauna favorizaţi. Şi ce este Horia, dacă nu un inocent? Europa e plină de vinovaţi a căror amintire nu poate fi ştearsă decât acuzându-i pe proprii lor fraţi; e plină de oameni care au scris aceleaşi lucruri, şi chiar mai rele, şi care nu pot să se salveze decât acuzând. Nu trebuie să se uite nici faptul că procesele împotriva vrăjitorilor sunt pline de atracţii pentru sadici. Acuzatorii nu sunt oameni liberi: sunt furnicile de ieri, furnicile de astăzi şi cele de totdeauna. Ceea ce s-a schimbat a fost numai furnicarul. Calitatea de tribut pe care ele îl aduc a rămas neschimbată. Strigătul «doviţi vrăjitorul», pe care l-au urlat împotriva lui Horia e unul dintre aceste tributuri. Dar condiţia de furnici, lucrătoare ale laşităţii, nu s-a schimbat deloc... În timpul zilelor celei mai mari furii gazetăreşti – continuă Cimatti –, am trăit şi eu singurătatea lui Vintilă Horia, a omului, a victimelor fără număr. El a devenit un simbol. Şi aşa va rămâne. Nu există nimic de care eu pot să-l acuz, chiar dacă mi s-ar aduce ca mărturie probele cele mai evidente, el a rămas aşa de singur că a devenit fratele meu, a devenit cel mai pur eu însumi.“ Aceste cuvinte sunt, într-adevăr, cuvintele unui frate şi fac parte din mesajele secrete şi profunde care m-au ajutat să înţeleg sensul adevărat a tot ce s-a petrecut atunci, depăşind cazul meu personal. Dacă Europa a comis erori, dacă a suferit, dacă ea e încă rezultatul acestor greşeli ale trecutului, eu iau asupra mea totul, dacă aceasta poate ajuta ca ura, laşitatea inutilă, mirosul de sânge care-i urmăreşte pe cei vinovaţi, dorinţa de a trăda din nou pentru a alunga din memorie trădările de ieri să fie şterse din sufletul ei.

Dragi cititori catalani, sunt fericit să vă pot scrie, ca răspuns la ceea ce voi aţi gândit citind *Dumnezeu s-a născut în exil.* Vouă, celor din ţara colinelor care se aseamănă cu cele din ţara mea, am simţit nevoia să vă adresez această lungă scrisoare. Nu ca o justificare, ci numai ca o clarificare. Şi nu pot termina fără să-l citez pe Bernanos, care vorbeşte aici în numele vostru, al tuturor şi al meu: „Noi nu suferim în zadar. Noi suntem singurii care suferim pentru că suntem singurii care riscăm. Noi riscăm pentru toţi laşii care nu riscă nimic. Dumnezeu să aibă milă de noi.“

Vintilă Horia, Paris, octombrie 1961

Post-scriptum

Am redactat textul de mai sus în limba franceză, în primăvara anului 1961, destinat să însoţească romanul *Cavalerul Resemnării*, ce trebuia să apară la Paris, unde a şi apărut în toamna aceluiaşi an. Mă gândeam că era nevoie de el pentru cititorii mei, mai ales după scandalul Goncourt, din noiembrie 1960. Editorul n-a fost de acord cu textul de mai sus, pe care l-a considerat „inoportun“; în realitate pentru că se temea de represalii din partea presei care mă atacase cu înverşunare. Am redactat deci o scurtă „notă finală“, care a apărut atât în ediţia franceză, cât şi în celelalte. M-am hotărât atunci să public acest eseu autobiografic la sfârşitul ediţiei în limba catalană, care trebuia să apară în 1962 şi care, nu mai ştiu din ce motive, probabil tot politice, nu a mai fost publicată niciodată. Rog cititorul să ţină socoteală de acest lucru, şi anume de faptul că paginile de mai sus au fost redactate acum trei decenii şi că actualitatea lor stă în aceea că, în mare parte, situaţia în Europa occidentală nu s-a schimbat prea mult. Comunismul a murit în Europa de Est, dar stă încă în picioare, pe fragile, dar vizibile picioare, în cea occidentală. Constatările, dar şi atacurile împotriva mea sunt, deci, încă valabile. Tehnica folosită pentru a fi eliminat în 1960 din literatură poate fi utilă încă celor care urmăresc, ca şi atunci, acelaşi scop: distrugerea legăturii dintre om şi Creator, deci distrugerea omului.

Deşi drepturile omului sunt pe toate buzele, nimeni nu ţine seamă nici de drepturile popoarelor, nici de omul ca fiinţă teologală, cum îl numeşte N. Steinhardt în *Jurnalul fericirii.* Atât lupta mea, cât şi opera mea rămân încă ţinte mortale pentru cei care, în cadrul celei mai teribile degradări a omului, lasă asupra noastră riscul de a pieri şi asupra lor riscul de a distruge.

Vintilă Horia, Villalba, 3 august 1991

Cuprins